

**Вищий навчальний заклад
«Університет економіки та права «КРОК»**

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
УНІВЕРСИТЕТУ «КРОК»**

Фахове видання

Випуск №4 (52)

Київ – 2018

ББК 65я5
В-90

Збірник наукових праць «Вчені записки Університету «КРОК» внесено до списку друкованих (електронних) періодичних видань, що включаються до Переліку наукових фахових видань України (Додаток 11 до наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 № 1021)

Міжнародні бази та каталоги, які індексують видання:

- Google Scholar;
- Ulrichsweb Global Serials Directory;
- Index Copernicus;
- Российский индекс научного цитирования (РИНЦ);
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Вчені записки Університету «КРОК» : зб. наук. праць. Київ : Вид-во Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2018. Вип. №4 (52). 239 с.

У п'ятдесят другому випуску зібрані статті науковців Університету економіки та права «КРОК», інших вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ України, підготовлені за результатами їх наукової роботи. Розраховано на викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у сфері економічної теорії, фінансів, обліку і аудиту, міжнародної економіки, економіки підприємства, менеджменту і маркетингу, економічної безпеки.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол №2 від 21 грудня 2018 року)*

Головний редактор:

Мігус І.П. доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи, Університет «КРОК», Київ, Україна

Відповідальний секретар:

Коваль Я.С. доцент кафедри управління фінансово-економічною безпекою, Університет «КРОК», Київ, Україна

Редакційна колегія:

Лаптєв С.М.	кандидат економічних наук, професор, ректор, Університет «КРОК», Київ, Україна
Алькема В.Г.	доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управлінських технологій, Університет «КРОК», Київ, Україна
Грабєц Олімпія	PhD (економічні науки), заступник директора Інституту менеджменту та економіки Вищої школи Гуманітас, Республіка Польща
Грушко В.І.	доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри національної економіки та фінансів, Університет «КРОК», Київ, Україна
Денисенко М.П.	доктор економічних наук, професор, професор кафедри бізнес-економіки та туризму, Київський національний університет технологій та дизайну, Київ, Україна
Захаров О.І.	кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри управління фінансово-економічною безпекою, Університет «КРОК», Київ, Україна
Кавун С.В.	доктор економічних наук, професор, ректор, Харківський технологічний університет «ШАГ», Харків, Україна
Копитко М.І.	доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна
Мельничук Д.П.	доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу та поведінкової економіки, Університет «КРОК», Київ, Україна
Петрова І.І.	доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу та поведінкової економіки, Університет «КРОК» Київ, Україна
Одягайло Б.М.	доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Університет «КРОК», Київ, Україна
Радіонова І.Ф.	доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Університет «КРОК», Київ, Україна
Рокоча В.В.	доктор економічних наук, професор, декан факультету міжнародних економічних відносин, Університет «КРОК», Київ, Україна
Терехов В.І.	доктор економічних наук, професор, професор кафедри управлінських технологій, Університет «КРОК», Київ, Україна
Токар В.В.	доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна
Чирва О.Г.	доктор економічних наук, професор, директор Інституту економіки та бізнес-освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, Україна

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 17174-5944ПР від 18.11.2010 р.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

<i>Васенко В.К.</i> Економічний націоналізм в політекономії Ф. Ліста та його актуальність для сучасної України	7
--	---

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

<i>Даценко Ю.М.</i> Світовий досвід реалізації конкурентної політики та законодавства держав	22
<i>Лойко Д.М.</i> Динаміка структурних зрушень споживчих сукупних витрат домогосподарств України та Чехії	31
<i>Терехов В.І., Одягайло Б.М.</i> Роль інформаційного фактора у формуванні переваг на європейських конкурентних ринках	36
<i>Ткач Д.К.</i> Сучасний стан паливно-енергетичного комплексу України	45
<i>Обушний С.М., Мельник О.О.</i> Сучасні тенденції залучення іноземних інвестицій в економіку України	52

РОЗДІЛ 3. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

<i>Січевлюк Л.В.</i> Досвід створення та функціонування та функціонування українського державного банку та його значення для формування компетентностей сучасних банкірів	60
<i>Гаман П.І., Гаман Н.О.</i> Державне фінансове забезпечення закладів вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи	65

РОЗДІЛ 4. ОБЛІК, АУДИТ ТА ОПОДАТКУВАННЯ

<i>Лисюк В.С.</i> Недоліки та тенденції розвитку податкової системи України	71
---	----

РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВОЮ І СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

<i>Рамський А.Ю., Лойко В.В.</i> Проблема бідності працюючого населення в Україні	78
<i>Бєлова О.І.</i> Формування конкурентної стратегії підприємства торгівлі	86
<i>Карюк В.І., Білокур Г.В.</i> Аналіз факторів впливу на рівень безробіття в Україні за сучасних умов	94
<i>Гребень С.Є.</i> Удосконалення механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти	103
<i>Глевацька Н.М.</i> Дослідження динаміки безробіття у Кіровоградській області та розробка шляхів його зниження	110
<i>Кормишкін Ю.А., Бовкун О.А.</i> Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва	117

РОЗДІЛ 6. МЕНЕДЖМЕНТ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

<i>Денисенко М.П., Хаустова Є.Б.</i> Стан та перспективи розвитку науки та освіти в Україні на поточному етапі їх реформування	123
<i>Хішам Сафар, Джалал Елбруні, Ессам Еласта</i> Вимірювання та показники якості в технічних закладах	132
<i>Шапоренко О.І., Паращенко Л.І.</i> Механізми державного регулювання фінансово-економічної діяльності вищих навчальних закладів	140
<i>Алькама В.Г., Кучмєєв О.О.</i> Інструментарій вдосконалення механізму управління ризиками в логістичних системах торгівельних підприємств	148
<i>Мельничук Д.П., Хом'як Л.І.</i> Модернізація системи управління закладами охорони здоров'я: аналіз проблеми з позицій поліпшення якості життя осіб літнього віку	156

РОЗДІЛ 7. МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

<i>Кофанов О.Є.</i> Маркетингове стратегічне планування й управління процесом реалізації стартап-проектів	164
---	-----

РОЗДІЛ 8. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

<i>Терон І.В.</i> Вплив соціального капіталу на стабільність розвитку ринку праці: контекст безпеки	170
<i>Коваль Я.С.</i> Державне регулювання економічною безпекою банківських установ України	176
<i>Яровой Т.С.</i> Технології лобіювання інтересів громадянського суспільства на основі принципу більшості	191
<i>Денисов О.Є.</i> Формування та розвиток механізму забезпечення економічної безпеки галузі	199
<i>Січиокно Г.Б.</i> Методичні підходи до оцінювання економічної безпеки України	205
<i>Мігус І.П.</i> Створення системи управління кадровою безпекою на підприємстві	213

РОЗДІЛ 9. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

<i>Бобров Є.А.</i> Вплив цифрових технологій в секторах попиту та пропозиції енергії	222
<i>Денисенко М.П., Будякова О.Ю.</i> Кадрова політика як основа формування інноваційної стратегії управління персоналом підприємств	231

CONTENT

CHAPTER 1. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

<i>Vasenko V.</i> Economic nationalism in polyeteconomics F. Lista and its actuality for modern Ukraine	7
---	---

CHAPTER 2. INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

<i>Datsenko Y.</i> The world experience of realization of competitive policy and legislation of the state	22
<i>Loiko D.</i> Dynamics of the structure of consumption of comprehensive expenditure of households in Ukraine and Czech Republic	31
<i>Terekhov V., Odyagaylo B.</i> Role information factors in shaping advantages in competitive markets	36
<i>Tkach D.</i> The current state of the fuel and energy complex of Ukraine	45
<i>Obushnyi S., Melnik O.</i> Current trends of investigation of foreign investments in the economy of Ukraine	52

CHAPTER 3. FINANCE, BANKING AND INSURANCE

<i>Sichevliuk L.</i> Experience of creation and functioning of the Ukrainian state bank and its importance for the formation of competencies of modern bankers	60
<i>Haman P., Haman N.</i> State financial support of higher education institutions in Ukraine: problems and perspectives	65

CHAPTER 4. ACCOUNTING, AUDIT AND TAXATION

<i>Lysyuk V.</i> Disadvantages and trends of the tax system in Ukraine	71
--	----

CHAPTER 5. ECONOMY AND MANAGEMENT OF THE STATE AND ECONOMIC ENTITIES

<i>Ramskyi A., Loiko V.</i> The problem of poverty of the working population in Ukraine	78
<i>Bielova O.</i> Formation of competitive strategy for trading enterprise	86
<i>Karyuk V., Bilokur H.</i> Analysis of factors influencing unemployment in Ukraine under current conditions	94
<i>Greben S.</i> Improvement of the financial control mechanism under distribution of budget funds in dependence on results of scientific activities of higher education	103
<i>Hlevatskaya N.</i> Research of dynamics of unemployment in inkirovohrad area and development of ways of hisdecline	110
<i>Kormishkin Y., Bovkun O.</i> Business infrastructure of agrarian entrepreneurship	117

CHAPTER 6. MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

<i>Denisenko N., Khaustova Ye.</i> The state and prospects of development of science and education in Ukraine at the current stage of their reform	123
<i>Hisham Safar, Jalal Elbaruni, Essam Elost</i> Measurements and indicators of quality in technical institutions	132
<i>Shaporenko O., Paraschenko L.</i> Mechanisms of state regulation of financial and economic activity of higher educational institutions	140
<i>Alkema V., Kuchmyeyev O.</i> Instrument for improving the mechanism of risk management in logistic systems of trade enterprises	148
<i>Melnychuk D., Homyak L.</i> Modernization of the system of governance of health care institutions: analysis of problem on positions for improving the quality of the elderly people life	156

CHAPTER 7. MARKETING, ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND STOCK EXCHANGES

<i>Kofanov O.</i> Marketing strategic planning and managing the process of the startup development	164
--	-----

CHAPTER 8. ECONOMIC SECURITY OF THE STATE AND ECONOMIC ENTITIES

<i>Teron I.</i> Effect of social capital on stability of labor market development : security aspect	170
<i>Koval Y.</i> State regulation of economic security of banking institutions of Ukraine	176
<i>Yarovoy T.</i> Echnologies of lobbying interests of civil society based on the principle of fundamentality	191
<i>Denysov O.</i> Formation and development of economic security providing mechanism	199
<i>Sichyokno G.</i> Methodical approaches to the assessment of Ukraine's economic security	205
<i>Mihus I.</i> Creating a system of staff security management at the enterprise	213

CHAPTER 9. INNOVATIVE ACTIVITIES

<i>Bobrov Y.</i> Influence of digital technologies and digitalization in the sectors of energy demand and supply	222
<i>Denysenko M., Budiakova O.</i> Personnel policy as the basis for the innovative formation of the enterprise personnel management strategy	231

Розділ 1. Економічна теорія та історія економічної думки

УДК 330.101

ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ В ПОЛІТЕКОНОМІЇ Ф. ЛІСТА ТА ЙОГО АКТУАЛЬНІСТЬ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Васенко В.К.

*д.е.н., професор, професор кафедри соціально-економічних дисциплін
Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ,
м. Суми, вул. Миру, 24, 40000, Україна
тел. (054)-23-30-318, e-mail: vasenko_v.k.@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0660-0037, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-7-21>*

ECONOMIC NATIONALISM IN POLYETECONOMICS F. LISTA AND ITS ACTUALITY FOR MODERN UKRAINE

V. Vasenko

*Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Socio-Economic Disciplines
Sumy branch of Kharkiv National University of Internal Affairs,
Sumy, st. Peace, 24, 40,000, Ukraine
tel. (054) -23-30-318, e-mail: vasenko_v.k @ukr.net
ORCID: 0000-0002-0660-0037, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-7-21>*

Анотація. Сучасний економічний націоналізм — це термін, що використовується для опису політики, що підкреслює внутрішній контроль над формуванням економіки, праці і капіталу, навіть, якщо це вимагає введення тарифів та інших обмежень на пересування робочої сили, товарів і капіталу. Він виступає проти глобалізації в багатьох випадках, або, принаймні, це питання переваги необмеженої вільної торгівлі. Економічний націоналізм може включати в себе такі доктрини як протекціонізм та імпортозаміщення. Економічний націоналізм був і залишається економічними підвалинами національної ідеї, що в різні часи, в різних умовах виконувала і виконує одну функцію - захист економічних інтересів нації. Українська національна ідея з моменту свого виникнення і до моменту здобуття незалежності мала національно-визвольний характер, що відповідав прагненням значної частини населення. В умовах збройної боротьби це була економічна війна на захист українського населення. У сучасній українській національній ідеї має переважати конструктивний, творчий характер, направлений на всебічне відродження і розвитку української нації, добробут усіх громадян та економічну безпеку держави. У статті проаналізовано основні чинники, що визначають суть економічного націоналізму в політекономії Ф. Ліста. Виокремлена структурно-логічна схема та складові елементи економічного націоналізму. Внесені пропозиції щодо значимості політики та ідеології економічного націоналізму для сучасної України. Однак, за межами розгляду залишаються питання стосовно основних підвалин економічного націоналізму для економіки України у контексті її інтеграції з Європейським союзом. Цим підтверджується зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями й невирішеними проблемами, котрим присвячується означена стаття.

Ключові слова: економічний націоналізм, українська національна ідея, захист економічних інтересів, протекціонізм, імпортозаміщення, корупція, кіберзлочинність, сепаратизм, рейдерство, колекторство.

Формул: 0, рис.: 1, табл.: 0, бібл: 8

Annotation. Modern economic nationalism is a term used to describe a policy that emphasizes internal control over the formation of economics, labor and capital, even if it requires the introduction of tariffs and other restrictions on the movement of labor, goods and capital. It opposes globalization in many cases, or at least it is a matter of the benefits of unrestricted free trade. Economic nationalism can include such doctrines as protectionism and import substitution. Economic nationalism has been and remains the economic foundation of a national idea that at various times, under different conditions, performed and performs one function - the protection of the economic interests of the nation. The Ukrainian national idea, from its inception and before independence, had a national liberation character that corresponded to the aspirations of a large part of the population. In an armed struggle, it was an economic war to protect the Ukrainian population. In the modern Ukrainian national idea, constructive, creative character, aimed at the comprehensive revival and development of the Ukrainian nation, welfare of all citizens and economic security of the state

must prevail. The article analyzes the main factors determining the essence of economic nationalism in political economy of F. Least. The structural-logical scheme and components of economic nationalism are isolated. Proposals on the significance of the policy and ideology of economic nationalism for modern Ukraine are presented. However, outside the scope of the review, questions remain regarding the basic foundations of economic nationalism for the Ukrainian economy in the context of its integration with the European Union. This confirms the connection of the author's work with important scientific and practical tasks and unresolved issues to which this article is devoted.

Key words: economic nationalism, Ukrainian national idea, protection of economic interests, protectionism, import substitution, corruption, cybercrime, separatism, raider, collector.

Formulas: 0, *fig.:* 1, *tabl.:* 0, *bibl.:* 8

Постановка проблеми. Вперше наукове підґрунтя витоки економічного націоналізму здобули в 1841 році в роботі німецького економіста, професора кафедри державного управління Фрідріха Ліста «Національна система політичної економії», де він обґрунтував націоналізм як окрему економічну систему і дав визначення «економічній нації» - об'єднання людей на одній території для захисту своїх інтересів. Він вважав, що саме «національна економіка творить націю», а економічна могутність стає передумовою політичної сили та впливу нації. Положення про регульовану національною державою ринкову економіку справили відчутний вплив на економічний і політичний розвиток США, Італії, Чехії, Індії, Японії.

На думку Фрідріха Ліста, класична політична економія обґрунтувала космополітичну теорію, що розглядає індивідуальний інтерес кожної особи як основу розвитку суспільства, а саме суспільство — як загальносвітову спільноту людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений нами аналіз літературних джерел щодо економічного націоналізму показує, що ця тема у наукових дослідженнях є актуальною і багато вчених присвятили їй свої праці. Зокрема, Ф. Ліст [1], Ф. Кене [2], В. Кондзьолка [5], Л.Я. Корнійчук [6], Є. Сойкін [7] та інші.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є аналіз чинників, що формують економічний націоналізм країни з урахуванням сучасних економічних інтересів України стосовно стратегії входження до Європейського союзу. Для досягнення поставленої мети вирішуються такі завдання: проаналізувати

основні чинники, що визначають суть і принципи економічного націоналізму; виокремити структурно-логічну схему та складові економічного націоналізму; внести пропозиції щодо застосування політики економічного націоналізму українським суспільством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування

загальнолюдської спільноти можливе лише на паритетних основах. За принцип об'єднання треба брати однаковий соціально-економічний рівень розвитку, щоб жодна нація не потрапляла в залежність до іншої.

Ф. Ліст наголошував, що політекономія має бути саме тією наукою, котра, «віддаючи належне сучасним інтересам і особливому становищу націй, учить, як саме кожна нація може підвестися до такого рівня економічної культури, щоб її союз з іншими націями був можливим і корисним». «На нації, як на перехідній стадії між індивідуумом і всім людством, засновано всю мою систему», — писав він [1].

Важливою умовою досягнення ідеального стану суспільства є здатність нації до створення багатств, що є важливішим за саме багатство. Тобто недостатньо, щоб праця й ощадливість забезпечували їй необхідну кількість товарів на даний момент, вона має бути здатною на жертву заради великого завдання — здобути ті інтелектуальні та соціальні сили, які Ліст називає «продуктивними силами суспільства».

До продуктивних сил суспільства, окрім матеріального підґрунтя, Ліст відносить різноманітні суспільні інститути: уряд, преса, духовні заклади, мораль, мистецтво, суд — нематеріальні чинники, які

забезпечують свідоме створення високорозвиненого суспільства.

Головний предмет досліджень економічної теорії Ф. Ліст бачить у визначенні ролі держави в конкретній історичній ситуації, її діяльності зі «збудження» національних продуктивних сил суспільства. Політична економія має визначити, що саме треба зробити державі на конкретному етапі розвитку, аби продуктивні сили в межах даної країни забезпечили економічний розквіт.

Ідеєю економічного націоналізму в процесі свого економічного становлення скористались всі сучасні промислово розвинуті країни світу. Сьогодні, попри свою ліберальну риторичку та входження в різні світові об'єднання, економічно розвинуті країни й надалі уміло застосовують на практиці методи економічного націоналізму.

Несправедливо ставити слабшого національного виробника в рівні умови з іноземним конкурентом, особливо за сьогодишніх умов не розвинутого національного страхового ринку (у розвинутих країнах ринкової економіки сьогодні підлягають страхуванню більше 90-95% усіх типів ризиків, а в Україні – лише дещо більше 10%), а тому сучасна ідеологія економічного націоналізму України - має бути ідеологія середнього класу країни, якому небайдужа доля нації.

Структурно-логічна схема та основні складові теорії економічного націоналізму Ф. Ліста включають – фінанси, торгівлю, промисловість, сільське господарство, державу, основну економічну мету, приватну власність, рис.1.

1. *Фінанси* – сукупність грошових відносин, пов'язаних із формуванням, мобілізацією і розміщенням фінансових ресурсів та з обміном, розподілом і перерозподілом вартості створеного на основі їх використання валового внутрішнього продукту (ВВП), а за певних умов - і національного багатства.

Як бачимо, основою фінансових відносин є гроші – особливий товар, що є еквівалентом (рівноцінністю) при обміні товарів, їхньою формою вартості. Гроші

виникають із суспільним поділом праці й необхідністю регулярного обміну між товаровиробниками, які виробляють товари для обміну.

Гроші є першою ознакою економічного націоналізму, так як віддзеркалюють національну вартість товарів та послуг за допомогою купюр національного банку із національною символікою.

Гроші відіграють надзвичайно важливу роль у становленні і розвитку національної економіки. Не випадково, французький вчений економіст ХУІІІ століття (лікар за професією) Франсуа Кене ототожнював їх із роллю крові в організмі людському. «Товари і гроші, - підкреслював Франсуа Кене, відіграють таку ж роль в організмі суспільному, яку відіграє кров – в організмі людському» [2].

Тому не випадково, в усіх розвинених країнах ринкової економіки і тих, що розвиваються (окрім України), фінансова політика завжди перебуває під жорстоким контролем держави, регулюється її законами, але не підпорядковується державним установам, а економічний націоналізм виступає як ефективний метод побудови національної економіки.

В Україні ж навпаки, ліберальна фінансова політика за роки її незалежності довела економіку країни по суті до краху, а керуючі політичні сили весь час галасують, що в державі не має грошей і постійно просять допомоги із-зовні, погіршуючи тим самим платіжний баланс та щорічно провокуючи зростання боргів перед західними партнерами, які охоче допомагають сісти нам на «наркотичну фінансово-доларову іглу», знаючи, що ми з неї самотужки ніколи не зіскочимо.

Чи є і якими мають бути першочергові кроки виходу з такої ситуації? Такі кроки є!

Крок перший. Зробити з боку держави жорстокішим контроль за фінансово-валютними потоками в країні. Банківська система країни має складатися лише з Національного банку України та зовнішньо торговельного банку України та відповідними їх відділеннями на місцях.

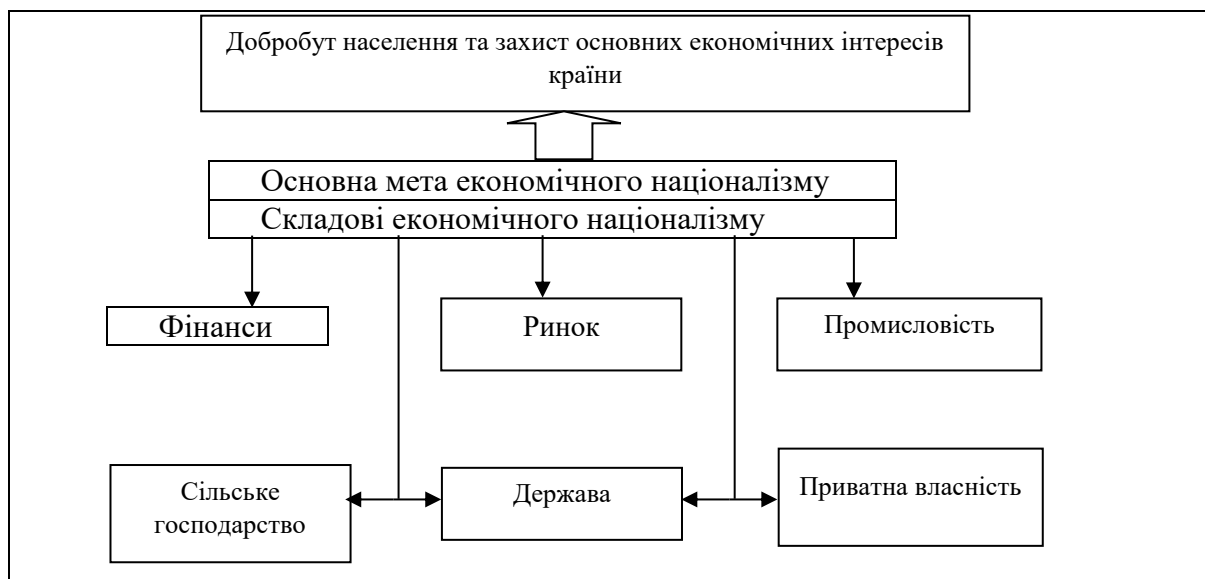

Рис. 1. Структурно-логічна схема та основні складові теорії економічного націоналізму Ф. Ліста

Крок другий. Розробити заходи із залучення в економіку України валютних готівкових переказів з-за кордону в Україну, так званих, «заробітчани». За нашими підрахунками за роки незалежності України таких готівкових валютних коштів надійшло більше 200 млрд. доларів США.

Розрахунок: Легальна міграція українців на заробітки до РФ, Європи та інших країн світу станом на 01.01. 2017 року склала 4,2 млн. Щорічні їх грошові перерахунки батькам, сім'ям та дітям складають близько 7,5 – 8,0 млрд. дол. (лише з РФ за 2016 рік такі надходження склали більше 6 млрд. дол.). Звідси: (4.2 млн. х 2000 дол. США х 25 років) = 210 млрд. дол.

Завданням сьогодення є для влади і політичної еліти України отримати квоту довіри у власного народу, розробити реальну програму побудови нових підприємств зі створенням робочих місць та при необхідності успадкування їх дітьми власників валютних коштів з виплатою на суму вкладеної валюти грошових дивідендів чи у формі участі в прибутках.

Крок третій. Зробити пенсійний фонд України найбільш потужним національним інвестором, що створює нові робочі місця і на цій основі збільшує свої доходи, як це є в усіх розвинених країнах світу. Для цього необхідно в першу чергу, розвантажити

пенсійний фонд від усіх виплат, що не пов'язані з пенсійним забезпеченням, а їх здійснювати за рахунок спеціальних державних програм, що мають знаходити своє відображення в державному бюджеті.

Накопичувальний пенсійний фонд має бути державним, або створений під державні гарантії, щоб не допустити випадків коли приватні фонди накопили певні суми коштів і потім раптово зникли. Повинен бути жорстокий контроль за їх фінансовими потоками.

Крок четвертий. Зробити страхові компанії – другим за потужністю вітчизняним інвестором, надавши для цього необхідну фінансову допомогу для забезпечення страхування ризиків у межах стандартів страхового ринку світу. Створити державну страхову компанію зі страхування відповідальності членів уряду, депутатів керівників і спеціалістів усіх гілок влади за виконання їх передвиборних програм. Розмір страхового внеску має бути не меншим 10 відсотків вартості передвиборного зобов'язання.

Крок п'ятий. Встановити реальний курс національної валюти до американської, європейської та інших. Сьогодні національна валюта різко недооцінена, станом на 26.01.2018 року 1 долар в Україні коштує 28.7 грн., що йде на користь

олігархічним кланам країни й призводить до зубожіння народу.

Проведені нами розрахунки показують:

Станом на вказану вище нами дату вартість 1 г золота 585 проби за курсом НБУ становить 727 грн. У США унція золота (28,35 г) коштує 1800 дол., або 63 дол. 1 г. Звідси реальна ціна 1 дол. США в Україні має складати $(727 : 63) = 11.54$ грн. Тобто ціна національної валюти занижена більше ніж у два рази.

На наш погляд, хоч золото офіційно і втратило свої минулі монетарні функції, все ж залишається стратегічним товаром у відносно невеликих кількостях, порівняно з колосальною кількістю інших товарів на світових ринках. Як показує проведений нами аналіз суб'єкти міжнародних валютно-грошових відносин дуже пильно стежать за динамікою цін на золото, а тому при визначенні курсу валюти за допомогою зіставлення цін стандартного набору товарів та послуг «споживчого кошика», вони порівнюють їх із золотим паритетом, не допускаючи великого відриву від нього.

Паритет купівельної спроможності не в повній мірі може відобразити в Україні валютний курс, так як сьогодні ті товари, що входять до «споживчого кошика» США не виробляються у нас. Та і сам склад «споживчого кошику» знаходиться під табу. Ціна ж на золото відкрита і прозора.

Що сьогодні можна купити за 1 долар в США – 1 літр молока, а в Україні можна купити за 28.7 грн. – 1 кг цукру (16 грн.), 1 кг картоплі (6 грн.), 0,5 кг хліба (6,3 грн.).

Необхідно відмітити, що на перших порах застосування політики знецінювання національної валюти за часів президентства Віктора Ющенка мало певний сенс, що було пов'язане з необхідністю примусового спонукання вітчизняних виробників здійснювати експортні операції і за рахунок яких отримувати більш стабільну валюту, завойовувати за допомогою маркетингу зовнішні ринки, а державі забезпечити валютні надходження.

Проте, такий підхід може бути ефективним лише невеликий проміжок часу, застосовувати його десятиліттями – це злочин перед Україною, задача її

національних інтересів. Нічого іншого, окрім дорожнечі імпортих товарів і руйнування внутрішнього ринку він не приносить, а продовжувати політику на завоювання зовнішніх ринків неконкурентоспроможною продукцією чи сировиною – це здача національних інтересів України.

Велінням часу сьогодні є гасло – всі сили на розвиток внутрішнього ринку, на пожвавлення внутрідержавних торгових відносин - торгівлі.

2. *Торгівля.* Ф. Ліст висловлює думку стосовно вільного існування внутрішнього ринку й забезпечення його розвитку та державне управління торгівлею в міждержавних угодах. Кожна держава захищає своїх виробників через політику протекціонізму з метою їх розвитку. Після підйому галузі промисловості - повернення до вільної торгівлі.

Важливим інструментом у процесі становлення народного господарства нації стає політика протекціонізму (обмеження надходження до країни імпортих товарів шляхом введення високого ввізного мита), а також стимулювання розвитку транспорту і технічних знань.

«Можна запропонувати правило, що нація тим багатша і могутніша, чим більше вона експортує промислових виробів, чим більше вона імпортує сировини і чим більше вона споживає тропічних продуктів», – говорить Ліст [1]. Якщо в результаті економічної політики власного уряду країна починає спеціалізуватися на експорті палива і сировини – значить, політика ця веде до вічної відсталості і убогості. Значить, потрібна прямо протилежна політика.

Розвиток внутрішнього ринку країни – це найголовніша умова розвитку сучасної національної економіки. На превеликий жаль внутрішній ринок України знаходиться в зародковому стані, а тому майже не діють і ринкові механізми його регулювання – попит і пропозиція.

Так, сьогодні в Україні ціна 1 кг м'яса свинини складає 150 грн. Як реагує внутрішній ринок – ніяк. Пропозиція не змінна, а якщо буде його вартість 200 чи

250 грн. збільшиться пропозиція – ні. Навпаки зменшиться, тому що у населення низька купівельна спроможність. Сьогодні більшість населення йде у супермаркет начебто у музей, щоб подивитися на ковбасу чи інші товари, які вже сьогодні для більшості громадян є недоступним делікатесом.

Згідно статистики середня заробітна плата в Україні становить майже 7.5 тис. грн., що дуже далеко від реальності. Якщо з неї відняти заробітну плату суддів, прокурорів, керівників Укртрансгазу, обленерго, Укрзалізниці та інших, то ми отримаємо середню заробітну плату в межах 4,0 – 4.5 тис. грн., із яких майже половина йде на сплату комунальних послуг, а інша на харчування, а скільки ще потрібно на ліки, на освіту дітей??

При такому розкладі сімейного бюджету звичайно інвестувати іноземному капіталу наше виробництво не вигідно, так як товар ніхто не буде купувати. за виключенням товару із мережі «секунд хенду» та складів конфіскації.

Основне гальмо розвитку внутрішнього ринку в Україні – низька заробітна плата її громадян та майже світовий рівень тарифів на енергоносії (газ, бензин, дизельне паливо, електроенергія), житлово-комунальні послуги.

Низькі заробітні плати – низькі й відрахування до державного бюджету та майже відсутнє інвестування громадянами країни товарів промисловості й інших галузей національного господарства. Звідси правило – в державу де відсутній внутрішній інвестор не йде зовнішній, а якщо йде то лише з пробними інвестиціями.

Доцільним є таке порівняння до революції Гідності 2014 року – у країнах ЄС виробництво ВВП на душу населення складало 23 тис. дол. США, в Україні 7,2 тис. дол., тобто в 3.3 рази менше, але оплата праці менша за європейську майже в 9 разів, тому що розподіл ВВП здійснюється в інтересах переважної олігархічної та чиновницької меншості а не більшості простого народу, який є і споживачем і інвестором продукції вітчизняного виробництва.

Проведені нами розрахунки показують, що вже сьогодні в Україні заробітна плата може бути меншою від європейської в 3,3 рази (тобто складати 30 тис. грн. на місяць), а не в 9 разів де-факто.

Уявімо, заробітна плата складає 30 000 грн.

Вирахуємо податки та збори – 20% 6000 грн.

Залишок - 24 тис. грн.

Мінус схильність населення до заощадження – 30% - 7200 грн.

Залишок - 16 800 грн.

Мінус ПДВ – 20% та прибуток торгівлі – 20% - 6720 грн.

Залишок - 10 080 грн.

Витрати на житлово-комунальні послуги - 2000 грн.

Залишок - 80080 грн.

Витрати на лікарню, освіту, культуру, транспорт, страхування – 2000 грн.

Залишок - 6080 грн.

На щоденні витрати припадає 203 грн. (6080 : 30), або 7 дол. на день на харчування та промислові товари. Щоб не допустити інфляційних процесів в Україні, гроші мають бути забезпечені товарною масою, так як без такого забезпечення вони постійно будуть її провокувати, а товари приборкують інфляцію.

Для забезпечення такого підходу в державі заробітна плата всіх працівників, включаючи керівників і спеціалістів національної економіки та владних структур усіх рівнів має бути пов'язана з кінцевими результатами праці, про що ми будемо говорити нижче.

Але для того щоб виробляти товари, необхідно мати заводи і фабрики, яких у ході роздержавлення і приватизації не стало, а будувати нові немає коштів. Немає товарів, немає товарообігу, не надходять гроші в банківські структури, а відповідно й необхідна кількість податків до державного бюджету. Проте жити хочеться всім добре, особливо паразитуючим чиновникам та олігархічним кланам, от і вирішили за підказкою МВФ, взяти курс на зубожіння народу, зробивши тарифи на енергоносії і житлово-комунальні послуги

чародійним посохом, котрий забезпечує дохідну частину державного бюджету.

Підняли тарифи, зібрали кошти, збільшили мінімальну заробітну плату, зробили пенсійну та інші реформи на угоду МВФ і отримання від нього валютних траншів.

А далі що? Таке однобоке і недолуге вирішення проблеми, уже сьогодні окрім зубожіння власного народу, породило й іншу негативну тенденцію для економічного розвитку України – призупинення темпів інвестиційної діяльності з боку іноземних інвесторів. Для них сучасна Україна із привабливою інвестиційною державою перетворилася в непривабливу, тому що енергоносії, природні ресурси стали мати світову ціну і лише один фактор робоча сила має значно нижчу ціну, але одного такого фактора недостатньо щоб покрити витрати іноземного інвестора та ще й дати прибуток, тому що через низьку купівельну спроможність населення збуту товару не буде, а отже необхідно здійснювати подвійні транспортні витрати – завозити сировину і матеріали до нас, а потім готову продукцію вивозити від нас, що його реалізувати.

3. Промисловість. Державна підтримка власного виробника та стратегічно-важливих галузей промисловості повинна здійснюватися при неослабному державному контролю над ними.

Продуктивні сили в розумінні Ліста – всі джерела багатства нації. Держава повинна піклуватися про їх розвиток, а не про миттєву вигоду.

У перспективі вкрай вигідно розвивати ті галузі, де сьогодні витрати поки що вищі, ніж за кордоном. Розвивати, інвестувати – ось єдина дорога зниження витрат на перспективу. На думку Ф. Ліста «цю втрату належить сприймати лише як ціну за промислове виховання нації». Точно сформульована мета – промислове виховання нації, подолання відсталості. Воно має свою ціну, але вкладення в нього приносять величезний прибуток у перспективі.

Аналіз підтримки власного національного виробника в Україні та здійснення державного контролю над ним не витримує ніякої критики, гірше того, через відсутність контролю з боку держави в період роздержавлення і приватизації, яка проводилася без необхідної нормативно-правової бази та браку досвіду в цій гігантській реформістській діяльності, їх величезна кількість стала штучними банкрутами або перестала функціонувати взагалі.

А яка була хороша мета – поповнити за рахунок коштів отриманих від приватизації державний бюджет, закупити нові технології, побудувати нові сучасні високотехнологічні підприємства, знайти ефективнішого від держави приватного господаря у формі малого та середнього бізнесу.

Проте, як показала практика, цього не сталося. За мирного часу, за відсутності стихійного лиха і війни, а через профанацію, суб'єктивізм, самодурство і продажність чиновників ми на початку 90-х втратили цілі галузі промисловості. По суті промисловість не роздержавили, а роздеребанили та за допомогою різних обладунків розікрали.

Не має підприємств, не має робочих місць, а немає останніх - стає не потрібною людина праці в країні, а тому вимушена шукати кращої долі на чужині за кордоном.

Прикро, але сьогодні лівова частина малого і середнього бізнесу України функціонує не у сфері виробництва, а у сфері торгівлі за принципом «купи-продай».

За роки незалежності України (більше 26 років) політичні сили держави не змогли добитися злагоди і партнерства в сфері бізнесу та не створили необхідної структури малого і середнього бізнесу подібної до країн ринкової економіки – венчурні фірми, фірми масовики, сателіти, мінімонополісти, хамелеони, генеріка та інші.

Вихід із ситуації, що сьогодні склалася у промисловому виробництві країни – це використання механізмів вільних економічних зон, які ще свого часу вміло

використовували римські імператори, надаючи депресійним територіям статус вільного міста.

Сьогодні можливості вільних економічних зон досить вміло використовуються в забезпеченні економічного зростання у США – країні з найпотужнішою в світі економікою, де їх діє майже 2000 (майже половина світової їх чисельності), в тому числі:

1400 – підприємницькі зони (федеральні, штатів, місцеві);

300 – зони вільної торгівлі (вільні гавані)

70 – експортно-виробничі зони;

решта – науково-технічні (технопарки типу «Сілікон Веллі») та ін.

За часів президентства Л.Д. Кучми такі спроби зі створення вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку були започатковані і в Україні. Проте через деякий час до керівництва прийшли нові політичні сили на чолі з В.А. Ющенко та Ю.В. Тимошенко, які все скасували і почали свою діяльність з чистого листа, правда, в ньому місця на вільні економічні зони не хватило. Про те, що повинна бути спадковість рішень, постанов і законів – вони цього напевне не знали.

4. Сільське господарство. Єдина галузь національної економіки України, яка функціонує незважаючи на всі перепони, проте і вона багато втратила від необдуманих і навіть в деякій мірі шкідливих трансформаційних процесів. Опора сільського господарства на середнє фермерське господарство без державної підтримки, дотацій та створення необхідної інфраструктури для забезпечення його діяльності є дуже ризикованою справою.

При опорі на колгоспи там працювали десятки висококваліфікованих спеціалістів – інженери-механіки, інженери-електрики, інженери-будівельники, зооінженери, ветеринарні лікарі й фельдшери, агрономи, економісти, бухгалтери та ін.

Сьогодні фермер сам один на один повинен розв'язувати ті проблеми, над котрими раніше працювали колективи висококваліфікованих фахівців.

Якщо ми хочемо щоб в Україні існували села з розвинутою інфраструктурою –

дороги, житлово-комунальні господарства, заклади освіти, культури, охорони здоров'я, фізкультури і спорту, дитячі дошкільні заклади, бібліотеки та інше, а також їх ремонт і модернізацію, то такий підхід можуть забезпечити лише великі сільськогосподарські підприємства, що опираються на досягнення аграрної науки і техніки. Жоден фермер такого обсягу роботи не виконає.

Дуже нечесно поступили наші вітчизняні політики із селянами, кинувши їх один на один із труднощами аграрного виробництва, пов'язаних із ризиком його ведення від погодних умов та сезонністю виробництва. Не отримуючи необхідної фінансової, технічної, інфраструктурної підтримки від держави вони, щоб якось виживати за таких умов стали на шлях скорочення посівів цукрових буряків, зернових культур, замінюючи їх соняшником, рапсом, кукурудзою. Знищення тваринництва, привело до різкого падіння родючості ґрунту через відсутність органічних добрив, внесення ж лише мінеральних добрив обходиться надто дорого і без органіки не може компенсувати виносу з ґрунту сільськогосподарськими культурами поживних речовин.

На наш погляд і переконання, для відтворення і забезпечення подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва необхідно зробити такі кроки:

Крок перший. Відновити виробництво цукрових буряків та переробку його на цукор, а його відходи на корм худобі (жом, гичка, патока). Вважати на загальнодержавному рівні цукрові буряки стратегічною культурою, котра дає цукор та спирт (екологічно чистий етанол, альтернативне бензину паливо), яким можна заправляти автомобілі, що майже вдвічі дешевше використання бензину.

Крок другий. Зробити все можливе і навіть неможливе для відновлення в короткий термін (два-три роки) галузі тваринництва (велика рогата худоба, свинарство, вівчарство, конярство та ін.), яка також має бути віднесена до стратегічної, так як дає не лише продукти

харчування (м'ясо, молоко, шкірсировину для переробної промисловості і населення), але й не менш цінні відходи – гній із якого можна виробляти біогаз, що є альтернативою газу, на який сьогодні встановлена над висока ціна.

Приклад виробництва біогазу бази домогосподарства в Україні є, про що повідомляла газета «Експрес» №94 (913) 10-17.08.2006 року. У селі Конюшівці Вінницької області селянин Мирослав Гуменюк сконструював біогазову установку, яка забезпечує його господарство паливом. Єдина вимога потрібно мати металеву бочку для завантаження в неї 15 т гною, а для такої кількості гною потрібно мати не менше 4 корівок, кожна з яких дає 4 т гною. Завантажений у бочку гній бродить під дією бактерій і виділяє метан. Ось цього газу вистачає для задоволення господарських потреб. Органіка яка побувала в установці можна ефективно використовувати в рослинництві. Вона незамінна для рослин. Адже нітратна форма органічних добрив «перетворюється в біогазовій установці» в амонієву форму. Останню краще засвоюють рослини. Така органіка не містить і насіння бур'янів та хвороботворних організмів.

Держава надавши допомогу селянам допомогу у виготовленні біогазової установки отримає альтернативне джерело дешевого газу, а значить покращить ситуацію з опаленням на селі. Питання лише одне – як до цього віднесуться олігархи, що сидять на газовій трубі.

Відновлення галузі тваринництва дасть можливість значно здешевити продукти харчування населення, а відповідно вивільняться кошти в українців для інвестування промислового виробництва.

Крок третій. Організувати переробку насіння ріпаку та відходів соняшнику на біодизель, що є альтернативою дизельному паливу.

Крок четвертий. Не гаючи часу організувати вирощування коноплі та льну (що за цінністю є дійсно білим золотом) й переробку їх легкою промисловістю на товари для експорту і отримання валюти.

5. Роль держави. Держава не ціль, держава – найголовніший спосіб і метод для досягнення цілі всього народу й реалізації його інтересів. Держава – основний інструмент для досягнення економічного добробуту нації та народів, які проживають на її території. Через це держава є найголовнішою цінністю для її населення. Держава – окремий гравець у господарській системі поруч з іншими її суб'єктами.

Саме державна влада покликана координувати, спрямовувати розвиток і функціонування всіх ланок національного господарства, роблячи акцент на національних інтересах. Її основною метою має стати розвиток продуктивних сил. Важливу роль при цьому відіграє, на думку Ф. Ліста, промислове виховання нації, покликане створювати умови для підйому продуктивних сил. Його суттю є ігнорування особистих, суто егоїстичних інтересів індивідів для порятунку і збереження нації. Ціле покоління нації має і може жертвувати своїм добробутом, для того, щоб продуктивні сили країни розвивалися швидше й ефективніше. При цьому перевагу мають отримувати такі галузі виробництва, які в поточний період не можуть витримати конкуренції з відповідними закордонними галузями.

За Фрідріхом Лістом, держава повинна інвестувати в науку, освіту та транспортну систему, які виступають головними рушіями розвитку та модернізації нації й країни.

Хід розвитку українського суспільства за часів трансформації робить нагальним переосмислення націоналізму в новому контексті, перш за все тому, що очевидним стало, по-перше: справжній суверенітет і сила держави базується на економічному підґрунті, а політична спроможність держави неможлива без переконливих економічних аргументів; по-друге, як „несподівано виявилось”, економічний добробут індивідуума зростає не у результаті нескінченного процесу перерозподілу надбаного попередніми поколіннями, а примножується завдяки активній економічній діяльності, і у

сучасному глобальному світі її параметри прямо залежать від економічної могутності держави; і, по-третє, сучасне трактування приватного добробуту виходить на позаекономічний рівень – це неодмінна умова економічного поступу, яка включає в себе серед інших такі поняття, як рівень довіри, поваги до новоутвореного власника і його бізнесу з боку зарубіжних партнерів, і навіть підстав для самоповаги, що звичайно також визначається національною приналежністю [5].

Існує ціла низка країн, що у відповідальні моменти трансформацій змогли вийти за межі ліберального методу, і саме тому сформували власну, національну модель розвитку. Так післявоєнній, переможній Німеччині, країнами-переможницями, перш за все США, посилено нав'язувалась ідеологія ліберального індивідуалізму і відводилось місце в міжнародному поділі праці, як аграрно-індустріальній країні [5].

Економістами – теоретиками і практиками – було прикладено чимало зусиль, щоб протистояти цьому тиску: не випадково, прикриваючись тезами про вірність класичним постулатам та відхід від націонал-соціалістичної моделі, їм вдалося сформувати власну методологію – ортодолібералізм, де за ліберальною фразеологією приховувався інституціонально-національний принцип «порядків».

Саме це дозволило країні, спираючись на національний менталітет, зберегти національну ідентичність і у короткий термін здійснити економічний прорив.

Україна – на наш погляд, ще надто молода держава, в якій ще повністю не закінчився навіть і процес державотворення. Тому розраховувати на різке зростання народного добробуту, не зробивши для цього кардинальних економічних і політичних реформ, буде виглядати, м'яко кажучи, не серйозно.

Разом з тим проведення таких стратегічних реформ потребує від держави великих фінансових ресурсів, а намагання чинного президента України П.О. Порошенка провести їх в угоду МВФ і

за його транші виглядає не чимось іншим як наївним патріотизмом та мрією зробити те, чого реально без достатньої кількості золотовалютних резервів зробити не можливо.

Щоб зробити повну реанімацію держави і революційний стрибок в перебудові держави та економічному розвитку вихід єдиний – взяти кредит довіри в українського народу шляхом проведення всенародного референдуму на якому розглянути питання про відміну всяких виборів у державі на майбутні 10 років, попередньо скасувавши недоторканість усіх категорій що її мають та прийнявши Закон про імпічмент, референдум, а потім залучити кошти олігархів, депутатів, та інших хто задекларував мільйонні статки, національних заробітчан – патріотів, котрі пересилають свої закордонні заробітки в Україну своїй родині, розробити чітку й зрозумілу стратегію оздоровлення країни і засукавши рукава до сьомого поту працювати й працювати над перетворенням її в життя разом зі своєю командою, яка вже здобула певний досвід державного управління.

Якщо цього сьогодні не зробити, то у 2019 році прийдуть нові сили, котрі все також будуть розпочинати з «чистого листа, валячи всі негаразди на попередників.

Тільки державі посильна боротьба з негараздами, які сьогодні мають місце у нашому житті – тіньова економіка, сепаратизм, рейдерство, рекет, колекторство, кілерство, проституція, корупція та інші злочинні правопорушення, про які за часів Радянського Союзу ми не знали, а чули лише з кінофільмів (про сіцілійську мафію), телебачення та з преси, а тому й досвіду ефективної боротьби з ними не маємо.

Хотілося б зупинитися лише на одному з перелічених вище негараздів суспільного життя – корупції. Сьогодні про неї всі багато говорять по телебаченню, сваряться на телевізійних диспутах і пишуть в пресі, а процес іде начебто в тій байці про kota, «а кіт Васька слухає та уминає аж за вухами тріщить».

Згідно статті 1 Закону України «Про запобігання корупції», корупція - використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей;

неправомірна вигода - грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав;...» [8].

На наш погляд, побороти корупцію без допомоги всього українського народу не тільки дуже складно, але й практично неможливо, тому потрібно застосовувати весь арсенал зброї, включаючи й економічні, тобто частково де є це логічним зробити неправомірну вигоду зробити правомірною, сплативши з неї податки державі в розмірі приміром 50% за принципом «фіфти-фіфти».

Держава має контролювати доходи усіх, хто має українське громадянство і за допомогою податкових важелів регулювати ставку оподаткування, зробивши її диференційованою, так щоб не вигідно було бізнесу отримувати кошти на споживання, якщо вони перевищують в державі 50 прожиткових мінімумів для працездатних, а сума що її перевищує оподатковується за ставкою 80 відсотків.

У державі раз і назавжди має бути встановлений чіткий суспільний безапеляційний і справедливий порядок розподілу прибутку підприємства, компанії, організації чи підприємця фізичної особи – прибуток має ділитися на

всі фактори, що його створювали у рівних долях – земля 25% (екологічний податок), праця 25% (працівники підприємства), капітал 25% (власники підприємства), підприємницькі здібності 25 (власники капіталу або менеджери).

Політичні сили, що управляють державою або думають зайняти керівні посади перш за все повинні виховати себе в тому розумінні, що нагромадження надмірного багатства у незначній частини населення є прихованою загрозою не лише економічній безпеці держави, але й національній безпеці, так як від надмірного багатства йде сепаратизм, надмірність, непогрішність та всездозволеність, так як завжди можна від своїх правопорушень відкупитися або підкупити потрібних людей.

Якщо Моргани, Рокфелери, Дюпони, Форди наживали свої статки не одним поколінням, то наші олігархи умудрилися все це зробити за 25 років.

б. Основна економічна мета. Економічний розвиток нації як частини світової спільноти. Класовість не заперечується, як у марксизмі, але і не допускається безконтрольна експлуатація робітників буржуазією (власниками капіталу). Добробут окремої людини прямо залежить від добробуту нації.

Разом з тим, на наш погляд, навіть не зважаючи на те закінчений чи ні процес державотворення, політичні сили, що керують державою повинні мати чітку ціль, чітке уявлення мети держави України не як самоцілі, а як способу й інструменту для реалізації інтересів всього народу, а не лише невеликої її частини, якою є сьогодні олігархічні клани та вищі щаблі чиновництва.

Основною метою держави має не безвіз чи членство в Євросоюзі (куди ми намагаємося будь за що пролізти, а нас намагаються будь за що туди не пустити без процесів очищення від існуючих негараздів), а виведення України за допомогою розвитку національної економіки, наприклад в «двадцятку» високорозвинених країн світу. Які заходи і способи застосувати, щоб збільшити

виробництво товарів і валового внутрішнього продукту до середньоевропейського рівня, щоб потім Євросоюз сам нам запропонує членство в ньому ?.

Щоб досягти саме таких результатів, на наш погляд, уже сьогодні необхідно змінити мотивацію праці та її стимулювання. У державі Україна форма організації і оплати праці всіх – починаючи від Президента, урядовців, депутатів, науковців, правоохоронців і пересічних українців тісно й гармонійно пов'язана з кінцевими результатами праці, тобто з продукцією чи послугами. Кожен керівник повинен отримувати не посадові ставки і оклади, а середню заробітну плату по трудовому колективу яким він керує, збільшену на коефіцієнт його трудової участі (його персональні заслуги, вклад), встановлений трудовим колективом за звітний період.

Мій підхід у цій справі однозначний – кожна людина повинна на своєму робочому місці отримувати таку заробітну плату яку вона бажає, а точніше дозволяє її персональний інтелектуал.

Вперше такий підхід до мотивації і стимулювання праці я застосував у агропромисловому секторі - колгоспах і радгоспах Краснопільського району Сумської області, працюючи на посаді першого заступника управління сільського господарства з питань економіки та будучи головою районної ради колгоспів. Це дало можливість збитковому сільськогосподарському району за перші два роки моєї роботи 1984-1986рр. позбутися збитків та боргів і за підсумками 1986 року стати переможцем всесоюзного соціалістичного змагання і отримати перехідний червоний прапор ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС, ЦК ВЛКСМ (газета Правда №64 (25051) від 5 березня 1987 року), а згідно рішення колегії агропромислового комітету Сумської області від 28 квітня 1988 року, протокол №10, Краснопільський район був визначений базовим районом і на його базі створено постійно діючу школу передового досвіду з впровадження

внутрігосподарського розрахунку, колективного, сімейного, індивідуального підряду, оплати праці від валового доходу.

Ефективність моїх методів стимулювання праці полягала в наступному, наведу розрахунковий приклад.

За основу розрахунку можна взяти виробничу бригаду (10 працівників) де є бригадир, котрий отримує заробітну плату у формі посадового окладу (ставки) 3500 грн. незалежно від кінцевих результатів праці. Проаналізуємо їх оплату праці за будь-який місяць, то побачимо наступне.

Сидоренко І.П. – 3400 грн.

Петренко В.І. – 5800 грн.

Катрич П.П. – 2600 грн.

Чередниченко В.Б. – 6000 грн.

Мостовий В.Ф. – 2300 грн.

Майборода І.П. – 4200 грн.

Стрикиця В.Ф. - 4800 грн.

Стрижак Б.Й. – 6100 грн.

Карпенко Б.І. - 2700 грн.

Заїка П.С. – 3400 грн.

Їх середня заробітна плата за місяць складає $(41300 : 10) = 4130$.

Бригадиру байдуже хто скільки заробить, йому важливо своєчасно закрити наряди та виконати виробничу програму щоб отримати премію.

За мого підходу бригадир отримує середню заробітну плату по бригаді, якою він керує збільшену на його персональний внесок, наприклад 10% (встановлюється зборами трудового колективу за звітний період).

Таким чином його заробітна плата буде становити $(4130 \times 1.1) = 4543$.

Виходячи за такої економічної умови бригади розуміє, що чим більше отримають винагороди за працю його члени бригади, тим більше отримає і він. Такий чином розпочинається управлінський вплив низової ланки на підлеглих – дієвий контроль за працівниками, вивчення передового досвіду роботи, пошук науковців – консультантів з наукової організації праці.

А тепер зробило накладення такого підходу в цілому на державу – голова ОДА отримує середню заробітну плату по

керівниках районів плюс доплата персональний коефіцієнт з хорошу організаційну роботу (не премія за роботу без зауважень чи роботу з секретними документами) а роботу, котра забезпечена продукцією (наприклад відсоток виконання планового регіонального внутрішнього продукту (РВП), немає продукції, РВП - немає й заробітної плати, то звідки візьметься та клята інфляція.

Прем'єр-міністр отримує середню заробітну плату по керівниках ОДА плюс за керівництво процент виконання ВВП по країні.

Депутати отримують середню заробітну плату по своєму виборчому округу збільшену на відсоток зростання РВП.

Закінчуються політична тріскотня, чвари, обливання грязюкою один одного – всі зайняті з головою в роботу, так як бажають отримати справедливую й законну вигоду, а її надлишок знову ж таки інвестувати у виробництво, а не міняти гривні на долари й тримати їх вдома (як показують електронні декларації), боячись їх знецінення інфляцією.

7. Приватна власність. Не є священною, але сприймається як необхідність. Приватна власність надається представникам нації з метою збільшення особистого та суспільного добробуту.

Лістіанська економічна схема прагнула поєднати найоптимальніші методи планової, тобто регульованої, та ринкової економік.

У руках держави приватна власність це могутній важіль регулювання розвитком економіки країни, розв'язання корінних національних інтересів, зростання добробуту народу, перемагати конкурентів, завойовувати вигідні ніші світового ринку по збуту продукції, переміщувати капітали в інші країни забезпечуючи репатріацію доходів на батьківщину та багато іншого можна досягти за допомогою приватної власності.

Проте, як показує проведений нами аналіз, приватна власність не є такою безпечною й пушистою, вона за неправильного підходу може нести і певну загрозу суспільству й державі.

Ми вже вище відмічали, що концентрація надмірної кількості капіталів в приватних руках невеликої горстки населення може викликати при надмірній централізації влади або її недостатку відцентровий рух у формі сепаратизму та інших.

Адже завдяки слабому контролю з боки держави приватна власність в Україні стала в деякій мірі носієм протизаконних, антиконституційних і антисоціальних явищ – рекет, рейдерство, колекторство, кілерство, порушення правил добросовісної конкуренції, фальсифікації продукції (продуктів харчування, ліків) та іншого до чого наше суспільство не було заздалегідь підготовлене, а держава не мала дійових засобів протистояння.

З метою перерозподілу приватної власності, та захват територій з багатими природними ресурсами України, нашими недругами застосовується й такі надсучасні її анти правові форми – кіберзлочинність, не хestуються й гібридні війни та ін.

Сьогодні націоналістична економічна політика має підтримувати передусім ті види діяльності, які мають символічну цінність для «національної ідентичності». Особлива увага має приділятися промисловості, зокрема тим галузям, що символізують промислову конкурентоздатність нації (автомобільна промисловість для американців, хімічна та сталеплавильна для німців, електроніка для японців, тощо). Для українців - це розвиток важкого машинобудування, гідро- та атомної енергетики, космічних технологій, тобто розвиток індустрії. Розвиток важливих для держави галузей потребує політики протекціонізму — захисту власного виробника.

В Україні такий комплекс дій вже здійснювався — від підвищення ввізного мита, до режимів вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку, який не дав практичних результатів через жорстоку фіскальну політику в державі — кошти до бюджету за будь-яку ціну, тому що нічим платити заробітну плату й пенсії. Разом з тим, що протекціоністські заходи, які нібито вживались для захисту певних

галузей промисловості України (автомобілебудування та інші), насправді забезпечували не розвиток галузі, а слугували отриманню надприбутків власникам окремих підприємств.

Вкрай необхідним в Україні є доповнення ринку державним регулюванням, оскільки в плановій економіці інвестиції концентрувалися в руках планових органів та використовувалися з метою здійснення ефективних проєктів. А нині доходи розкрадаються, капітали вивозяться за кордон і в розвиток економіки не вкладуються. Як наслідок - виробничі фонди безнадійно старіють і виходять з ладу. Економічний націоналізм передбачає модель змішаної економіки - ведення господарства різними способами, як ринковими, так і плановими, в якій держава мала б змогу активно впливати на її розвиток [5,6].

Країні потрібні нові заводи, швидкісні залізниці і сучасні автотраси, нові гідро- і атомні станції, нові робочі місця, конкурентні і лідирувальні товари на міжнародних ринках. Абсолютна більшість товарів народного вжитку, верстатів, машин має виготовлятися вітчизняним виробником самостійно або в кооперації з нашими іноземними партнерами.

Україні необхідно створити замкнений цикл ядерного палива, тобто розпочати власне виготовлення пального для АЕС з використанням української уранової руди.

Пильну увагу слід звернути на процес підвищення енергоефективності в усіх сферах використання газу (житлово-комунальний, промисловий тощо), насамперед, за рахунок виконання програм енергозбереження і скорочення споживання природного газу (що передбачено «Енергетичною стратегією України на період до 2030 року»), впровадження систем обліку природного газу на всіх етапах його споживання (від митного приймання до кінцевого конкретного споживача)

За весь період української приватизації в приватну власність перейшли всі металургійні та коксохімічні підприємства,

ключові збагачувальні фабрики, практично всі машинобудівні підприємства галузі, найбільш перспективні та рентабельні шахти. Власниками всіх цих активів стали три-чотири відомі в країні фінансово-промислові групи, що мають величезний вплив на політичні та державні інституції країни.

Внаслідок цього контроль практично всіх вхідних і вихідних товарно-грошових потоків державних вугледобувних підприємств виявився сконцентрованим у руках кількох фінансово-промислових груп. А держава опинилася в ролі фінансового донора приватних інтересів.

Сьогодні розвинені країни світу використовують приблизно 14% поновлюваної енергії, а в окремих країнах більше: так, у Фінляндії — 26%, Швеції — 18%. На жаль, в Україні в загальному балансі енергоспоживання альтернативні джерела енергії становлять лише 0,7%.

Висока енергоемність ВВП в Україні є наслідком істотного технологічного відставання більшості галузей економіки від рівня розвинутих країн, незадовільної галузевої структури національної економіки, негативного впливу «тіньового» сектора, зокрема, імпортно-експортних операцій, що об'єктивно обмежує конкурентоспроможність національного виробництва і лягає важким тягарем на економіку – особливо за умов її зовнішньої енергетичної залежності. На відміну від промислово розвинутих країн, де енергозбереження є елементом економічної та екологічної доцільності, для України - це питання виживання в ринкових умовах та входження в європейські і світові ринки. Для цього підлягає розв'язанню проблема збалансованого платоспроможного попиту як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, а також диверсифікації імпорту паливно-енергетичних ресурсів [5,6,7].

Висновки. Проведені нами дослідження та аналіз справ в економіці України показують, що сьогодні питання економічного націоналізму є надзвичайно актуальними.

Слід усвідомити, що без економічного націоналізму ми зможемо швидко втрати

свою державність, якщо не де-юре, то де-факто.

Для реалізації ідей економічного націоналізму необхідно ряд суспільно-політичних передумов серед яких пріоритетними, на мою думку, є прихід до влади національних лідерів, які діятимуть не в інтересах тільки якогось класу чи соціальної групи, а в ім'я цілої нації і всіх громадян національної держави, та формування громадянського, об'єднаного національною ідеєю суспільства, яке зможе контролювати та доповнювати владу.

Література:

1. List F. National Sistem of Political Economy. N.Y., Lloyd, 1985. P. 87.
2. Ф. Кенэ. Избранные экономические произведения. М., Соцэкгиз, 1960. 520с.
3. Закон України «Про власність» від 07.02.1991р. №697-ХІІ//Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991. - №20. ст. 249.
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1/Редкол. С.В. Мочерний (відп. ред..) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 864с.
5. В. Кондзьолка Економічний націоналізм як складова національної ідеї /В. Кондзьолка, 2011. URL : aratta-ukraine.com/tekst.ua/ (дата звернення 03.09.2018).
6. Корнійчук Л.Я. Економічний націоналізм. URL : golovko.info (дата звернення 03.09.2018).
7. Сойкін Є. Економічний націоналізм: історія, принципи, сьогодення. URL : soykin.snfo/2011/02/24..htm (дата звернення 03.09.2018).
8. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 року №1700-УІІ //Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, №49, ст. 2056.

Reference:

1. List F. National Sistem of Political Economy. N.Y., Lloyd, 1985. R. 87.
2. F. Kené. Yzbrannie ekonomicheskyye proizvedeniya. M., Sotsékhyz, 1960. 520s.
3. Zakon Ukrainy «Pro vlasnist» vid 07.02.1991r. №697-KhII//Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1991. - №20. st. 249.
4. Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh. T.1/Redkol. S.V. Mochernyi (vidp. red..) ta in. Kyiv : Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2000. 864s.
5. V. Kondzolka Ekonomichnyi natsionalizm yak skladova natsionalnoi idei /V. Kondzolka, 2011. URL : aratta-ukraine.com/tekst.ua/ (data zvernennia 03.09.2018).
6. Korniiichuk L.Ia. Ekonomichnyi natsionalizm. URL : golovko.info (data zvernennia 03.09.2018).
7. Soikin Ye. Ekonomichnyi natsionalizm: istoriia, pryntsyipy, sohodennia. URL :

soykin.snfo/2011/02/24..htm (data zvernennia 03.09.2018).

8. Zakon Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii» vid 14.10.2014 roku №1700-UII //Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2014, №49, st. 2056.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2018 р.

Розділ 2. Міжнародні економічні відносини

УДК 339.1

СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЗАКОНОДАВСТВА ДЕРЖАВ

Даценко Ю.М.

аспірант кафедри національної економіки та фінансів, Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,
тел.: 095-660-51-32, e-mail.: jam555dr@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1101-2135, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-22-30>

THE WORLD EXPERIENCE OF REALIZATION OF COMPETITIVE POLICY AND LEGISLATION OF THE STATE

Y. Datsenko

postgraduate student of the department of national economics and finance
«KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine,
tel.: (095)-660-51-32, e-mail.: jam555dr@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1101-2135, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-22-30>

Анотація. На сьогоднішній день конкурентну політику впроваджено майже у всіх розвинених державах світу, що свідчить про важливість контролю держави за розвитком конкурентного середовища для досягнення стійкого економічного зростання. Періодизація історії розвитку конкурентної політики, і особливо чинники, які зумовлюють початок того чи іншого етапу, відіграють значну роль у контексті впровадження соціально-економічних та політичних інститутів в українську економіку для сталого інноваційного розвитку держави. Метою дослідження є аналіз світового досвіду реалізації конкурентної політики з урахуванням різних чинників із економічної історії. Автором сформульовано 7 етапів розвитку конкурентного законодавства у світі. Йдеться про те, що перші прецеденти обмеження монополізму на ринках знайшли своє відображення в англійському праві ще у XV ст., що пов'язано з розвитком ринкової економіки. Наступні трансформації антимонопольної політики, у різні часові періоди, спричиняли такі чинники: індустріалізація, бурхливий розвиток виробництва та свавілля трестів, демілітаризація після Другої світової війни, об'єднання Європи, лібералізм, розпад СРСР, глобалізація економіки, стрімкий розвиток досягнень НТП та інновації у сфері комп'ютерних мереж. Така періодизація дає змогу зрозуміти, що наразі у світі можна спостерігати тенденцію до заміни централізованого управління та переходу до використання мереж у вирішенні економічних проблем, зокрема у сфері захисту конкуренції.

Ключові слова: світовий досвід, конкурентне законодавство, економічна історія.

Формул: 0, **рис.:** 1, **табл.:** 0, **бібл.:** 25

Annotation. Today, most of the developed countries of the world have implemented the competitive policy; it is said that the control of the state over the development of the competitive environment is important in order to perform the economic growth. Periodization of the history of the development of the competition policy, as well as factors which cause the start of the next episode are vital in the matter of implementing socio-economic and political institutions in the economics of Ukraine, for the stable innovational growth of the state. The objective of this article is analyzing the world experience about implementing the competitive policy with regard of various factors in the history of economics. The Author has identified 7 periods of development of the competition law throughout the world; for example, the first restrictions and limitations towards monopoly on the market are mentioned in English laws far back in the 15th century which were related to the development of market economy. Further transformations of antimonopoly policy in different periods of time were caused by such factors as industrialization, rapid production growth and the limitless power of trusts, demilitarization after World War II, liberalism, the split of the USSR, globalization of economics, rapid scientific progress and computer networking innovations. Such periodization implies that in the world, centralized ruling is being pushed back by the usage of networks in solving the economic problems in general and the protection of the competition in particular.

Key words: world experience, competition law, competition policy, economic history.

Formulas: 0, **fig.:** 1, **tabl.:** 0, **bibl.:** 25

Постановка проблеми. На даний час конкурентну політику успішно використовують у більш ніж 100 державах, що свідчить про необхідність її застосування в умовах ринкової економіки [23], [6]. Періодизація історії розвитку конкурентної політики, і особливо чинники, що зумовлюють початок того чи іншого етапу, мають вагомe значення в контексті впровадження соціально-економічних та політичних інститутів в українську економіку для сталого інноваційного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням періодизації світового досвіду реалізації конкурентної політики та законодавства держав присвячено праці таких вчених як Борисенко З. М. [1], Князева І. В. [6], Шпаковський Г. [8], Пападополус А. [23], Волкер Ф. [20], Гербер Д. [19] та ін.

Аналіз останніх досліджень свідчить про відсутність єдиної чітко прописаної періодизації історії розвитку конкурентної політики, яка включала б найбільш ранні прецеденти захисту конкуренції та особливості кон'юнктури у цій сфері, яка є на даний час в Україні та світі. Важливим є те, що захист економічної конкуренції на рівні державних заходів почався задовго до впровадження конкурентної політики у Сполучених Штатах Америки та Канаді, що має значення для розуміння того, яким чином політика у сфері захисту конкуренції пройшла етапи від перших прецедентів у англійській системі права до поширення у більшості розвинених держав світу.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає в аналізі світового досвіду реалізації конкурентної політики та законодавства з урахуванням пов'язаних чинників з економічної історії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У роботах Князевої І. В. йдеться про п'ять концептуальних етапів еволюції конкурентного законодавства та практики антимонопольного регулювання [6]. Стверджується, що перший етап, починається з прийняття у 1890 р. Закону Шермана в США. За інформацією Борисенко З. М., до прийняття даного

закону, існували лише обмеження, що базувалися на звичаєвому праві [1].

У працях Борисенко та Князевої детальне дослідження розвитку антимонопольної політики здійснюється починаючи із закону Шермана, однак доцільно розглядати і більш ранні форми захисту конкуренції, що описується, зокрема у роботах Пападополуса [6, 23]. Автором запропоновано таку модель розвитку конкурентної політики держави (рис. 1).

Автором запропоновано таку періодизацію розвитку конкурентної політики та законодавства держав: Перші прецеденти обмеження монополізму на ринках (XV – XVIII). Впровадження антимонопольних принципів у законодавство окремих країн та регіонів (кінець XVIII – XIX ст.). Формування антитрестівського законодавства в США (1890 – 1950 р.). Впровадження конкурентного законодавства в Європі та світі (1947 – 1965 р.). Лібералізація конкурентного законодавства (1965 – 1991 р.). Посткомуністичний період (1991 – 2001 р.).

Така періодизація дозволяє здійснити аналіз окремих справ, законів та чинників, які вплинули на початок того чи іншого періоду розвитку конкурентної політики. Детальніше окремі етапи можна розглянути у запропонованій моделі на рис. 1.

Етап 1 (XV – XVIII ст.). На даному етапі антимонопольна політика базувалась на протидії недобросовісній конкуренції та монополізму шляхом розгляду судами окремих справ. Перша заборона на торгівельну угоду, яка була розглянута англійським судом, датована 1414 роком. Це, так звана, справа Даєра (Dyer's case, 1414) [23]. У цьому випадку, судом було відмовлено у накладенні штрафу на Д. Дайєра, який дав позивачу обіцянку не розпочинати торгівлю у певному місті протягом 6 місяців. На думку окремих науковців, після розгляду справи Даєра, судові принципи почали трансформуватись у статuti.

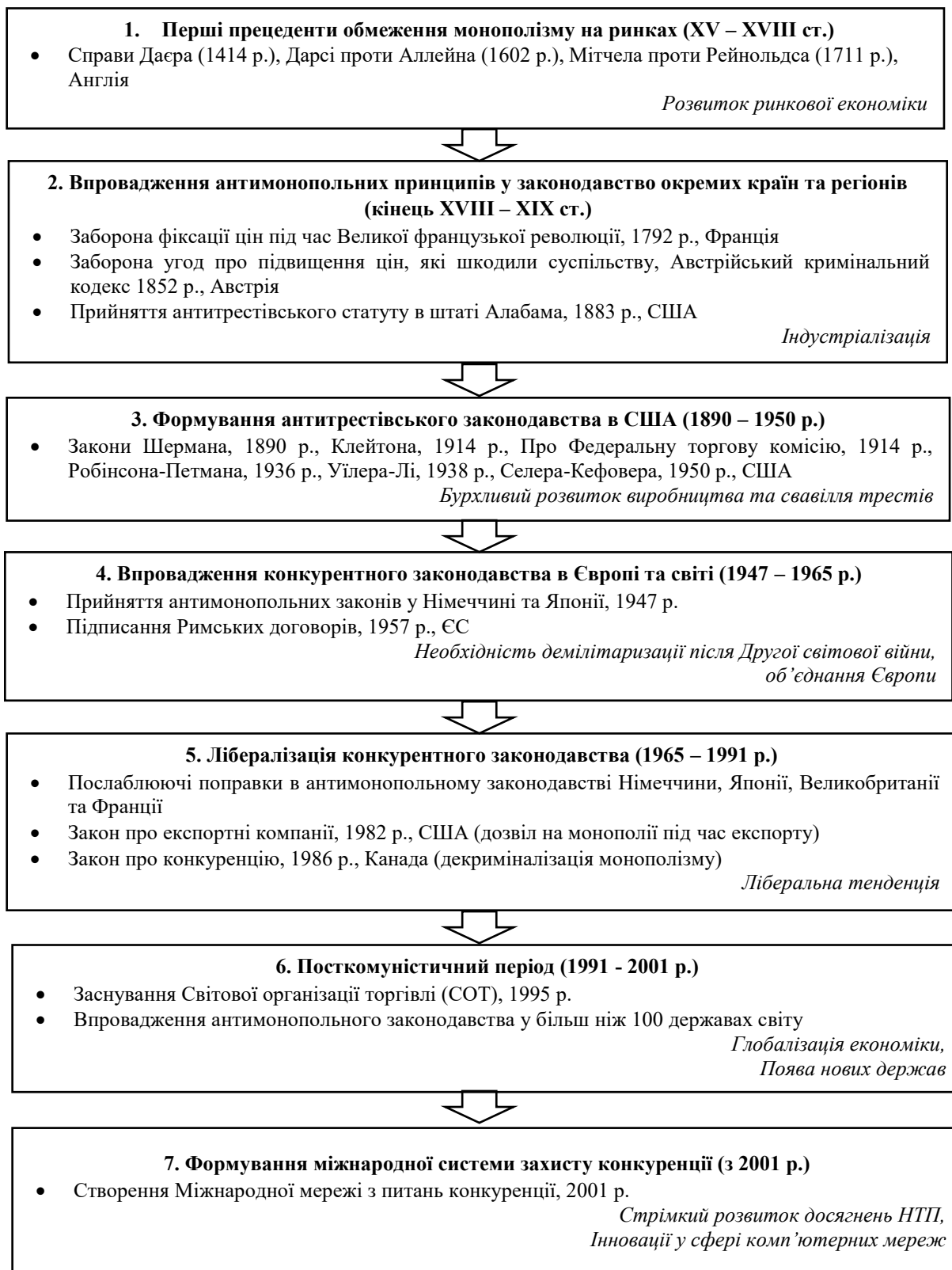

Рис. 1. Етапи розвитку конкурентного законодавства у світі

Джерело: складено автором за даними: [6, 1, 23, 11, 12, 13, 14, 15]

Справа Дарсі проти Аллейна (Darcy vs Allein case or «Case of Monopolies»), також стала раннім прецедентом у практиці англійського судочинства. У даному випадку йшлося про наданням королевою ліцензії на монополію у сфері імпорту та продажу всіх гральних карт в Англії. Цей кейс дав поштовх до прийняття Статуту монополії (Statute of Monopolies, 1624), і з цього часу, надання виняткових прав на виробництво почало вважатися монополією [18; 23].

Справа Мітчела проти Рейнольдса, 1711 р. (Mitchel v. Reynolds decision), стала показовою і мала вплив на подальше формування конкурентної політики в Англії та США. Суть справи полягала у тому, що лондонський пекар Рейнольдс, обрав для оренди пекарський бізнес Мітчела під заставу в 50 фунтів. За умовами договору оренди, Рейнольдс був зобов'язаний утримуватись від роботи пекаря у визначеному районі Мітчела наступні 5 років. Рейнольдс не дочекавшись закінчення п'ятирічного терміну та відновив свій бізнес. Суд зобов'язав обвинувачуваного повернути заставу і це стало наступним знаковим прецедентом в англійському праві [23].

Етап 2 (кінець XVIII – XIX ст.). Другий етап розвитку конкурентної політики пов'язаний з індустріалізацією. За словами Д. Гербера, індустріалізація «змінити конкуренцію, замінивши індивідуального ремісника чи групу ремісників із найманими робітниками на організовані одиниці з машинним виробництвом» [19]. Вона трансформувала сам процес конкуренції, замінивши якість і надійність, як основу комерційного успіху, на раціоналізацію виробництва. З початком індустріалізації, основна мета підприємництва полягала в мінімізації затрат та максимізації виробництва. Наслідком цього стало те, що розмір фірми починав відігравати все більшу роль у тому сенсі, що фабрики почали вимагати все більших організацій.

Такі зміни в структурі суспільства дали поштовх до прийняття ряду законів, які регулювали дії великих підприємств, що

обмежували торгівлю. У Франції, де ідеалом Великої французької революції була свобода і її захист, закон Ле Шапельє від 14-17 червня 1791 року, яким заборонялися страйки коаліцій робітників, було визнано неконституційним. Крім того, було визнано недійсними угоди, якими фіксувалися ціни в галузі, що протирічило тогочасним ліберальним тенденціям в державі [20]. Особливістю тогочасного французького суспільства була переконаність у тому, що політична система має змінитися для обмеження влади короля і уряду, а способом контролю влади повинен був стати закон [23]. Пізніше, в тому ж контексті, за допомогою Австрійського кримінального кодексу.

1852 року в Австрії було заборонено угоди про підвищення ціни, які шкодили суспільству. Наступний закон від 7 квітня 1870 року відмінив покарання, але все ж залишив такі угоди недійсними [20].

У 1873 році біржовий крах («Довга депресія») вкотре змінив концепцію конкуренції в Європі. Керована конкуренція змінила сприйняття лібералізму в цілому і, відповідно, ідею вільної конкуренції. Під сильним тиском відносно цін і прибутку, фірмам доводилося співпрацювати шляхом формування картелів. За інформацією Гербера, «у 1890-ті роки, картелі вважалися природними частинами економічного ландшафту в багатьох частинах Європи» [19].

Етап 3 (1890 – 1950 р.). Через динамічний розвиток ринків, досягнень науково-технічного прогресу і промисловості у XIX ст. усе більше почали проявлятися негативні наслідки конкуренції. Поширеними тоді були переманювання працівників, антиконкурентні змови, трести, створення цільових підприємницьких об'єднань, монополізація ринків. Наприклад заснований у 1879 р. нафтовий трест Standart Oil, на поч. XX ст. володів 95% ринку США [8]. Це часто завдавало серйозної шкоди споживачам, що спричиняло формування негативної громадської думки [1].

У Конституції США немає прямих посилань, у яких йшлося б про захист конкуренції [9]. Крім того, у той час не існувало нормативно-правової бази, за допомогою якої можна було мінімізувати негативний вплив монополій, тому в окремих штатах почали приймати відповідні закони. У 1883 р. у штаті Алабама було прийнято перший антитрестівський статут [1]. Через рік уже вісімнадцять штатів мали свої закони, що спрямовані на захист конкуренції. Через узагальнення практики застосування норм в окремих штатах, було розпочато процес розробки федеральних законів.

У 1889 році обидві партії в Конгресі озвучили жорстко сформульовані антитрестівські положення. А після перемоги на президентських виборах Бенджаміна Гаррісона, у 1890 р. було прийнято *федеральний* «Акт про захист торгівлі та комерційної діяльності від незаконних обмежень та монополізму» [10]. Цей нормативно-правовий акт було запропоновано Джоном Шерманом, сенатором від штату Огайо. Закон був спрямований не проти монополій як таких, а проти обмежень свободи торгівлі. За словами Борисенко З. М., закон Шермана (Sherman Antitrust Act of 1890) «заклав фундамент усієї світової конкурентної політики» [1].

За інформацією Шпаковського, хоч Акт Шермана вступив у силу 2 липня 1890 року, перше десятиліття він перебував у «сплячому режимі», доки на нього не звернув увагу президент Теодор Рузвельт, який зробив закон частиною своєї політики реформ [8]. В основному, закон регулював поведінку в сфері торгівлі та, в початковому тлумаченні, не мав розповсюджуватися на промисловість. З прийняттям цього закону узгоджені дії, які спотворювали конкуренцію, почали вважатися злочином. Спочатку порушники визнавалися винними у злочинах, які межують з адміністративними правопорушеннями - місдімінор (misdemeanour). Але пізніше кваліфікацію було змінено на філонію (felony) – правопорушення, що межує між

місдімінором і державною зрадою. За ці злочини було встановлено штраф до 5 тис. дол., чи/або позбавлення волі до 1 року (ст. 1, 2 Закону). На даний час штраф може сягати 100 млн. дол. [8].

Інколи, з початком застосування Закону Шермана, рішення у справах, були протилежними. Суд то послаблював дію закону, то використовував його настільки жорстко, що зробив його майже не придатним для використання. У 1898 р. виробники чавунних труб вступили у змову про фіксацію цін (справа Addyston Pipe and Steel Co. v. U.S.) [16]. Суд визнав угоду незаконною, а сам факт змови (per se) достатнім для винесення обвинувального рішення. Таким чином було сформульовано доктрину PER SE, яка й досі застосовується в антитрестівському праві для боротьби з економічними злочинами [1].

У 1914 році, на основі пропозицій Вільсона, Конгресом було прийнято закон, який доповнював Акт Шермана. На відміну від закону Шермана, новий закон Клейтона (Clayton Antitrust Act of 1914) мав упереджуючі характеристики [11]. Він розширив сферу застосування антимонопольного законодавства і поширювався на інші варіанти економічної поведінки, які могли призвести до обмеження торгівлі. Однією з цілей закону Клейтона було уточнення основних положень закону Шермана.

Уже на той час існувала необхідність у розробці програми створення окремого федерального органу, який займався б проведенням розслідувань та інформуванням про факти порушень антитрестівського законодавства. Крім того суди були негативно налаштовані до нових законів і не могли кваліфіковано та об'єктивно проводити економічні розслідування і консультувати компанії щодо законності їхніх дій. Тож, Вудро Вільсон настояв на створенні Федеральної торгової комісії (ФТК). Відповідний закон було прийнято Конгресом у 1914 році (Federal Trade Commission Act of 1914) [12].

У 1938 році було прийнято Закон Уїлера-Лі (Wheeler-Lea Act), який регулював дії,

пов'язані з недобросовісною рекламою [14].

Законом Селера-Кефовеера (Celler–Kefauver Act, 1950) було заборонено скупати не тільки акції, а й матеріальні активи фірм-конкурентів. Прийняттям цього закону було розпочато світову практику боротьби зі злиттями підприємств на ринку [13].

Етап 4 (1947 – 1965 р.). Наступний етап розпочався після закінчення Другої світової війни. У 1947 р. було важливо здійснити демілітаризацію та демонополізацію Японії та Німеччини, тому під тиском США у цих державах було впроваджено антимонопольне законодавство.

У 1947 році в Німеччині було прийнято Правила про відміну картелів [6]. Спочатку антимонопольне законодавство використовувалося для боротьби зі зловживанням домінуючим становищем з боку великих компаній, які займаються виробництвом. Проте у 1965 році було дозволено створення картелів для досягнення конкурентних переваг за межами внутрішнього ринку, за умови відмови від зловживання домінуючим становищем по відношенню до малих підприємств на ринку Німеччини [6].

У 1947 році американський уряд настояв на необхідності прийняття в Японії закону «Про заборону приватних монополій і забезпеченні справедливості торгівлі». Цей закон сприяв розпуску конгломератів «дзайбацу» (яп. 財閥), які до 1945 року мали домінуюче становище в економіці Японії [6].

У 1957 році з підписанням *Римського договору про заснування Європейського економічного співтовариства* (ЄЕС), в Італії, Франції, ФРГ, Нідерландах, Люксембурзі та Бельгії почало формуватися конкурентне законодавство [4].

Наднаціональними інституціями, яким держави-члени делегують найбільше повноважень у сфері захисту конкуренції є Суд ЄС, Європейська Комісія, Європейський Парламент, Рада ЄС і Рахункова палата.

Етап 5 (1965 – 1991 р.). Незважаючи на те, що після закінчення Другої світової війни, в Німеччині для відходу від висококонцентрованої та мілітаризованої економіки було прийнято закони про відміну картелів, уже в 1965 році було дозволено створення картелів із невеликих підприємств, а потім і з великих, але за умови не зловживати домінуючим становищем на внутрішньому ринку [6].

Даний етап характеризувався недопущенням монополізації ринків, однак, в той же час було помітно тенденцію до лібералізації у сфері конкурентного законодавства через популярні на той час економічні дослідження галузевих ринків і промисловості, які продемонстрували високу ефективність роботи великих виробництв на олігополістичному ринку [6]. На світовому ринку успіхів досягали великі транснаціональні компанії і, в таких умовах, держави створювали умови для адаптації конкурентної політики. У конкурентне законодавство Франції, Великобританії, Японії, Німеччини ті інших держав було внесено поправки, які послабили контроль держави за злиттями та поглинаннями, що створювало можливості за укрупненням бізнесу. У цей період була популярною теза про те, що конкурентні переваги країн досягаються завдяки ефективній економічній діяльності великих компаній [6].

Етап 6 (1991 - 2001 р.). Поява нових держав після розпаду СРСР, створення Світової організації торгівлі, глобалізація і динамічна міжнародна інтеграція вплинули на подальший розвиток конкуренції на світових ринках, що спричинило початок шостого етапу у розвитку конкурентного законодавства. Характерною відмінністю цього періоду є те, що «антимонопольне регулювання» поступово набирає нового змісту, поступаючись поняттю «конкурентна політика».

На початку даного періоду існувала світова тенденція до об'єднання та відкриття кордонів і ринків, у наслідок чого збільшилась зацікавленість до конкурентної політики. Зміна соціально-політичної та економічної систем у країнах

Східної Європи та колишнього Радянського Союзу вплинула на прийняття у них законів про захист конкуренції.

З початком XXI ст. такі держави, як Данія, Франція, Австрія, Німеччина, Швейцарія, Швеція, Фінляндія, Ірландія, Іспанія, Австралія і Канада удосконалили законодавство у сфері конкуренції, а в 60-ти країнах (у тому числі 30-ти із Латинської Америки, Океанії, Карибського басейна та Азії, 20-ти африканських країнах) було прийнято конкурентне законодавство [6].

Етап 7 (з 2001 р.). Через світову тенденцію до підвищення соціально-економічного співробітництва (значну роль у цьому відіграло поширення мережі Інтернет) та політичної децентралізації, у жовтні 2001 року розпочала свою діяльність Міжнародна мережа з питань конкуренції (International Competition Network) [24]. Уже через рік Україна також увійшла до складу цієї організації. Усього, на даний час, Міжнародна мережа з питань конкуренції (ММК) нараховує майже 100 країн-членів.

ММК має свою структуру, яка складається із *однієї керуючої та восьми робочих груп*, які займаються відповідними напрямками роботи (Група з впровадження конкурентної політики, Група з картелів, Група з питань фінансування, Група з питань членства, Група з питань злиттів, Організаційна робоча група, Робоча група з діяльності колишніх робочих груп, Група із застосування антимонопольних приписів в окремих сферах) [3].

ММК не має централізованого управління і є віртуальною організацією, у якої відсутня своя штаб-квартира та штатний секретаріат. Мережа здійснює свою діяльність у робочих групах, що займаються координацією співпраці конкурентних відомств різних держав (телеконференції, інтерактивні інтернет-семінари тощо). Остання щорічна конференція ММК відбулася 22 травня 2018 р. в Нью-Делі [25].

Крім того у практиці застосування конкурентного законодавства на наднаціональному рівні, станом на 2018 рік, використовуються регіональні,

двосторонні та багатосторонні договори про співробітництво у цій сфері. Найважливішими багатосторонніми інструментами, що регулюють сферу конкурентної політики є напрацювання Комісії ООН з промисловості і торгівлі (United Nations Commission on International Trade Law), Європейського Союзу, Світової організації торгівлі та інших регіональних об'єднань.

Висновки. За результатами проведеного дослідження, автором сформульовано 7 етапів розвитку конкурентного законодавства у світі. Йдеться про те, що перші прецеденти обмеження монополізму на ринках знайшли своє відображення в англійському праві ще у XV ст., що пов'язано з розвитком ринкової економіки. Наступні трансформації антимонопольної політики, у різні часові періоди, спричиняли такі чинники: індустріалізація, бурхливий розвиток виробництва та свавілля трестів, демілітаризація після Другої світової війни, об'єднання Європи, лібералізм, розпад СРСР, глобалізація економіки, стрімкий розвиток досягнень НТП та інновації у сфері комп'ютерних мереж.

Дана періодизація дає змогу зрозуміти, що зараз у світі панує тенденція відходу від централізованого управління та переходу до використання мереж у вирішенні тих чи інших питань, зокрема у сфері захисту конкуренції. Україні варто враховувати глобальну кон'юнктуру та пристосовувати законодавство і методи роботи для забезпечення конкурентного середовища як на внутрішньому так і зовнішньому ринках.

Література:

1. Борисенко З. М. Конкурентна політика держави: підручник. Київ : Університет економіки та права «КРОК», 2013. 272 с.
2. Захарова К. Ф. Державне регулювання картелізації національної економіки: дис. канд. ек. наук. Київ, 2016. 211 с.
3. Міжнародна мережа з питань конкуренції (ММК). Антимонопольний комітет України: офіційний веб-сайт. URL : <http://docplayer.ru/48495947-Tipovoy-zakon-o-konkurencii-2017-goda-peresmotrennaya-statya-ii.html> (дата звернення 12.09.2018).

4. Договор о функционировании европейского союза. URL : <http://eulaw.ru/treaties/tfeu> (дата звернення 12.09.2018).

5. Типовой закон о конкуренции: конференция организации объединенных наций по торговле и развитию. Организация объединенных наций. Нью-Йорк и Женева, 2007 год. URL : https://unctad.org/ru/docs/tdrbpconf5d7rev3_ru.pdf (дата звернення 12.09.2018).

6. Князева И. В. Антимонопольная политика государства: учебное пособие. Новосибирск: Изд-во СибАГС, 2010. 232 с.

7. Портер М. Э. Конкуренция : научное пособие. Москва, Издательский дом «Вильямс», 2005. 608 с.

8. Шпаковский Ю. Г. Право в историческом переломлении: Закон Шермана. *Вестник Университета имени О.Е. Кутафина : научный журнал*. 2017. С. 168–170.

9. The Constitution of the United States, 1787. URL : <http://constitutionus.com/> (дата звернення 12.09.2018).

10. "Sherman Anti-Trust Act, and Analysis". 12 March 2011. Archived from the original on 18 November 2011. URL : <https://butnowyouknow.net/those-who-fail-to-learn-from-history/sherman-anti-trust-act-and-analysis/> (дата звернення 12.09.2018).

11. Clayton H. J. Clayton Antitrust Act. Henry De Lamar Jr. Clayton // SIXTY-THIRD CONGRESS. SEES. II . CHs. 320, 323 . URL : <http://www.legisworks.org/congress/63/publaw-212.pdf> (дата звернення 12.09.2018).

12. "Federal Trade Commission Act". ftc.gov. (Unofficial version), 2006. URL : <https://www.ftc.gov/enforcement/statutes/federal-trade-commission-act> (дата звернення 12.09.2018).

13. Celler–Kefauver Act. 81st CONG., 21st SESS.-CHS. 1183,1184-DEC . 29, 1950. URL : <http://legisworks.org/congress/81/publaw-899.pdf> (дата звернення 12.09.2018).

14. "The Wheeler-Lea Act". Federal Trade Commission. 26 June 2015. URL : <https://www.ftc.gov/public-statements/1938/05/wheeler-lea-act> (дата звернення 12.09.2018).

15. National Industrial Recovery Act of 1933, 73d CONGRESS . SESS. I. CHS. 89, 90 . JUNE 16, 1933. URL : <http://legisworks.org/sal/48/stats/STATUTE-48-Pg195.pdf> (дата звернення 12.09.2018).

16. Text of Addyston Pipe and Steel Co. v. United States, 175 U.S. 211 (1899) is available from: Justia Library of Congress. URL : <http://cdn.loc.gov/service/ll/usrep/usrep175/usrep175211/usrep175211.pdf> (дата звернення 12.09.2018).

17. Winerman, Marc (2003). "The Origins of the FTC: Concentration, Cooperation, Control, and Competition" (PDF). *Antitrust Law Journal*. 71: 1–97. Retrieved December 6, 2017 URL : <https://www.ftc.gov/sites/default/files/attachments/federal-trade-commission-history/origins.pdf> (дата звернення 12.09.2018).

18. The Selected Writings and Speeches of Sir Edward Coke, ed. Steve Sheppard (Indianapolis: Liberty Fund, 2003). Vol. 1. URL : http://files.libertyfund.org/files/911/0462-01_LFeBk.pdf (дата звернення 12.09.2018).

19. Gerber, D. Law and Competition in the Twentieth Century: Protecting Prometheus. Oxford University Press. 2000. at 22.

20. Walker, F. 'The Law concerning Monopolistic Combinations in Continental Europe'. *Political Science Quarterly*. 1905. at 13

21. Braudel F. The Wheels of Commerce: Civilization and Capitalism 15th-18th Century. New York: Harper & Row. 1979. vol. 2. at 445-455

22. Brady R.A. 'The Role of Cartels in the Current Cultural Crisis'. *The American Economic Review*. 1945. 35:2. 312, at 314

23. Papadopoulos A. S. The Role of the Competition Law and Policy of the EU in the Formation of International Agreements on competition: PhD thesis: U615911 / Papadopoulos Anestis S. London, 2018. p. 327.

24. International Competition Network: official website. URL : <http://www.internationalcompetitionnetwork.org/> (дата звернення 12.09.2018).

25. ICN Annual Conference, New Delhi, 2018 22 March 2018. URL : <http://internationalcompetitionnetwork.org/uploads/library/doc1143.pdf> (дата звернення 12.09.2018).

Reference:

1. Borysenko Z. M. Konkurentna polityka derzhavy: pidruchnyk. Kyiv : Unversytet ekonomiky ta prava «KROK», 2013. 272 s.

2. Zakharova K. F. Derzhavne rehulivannia kartelizatsii natsionalnoi ekonomiky: dys. kand. ek. nauk. Kyiv, 2016. 211 s.

3. Mizhnarodna merezha z pytan konkurentsii (MMK). Antymonopolnyi komitet Ukrainy: ofitsiyni veb-sait. URL : <http://docplayer.ru/48495947-Tipovoy-zakon-o-konkurencii-2017-goda-peresmotrennaya-statya-ii.html> (data zvernennia 12.09.2018).

4. Dohovor o funktsyonyrovanny evropeiskoho soiuz. URL : <http://eulaw.ru/treaties/tfeu> (data zvernennia 12.09.2018).

5. Typovoi zakon o konkurentsyy: konferentsiya orhanyzatsyy ob'edynennikh natsyi po torhovle y razvytyiu. Orhanyzatsiya ob'edynennikh natsyi. Niu-York y Zheneva, 2007 hod. URL : https://unctad.org/ru/docs/tdrbpconf5d7rev3_ru.pdf (data zvernennia 12.09.2018).

6. Kniazeva Y. V. Antymonopolnaia polytyka hosudarstva: uchebnoe posobie. Novosybyrsk: Yzd-vo SybAHS, 2010. 232 s.

7. Porter M. Э. Konkurentsyya : nauchnoe posobie. Moskva, Yzdatelskyi dom «Vyliams», 2005. 608 s.

8. Shpakovskyi Yu. H. Pravo v ystorycheskom perelomlenyy: Zakon Shermana. Vestnyk Unyversyteta

ymeny O.E. Kutafyna : nauchnyi zhurnal. 2017. S. 168–170.

9. The Constitution of the United States, 1787. URL : <http://constitutionus.com/> (data zvernennia 12.09.2018).

10. "Sherman Anti-Trust Act, and Analysis". 12 March 2011. Archived from the original on 18 November 2011. URL : <https://butnowyouknow.net/those-who-fail-to-learn-from-history/sherman-anti-trust-act-and-analysis/> (data zvernennia 12.09.2018).

11. Clayton H. J. Clayton Antitrust Act. Henry De Lamar Jr. Clayton // SIXTY-THIRD CONGRESS. SEES. II . CHS. 320, 323 . URL : <http://www.legisworks.org/congress/63/publaw-212.pdf> (data zvernennia 12.09.2018).

12. "Federal Trade Commission Act". ftc.gov. (Unofficial version), 2006. URL : <https://www.ftc.gov/enforcement/statutes/federal-trade-commission-act> (data zvernennia 12.09.2018).

13. Celler–Kefauver Act. 81st CONG., 21st SESS.-CHS. 1183,1184-DEC . 29, 1950. URL : <http://legisworks.org/congress/81/publaw-899.pdf> (data zvernennia 12.09.2018).

14. "The Wheeler-Lea Act". Federal Trade Commission. 26 June 2015. URL : <https://www.ftc.gov/public-statements/1938/05/wheeler-lea-act> (data zvernennia 12.09.2018).

15. National Industrial Recovery Act of 1933, 73d CONGRESS . SESS. I. CHS. 89, 90 . JUNE 16, 1933. URL : <http://legisworks.org/sal/48/stats/STATUTE-48-Pg195.pdf> (data zvernennia 12.09.2018).

16. Text of Addyston Pipe and Steel Co. v. United States, 175 U.S. 211 (1899) is available from: Justia Library of Congress. URL : <http://cdn.loc.gov/service/ll/usrep/usrep175/usrep175211/usrep175211.pdf> (data zvernennia 12.09.2018).

17. Winerman, Marc (2003). "The Origins of the FTC: Concentration, Cooperation, Control, and Competition" (PDF). Antitrust Law Journal. 71: 1–97.

Retrieved December 6, 2017 URL : <https://www.ftc.gov/sites/default/files/attachments/federal-trade-commission-history/origins.pdf> (data zvernennia 12.09.2018).

18. The Selected Writings and Speeches of Sir Edward Coke, ed. Steve Sheppard (Indianapolis: Liberty Fund, 2003). Vol. 1. URL : http://files.libertyfund.org/files/911/0462-01_LFeBk.pdf (data zvernennia 12.09.2018).

19. Gerber, D. Law and Competition in the Twentieth Century: Protecting Prometheus. Oxford University Press. 2000. at 22.

20. Walker, F. 'The Law concerning Monopolistic Combinations in Continental Europe. Political Science Quarterly. 1905. at 13

21. Braudel F. The Wheels of Commerce: Civilization and Capitalism 15th-18th Century. New York: Harper & Row. 1979. vol. 2. at 445-455

22. Brady R.A. 'The Role of Cartels in the Current Cultural Crisis. The American Economic Review. 1945. 35:2. 312, at 314

23. Papadopoulos A. S. The Role of the Competition Law and Policy of the EU in the Formation of International Agreements on competition: PhD thesis: U615911 / Papadopoulos Anestis S. London, 2018. p. 327.

24. International Competition Network: official website. URL : <http://www.internationalcompetitionnetwork.org/> (data zvernennia 12.09.2018).

25. ICN Annual Conference, New Delhi, 2018 22 March 2018. URL : <http://internationalcompetitionnetwork.org/uploads/library/doc1143.pdf> (data zvernennia 12.09.2018).

Стаття надійшла до редакції 20.10.2018 р.

УДК 332.122

ДИНАМІКА СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ СПОЖИВЧИХ СУКУПНИХ ВИТРАТ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ ТА ЧЕХІЇ

Лойко Д.М.

кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри теоретичної та прикладної економіки
Чернігівського національного технологічного університету,
м. Чернігів, вулиця Шевченка, 95, 14000, Україна
тел.: (066)-269-10-60, e-mail.: Loyko_d@i.ua
ORCID: 0000-0002-2443-2719, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-31-35>

DYNAMICS OF THE STRUCTURE OF CONSUMPTION OF COMPREHENSIVE EXPENDITURE OF HOUSEHOLDS IN UKRAINE AND CZECH REPUBLIC

D. Loiko

Ph.D. in Economics, associate professor, Doctorate in the Department of Theoretical and Applied Economics
Chernihiv National Technological University,
Chernihiv, street Shevchenko, 95, 14000, Ukraine
tel.: (066)-269-10-60, e-mail.: Loyko_d@i.ua
ORCID: 0000-0002-2443-2719, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-31-35>

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан та тенденції структурних зрушень споживчих сукупних витрат домогосподарств двох країн: України та Чехії. Зроблено висновок про зростання сукупних ресурсів домогосподарств України за період 2010-2017 рр. на 82,64% і відповідно зростання витрат за той же період на 86,88 %. Перевищення динаміки зростання середньомісячних витрат над середньомісячними доходами на одне домогосподарство України склало 4,24%. Питома вага споживчих витрат домогосподарств України у 2017 р. склала 93,0% від загальних витрат. Зроблено висновок, що майже всі фінансові ресурси домогосподарств України витрачаються на споживання. Валовий грошовий дохід на людину в рік в Чехії за період 2013-2017 рр. зріс на 19,67 %, сукупні витрати на споживання за той період зросли на 8,35 %. Перевищення динаміки зростання доходів на одну людину в рік над зростанням витрат у домогосподарствах Чехії склало 11,32 %. Зроблено висновок про можливість накопичення фінансових ресурсів у домогосподарствах Чехії. До найбільш вагомих статей бюджету витрат домогосподарств України у 2017 р. віднесено: «продукти харчування та безалкогольні напої» - 51,2 %, «житло, вода, електроенергія, газ» - 14,1%; «охорона здоров'я» - 4,3 %. Найбільш вагомі статті бюджету домогосподарств Чехії у 2017 р. склали: «житло, вода, електроенергія, газ» - 14,1 %; «продукти харчування та безалкогольні напої» - 19,9 %; «різні товари і послуги» - 11,8 %. Результатами порівняльного аналізу доведено, що домогосподарства Чехії у 2017 р. витратили більше, ніж домогосподарства України за наступними статтями: «різні товари і послуги» - 9,2%, «відпочинок і культура» - 8,1%, «житло, вода, електроенергія, газ» - 6,7 %, «транспорт» - 7,3 %, «ресторани і готелі» - 3,4%, «зв'язок» - 1,8 %. На продукти харчування чеські родини витрачають менше українських на 31,3 %. Зроблено висновки, що рівень життя домогосподарств Чехії вищий ніж рівень життя домогосподарств України.

Ключові слова: Україна, Чехія, домогосподарства, споживчі витрати, динаміка зрушень, якість життя населення.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 3, бібл.: 8

Annotation. The article considers the current state and trends of structural shifts in consumer aggregate household expenditures of two countries: Ukraine and the Czech Republic. It is concluded that the growth of aggregate household resources of Ukraine for the period of 2010-2017 by 82.64% and, accordingly, the growth of expenses for the same period by 86.88%. Exceeding the dynamics of growth of average monthly expenditures on average monthly incomes per household of Ukraine was 4.24%. The share of consumer expenditures of households in Ukraine in 2017 amounted to 93.0% of total expenditures. It is concluded that almost all financial resources of households in Ukraine are spent on consumption. Gross cash income per person per year in the Czech Republic for the period 2013-2017 grew by 19.67%, total consumption expenditures for that period increased by 8.35%. Exceeding the dynamics of income growth per person per year over the growth of expenditures in households in the Czech Republic amounted to 11.32%. The conclusion is drawn about the possibility of accumulation of financial resources in households in the Czech Republic. The most significant items of the budget expenditures of households in Ukraine in 2017 include: "food and soft drinks" - 51.2%, "housing, water, electricity, gas" - 14.1%; "Health care" - 4.3%. The most significant budget items for households in the Czech Republic in 2017 were: "housing, water, electricity, gas" - 14.1%; "Food and non-alcoholic beverages" - 19.9%; "Various goods and services" - 11.8%. The results of the comparative analysis have shown that households in the Czech

Republic in 2017 spent more than households in Ukraine on the following items: "various goods and services" - 9.2%, "recreation and culture" - 8.1%, "housing, water, electricity, gas" - 6.7%, transport - 7.3%, restaurants and hotels - 3.4%, "communications" - 1.8%. For food, Czech families spend less on the Ukrainian by 31.3%. It is concluded that the living standards of households in the Czech Republic are higher than the living standards of Ukrainian households.

Key words: *Ukraine, Czech Republic, households, consumer expenditures, dynamics of shifts, quality of life of the population.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 3, bibl.: 8

Постановка проблеми. Сучасна глобалізована світова економіка констатує нарощування темпів споживання у всьому світі. За дослідженнями економістів обсяги споживання різних товарів та послуг із року в рік зростають, тому споживчий сектор економіки значно впливає на національну економіку в цілому. Домогосподарства виступають повноцінними і самостійними учасниками відносин на споживчому ринку України. Враховуючи євроінтеграційне спрямування розвитку української економіки варто порівняти споживчі витрати українських домогосподарств та домогосподарств європейської країни, наприклад, Чехії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях зарубіжних та вітчизняних вчених значна увага приділена питанням теоретико-методичного характеру оцінки життєвого рівня населення, його взаємозалежності від рівня економічного розвитку країни, визначення масштабів бідності в країні, формуванню соціальної політики. Дослідженню ресурсів та витрат домогосподарств присвячені праці вчених: Кізіми Т.О. [1], Рамського А.Ю. [2], Червоної С.П. [3], Сидорової А.В. [4], Коваленко А.О. [4], Чабан Г.В. [5], Ревенко А.П. [6] та інших.

Враховуючи дослідження вчених, які присвячені динаміці рівня та якості життя населення України, за умови євроінтеграційного спрямування розвитку української економіки, доцільно провести дослідження щодо порівняння споживчих сукупних витрат домогосподарств України та європейської країни, наприклад, Чехії.

Формування цілей статті. Дослідження основних тенденцій та структурних зрушень у споживчих сукупних

витратах домогосподарств України та Чехії як характеристики якості життя населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динаміка сукупних споживчих витрат українських та європейських домогосподарств, зокрема домогосподарств Чехії, є віддзеркаленням економічних та соціальних змін, які відбуваються у суспільстві під впливом різних чинників. За проведеним аналізом доходів та витрат домогосподарств України за період 2013 – 2017 рр. можна зробити наступні висновки. Сукупні ресурси в середньому на місяць на одне домогосподарство за досліджуваний період зросли на 82,64 %. Сукупні витрати в середньому на місяць на одне домогосподарство за досліджуваний період зросли на 86,88 %. Темпи зростання витрат перевищили темпи зростання ресурсів на 4,24 % (табл. 1).

У домогосподарствах Чехії валовий сукупний дохід на 1 людину в рік за період 2013 – 2017 рр. зріс на 19,67 %. Витрати на споживання на одну людину в рік за цей же період зросли на 8,35 % (табл. 1). Темпи зростання доходів перевищили темпи зростання витрат на 11,32 %. Можна зробити висновок про можливість накопичення фінансових ресурсів у домогосподарствах Чехії за досліджуваний період.

Виділено найбільш вагомі статті для бюджетів домогосподарств України і Чехії у 2017 р. (табл.2). Для домогосподарств України це: «продукти харчування та безалкогольні напої» - 51,2%, «житло, вода, електроенергія, газ» - 14,1%; «охорона здоров'я» – 4,3 %. Для домогосподарств Чехії це: «житло, вода, електроенергія, газ» - 20,8%, «продукти харчування та безалкогольні напої» - 19,9%, «різні товари та послуги» - 11,8%.

Таблиця 1

Динаміка сукупних витрат домогосподарств України за період 2010-2017 рр.

Показник	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	Відхилення даних 2017 від 2010, %
Україна						
Сукупні ресурси в середньому на місяць на одне домогосподарство, грн.	4470,5	4563,3	5231,7	6238,8	8165,2	82,64
Сукупні витрати в середньому на місяць на одне домогосподарство, грн.	3820,3	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4	86,88
Чехія						
Валовий грошовий дохід на людину в рік (CZK)	166087	177430	183536	192575	198764	19,67
Витрати на споживання на людину в рік (CZK)	116244	120827	122049	122467	125947	8,35

Примітки: 1 – офіційні дані за 2014-2017 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя;
Джерело: складено автором за даними [7,8]

За проведеним порівняльним аналізом динаміки структурних зрушень споживчих

витрат домогосподарств України та Чехії за період 2013-2017 рр. (табл. 2) можна зробити наступні висновки.

Таблиця 2

Динаміка структурних зрушень споживчих витрат домогосподарств України та Чехії за період 2012-2017 рр., %

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	Відносна зміна (2017/2013), %
Продукти харчування та безалкогольні напої						
Україна	50,1	51,9	52,6	49,8	51,2	2,19
Чехія	19,3	20,2	20,3	20,0	19,9	3,11
Алкогільні напої, тютюн						
Україна	3,5	3,4	3,1	2,9	3,0	- 14,29
Чехія	2,8	2,8	2,8	2,9	2,9	3,57
Одяг та взуття						
Україна	5,9	6,0	5,7	5,6	5,3	- 10,17
Чехія	5,0	4,7	4,9	5,0	5,1	2,0
Житло, вода, електроенергія, газ						
Україна	9,5	9,4	11,7	16,0	14,1	48,42
Чехія	21,7	22,2	21,5	21,1	20,8	- 4,15
Побутова техніка та ремонт						
Україна	2,3	2,3	2,0	1,7	2,0	-13,04
Чехія	6,2	5,5	5,7	6,0	6,1	- 1,61
Охорона здоров'я						
Україна	3,4	3,6	3,7	4,2	4,3	26,47
Чехія	2,7	2,6	2,6	2,6	2,6	- 3,70
Транспорт						
Україна	4,3	4,3	3,7	3,6	3,7	-13,95
Чехія	10,7	11,0	10,5	10,5	11,0	2,80
Зв'язок						
Україна	2,8	2,8	2,4	2,3	2,3	-17,86
Чехія	4,6	4,3	4,2	4,2	4,1	-10,87
Освіта						
Україна	1,2	1,1	1,1	1,0	1,1	- 8,33
Чехія	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5	- 28,57
Відпочинок і культура						
Україна	2,1	1,8	1,5	1,4	1,4	- 33,33
Чехія	10,2	9,3	9,5	9,4	9,5	- 6,86
Ресторани і готелі						
Україна	2,5	2,3	2,0	2,2	2,3	- 8,0
Чехія	5,0	5,2	5,3	5,6	5,7	14,0
Різні товари і послуги						
Україна	2,6	2,7	2,7	2,5	2,6	-
Чехія	11,1	11,6	12,0	12,1	11,8	6,31

Примітки:
1 – офіційні дані за 2014-2017 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя;
Джерело: складено автором за даними [7,8]

Аналіз динаміки структурних зрушень споживчих витрат домогосподарств України за період 2013-2017 рр. (табл. 2) дозволив зробити наступні висновки. Найбільші темпи зростання за досліджуваний період мали наступні статті витрат: «житло, вода, електроенергія, газ» - 48,42%, «охорона здоров'я» – 26,47%, «продукти харчування та безалкогольні напої» - 2,19%. Інші статті витрат домогосподарств України мали тенденції до зниження. Найбільші темпи зростання у витратах домогосподарств Чехії за досліджуваний період мали наступні статті витрат: «ресторани та готелі» - 14,0 %, «різні товари та послуги» - 6,31%. «алкогольні напої і тютюн» - 3,57%, «продукти харчування та безалкогольні напої» - 3,11%,

«транспорт» - 2,80%, «одяг та взуття» - 2,0%. Інші статті витрат домогосподарств мали тенденцію до зниження. У витратах домогосподарств України сукупна питома вага статей «продукти харчування та безалкогольні напої» «житло, вода, електроенергія, газ», «охорона здоров'я» склала у 2017 р. 69,6 % від загальних споживчих витрат. Домогосподарства Чехії менше витрачають на забезпечення базових потреб своїх сімей і більше витрачають на подорожі, готелі, ресторани, відпочинок і культуру.

Результати порівняльного аналізу витрат домогосподарств за питоною вагою окремих статей сукупних витрат дозволяють зробити наступні висновки (табл.3).

Таблиця 3

Результати порівняльного аналізу статей витрат домогосподарств України та Чехії за період 2012-2017 рр., %

Статті витрат	Домогосподарства України	Домогосподарства Чехії	Абсолютне відхилення показників, +/-
Продукти харчування та безалкогольні напої	51,2	19,9	-31,3
Алкогільні напої, тютюн	3,0	2,9	- 0,1
Одяг та взуття	5,3	5,1	- 0,2
Житло, вода, електроенергія, газ	14,1	20,8	6,7
Побутова техніка та ремонт	2,1	6,1	4,1
Охорона здоров'я	4,3	2,6	- 1,7
Транспорт	3,7	11,0	7,3
Зв'язок	2,3	4,1	1,8
Освіта	1,1	0,5	- 0,6
Відпочинок і культура	1,4	9,5	8,1
Ресторани і готелі	2,3	5,7	3,4
Різні товари і послуги	2,5	12,1	9,2

Примітки:

1 – офіційні дані за 2014-2017 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя;

Джерело: складено автором за даними [7,8]

Стаття витрат «продукти харчування та безалкогольні напої» має найбільше відхилення у витратах домогосподарств двох країн. Чеські родини витрачають на продукти харчування на 31,3 % менше, ніж українські родини. На наступні статті домогосподарства Чехії витратили у 2017 р. більше, ніж домогосподарства України, а саме: «різні товари і послуги» - 9,2%, на «відпочинок і культуру» - 8,1%, на сплату комунальних послуг – 6,7 %, на «транспорт» - 7,3 %, на «ресторани і готелі» - 3,4%, на «зв'язок» - 1,8 %.

Висновки. За результатами проведеного аналізу структурних змін у споживчих витратах домогосподарств України та Чехії можна зробити наступні висновки.

Домогосподарства України витрачають більшу частину своїх ресурсів на забезпечення базових потреб своїх сімей: продукти харчування, житло, вода, газ, електроенергія, охорона здоров'я. Сукупні витрати на ці статті склали у 2017 р. 69,6% бюджетів домогосподарств. Домогосподарства Чехії на аналогічні статті витратили у 2017 р. тільки 43,3 % від загальних сукупних витрат. Домогосподарства Чехії за період 2013-2017 рр. витрачали більше ресурсів на різні товари і послуги, відпочинок і культуру, ресторани і готелі, транспорт, зв'язок. За проведеним порівняльним аналізом сукупних споживчих витрат домогосподарств України і Чехії за період 2013-2017 рр. можна зробити висновок, що

рівень життя домогосподарств Чехії вищий, ніж домогосподарств України.

Література:

1. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку : навчальний посібник. Київ : Знання, 2010. 431 с.
2. Рамський А.Ю. Інвестиційний потенціал домогосподарств : монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. 352 с.
3. Червона С.П. Ресурси і витрати домогосподарств України: аналіз структури та структурних зрушень. *Формування ринкових відносин в Україні* : збірник наукових праць. Київ, 2016. № 3 (178). С. 95-100.
4. Сидорова А.В. Доходи та витрати населення: статистичне оцінювання, моделювання та прогнозування. *Фінанси, облік, банки* : збірник наукових праць. Київ, 2017 . № 1(22). С. 154-162.
5. Чабан Г.В. Вплив домогосподарств на соціально-економічний розвиток України. *Економіка і суспільство* : журнал. 2017. № 12. С. 159-162.
6. Ревенко А.П. Доходи та витрати домогосподарств України за період 2015 – перша половина 2016 року. *Статистика України*. 2016. № 4. С.33-43.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. Доходи та умови життя. URL : www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 25.08.2018).
8. Чеський статистичний уряд. Статистична інформація. URL : https://www.czso.cz/csu/czso/zivotni_uroven_spotreba_domacnosti_prace (дата звернення 25.08.2018).

Reference:

1. Kizyma T.O. Finansy domohospodarstv: suchasna paradyhma ta dominanty rozvytku : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Znannia, 2010. 431 s.

2. Ramskyi A.Iu. Investytsiinyi potentsial domohospodarstv : monohrafiia. Kyiv : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka, 2014. 352 s.

3. Chervona S.P. Resursy i vytraty domohospodarstv Ukrainy: analiz struktury ta strukturnykh zrushen. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, 2016. № 3 (178). S. 95-100.

4. Sydorova A.V. Dokhody ta vytraty naselennia: statystychne otsiniuvannia, modeliuvannia ta prohnozuvannia. Finansy, oblik, banky : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, 2017 . № 1(22). S. 154-162.

5. Chaban H.V. Vplyv domohospodarstv na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy. Ekonomika i suspilstvo : zhurnal. 2017. № 12.

S. 159-162.

6. Revenko A.P. Dokhody ta vytraty domohospodarstv Ukrainy za period 2015 – persha polovyna 2016 roku. Statystyka Ukrainy. 2016. № 4. S.33-43.

7. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Statystychna informatsiia. Dokhody ta umovy zhyttia. URL : www.ukrstat.gov.ua (data zvernennia 25.08.2018).

8. Cheskyi statystychnyi uriad. Statystychna informatsiia. URL :

https://www.czso.cz/csu/czso/zivotni_uroven_spotreba_domacnosti_prace (data zvernennia 25.08.2018).

Стаття надійшла до редакції 02.12.2018 р.

УДК 330.1: 334.75.001.76

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ФАКТОРА У ФОРМУВАННІ ПЕРЕВАГ НА КОНКУРЕНТНИХ РИНКАХ

Терехов В.І.¹, Одягайло Б.М.²

¹ доктор економічних наук, професор, професор кафедри управлінських технологій,
Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: victort@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5701-9787

² доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки,
Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: boriso@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-2615-6401, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-36-44>

ROLE INFORMATION FACTORS IN SHAPING ADVANTAGES IN COMPETITIVE MARKETS

V. Terekhov¹, B. Odyagaylo²

¹ doctor of economics sciences, professor of managerial technologies department,
"KROK" University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: victort@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5701-9787

² doctor of economics, professor, professor of the department of foreign trade and logistics,
"KROK" University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: boriso@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-2615-6401, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-36-44>

Анотація. У статті показано значення достовірних, оперативних і дихотомічних інформаційних чинників для отримання переваг на конкурентних ринках та генерації стратегічних альтернатив. Запропоновано алгоритм генерації альтернатив організації збуту продукції підприємства і вказано переваги які отримало конкретне підприємство від його використання в процесі діяльності на конкурентних ринках. Інформація, необхідна фірмі для розроблення конкурентних переваг, виходить з аналізу відносної позиції на ринку порівняно з позиціями конкурентів (особливо важливі дані про частку ринку конкурентів, переваги споживачів, ступеня задоволеності споживачів наявними продуктами); із порівняння виробничих можливостей фірми з можливостями конкурентів (відомості про витрати виробництва, методи розподілу, маркетингові програми, організацію продажів і сервісного обслуговування основних конкурентів), і, нарешті, зі здатності фірми досягати стратегічних цілей. В умовах посилення конкурентного тиску на ринку особливої уваги потребує збереження комерційної таємниці як складової маркетингової інформаційної системи підприємства. Тому дослідження проблеми як отримання, так і шляхи запобігання інформаційно-конкурентному тиску є на сьогодні актуальним завданням. При спробі захистити інформацію, що є комерційною таємницею, підприємство змушене вирішувати подвійне завдання: рекламувати свою продукцію (послуги), а отже, інформувати постачальників і споживачів про свою діяльність; рекламувати без конкретної інформації, що містить аспекти діяльності підприємства, не можна, тому воно зіштовхується з проблемою розкриття комерційної таємниці. Підприємства на сучасному етапі мають потребу в захисті важливих даних, що стосуються комерційної таємниці, а також потребують достовірної інформації про конкурентів з метою виявлення нових переваг. Для ефективного використання економічної інформації маркетингологам підприємства слід вирішити багато прикладних проблем і встановити: яка інформація потрібна, коли, у якому обсязі, з якими якісними показниками (точність, достовірність, ступінь конфіденційності, час затримки), де, як і за яку ціну можна отримати цю інформацію; як, якими способами, з якими затратами і в яких умовах здійснюються комунікаційні задачі для економічної інформації (зберігання, передача та відображення); які перетворення економічної інформації необхідно передбачити, знайти параметри алгоритмів перетворення і технології їхнього застосування.

Ключові слова: ринкова конкуренція, раціональна поведінка, достовірна інформація, конкурентна стратегія, нанотехнології, біотехнології, інформаційні технології, когнітивні технології, світогосподарські відносини.

Формул: 0, рис.: 3, табл.: 0, бібл: 11

Annotation. The article shows the importance of reliable, operational and dichotomous information factors for gaining advantages in competitive markets and generating strategic alternatives. The algorithm of generation of alternatives for the organization of sales of the enterprise and the advantages given by the concrete enterprise from its use in the process of activity in competitive markets is offered. The information needed by the firm to develop competitive advantages is based on an analysis of the relative position on the market compared to the competitors' position (especially important data on the market share of competitors, the benefits of consumers, the degree of consumer satisfaction with available products); from a comparison of the company's capabilities with the capabilities of competitors (information on production costs, distribution methods, marketing programs, sales organization and service of major competitors), and, finally, on the company's ability to achieve strategic goals. In conditions of increasing competitive pressure on the market special attention requires the preservation of commercial secrets as part of the marketing information system of the enterprise. Therefore, the study of the problem of obtaining, as well as ways to prevent information-competitive pressure is today a topical task. When trying to protect information that is a commercial secret, the company forces to solve dual tasks: to advertise their products (services), and thus inform suppliers and consumers about their activities; It is not possible to advertise without specific information containing aspects of the company's activity, so it faces the problem of disclosure of commercial secrets. Undertakings at the present stage need protection of important data relating to commercial secrets, and also need reliable information about competitors in order to identify new benefits. For effective use of economic information, marketers of the enterprise should solve a large number of applied problems and determine: what information is required when, in what volume, with what qualitative indicators (accuracy, reliability, degree of confidentiality, delay time), where, how and at what price it is possible to get this information; how, in what ways, with what expenses and in what conditions communication tasks for economic information are carried out (storage, transmission and display); what transformation of economic information is necessary to predict, to find parameters of transformation algorithms and technology of their application.

Key words: market competition, rational behavior, reliable information, competitive strategy, nanotechnology, biotechnology, information technology, cognitive technologies, world economic relation .

Formulas: 0, fig.: 3, tabl.: 0, bibl. : 11

Постановка проблеми. На сучасному етапі ринкової конкуренції підприємства потребують достовірної, оперативної та дихотомічної інформації про конкурентів для виявлення нових, перед усім специфічних переваг на конкурентних ринках і створення сприятливих умов для подальшої роботи. Ця обставина актуалізує проблему дослідження ролі інформаційної складової у формуванні переваг діяльності на конкурентних ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи до обґрунтування ролі інформаційного фактора в розвитку конкурентного середовища обґрунтовувались ще на початку ери інформатизації відомими закордонними вченими, такими як Р. Кроуфорд [8], Д. Молген [9], В. Ніколсон [10] та іншими. Фундаментальні дослідження щодо інформатизованого розвитку сучасного постіндустріального суспільства проводили М. Кастельс, [3], М. Портер [6] та інші. Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили відомі вітчизняні науковці, які показували значення інформаційного фактора для довгострокового економічного зростання національної економіки. Українська наука

представлена групою вчених, флагманом якої був Б. Кваснюк [4].

Сьогодні інформація посіла домінуюче місце в організації національного господарства і тому стає зрозумілою міра її винятковості. Унікальність інформації як виробничого фактора обумовлена закладеною в ній дихотомією поширеності й рідкості, невичерпності й скінченності. Жодна з раніше відомих умов виробництва не відрізнялася подібним поєднанням відповідних властивостей і характеристик. Поглиблений аналіз цих властивостей інформації та їхнього впливу на ринкову конкуренцію залишався поза увагою науковців.

Формулювання цілей статті. Нинішні умови ведення бізнесу характеризуються посиленням конкурентного тиску, що актуалізує пошук достовірних джерел інформації для аналізу конкурентної ситуації в галузі та прогнозування реакції конкурентів на її зміну. Метою статті є вирішення проблем інформаційного забезпечення щодо конкурентних переваг на ринках національних економік. Саме дихотомічний підхід, на наш погляд, дає змогу проаналізувати передумови підсилення інформаційних процесів і

механізми їхнього впливу на ринкову конкуренцію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємництво неможливе без конкуренції. Ринкова конкуренція – це боротьба за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів, що ведеться фірмами на доступних їм сегментах ринку. Наведене визначення досить умовне, однак воно включає низку важливих моментів для розуміння суті справи. По-перше, йдеться про ринкову конкуренцію, тобто безпосередню взаємодію фірм на ринку. По-друге, конкуренція ведеться за обмежений обсяг платоспроможного попиту. По-третє, ринкова конкуренція розвивається тільки на доступних сегментах ринку. До основних об'єктів конкурентного аналізу, за визначенням відомого американського економіста М. Портера, належать майбутні цілі, поточна стратегія, уявлення, потенційні можливості [6]. Раціональна поведінка учасників ринку формується лише завдяки використанню повної та симетричної інформації, яка може бути легально чи нелегально отримана. Органічне поєднання такої інформації дає змогу суб'єкту господарювання об'єктивно оцінити конкурентну ситуацію в галузі та виробити раціональну поведінку на її зміну.

Отримання достовірної інформації може набувати всляких форм, у тому числі й таких, як викрадення або збір чужої інформації, тобто шпигунство. Особам, які займаються підприємництвом, уже доводилося зіштовхуватися з цією проблемою. З одного боку, вони змушені захищати свої секрети (цінну інформацію), а з іншого – намагаються заволодіти секретами конкурента, щоб мати перевагу в ринковому протиборстві. За оцінкою експертів, щорічна втрата американського бізнесу від викрадення виробничих і торговельних секретів перевищує 4 млрд дол. [2]. Отже, проблема отримання достовірної та конкурентно-підсилюючої інформації на ринку непроста, однак занадто важлива й породжує низку складних похідних проблем.

Інформація й знання завжди використовувалися у виробництві, але саме сьогодні, коли вони посіли домінуюче місце в організації економіки національного господарства, стає зрозумілою міра їх винятковості. Є кілька причин того, що інформація не має властивості рідкості.

По-перше, хоча в товарному господарстві інформація може виступати об'єктом власності й обміну, і в цій якості її поширення може обмежуватися й здійснюватися на умовах, обумовлених правами власності на неї, це стосується лише досить специфічних її видів і залишає широкі можливості для поширення інформації, на основі якої генеруються нові знання [9]. По-друге, споживання інформації тотожно формуванню нового знання. Як відзначають дослідники, «знання розширюються й саморегулюються..., вони нарощуються в міру використання. Таким чином, в економіці знань рідкість ресурсів замінена на їхню поширеність» [8].

Отже, очевидно, що поширення інформації тотожно її самозростанню, що виключає застосування до цього феномена поняття рідкості. По-третє, до інформації не може бути застосована така характеристика, як споживання у традиційному його розумінні. Використання інформації сприяє появі нової інформації, не перешкоджаючи іншим членам суспільства синхронно застосовувати її для власних цілей. Інформація «довговічна й зберігає вартість після використання... Знання... можуть бути використані не тільки особистістю, що досягла їх, а й тими, хто ознайомився з інформацією, що їх складає» [10]. По-четверте, сучасна технологічна революція зробила інформацію найбільше легко тиражованим благом, створення додаткової кількості якого вимагає витрат, що прагнуть до нуля й покладених здебільшого на самого її споживача.

З огляду на це деякі дослідники дійшли висновку, що «інформація має характеристики суспільного блага» [10]. Таким чином, сама розповсюдженість і

певного роду нелімітованість інформації обумовлює неможливість вартісної оцінки як її самої, так і похідних продуктів. Інформація має й іншу властивість, на яку набагато рідше звертають увагу. Говорячи про невичерпність і безмежність інформації й знань, учені не бачать того, що виробництво й споживання інформації – це об'єктно-суб'єктний процес. Це означає, що потенційно інформація може бути доступна величезній кількості людей, але водночас не бути реально засвоєна ними. Споживання інформації не обмежує можливостей її використання іншими членами суспільства, однак сам процес її споживання обумовлений наявністю в людини специфічних когнітивних здібностей, які в поєднанні з обсягами інформації мотивують поведінку індивідів.

Цю властивість інформації називають її вибірковістю [1]. Однак варто підкреслити, що вона може бути розглянута не стільки як заперечення рідкості, скільки як її вищий прояв. Не рівень доходів або суспільне становище, а світовідчуття, психологічні характеристики, здатності до узагальнень, пам'ять та інше – усе те, що

зазвичай називають інтелектом і що не може бути придбане з тією легкістю, з якою привласнюється матеріальне багатство, є лімітуючим чинником, що реально дає змогу користуватися доступною всім інформацією лише обмеженій кількості людей, що стають її справжніми власниками. Уперше в історії умовою власності виявляється не право розпоряджатися благом, а здатність ним скористатися, і люди, що досягли цих можливостей, природно становлять домінуючу страту нового суспільства і мають іншу поведінкову мотивацію.

Дослідник А. Олійник пропонує розглядати тип поведінки як функцію двох змінних: ступеня жорсткості когнітивних обмежень і ступеня повноти інформації, що використовується для прийняття рішення (рис. 1). При цьому «обсяг інформації, що використовується, залежить від витрат на її пошук, з чого виходить, що в кінцевому підсумку йдеться про когнітивні обмеження і обсяг витрат на пошук інформації» [5].

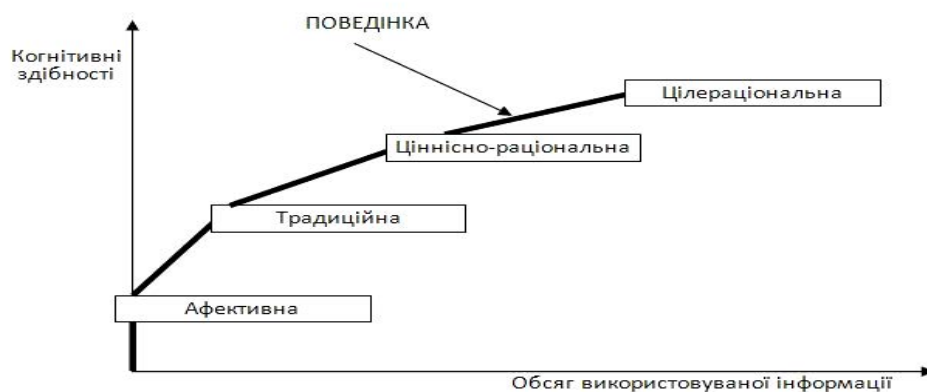

Рис. 1. Типи поведінки

Джерело: [5]

Як видно з рис. 1, з просуванням від афективної поведінки до цілераціональної процедури прийняття рішень ускладнюється за рахунок збільшення обсягу інформації й удосконалення її обробки. При цьому йдеться не тільки про кількісну різницю: інформація стає неоднорідною, а процедура її обробки включає все більшу кількість елементів.

Так, уся інформація, необхідна для афективної поведінки, міститься в зовнішньому стимулі і прямо впливає на поведінку за моделлю «стимул – реакція». У разі цілераціональної поведінки індивіда необхідна інформація про ресурси, можливості, інтереси, цілі, завдання.

Отже, зростання ролі й значення інформації як фактора виробництва

радикально модернізує процес утворення витрат виробництва. Незважаючи на те що матеріальні носії інформації легко тиражуються, люди, які володіють нею, залишаються унікальними й невідтворюваними. Витрати на поширення матеріалізованої інформації досить невеликі й можуть бути ідентифіковані. Натомість цінність закладеного в носіях інформаційного знання не може бути визначена навіть приблизно. У цій ситуації має місце радикальна зміна фундаментальних основ традиційних вартісних оцінок.

В умовах, коли інформація й знання – ці сутності, що не одержують адекватної об'єктивізації поза людиною, яка володіє ними, – стають основним виробничим фактором, проблема вартості втрачає свій колишній економічний характер і деякою

мірою стає соціологічною й навіть психологічною, а отже, конкурентною проблемою. У такому разі варто розвивати дослідження у сфері розроблення інформації як специфічного блага і найважливішого фактора сучасного виробництва, оскільки інформація, активізуючись, впливає на економічні системи радикально й здатна показати принципово нові, поки що не відомі й не передбачені результати. Розглядаючи інформацію як фактор виробництва, маємо на увазі не лише сукупність відомостей і даних, а можливості безпосереднього впровадження в людині, що володіє відповідними методами та знаннями [4]. Інформація та знання виступають основним чинником успішної конкурентної боротьби на сучасному ринку товарів і послуг (рис. 2).

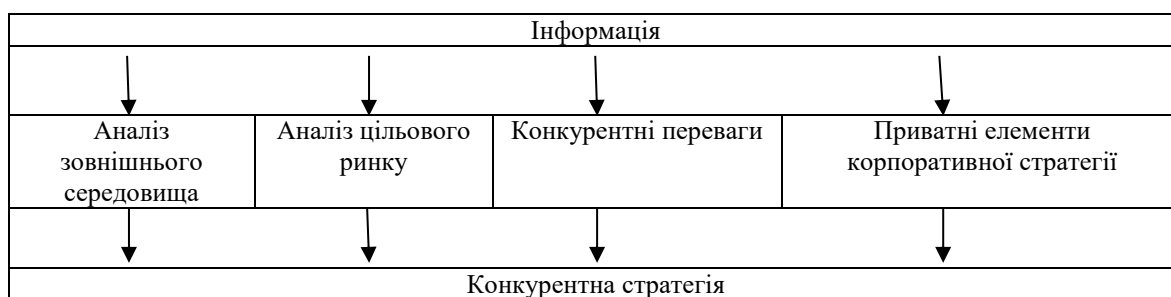

Рис. 2 Структура інформації для вироблення конкурентної стратегії

Джерело: [4]

Інформація із зовнішніх джерел надходить в організацію під час аналізу зовнішнього середовища та цільового ринку. Вона дає змогу оцінити вплив, який чиниться на фірму комерційними (конкуренти), політичними, соціальними, економічними і регулюючими (держава) силами. Паралельно з цим усередині фірми циркулюють потоки інформації, що впливають на формування конкурентних переваг. Вони виникають з аналізу витрат і функціонального прибутку, а також з аналізу технологічних можливостей організації. Інформація, що стосується процесу формування конкурентних переваг, дає змогу отримати об'єктивну картину відносного конкурентного становища організації на ринку. Нарешті,

три вищевказані інформаційні потоки впливають на формування приватних елементів корпоративної стратегії (розроблення цінової та виробничої стратегії, стратегії розподілу).

Зовнішня інформація проникає в організацію через різні функціональні підрозділи і на різних рівнях управління. При цьому, одного разу потрапивши у внутрішнє середовище фірми, інформація може або безперешкодно в ній циркулювати, або мати обмежений рух, або взагалі стати секретною. Для успішного досягнення стратегічних цілей і тактичних завдань фірма повинна відстежувати всі можливі джерела потрапляння інформації у внутрішнє середовище і забезпечувати її максимальне використання. Це може

відбутися тільки в тому разі, якщо всі зацікавлені сторони всередині організації отримають своєчасний доступ до релевантних інформаційних джерел. У сприятливому випадку аналіз і використання інформації стають інтерактивним процесом, у якому беруть участь як представники керівництва, так і співробітники всіх рівнів управління.

Існують два основні підходи до формування конкурентних переваг. Перший заснований на зниженні витрат на виробництво та інших операцій фірми, що дає змогу встановлювати нижчі ціни на свої продукти. На тлі інших конкурентів, що діють на ринку і не мають можливості забезпечити настільки ж низькі ціни при збереженні норми прибутку і якісних характеристик продуктів, аналогічний продукт фірми, що має таку можливість, є кращим для споживачів. Другий заснований на пропозиції покупцям настільки унікального за своїми споживчими властивостями продукту, що необхідності в зниженні цін просто не виникає. Часто цей підхід практикується компаніями-монополістами, що пропонують продукт, який не має аналогів, а також фірмами, що пропонують абсолютно новий продукт для цього ринку, який ще не встигли скопіювати конкуренти.

Ще один підхід до формування конкурентних переваг – спеціалізація компанії на обслуговуванні або широкого кола споживачів (наприклад, усього цільового ринку), або тільки обраних (навіть одного) цільових сегментів. Отже, основні підходи до формування конкурентних переваг такі: економія на витратах; унікальна продуктова пропозиція; спеціалізація. Для того щоб компанія змогла досягти успіху в конкуренції, вона повинна чітко усвідомлювати свої конкурентні переваги і втілювати їх в ефективну конкурентну стратегію.

Інформація, необхідна фірмі для розроблення конкурентних переваг, виходить з аналізу відносної позиції на ринку порівняно з позиціями конкурентів (особливо важливі дані про частку ринку

конкурентів, переваги споживачів, ступеня задоволеності споживачів наявними продуктами); із порівняння виробничих можливостей фірми з можливостями конкурентів і нарешті, зі здатності фірми досягати стратегічних цілей.

На сьогодні дуже важливо виробляти тільки те, що буде затребуване споживачем. Отже, треба вміти знайти свого споживача, дізнатися, що йому потрібно, як краще виробити необхідне, а потім зрозуміти, чи саме те виробили. Усе це – інформація, яку можна отримати тільки від споживача. Збирати таку інформацію – значить залучати споживача в процес виробництва вартості. В умовах посилення конкурентного тиску на ринку особливої уваги потребує збереження комерційної таємниці як складової маркетингової інформаційної системи підприємства.

Комерційна таємниця є власністю підприємства. Можна з упевненістю заявляти, що її мета полягає в забезпеченні підприємству економічних переваг у конкурентній боротьбі. Інформація, що становить комерційну таємницю, повинна відповідати низці вимог [7]:

- а) відкрите використання інформації пов'язане зі збитком для підприємства;
- б) інформація не є загальновідомою або загальнодоступною на законних підставах;
- в) підприємство зможе здійснити належні заходи зі збереження конфіденційності з міркувань економічної або іншої вигоди;
- г) інформація потребує захисту, оскільки не є державним секретом і не захищена авторським і патентним правом;
- д) приховування цих відомостей не завдає збитків суспільству.

При спробі захистити інформацію, що є комерційною таємницею, підприємство змушене вирішувати подвійне завдання: рекламувати свою продукцію (послуги), а отже, інформувати постачальників і споживачів про свою діяльність; рекламувати без конкретної інформації, що містить аспекти діяльності підприємства, не можна, тому воно зіштовхується з проблемою розкриття комерційної таємниці.

Доцільним є використання передових науково обґрунтованих методів організації та планування збутової політики із залученням широких можливостей сучасної обробки інформації. Так, зокрема, у свій час алгоритм генерації альтернатив

організації збуту продукції з використанням інформаційного чинника пропонувався українському підприємству ВАТ «Північний гірничо-збагачувальний комбінат» (рис. 3).

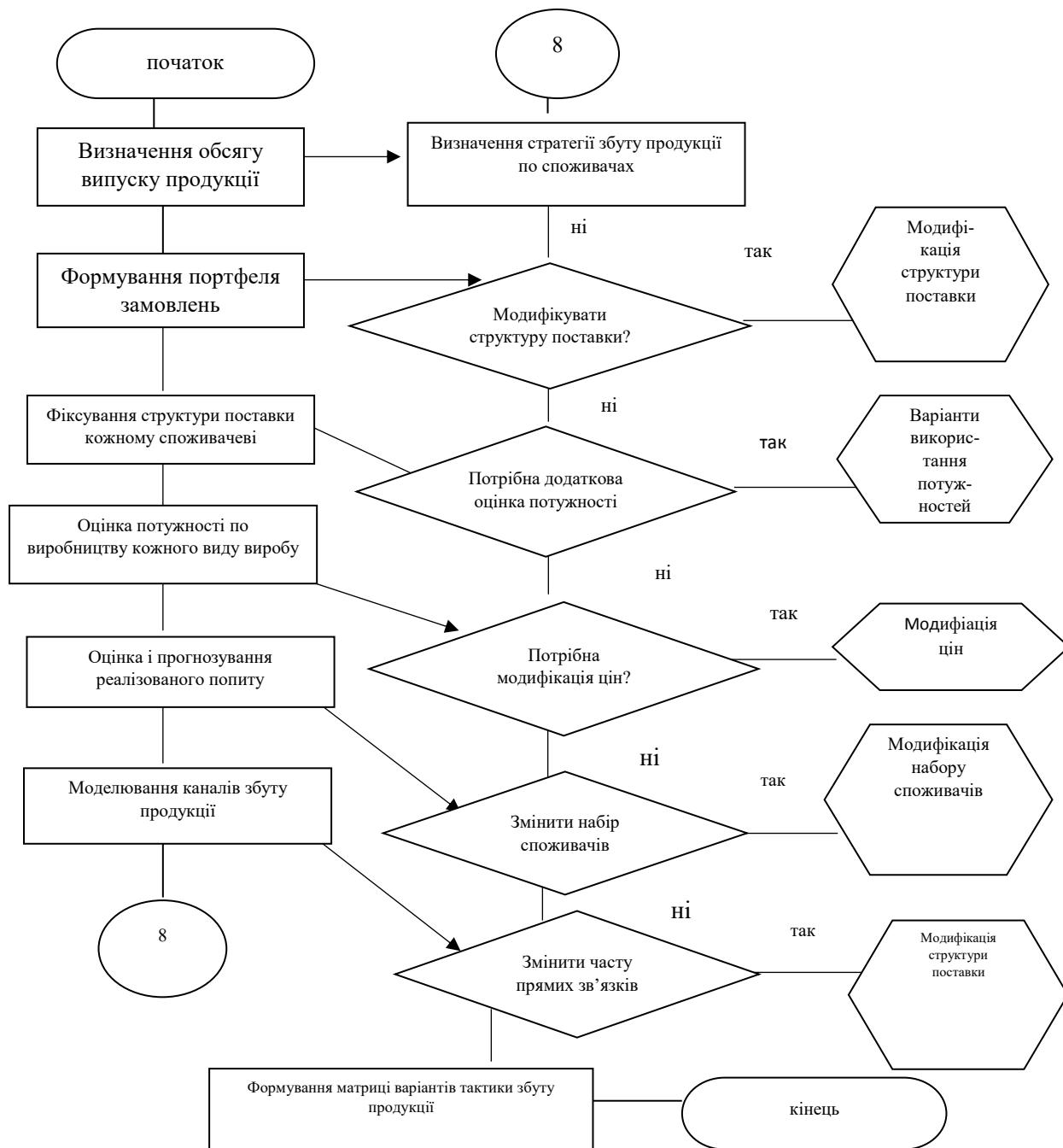

Рис. 3. Алгоритм генерації альтернатив організації збуту продукції підприємства

Як правило, підприємства на сучасному етапі мають потребу в захисті важливих даних, що стосуються комерційної таємниці, а також потребують достовірної інформації про конкурентів з метою виявлення нових переваг. Для ефективного

використання економічної інформації маркетологам підприємства слід вирішити багато прикладних проблем і встановити: яка інформація потрібна, коли, у якому обсязі, з якими якісними показниками (точність, достовірність, ступінь

конфіденційності, час затримки), де, як і за яку ціну можна отримати цю інформацію; як, якими способами, з якими затратами і в яких умовах здійснюються комунікаційні задачі для економічної інформації (зберігання, передача та відображення); які перетворення економічної інформації необхідно передбачити, знайти параметри алгоритмів перетворення і технології їхнього застосування.

Виходячи з цих принципів, реалізація вказаного вище алгоритму на практиці дала змогу підприємству мати певні конкурентні переваги, що враховували наступне:

1. Оперативно враховувати витік конфіденційної інформації з носіїв інформації та обумовлених каналів комунікаційного зв'язку.

2. Здатність оперативно отримувати відомості та обслуговувати додаткові групи клієнтів або вийти на нові ринки чи сегменти ринку.

3. Ослаблення позицій підприємств-конкурентів через підвищення мобільності комбінату в покращенні якості продукції відповідно до нової дихотомічної інформації.

4. Можливість швидкого конкурентного зростання комбінату у зв'язку з миттєвим отриманням інформації та адаптацією до різкої зміни попиту на ринку.

Висновки. Таким чином, в роботі показано особливості сучасного прояву ринкової конкуренції. Зазначено, що глобальна інформатизація суспільства веде до того, що інформація стає життєвоважливим елементом сучасного підприємства, а зростання інформаційної складової у вартості товарів є причиною поступового розмивання кордонів між виробництвом і споживанням вартості, між її виробником і споживачем.

Доведено, що агрегована інформація про низку компаній певної галузі допомагає виробити національні конкурентні переваги чи переваги одних держав перед іншими.

Показано сучасне розуміння інформації як загальнофірмового ресурсу. На мікрорівні використання оперативного та дихотомічного інформаційного чинника

дає змогу отримати, перш за все, спеціалізовані конкурентні переваги. Визначено роль ринкової інформації в забезпеченні раціональної поведінки фірми. Розкрито проблему отримання нею достовірної та конкурентно-підсилюючої інформації. Запропоновано алгоритм генерації альтернатив організації збуту продукції українського підприємства.

Література:

1. Бекетов Н. В. Методологические проблемы развития информационной безопасности России. *Наука и образование : журнал*. 2002. № 2. С. 96-100.
2. Даллес А. Искусство разведки : монография. Москва, 1992. 349 с.
3. Кастелс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура : навч. посібник Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 510 с.
4. Кваснюк Б. Сучасна парадигма державного регулювання економіки. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні. Київ, 2003. С. 28-23.
5. Олейник А. Н. Институциональная экономика : учебн. пособие. Москва : ИНФРА, 2009. 350 с.
6. Портер М. Конкурентная стратегия : Методика анализа отраслей и конкурентов : науч. пособие. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2007. 453 с.
7. Рокоча В. В., Одягайло. Б. М., В. І. Терехов. Міжнародний менеджмент: навчальний посібник. Київ : Університет економіки і права «КРОК», 2016. 170 с.
8. Crawford R. In the Era of Human Capital. The Emergence of Talent, Intelligence, and Knowledge as the Worldwide Economic Force and What it Means to Managers and Investors. L.-N.Y., 1991. 430 с.
9. Mulgan G.J. Communication and Control: Networks and New Economics of Communication. Oxford, 1991. 410 с.
10. Nicholson W. Microeconomic Theory: Basic Principles and Extensions. Fort Worth, 1995. 280 с.
11. Офіційна статистична база ООН. URL : <http://comtrade.un.org/> (дата звернення 18.09.2018).

Reference:

1. Beketov N. V. Metodolohycheskye problemi razvytiya ynformatsyonnoi bezopasnosti Rossyy. *Nauka y obrazovanye : zhurnal*. 2002. № 2. S. 96-100.
2. Dalles A. Yskusstvo razvedky : monohrafiya. Moskva, 1992. 349 s.
3. Kastels M. Informatsiina epokha : ekonomika, suspilstvo i kultura : navch. posibnyk Moskva : HU VShЭ, 2000. 510 s.
4. Kvasniuk B. Suchasna paradyhma derzhavnogo rehuliuвання ekonomiky. Rol derzhavy u dovhostrokovomu ekonomichnomu zrostanti. Kyiv, 2003. S. 28-23.
5. Oleinyk A. N. Ynstytutsionalnaia ekonomyka : uchebn. posobye. Moskva : YNFRA, 2009. 350 s.

6. Porter M. Konkurentnaia stratehiia : Metodyka analiza otraslei y konkurentov : nauch. posobyie. Moskva : Alpyna Byznes Buks, 2007. 453 s.

7. Rokocha V. V., Odiahailo. B. M., V. I. Terekhov. Mizhnarodnyi menedzhment: navchalnyi posibnyk. Kyiv : Universytet ekonomiky i prava «KROK», 2016. 170 s.

8. Crawford R. In the Era of Human Capital. The Emergence of Talent, Intelligence, and Knowledge as the Worldwide Economic Force and What it Means to Managers and Investors. L.-N.Y., 1991. 430 s.

9. Mulgan G.J. Communication and Control: Networks and New Economics of Communication. Oxford, 1991. 410 s.

10. Nicholson W. Microeconomic Theory: Basic Principles and Extensions. Fort Worth, 1995. 280 s.

11. Ofitsiina statystychna baza OON. URL : <http://comtrade.un.org/> (data zvernennia 18.09.2018).

Стаття надійшла до редакції 20.10.2018 р.

УДК 330.46:519.86

СУЧАСНИЙ СТАН ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Ткач Д.К.

*аспірант, Університет економіки та права «КРОК», спеціальність 051 «Економіка»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел: (044)-455-57-07, e-mail: dmitriyt@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0009-1856-5523, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-45-51>*

THE CURRENT STATE OF THE FUEL AND ENERGY COMPLEX OF UKRAINE

D. Tkach

*postgraduate student of "KROK" University, specialty 051 "Economics",
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel: (044)-455-57-07, e-mail: dmitriyt@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0009-1856-5523, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-45-51>*

Анотація. У статті аналізується сучасний стан паливно-енергетичного комплексу України. Основою якого є об'єднана енергетична система України (ОЕС України) – сукупність атомних, теплових, гідравлічних і гідроаккумуляуючих електростанцій, теплоелектроцентралі, а також електростанцій з відновлювальних джерел енергії (вітряні, сонячні та інші), магістральні електричні мережі Укренерго та розподільчі електромережі (обленерго), які об'єднані спільним режимом виробництва, передачі та розподілу електричної та теплової енергії. Централізоване диспетчерське управління ОЕС України здійснює Укренерго. Зв'язок з енергосистемами інших країн здійснюється через міждержавні лінії електропередачі. Показано, що електрична енергія це особливий товар, який характеризується рядом специфічних характеристик, якому притаманні всі елементи ринкової економіки, куди поруч з ринком входять сфери виробництва, розподілу й споживання, на основі конкуренції між його учасниками. Встановлено, що в Україні з 1990-х року діє модель оптового ринку електроенергії за основу створення якої був взятий досвід Великобританії та Уельсу. Фундаментом цієї моделі є збереження об'єднаної електроенергетичної системи (ОЕС) країни та централізованого управління нею. Суттєвою ознакою ОЕС України є те, що вона діє в об'єднаному режимі з електроенергетичними мережами Республіки Білорусь, Молдови, Російської Федерації. Це створює низку серйозних перешкод для входження України в енергосистему континентальної Європи (ENTSO – E). Відмічається, що з 1996 р. оптовий ринок електроенергетики працює за принципом "єдиного покупця" (пулу). Основою цієї моделі є те, що генеруючі компанії виробляють електроенергію і збувають її ДП "Енергоринок", яке одразу продає її обленерго і незалежним постачальникам. Вони у свою чергу, реалізують електроенергію між великими та малими споживачами, а також домогосподарствами. Окремо розглядаються ключові проблеми електроенергетичної галузі України.

Ключові слова: паливно-енергетичний комплекс України, об'єднана енергетична система України (ОЕС України), ключові проблеми електроенергетичної галузі України.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 11

Annotation. The article analyzes the current state of the fuel and energy complex of Ukraine. The basis of which is the united energy system of Ukraine (UES of Ukraine) - a set of nuclear, thermal, hydraulic and hydroaccumulative power plants, thermal power plants, as well as power plants from renewable energy sources (wind, solar and other), main power transmission lines of Ukrenergo and distribution grids ("Oblenergo" (regional power distribution company), which are united by a common mode of production, transmission and distribution of electric and thermal energy. Central supervisory control of UES of Ukraine is carried out by Ukrenergo. Communication with the power systems of other countries is done through interstate transmission lines. It is shown that electric energy is a special commodity characterized by a number of specific characteristics, which has all the elements of a market economy, where the market includes the areas of production, distribution and consumption, as well as competition between its participants. It is emphasized that in Ukraine since 1990 the model of the wholesale electricity market has been based on the experience of the United Kingdom and Wales. The foundation of this model is the preservation of a united energy system (UES) of the country and its centralized management. An essential feature of the UES of Ukraine is that it operates in unified mode with the electricity grids of the Republic of Belarus, Moldova, and the Russian Federation. This creates serious obstacles to the entry of Ukraine into the continental Europe grid (ENTSO-E). It is noted that since 1996 the wholesale electricity market is operating on the principle of "single buyer" (pool). The basis of this model is that generating companies produce

electricity and sell it to SE "Energorynok", which immediately sells it to Oblenergo and independent suppliers. They, in their turn, sell electricity between large and small consumers as well as households. The key problems of the electric power industry of Ukraine are considered separately.

Key words: *fuel and energy complex of Ukraine, united energy system of Ukraine (UES of Ukraine), key problems of the electric power industry of Ukraine.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 11

Постановка проблеми. Енергетична галузь є одним із ключових елементів економічної і відповідно національної безпеки країни, без її ефективного існування неможливо здійснювати державний суверенітет України, створити надійну основу для стійкого розвитку національної економіки. Тому дослідження стану, ключових проблем, перспектив подальшого розвитку електроенергетичної галузі України є актуальним завданням і заслуговує на детальну наукову розвідку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науковій спільноті, яка займається дослідженням проблем розвитку галузі електроенергетики великий внесок зробили: М. Земляний, О. Єфімов, Л. Іванова, Н. Кузьминчук, В. Лір, О. Суходоля, А. Сменковський, Л. Тютюник, А. Шевцов тощо. В той же час зміни, які на постійній основі відбуваються в українській економіці, потребують подальшого вивчення, вищезазначених проблем.

Не дивлячись на те, що сучасний стан паливно-енергетичного комплексу України є ключовою проблемою, як відповідних державних установ, так і вчених – економістів, проте питання електроенергетичної галузі України є надзвичайно актуальними і потребують подальшого дослідження та детального вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття основних факторів та тенденцій, які впливають на діяльності і розвитку галузі електроенергетики на сучасному етапі і обґрунтування пропозицій щодо вирішення вказаних проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Електроенергетична система України - це потужний, складний та багатогранний технологічний комплекс,

метою якого є виробництво, передача і розподіл електроенергії між окремими споживачами.

Основою електроенергетики України є об'єднана енергетична система України (ОЕС України) – сукупність атомних, теплових, гідравлічних і гідроакumuлюючих електростанцій, теплоелектроцентралі, а також електростанції з відновлювальних джерел енергії (вітряні, сонячні та інші), магістральні електричні мережі Укренерго та розподільчі електромережі (обленерго), які об'єднані спільним режимом виробництва, передачі та розподілу електричної та теплової енергії. Централізоване диспетчерське управління ОЕС України здійснює Укренерго. Зв'язок з енергосистемами інших країн здійснюється через міждержавні лінії електропередачі [1].

Основним продуктом виробництва в галузі є електрична енергія – особливий товар, який характеризується рядом специфічних характеристик:

- *висока корисність продукту для всіх категорій споживачів* – жодне виробництво чи домогосподарство не може відмовитися від його споживання;

- *нематеріальна форма*, тому виробництво і споживання електроенергії поєднані в часі, тобто обсяги виробленої та спожитої електроенергії однакові в кожен момент часу; її неможливо складувати, зберігати і накопичувати;

- є *гомогенним (однорідним, стандартизованим)*, з точки зору функціонального призначення, *продуктом*, відрізняючись лише умовами виробництва та процесом перетворення з інших видів енергії (шляхом спалення

первинних природних енергоресурсів, атомних ланцюгових реакцій, сили падаючої води, вітру, сонця тощо);

- *нееластичний характер попиту*. Коефіцієнт цінової еластичності попиту дорівнює 0,1, тобто у середньому на 1% зростання тарифу електроспоживання зменшується на 0,1%. Це зумовлено головним чином відсутністю *досконалих субститутів (замінників)*, що на даному етапі розвитку науково-технічного прогресу унеможлиблює її заміну іншим товаром;

- *неможливістю попереднього планування точних обсягів генерації і споживання електроенергії* через значні коливання попиту на неї залежно від часу доби, дня тижня, пори року, погодних умов;

- *передача електроенергії від виробника до споживача може здійснюватися тільки через об'єднану мережу* тощо [2].

З вищенаведеного стає зрозумілим, що електроенергія є специфічним товаром, якому притаманні всі елементи ринкової економіки, куди поруч з ринком входять сфери виробництва, розподілу й споживання, а також конкуренція між його учасниками.

В Україні з 1990-х року діє модель оптового ринку електроенергії за основу створення якої був взятий досвід Великобританії та Уельсу. Як вже зазначалося вище фундаментом цієї моделі є збереження об'єднаної електроенергетичної системи (ОЕС) країни та централізованого управління нею. Суттєвою ознакою ОЕС України є те, що вона діє в об'єднаному режимі з електроенергетичними мережами Республіки Білорусь, Молдови, Російської Федерації. Це створює серйозні перешкоди для входження України в енергосистемою континентальної Європи (ENTSO – E).

У той же час Україна має досвід роботи з ENTSO – E через співпрацю з Бурштинською електростанцією та Добротвірською ТЕС. Електричні зв'язки між ОЕС України та європейськими енергосистемами виконуються по мережах 110-750 кВт.

З 1996 р. оптовий ринок електроенергетики працює за принципом "єдиного покупця" (пулу). Основою цієї моделі є те, що генеруючі компанії

виробляють електроенергію і збувають її ДП "Енергоринок", яке одразу продає її обленерго і незалежним постачальникам. Вони у свою чергу, реалізують електроенергію між великими та малими споживачами, а також домогосподарствами.

Під кінець 90-их років минулого століття було започатковано лібералізацію галузі електроенергетики України. Було запропоновано, щоб ОРЕ діяла на основі розділення процесів виробництва, передачі та постачання електроенергії на окремі види діяльності, що у свою чергу створювало конкурентне середовище в енергетичній галузі.

Станом на 1 січня 2018 р. основними суб'єктами Об'єднаної енергетичної системи України є такі.

1. *Виробники електроенергії* – суб'єкти господарювання, які на законних підставах володіють або користуються генеруючими потужностями, виробляють електричну енергію з метою її продажу на ринку електричної енергії, та/або надають допоміжні послуги. Серед них:

- ДП "НАЕК "Енергоатом" – оператор 4-ох діючих атомних електростанцій України, на яких експлуатується 15 атомних енергоблоків, у тому числі 13 типу ВВЕР - 1000 і два – ВВЕР-440, загальною встановленою потужністю 13 835 МВт. Компанія забезпечує близько 55 % потреби України в електроенергії, в осінньо-зимові періоди цей показник сягає 70 %. За показником встановленої потужності АЕС Україна посідає сьоме місце в світі;

- ПАТ "Укргідроенерго" – енергогенеруюча компанія гідралічних електростанцій, яка поєднує 9 найбільших ГЕС. Станом на початок 2014 р. загальна кількість гідроагрегатів на станціях товариства склала 102, а їх сумарна встановлена потужність досягла 5360 мВт, що становить 8,6% всієї генеруючої потужності ОЕС України. На сьогодні гідроенергетика є головним джерелом високомобільного резерву. У години максимального споживання електроенергії ГЕС і ГАЕС покривають до 40–50% пікових навантажень. Крім того, компанія

забезпечує регулювання частоти та потужності, мобільний аварійний резерв в об'єднаній енергосистемі України;

- 5 енергогенеруючих компаній теплових електростанцій: ПАТ "Центренерго"; ПАТ "ДТЕК "Дніпроенерго"; ПАТ "ДТЕК Західенерго"; ТОВ "ДТЕК Східенерго"; ПАТ "Донбасенерго") – 14 ТЕС;

- 45 теплоелектроцентралей (ТЕЦ) та інші виробники малої потужності (блок-станції);

- виробники електроенергії з альтернативних джерел енергії (ВЕС), у т.ч. 10 вітроелектростанцій, 37 малих ГЕС та 25 СЕС [3].

План розвитку Об'єднаної енергетичної системи України на 2017-2026 роки. <https://ua.energy/wp-content/uploads/2016/12/Proekt-Planu-rozvytku-OES-Ukrayiny-na-2017-2026-roky.pdf>

Відповідно до інформації Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), станом на 01.03.2016 р. ліцензію з виробництва електричної енергії має 271 суб'єкт господарювання [3]. Усі виробники електричної енергії, залежно від умов її продажу в ОРЕ, поділяються на 2 великі групи:

- *виробники, які не працюють за ціновими заявками*, – енергогенеруючі підприємства атомних, гідроенергуючих та гідроакумуючих станцій, ТЕЦ, ВЕС, когенераційні, парогазові та газотурбінні установки, які здійснюють продаж електричної енергії в ОРЕ за тарифами, затвердженими НКРЕКП;

- *виробники, які працюють за ціновими заявками* – енергогенеруючі підприємства ТЕС, а саме: ПАТ "Центренерго", ПАТ "Донбасенерго", ПАТ "ДТЕК Дніпроенерго", ТОВ "ДТЕК Східенерго", ПАТ "ДТЕК Західенерго", а також інші виробники за відповідним рішенням Ради ДП "Енергоринок". Цінова заявка – це комерційна пропозиція виробника на виробіток електроенергії, яка надається розпоряднику системи розрахунків на ОРЕ, тобто ДП "Енергоринок" [4].

2. *Магістральні та Міждержавні електромережі класу напруги 220кВ-750кВ*, власником яких є держава в особі ДП "НЕК "Укренерго", яке здійснює передачу електроенергії магістральними та міждержавними електричними мережами, а також функції централізованого диспетчерського (оперативно-технологічного) управління об'єднаною енергетичною системою України та організації паралельної роботи з енергетичними системами інших держав. Структура компанії побудована за регіональним принципом і об'єднує 7 електроенергетичних систем (Дніпровську, Донбаську, Західну, Південну, Південно-Західну, Північну та Центральну), які здійснюють контроль та координацію діяльності 32 відокремлених підрозділів з експлуатації магістральних і міждержавних електричних мереж. У структурі компанії функціонують Державна інспекція з експлуатації електростанцій та мереж і Державна інспекція з енергетичного нагляду за режимами споживання електричної і теплової енергії. Оперативне керування режимами роботи Об'єднаної енергетичної системи України здійснюється з центрального і восьми регіональних диспетчерських пунктів ДП "НЕК "Укренерго".

3. *Оптовий постачальник електричної енергії – ДП "Енергоринок"*, який є комерційним оператором ОРЕ і єдиним покупцем електричної енергії, та виконує функції розпорядника системи розрахунків, розпорядника коштів ОРЕ, головного Оператора системи комерційного обліку електроенергії, відповідає за підтримку системи забезпечення функціонування ОРЕ.

4. *Постачальники електроенергії різних форм власності*, у тому числі:

- постачальники за регульованим тарифом (ПРТ) – головним чином обласні енергопостачальні компанії (обленерго), а в окремих регіонах України структурні підрозділи "Укрзалізниці", що працюють за фіксованим (регульованим) державою тарифом на електроенергію;

- постачальники за нерегульованим тарифом (НРТ) – це суб'єкти господарської діяльності, які не мають власної електромережі і мають право поставляти електроенергію споживачам за вільним тарифом. Це, в основному, промислові підприємства, які купують електроенергію для своїх потреб, або компанії-посередники, які купують електроенергію на оптовому ринку і перепродають її великим споживачам.

На сьогодні учасниками ОРЕ є близько 400 суб'єктів господарської діяльності усіх форм власності [5], які отримали ліцензію на здійснення певного виду діяльності і приєдналися до Договору між членами оптового ринку електричної енергії України (ДЧОРЕ) [6]. Загалом електроенергетична галузь України має достатні потужності для виробництва (генерації) електричної енергії. Загальна встановлена потужність електростанцій загалом по країні на кінець 2015 р. становила (без енергогенеруючих об'єктів ВЕЗ "Крим") 55,8 тис. МВт. Найбільший потенціал за встановленою генеруючою потужністю електростанцій мають ТЕС та АЕС. Зокрема, на теплові електростанції (ТЕС, ТЕЦ, блок-станції) припадає 61,4 %, на атомні електростанції – 24,8 %, на гідроелектростанції і гідроакумуючі електростанції – 11,1 %, на електростанції, що працюють на альтернативних джерелах енергії (ВЕС, СЕС, БЕС) – 2,7% [7].

У 2017 році у електроенергетичному секторі України було вироблено електроенергії 51,758 МВт [8].

При цьому ГК ТЕС та ТЕЦ вироблено електроенергії 30,537 МВт, що складає 58,8% від загально виробленої електроенергії, атомними електростанціями - 13 835 МВт. на рік, або 26,7 %.

Виробництво електроенергії ГЕС та ГАЕС становить 6228,7 на рік. За 2017 рік виробництво електроенергії альтернативними джерелами (ВЕС, СЕС, біомаса) становить 1183,7 МВт. на рік, або 23%.

Далі наводяться данні із інформаційної довідки про основні показники розвитку

галузей паливно-енергетичного комплексу України за червень та 6 місяців 2018 року (за фактичними даними) [9].

У червні 2018 року обсяг виробництва електричної енергії електростанціями, які входять до Об'єднаної енергетичної системи (далі – ОЕС) України, становив 11670,0 млн. кВт·год та збільшився на 262,8 млн. кВт·год, або на 2,3% порівняно з показником червня 2017 року.

При цьому, тепловими електростанціями та теплоелектроцентралями (далі ТЕС та ТЕЦ) вироблено 3970,0 млн. кВт·год електроенергії, що на 307,8 млн. кВт·год, або на 8,4% більше, ніж за червень 2017 року.

Обсяг виробництва електричної енергії атомними електростанціями становив 6 597,0 млн. кВт·год, що на 132,6 млн. кВт·год, або на 2,0% менше показника червня минулого року. Коефіцієнт використання встановленої потужності у червні 2018 року склав 66,2%, що на 1,4 в.п. менше відповідного показника минулого року.

Протягом червня 2018 року виробництво електроенергії гідроелектростанціями та гідроакумуючими станціями (далі ГЕС та ГАЕС) збільшилось на 42,4 млн. кВт·год, або на 5,8% порівняно з показником червня 2017 року та становило 779,0 млн. кВт·год.

У червні 2018 року виробництво електроенергії альтернативними джерелами – електростанціями, що використовують вітрову, сонячну енергію та енергію з біомаси (далі – ВЕС, СЕС, біомаса) порівняно з показником 2017 року збільшилось на 48,6 млн. кВт·год або на 30,7% та становило 207,0 млн. кВт·год.

Виробництво електроенергії за червень 2018 року електростанціями інших видів (блок-станціями та іншими джерелами) порівняно з червнем 2017 року зменшилось на 3,4 млн. кВт·год, або на 2,8% та становило 117,0 млн. кВт·год.

За 6 місяців 2018 року тепловими та атомними електростанціями і районними котельнями відпущено 13 841,8 тис. Гкал тепла, що на 935,8 тис. Гкал (або на 7,3%) більше показника відповідного періоду 2017 року.

На складах підприємств підвідомчих Міністерству енергетики та вугільної промисловості України, станом на 1 липня 2018 року накопичено:

- 1 973,7 тис. тонн вугілля, що на 669,6 тис. тонн менше, ніж на аналогічну дату минулого року (2 643,3 тис. тонн);
- 38,7 тис. тонн мазуту, що на 31,2 тис. тонн менше, ніж на аналогічну дату минулого року (69,9 тис. тонн).

Щодо зовнішньоторговельних потоків. Україна в січні-листопаді 2018 року експортувала електроенергію на суму \$ 297,619 млн, т.ч. в листопаді - на \$ 31,505 млн.

За даними Державної фіскальної служби, в Угорщину поставлена електроенергія на \$ 170,705 млн, Польщу - на \$ 70,792 млн, Молдову - на \$ 48,019 млн, інші країни - на \$ 8,103 млн.

Як повідомлялося, Україна в 2018 році планує збільшити експорт електроенергії на 13,3% (0,689 млрд кВт-год) в порівнянні з 2017 роком - до 5,855 млрд кВт-год. Згідно з прогнозним балансом на 2018 рік, зокрема, поставки з Бурштинського острова (Угорщина, Словаччина, Румунія) заплановані в обсязі 3,6 млрд кВт-год, до Польщі - 1,2 млрд кВт-год, Молдову - 1,055 млрд кВт-год [10].

Вартість відпущеної генеруючими джерелами ДП «Енергоринок» електроенергії за червень 2018 року збільшилась порівняно із червнем 2017 року 1 728,9 млн. грн. (або на 12,9%). За енергопродукцію оплачено на 870,0 млн. грн. (або на 6,2%) більше, ніж у червні 2017 року. Рівень оплати електроенергії становив 98,8%.

За січень-червень 2018 року споживачам відпущено електричної енергії від енергопостачальних компаній на 10 220,7 млн. грн. (або на 12,3%) більше порівняно з відповідним періодом 2017 року. При цьому оплачено на 12 614,9 млн. грн. (або на 15,9%) більше порівняно з відповідним періодом минулого року. Рівень оплати електричної енергії становив 98,7%, що на 3,0 в.п. більше аналогічного показника 2017 року.

У той же час, в електроенергетичній галузі України, за роки незалежності, нагромаджено безліч проблем, які стримують її розвій та вимагають термінового вирішення. Практично стан технологічного обладнання галузі на всіх її ділянках є незадовільний, устаткування десятками років капітально не ремонтувалося, його технологічний стан не відповідає вимогам часу, у електроенергетику не мають бажання вкладати капітали як вітчизняні, так і закордонні інвестори.

На переважній більшості електричних станцій проектний ресурс обладнання вже вичерпано і воно експлуатується понад парковий термін експлуатації. Так, наприклад, з 83 енергоблоків енергогенеруючих компаній теплових електростанцій, загальна встановлена потужність яких складає 24 185 МВт, 72 енергоблоки (18 046 МВт або 74,6 %) експлуатується понад парковий термін експлуатації, 5 енергоблоків (1 339 МВт або 5,5 %) експлуатується понад граничний термін експлуатації і лише 6 енергоблоків (4 800 МВт або 19,8 %) експлуатується понад проектний термін експлуатації [11].

Потребує суттєвого оновлення нормативно-правова база, що забезпечує регулювання функціонування електроенергетичної галузі України, методи, що у ній використовуються, не відповідають сучасним вимогам, що у свою чергу створює суттєві перешкоди для залучення інвесторів з метою подальшого розвитку галузі.

Порядок формування ціни електроенергії на гуртовому та роздрібному секторах, не відповідає вимогам ринкової економіки, у першу чергу це стосується формування цін та наявності вагомого ступеню перехресного субсидіювання, у першу чергу населення.

Залишає бажати кращого рівень оплати за використану електроенергію на гуртовому ринку, а це у свою чергу породжує заборгованість перед генеруючими підприємствами. Великою проблемою, через війну на Донбасі є нестача вугілля антрацитової групи, яке потрібне для

роботи ТЕС, що відповідно спричиняє проблеми із безперервним поставкам електроенергії споживачам, це у повній мірі стосується і централізованого опалювання житла. Хоча, потрібно відмітити, що ОЕС України може виробляти електроенергії значно більше потреби, але проблеми, про які вже йшла мова вище, унеможливають стабільну роботу галузі, а в окремі періоди спостерігалась нестача резервних потужностей.

Література:

1. Офіційний сайт. URL : <https://ua.energy/diyalnist/dyspetcherska-informatsiya/robota-oes-ukrayiny-za-tyzhden/> (дата звернення 20.09.2018).
2. Г. Філюк, Проблеми розвитку Української електроенергетики та шляхи їх розв'язання. URL : <file:///C:/Users/owner/Downloads/problems-razvitiya-ukrainskoy-elektroenergetiki-i-puti-ih-resheniya.pdf> (дата звернення 20.09.2018).
3. Постанова НКРЕ від 8.02.1996 р. №3 (зі змінами та доповненнями) URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0174-96> (дата звернення 20.09.2018).
4. Постанова НКРЕ від 8.02.1996 р. №3 (зі змінами та доповненнями) URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0174-96> (дата звернення 20.09.2018).
5. Річний звіт ДП "НЕК "Укренерго" за 2013 р. К., 2013. с. 8.
6. Договір між членами Оптового ринку електричної енергії України (зі змінами та доповненнями) К.: Самміт-Книга, 2011. 416 с.
7. План розвитку Об'єднаної енергетичної системи України на 2016-2025 роки : Проект. URL : <http://www.ukrenergo.energy.gov.ua/Pages/ua/DetailsNew.aspx?nID=1122> (дата звернення 20.09.2018).
8. Об'єднаної енергетичної системи України URL: <https://drive.google.com/file/d/0BwZR8kgLwyBtUEtFNW43V1B3WEU/view> (дата звернення 20.09.2018).
9. Офіційний сайт. URL : http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245291196 (дата звернення 20.09.2018).
10. Енергетика України. URL : <http://uaenergy.com.ua/post/31840/ukraina-za-11-mes-2018-g-eksportirovala-elektroenergiyu/> (дата звернення 20.09.2018).
11. Звіт про результати діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, у 2017 р. URL : <http://www.nerc.gov.ua/?id=31942> (дата звернення 20.09.2018).

Reference:

1. Ofitsiyniy sait. URL : [https://ua.energy/diyalnist/dyspetcherska-](https://ua.energy/diyalnist/dyspetcherska-informatsiya/robota-oes-ukrayiny-za-tyzhden/)

[informatsiya/robota-oes-ukrayiny-za-tyzhden/](https://ua.energy/diyalnist/dyspetcherska-informatsiya/robota-oes-ukrayiny-za-tyzhden/) (data zvernennia 20.09.2018).

2. H. Fyliuk, Problemy rozvytku Ukrainskoi elektroenerhetyky ta shliakhy yikh rozv'язання. URL : <file:///C:/Users/owner/Downloads/problems-razvitiya-ukrainskoy-elektroenergetiki-i-puti-ih-resheniya.pdf> (data zvernennia 20.09.2018).

3. Postanova NKRE vid 8.02.1996 r. №3 (zi zminamy ta dopovnenniamy) URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0174-96> (data zvernennia 20.09.2018).

4. Postanova NKRE vid 8.02.1996 r. №3 (zi zminamy ta dopovnenniamy) URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0174-96> (data zvernennia 20.09.2018).

5. Richnyi zvit DP "NEK "Ukraenerho" za 2013 r. K., 2013. s. 8.

6. Dohovir mizh chlenamy Optovoho rynku elektrychnoi enerhii Ukrainy (zi zminamy ta dopovnenniamy) K.: Sammit-Knyha, 2011. 416 s.

7. Plan rozvytku Obiednanoi enerhetychnoi systemy Ukrainy na 2016-2025 roky : Proekt. URL :

<http://www.ukrenergo.energy.gov.ua/Pages/ua/DetailsNew.aspx?nID=1122> (data zvernennia 20.09.2018).

8. Obiednanoi enerhetychnoi systemy Ukrainy URL: <https://drive.google.com/file/d/0BwZR8kgLwyBtUEtFNW43V1B3WEU/view> (data zvernennia 20.09.2018).

9. Ofitsiyniy sait. URL : http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245291196 (data zvernennia 20.09.2018).

10. Enerhetyka Ukrainy. URL : <http://uaenergy.com.ua/post/31840/ukraina-za-11-mes-2018-g-eksportirovala-elektroenergiyu/> (data zvernennia 20.09.2018).

11. Zvit pro rezultaty diialnosti Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh, u 2017 r. URL : <http://www.nerc.gov.ua/?id=31942> (data zvernennia 20.09.2018).

Стаття надійшла до редакції 25.11.2018 р.

УДК 330.332

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Обушний С.М.¹, Мельник О.О.²

¹ кандидат економічних наук, заступник декана факультету інформаційних технологій та управління,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, буд. 13-Б, каб. 514, 04212, Україна,
тел.: (044) 461-0251, e-mail.: s.obushnyi@kubg.edu.ua
ORCID: 0000-0001-6936-955X

² магістр кафедри фінансів та економіки, Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, буд. 13-Б, 04212
тел.: (093)-60-66-853, e-mail.: www.snoopynet@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2193-2072, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-52-59>

CURRENT TRENDS OF INVESTIGATION OF FOREIGN INVESTMENTS IN THE ECONOMY OF UKRAINE

S. Obushnyi¹, O. Melnik²

¹ PhD in Economic Sciences, Vice-Dean of the Faculty of Information Technology and Management Borys Grinchenko
Kyiv University, Kyiv, st. Marshala Tymoshenka 13-B, app. 514, 04212, Ukraine,
tel: (044) 461-0251, e-mail.: s.obushnyi@kubg.edu.ua
ORCID: 0000-0001-6936-955X

² master's degree student of finance and economics department Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, st. Marshala Tymoshenka 13-B, app. 514, 04212, Ukraine,
tel: (093)-60-66-853, e-mail.: www.snoopynet@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2193-2072, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-52-59>

Анотація. У статті розглянуто нормативно-правове тлумачення інвестицій, визначені фактори економічного зростання, розкрито вплив прямих іноземних інвестицій, розкрито поняття цінних паперів та портфельних інвестицій та запропоновані заходи щодо сприяння залученню інвестицій в економіку держави. Спираючись на проведений аналіз динаміки надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України зроблено висновок щодо значного зменшення обсягів інвестицій, починаючи з 2014 р. Найкращий результат інвестування у 2016 р. за обсягом не досяг рівня 2013 р. Виділено найбільш привабливі для іноземних інвесторів сфери української економіки: фінансова та страхова діяльність, оптова та роздрібна торгівля, промисловість. У підсумку зазначено основні перепони на шляху іноземного інвестування української економіки, а саме: нестабільна економічна та політична ситуація в країні, корупція, повільні зміни економіки під впливом реформ, невпевненість інвесторів, наявність сектору тіньової економіки. Наведено пропозиції, які націлено на сприяння залученню інвестицій в економіку держави. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні та впровадженні економічних механізмів підвищення інвестиційної привабливості окремих секторів та підприємств економіки України, що сприятиме підвищенню загальної привабливості економіки України для іноземних інвесторів.

Ключові слова: Україна, економіка, сектор, підприємство, інвестиції, динаміка, обсяги, перешкоди, пропозиції.

Формул: 0, рис.: 2, табл.: 0, бібл.: 6

Annotation. The article deals with the legal and regulatory interpretation of investments, determines factors of economic growth, discloses the impact of foreign direct investment, discloses the concept of securities and portfolio investment, and proposed measures to promote investment attraction in the state economy. Based on the analysis of the dynamics of direct foreign investment inflow into the Ukrainian economy, it was concluded that there was a significant reduction in investment volumes starting in 2014. The best result of investing in 2016 by volume did not reach the level of 2013. The most attractive for foreign investors in the Ukrainian economy was identified: financial and insurance activities, wholesale and retail trade, industry. As a result, the main obstacles to the foreign investment of the Ukrainian economy are identified, namely: unstable economic and political situation in the country, corruption, slow economic changes under the influence of reforms, investors' uncertainty, presence of the shadow economy sector. The proposals aimed at promoting attraction of investments into the state economy are presented. Prospects for further research are the

development and implementation of economic mechanisms for increasing the investment attractiveness of individual sectors and enterprises of the Ukrainian economy, which will increase the overall attractiveness of the Ukrainian economy for foreign investors.

Key words: *Ukraine, economy, sector, enterprise, investments, dynamics, volumes, obstacles, proposals.*

Formulas: 0, fig.: 2, tabl.: 0, bibl.: 6

Постановка проблеми. Кожна держава прагне до залучення іноземного капіталу, отримуючи прямий та непрямий ефекти від інвестиційних вкладень. За умов розвитку кризових явищ в економіці України загострюється потреба державного регулювання залучення інвестицій, що виступає ефективним засобом активізації економічних процесів у державі. В сучасних умовах господарювання прямі іноземні інвестиції не відіграють належної ролі у забезпеченні ринкової трансформації української економіки, її становлення та зростання. Способи та методи регулювання залучення інвестицій в Україну, що використовуються сьогодні, є досить диференційованими, а їх кількість - значною. Проте застосування цих методів на практиці не призводять до очікуваного ефекту. Наявні методи і способи не є досконалыми, часто не враховують реалій сьогодення, особливостей економічного розвитку країни, динамічного впливу значної кількості зовнішніх та внутрішніх факторів. Окрім цього найчастіше ці методи розглядають лише способи залучення інвестицій і не дають картини, щодо впливу залучення даних інвестицій на економіку окремих галузей та країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теорії інвестицій присвятили свої праці Л. Горбатюк, Л. Гітман, М. Джонк, А. Загородній, Б. Карпінський, Т. Майорова, М. Мельник, І. Сазонець, В. Федорова та ін. У сучасній науці питання державного регулювання, у тому числі й регулювання залучення інвестицій, вивчали В. Беседін, Ф. Важинський, О. Герасименко, У. Гладка, С. Захарін, І. Крейдич, В. Марцин, С. Москвін, Н. Русин, О. Савіцька, Н. Свірідова, Ю. Сафонов, О. Стадницька, І. Юхновський та ін.

Зважаючи на важливість питання впливу іноземного інвестування на розвиток

економіки будь-якої країни, доцільно розглянути сучасний стан та проблеми залучення прямих іноземних інвестицій у економіку України.

Формування цілей статті. Метою статті є окреслення можливостей та основних напрямів впливу іноземного інвестування на розвиток економіки України на основі використання досвіду розвинутих країн, зокрема країн Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Нормативно-правове тлумачення поняття «інвестиції» та регулювання інвестиційної діяльності загалом, загальноправові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності, мету та форми державного регулювання інвестиційної діяльності, права та обов'язки суб'єктів інвестиційної діяльності найбільш повно визначає Закон України «Про інвестиційну діяльність» [1]. Цей закон дає таке визначення, що є вихідним у більшості дослідників: «Інвестиції – це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладають в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, внаслідок якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний та економічний ефект».

Близьке до цього визначення інвестицій наводиться в міжнародних стандартах бухгалтерського обліку: «Інвестиції – актив, утримуваний підприємством для приросту капіталу через розподіл доходів (наприклад, відсотків, роялті, дивідендів та ренти), для збільшення вартості капіталу або інших вигод для підприємства інвестора, отриманих, скажімо, завдяки торговельним відносинам». З погляду бухгалтерського обліку, інвестиції – це актив, який утримується підприємством з певною метою і відображається в активі балансу.

Податковий Кодекс України [2] поняття «інвестиція» трактує наступним чином – це

господарська операція, яка передбачає придбання основних засобів, нематеріальних активів, корпоративних прав та цінних паперів в обмін на кошти або майно. Вказане твердження дає розуміння інвестиції не як вкладання коштів чи створення нових капітальних активів, а як здійснення господарської операції, результатом якої буде створення оподаткованого прибутку.

Значна кількість тлумачень поняття «інвестиції» у сучасній українській та зарубіжній економічній літературі зумовлена широтою сутнісних сторін даного поняття. Кожен суб'єкт господарювання залежно від мети своєї діяльності матиме власне визначення інвестицій, яке, можливо, буде однобоким, але доповнюватиме всі інші, відтак створюючи загальну, об'єктивну характеристику поняття.

Тлумачення від цілей та мети (наприклад, одержання соціального чи екологічного ефекту) інвестування, від об'єкта інвестування та залежить від форми власності ресурсів, що виступають у якості інвестицій. Інвестиції розглядаються з позиції довгострокових вкладень, відносин авансування, процесу зміни форм капіталу. Інвестиції з погляду інвестора – це вкладення грошових, майнових та інтелектуальних цінностей у різні галузі економіки, а також у цінні папери (акції, облігації, векселі) з метою одержання доходу або встановлення контролю над підприємством, діяльність якого інвестується. З погляду об'єкта інвестування – це джерело розвитку, потік витрат, призначених для виробництва благ, з метою отримання економічної вигоди і досягнення соціального ефекту. Рух інвестицій – це якісний процес перетворення, а саме: ресурси (цінності) – вкладення (витрати) – дохід (ефект). Утім, усі дослідники однотайні в одному – інвестиції (у будь-якому їхньому вираженні) потрібно вкладати цілеспрямовано у пріоритетні економічні проекти, що в кінцевому результаті приведе до прибутку.

Під економічним зростанням зазвичай розуміють тривалі зміни рівня реального обсягу виробництва, пов'язані з розвитком продуктивних сил. Фактори економічного зростання – це явища і процеси, що визначають масштаби збільшення реального обсягу виробництва, можливості підвищення ефективності та якості зростання. Серед таких факторів слід виділити наступні: чисельність і якість трудових ресурсів, обсяг і структуру основного капіталу, вдосконалення технології та організації виробництва, підвищення кількості та якості природних ресурсів, які приймають участь у господарському процесі, систему управління виробництвом.

Для збільшення обсягів виробництва, забезпечення економічного зростання необхідно збільшувати або капітал, або трудові ресурси, або обидва чинники одночасно. Так як можливості збільшення трудового фактору обмежені, то головним джерелом зростання стає капітал, збільшити який можна нарощуючи інвестиції. Активність інвестиційних ресурсів як економічного чинника зумовлюється їх мультиплікаційною властивістю, суть якої полягає в тому, що інвестиційні ресурси збільшують рівноважний обсяг виробництва на величину, більшу, ніж самі інвестиційні ресурси. Крім того, що фактично здійснюване інвестування стимулює макроекономічний розвиток.

Прямі іноземні інвестиції здійснюють позитивний вплив на економічний розвиток країни, підвищуючи загальну продуктивність факторів виробництва, а якщо говорити більш узагальнено, ефективність використання ресурсів в економіці країни-реципієнта. Це відбувається за трьома каналами: завдяки тісному зв'язку, що існує між прямими іноземними інвестиціями та зовнішньоторговельними потоками, за допомогою перетікання з однієї сфери економіки в інші і завдяки іншим видам зовнішньої дії на діловий сектор країни-реципієнта, а також через їх безпосередній вплив на структурні чинники, характерні

для даної країни-реципієнта. Так, у найменш розвинених країнах прямим іноземним інвестиціям надають кілька менший вплив на зростання, що завжди пояснювалося наявністю так званого порогового рівня зовнішнього впливу [3, 4].

Цілком очевидно, що для того, щоб Україна мала можливість скористатися вигодами від іноземної присутності на своїх ринках, необхідно досягти певного рівня розвитку в галузі освіти, технології, інфраструктури та охорони здоров'я. Не дозволяють країні у всій повноті скористатися вигодами від прямих іноземних інвестицій і недосконалі і слаборозвинені фінансові ринки. Слабке фінансове посередництво надає набагато більш сильний негативний вплив на вітчизняні компанії, ніж на багатонаціональні. У деяких випадках це може привести до дефіциту фінансових ресурсів, що заважає місцевим компаніям скористатися можливостями, що відкриваються в сфері бізнесу в зв'язку з присутністю в ній іноземних компаній. Участь іноземних інвесторів у фізичній інфраструктурі і в фінансових секторах України (за умови наявності адекватних систем нормативного регулювання) може допомогти у вирішенні цих двох проблем.

Отримання економічних вигід від прямих іноземних інвестицій цілком досяжне для нашої країни, але ці вигоди не виникають автоматично. Для того, щоб отримати максимальні вигоди від присутності іноземних компаній в економіці України, першочергово важливим є наявність здорового, сприятливого ділового середовища, яке стимулює як внутрішні, так і іноземні інвестиції, впровадження новацій і вдосконалення навичок, – все це сприяє зростанню конкуренції між компаніями.

Якщо країна має слабку правову базу в цілому і законодавчу систему, що забезпечує правове регулювання в сфері конкуренції та в галузі екології, або якщо всі ці закони не застосовуються скільки-небудь дієво на практиці, то однієї присутності сильних у фінансовому відношенні іноземних компаній для

стимулювання економічного розвитку країни може виявитися недостатньо. Зазначимо, що прямі іноземні інвестиції, як і офіційна допомога в цілях розвитку, не може бути основним засобом вирішення проблем розвитку економіки України. Країна, яка нездатна залучити засоби для інвестицій із внутрішніх джерел, навряд чи виграє від отримання прямих іноземних інвестицій.

Цінні папери є досить важливим об'єктом інвестування як інституціональних, так і приватних інвесторів. Зазвичай, вкладення здійснюються не лише в один цінний папір, а в набір цінних паперів, який і утворює «портфель», а подібного роду інвестування називають «портфельним». Тобто, портфельне інвестування означає вкладення коштів у певну сукупність цінних паперів (акції, облигації, похідні цінні папери та ін.). До цієї категорії відносять:

1) вкладення у цінні папери у формі певного пакета (портфеля) таких документів.

2) великі за обсягами інвестиції, які не дають змоги їх власникам помітно впливати на діяльність господарюючого суб'єкта.

В Україні, це менше 10 % голосів в управлінні підприємства-резидента. Тож, фактично до категорії портфельних інвестицій в Україні відносяться і невеликі пакети акцій підприємств, і різноманітні боргові інструменти, які використовуються приватним сектором української економіки, органами державної та місцевої влади.

Результат портфельного інвестування – отримання очікуваної дохідності при мінімально допустимому ризику. Портфельне інвестування, яке має тривалу практику та здійснюється в Україні, має ряд переваг:

- можливість надати сукупності цінних паперів, об'єднаних в портфель, інвестиційні якості, які не можуть бути досягнуті при вкладенні коштів у цінні папери якогось одного емітента;

- отримання оптимального поєднання дохідності та ризику для кожного конкретного інвестора;

- відносно невисокі затрати в порівнянні з інвестуванням в реальні активи, тому є доступним для значного числа індивідуальних інвесторів;

- забезпечення отримання досить високих доходів за відносно короткий часовий інтервал.

Прямі та портфельні іноземні інвестиції мають різний характер та різний вплив на функціонування української економіки. Прямі інвестиції впливають на розвиток матеріального виробництва та сферу надання послуг в Україні. Портфельні – на функціонування фінансових грошових потоків у нашій державі. При цьому, обидва ці інвестиційні потоки досить тісно пов'язані між собою.

У ході економічного відтворення України, зокрема за весь її період незалежності прямі іноземні інвестиції виконували ряд важливих суспільних функцій, сприявши відповідній трансформації галузевої структури української економіки та притаманних нашій країні відносин власності. Кожен із цих процесів знайшов своє віддзеркалення у диференціації іноземних прямих інвестицій по галузях господарства України та країнах-донорах інвестицій у нашу країну.

Портфельні інвестиції нерезидентів, насичуючи економіку України грошима, забезпечуючи їх капіталізацію й адекватну оцінку бізнесу, роблячи бізнес в цьому кластері країн більш прозорим і доступним для прямих інвесторів, несуть одночасно системний ризик спекулятивних атак, мильних бульбашок, втечі капіталу, ринкових шоків, що викликають масштабні фінансові і економічні кризи. Перш за все, в такій країні, як наша, з розбалансованими фінансовими системами.

Так, в 95% країн, що розвиваються, іноземні портфельні інвестиції мають підлеглий характер по відношенню до прямих інвестицій в бізнес. Одна група причин – закритість, дрібність фінансових ринків частини країн, їх дуже низький

розвиток і екстремальні ризики для портфельних інвесторів («ринки на frontier», незнання «місцевих правил гри»), неліберальні валютні режими і режими рахунку капіталу, надконцентровану власність, яка не залишає матеріалу для портфельних вкладень, можливості переважно спекулятивних операцій в силу того, що внутрішні фінансові системи знаходяться в розбалансованому стані.

Інша група причин – інтерес країн, що розвиваються саме до прямих інвестицій нерезидентів, здатних внести вирішальний вклад у модернізацію економіки і рівень знань, які в ній підтримуються. З цієї точки зору Китай, що має кратно більший рівень іноземних прямих інвестицій в порівнянні з Україною, володіє серйозними перевагами в забезпеченні високих темпів зростання і модернізації економіки.

І, навпаки, Україна, яка постійно отримує масштабний потік іноземних портфельних інвестицій, що носять переважно спекулятивний характер, при відносно низьких розмірах прямих інвестицій, знаходиться в не вигідному положенні в порівнянні з Китаєм, демонструючи надвисоку волатильність фінансового ринку при дефіциті грошей і технологій для модернізації економіки. Для України це вибір нерезидентами насамперед спекулятивних інвестицій, умовно «портфельних», з низькою консервативної компонентою. Прямі іноземні інвестиції в Україну – переважно на сировинний сектор або в промисловість першого технологічного переділу [5].

Під іншими інвестиціями, які надходять в економіку України розуміють усі операції фінансового рахунку, що не належать до прямих або портфельних інвестицій, а також резервних активів. Інші інвестиції класифікуються за такими видами фінансового інструменту: інші інструменти участі в капіталі; кредити і позики; валюта і депозити; торгові кредити і аванси, спеціальні права запозичення (зобов'язання).

Фонди прямих інвестицій вкладати кошти в українські компанії не поспішають, адже багато фондів, які

активно раніше інвестували в Україну до кризи, постраждали від банкрутств місцевих компаній. Тож, мабуть, єдиний інвестиційний інструментарій в Україні, який зараз користується популярністю у закордонних інвесторів, – це державні боргові цінні папери (ОВДП і ПДВ-ОВДП). Державні цінні папери країн, що розвиваються – це взагалі інвестиційне відкриття останнього року. Місцеві акції та корпоративні облігації давали набагато більший дохід, що приваблювало інвестора, тому частка інвестицій в ОВДП порівняно з корпоративними була менша. На даний момент іноземним інвесторам

більше важливий не дохід, а можливість зберегти свої вкладення.

Динаміка обсягів надходження до української економіки прямих іноземних інвестицій (рис. 1) свідчить про те, що у 2014 р. обсяг інвестицій зменшився майже вдвічі у порівнянні із попереднім 2013 р. Наступні роки обсяги прямих іноземних інвестицій поступово зростали, проте навіть найкращий результат інвестування у 2016 р. не досягнув рівня інвестування 2013 р. Таким чином, можна констатувати зменшення обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку України, починаючи з 2014 р.

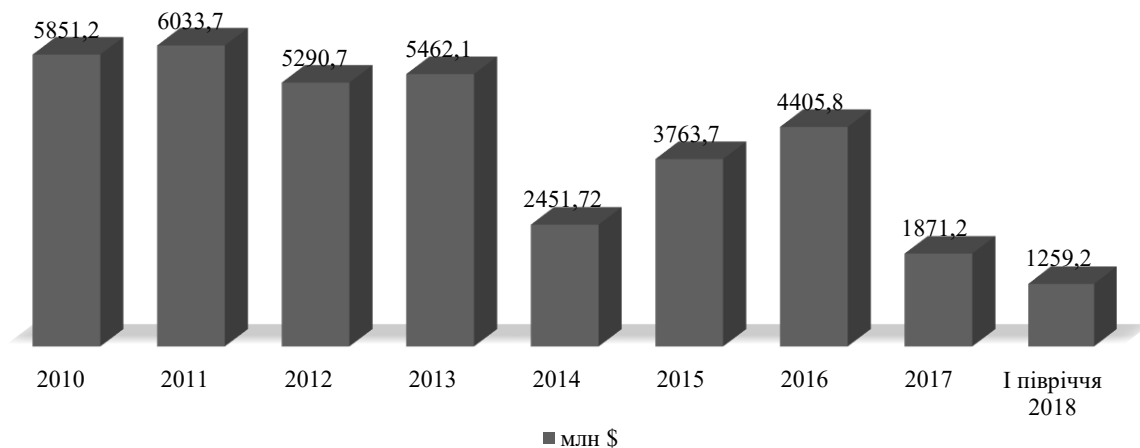

Рис. 1. Динаміка надходжень прямих іноземних інвестицій в економіку України
Складено авторами за даними [6]

Результати аналізу сфер економіки, які були найбільш привабливими для вкладання іноземних інвестицій, дозволив виявити наступні: фінансова та страхова діяльність, оптова та роздрібна торгівля, промисловість (рис. 2).

Розробка нових підходів до державного регулювання залучення інвестицій, через різні методи та інструменти впливу, має ґрунтуватися на врахуванні можливостей визначати та формувати їх таким чином, щоб підвищити привабливість економіки для інвестицій. На нашу думку, дієвими та ефективними, щодо сприяння залученню інвестицій в економіку держави, будуть наступні заходи:

- формування центрів пошуку інвестора, основна робота яких спрямовуватиметься на дослідження ринків

потенційних інвесторів та проведення політики залучення їх до інвестування, на основі представлення їм найбільш цікавих проектів для вкладання інвестиційних ресурсів;

- проведення заходів щодо благодійного інвестування, яке передбачатиме об'єднання фінансових ресурсів представників великого та середнього бізнесу для інвестиції в обраний об'єкт. Благодійне інвестування можливо реалізувати завдяки проведенню відкритих аукціонів із широким висвітленням їх в засобах масової інформації, приверненням уваги до інвесторів, їх популяризації;

- формування, розвиток та закріплення міждержавних відносин, налагодження співпраці з територіально наближеними регіонами інших держав на

основі розробки програм співпраці, взаємодії у певних галузях, сферах діяльності, формування програм обміну кадрами, максимально спрямовуючи таку співпрацю на залучення інноваційних методик, новітніх техніки та технології виробництва тощо;

- формування дозвільної процедури на будівництво великих торговельних центрів у містах (або інших об'єктів, що характеризуються в регіоні максимальним попитом з боку інвесторів) за умови взяття забудовником зобов'язання щодо інвестування в інші об'єкти економіки, в першу чергу пов'язані з об'єктом його будівництва;

- встановлення вартості таких інвестицій на рівні 8-18 %. Перевищення

цих норм недоцільне, адже виникає ризик зниження рейтингу інвестиційної привабливості. Обов'язки повної реалізації суміжного об'єкта покласти на забудовника. У такий спосіб збільшаться обсяги залучення інвестицій у менш привабливі для інвестора об'єкти, насамперед в інфраструктуру, високий рівень розвитку якої є важливим критерієм для вибору інвестування потенційними інвесторами;

- часткове інвестування об'єктів пріоритетної важливості для з бюджету з наданням права поступового викупу інвестором частки, що належить державі в об'єкті інвестування.

Рис. 2. Динаміка інвестування секторів економіки України за період 2016-2018 рр.
Складено авторами за даними [6]

Висновки. Іноземні інвестиції є сьогодні тим ресурсом, який, у всякому разі в найближчій перспективі, може найбільш вагомо сприяти підвищенню ефективності функціонування українських підприємств, а відтак і розвиткові відповідних територій і міст, поліпшенню соціального захисту громадян. При запровадженні в життя всіх або хоч би частково саме пріоритетних заходів, зазначених в статті, створяться можливості для покращення інвестиційного середовища в державі і відповідно збільшиться потік прямих іноземних інвестицій уже в найближчій перспективі.

Таким чином можна виділити основні причини, чому іноземні інвестиції обходять Україну стороною: нерезиденти вкладають кошти в цінні папери України за кордоном, а в Україні – ні, тому що бояться завозити капітал в нашу країну через досить нестабільну ситуацію на сході України; наявність великої кількості цікавих, недооцінених активів за кордоном, у тому числі в Росії, Польщі, Чехії, де інфраструктура фондового ринку набагато краще своєю розвиненістю та систематизацією; досить низькі рейтинги, які обумовлені нестабільною ситуацією в країні.

Література:

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення 15.11.2018).
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 15.11.2018).
3. Свірідова Н. Д. Прямі іноземні інвестиції: світовий досвід та стратегія залучення в економіку України: монографія. Луганськ, 2014. 164 с.
4. Захарін С. В. Проблеми і перспективи інтеграції України до міжнародного інвестиційного ринку: монографія. Київ, 2014. 166 с.
5. Тесля С. Організаційно-економічний механізм залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України. *Формування ринкової економіки в Україні*: журнал. Вип. 19. 2018. С. 454-459.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 15.11.2018).

Reference:

1. Pro investytsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18.09.1991 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (data zvernennia 15.11.2018).
2. Podatkovi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI zi zminamy ta dopovnenniamy. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (data zvernennia 15.11.2018).
3. Sviridova N. D. Priami inozemni investytsii: svitovi dosvid ta stratehiia zaluchennia v ekonomiku Ukrainy: monohrafiia. Luhansk, 2014. 164 s.
4. Zakharin S. V. Problemy i perspektyvy intehratsii Ukrainy do mizhnarodnoho investytsiinoho rynku: monohrafiia. Kyiv, 2014. 166 s.
5. Teslia S. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zaluchennia priamykh inozemnykh investytsii v ekonomiku Ukrainy. Formuvannia rynkovoї ekonomiky v Ukraini: zhurnal. Vyp. 19. 2018. S. 454-459.
6. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Statystychna informatsiia. URL: www.ukrstat.gov.ua (data zvernennia 15.11.2018).

Стаття надійшла до редакції 25.11.2018 р.

Розділ 3. Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 336.71(477)

ДОСВІД СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО БАНКУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СУЧАСНИХ БАНКІРІВ

Січевлюк Л.В.

кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,
тел.: (093)-365-00-00, e-mail.: sichevliuk@ukr.net

ORCID: 0000-0009-1848-6423, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-60-64>

EXPERIENCE OF CREATION AND FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN STATE BANK AND ITS IMPORTANCE FOR THE FORMATION OF COMPETENCIES OF MODERN BANKERS

L. Sichevliuk

candidate of economics, associate professor, «KROK» University,
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (093)-365-00-00, e-mail.: sichevliuk@ukr.net

ORCID: 0000-0009-1848-6423, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-60-64>

Анотація. У статті проаналізовано початок формування вітчизняної банківської системи, становлення якої слід пов'язувати з процесом створення банківських установ у період державотворчих пошуків на території України у 1917–1921 р.р. Саме тоді було засновано Український державний банк, який виконував функції центрального банку та емісійного центру держави. Зазначається, що проблеми створення і функціонування Українського державного банку були безпосередньо пов'язані із суперечливими процесами розбудови української державності. Охарактеризовано значення Українського державного банку для вдосконалення національної кредитно-банківської системи за такими напрямками: по-перше, Український державний банк виступав творцем нової теоретичної концепції емісії та обігу національної валюти; по-друге, велике пізнавальне значення має дослідження організаційно-правових аспектів діяльності Українського державного банку; по-третє, для формування компетентностей сучасних студентів буде корисним ознайомлення із особливостями реорганізації банківських установ у період 1917-1921 рр. Автор приходить до висновку про те, що історія банківської діяльності в Україні у 1917-1921 рр. містить повчальний досвід відкриття та закриття банків, їх реорганізації чи реструктуризації, а також пошуку оптимальних організаційно-правових форм для ведення банківської діяльності у кризових умовах. Виходячи із досвіду функціонування Українського державного банку для вдосконалення сучасної банківської системи запропоновано розширити інформаційну прозорість у діяльності банків, а також посилити громадський контроль за їх діяльністю. Разом із тим доведено, що дворівнева система з високим ступенем автономії комерційних банків, яка була сформована в цей історичний період залишається оптимальною і в наш час. Визначено, що для формування компетентностей сучасних банкірів має значення дослідження процесу формування інституту реорганізації банків. Виявлено, що у досліджуваній період затребуваною була лише реорганізація у формі перетворення, яка передбачала, що банк змінює свою мету, функції та перепідпорядкування органам влади.

Ключові слова: Український державний банк, центральний банк, банківська система, емісія, реорганізація.
Формули: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 12

Annotation. The article analyzes the beginning of the formation of the domestic banking system, which should be associated with the process of creating banking institutions in the period of state-building searches in Ukraine in 1917-1921. It was then that the state Bank was established, which served as the central issuing institution of the state. In article it is noted that the problems of creation and functioning of the Ukrainian state Bank were directly related to the processes of development of Ukrainian statehood. Also article characterized the importance of the Ukrainian state Bank for the improvement of the national credit and banking system in the following areas: firstly, the Ukrainian state Bank was the Creator of a new theoretical concept of the formation of the national currency; secondly, the study of organizational and legal aspects of the Ukrainian state Bank's activities is of great importance; thirdly, the experience of reorganization of banking institutions in the period of 1917-1921 will be useful for modern students and the formation of their competencies.

The author concludes that the history of banking activity in 1917-1921 contains instructive experience of opening or closing of banks, their reorganization or restructuring, search of optimal models of organizational and legal forms of banking activity. Based on the experience of the Ukrainian state Bank to improve the modern banking system, it is proposed to expand information transparency in the activities of banks, as well as to strengthen public control over their activities. At the same time, it is proved that the two-level system with a high degree of autonomy of commercial banks, which was formed in this historical period remains optimal in our time. It is determined that for the formation of the competence of modern bankers is important to study the process of formation of the institution of banks' reorganization. It is revealed that during the study period only reorganization in the form of transformation was in demand, which provided that the Bank changes its purpose, functions and subordination to the authorities.

Key words: Ukrainian state Bank, Central Bank, banking system, issuance, reorganization.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 12

Постановка проблеми. Банківська система кожної країни історично починає формуватися з утворенням її центрального банку. Тому початки формування вітчизняної банківської системи слід пов'язувати з процесом створення банківських установ у період державотворчих пошуків на території України у 1917–1921 рр. Саме тоді було створено Український державний банк, який виконував функції центрального банку та емісійного центру держави. В цей період проблеми створення і функціонування Українського державного банку були безпосередньо пов'язані із суперечливими процесами розбудови української державності. Тому дослідження історичних аспектів розвитку вітчизняного банківництва є необхідною умовою розробки концепції подальшого розвитку сучасної банківської системи України, а досвід функціонування Українського державного банку може слугувати одним із елементів формування компетентностей сучасних банківських працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями історичних аспектів розвитку банківської системи України плідно займається низка науковців. Історичним аспектам розвитку Українського державного банку присвячені праці П. Гай-Нижника [1 - 3] та А. Ткаченко [11 - 12]. Становлення монетарної політики в незалежній Україні аналізує Н. Гребенюк [4]. Розвитку теорії та практики банківництва в Україні присвячені праці І. Новікової [7], а еволюції теоретичних основ фінансової політики держави - В. Небрат [6].

Досі дослідники звертали свою увагу або переважно на розвиток вітчизняної банківської системи загалом, або ж вивчали історію Українського державного банку в межах окремих владних режимів доби української революції. Натомість, досвід створення та функціонування Українського державного банку зі сторони його значення для вдосконалення національної банківської системи та його впливу на формування компетентностей сучасних банкірів і фінансистів майже не досліджувалися.

Формулювання цілей статті. Автор має за мету дослідити досвід створення та функціонування Українського державного банку, висвітлити його значення для вдосконалення сучасної банківської системи України, а також проаналізувати можливості позитивного впливу від вивчення історії Українського державного банку на формування компетентностей сучасних банкірів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування банківської системи України в період національних змагань 1917 – 1921 років мало за мету вирішення декількох стратегічних завдань, основними з яких були зняття емісійної залежності від ворожої держави (РРФСР) та створення власної грошової одиниці. Однак в умовах громадянської війни та іноземної збройної інтервенції виконати ці завдання вдалося тільки частково.

Разом із тим, не зважаючи на важку політичну, економічну та соціальну ситуацію, можна виділити такі загалом позитивні наслідки реалізації самостійної кредитно-банківської політики урядів УНР, Директорії та Української держави:

- створення Українського державного банку, який виконував функції центральної емісійної установи;
- формування дворівневої банківської системи;
- запровадження власної національної валюти – гривні і карбованця.

Належить відзначити, що за всіх державно-політичних режимів у період 1917 – 1921 рр. банківські установи фактично були атрибутами державності. Однак часта зміна цих режимів не сприяла вдосконаленню банківської діяльності, оскільки кожен наступний режим намагався пристосувати існуючу банківську систему до розв'язання тих проблем, які були актуальні на той час. Тому формування елементів банківської системи здійснювалося спонтанно та залежно від обставин, а також за відсутності загальної концепції розвитку банківського сектору молодій державі. Не було подолане активне використання, поряд з національною валютою, іноземних грошових одиниць – австро-угорських крон, німецьких марок. Також мало місце широке розповсюдження заміників грошових знаків (грошових сурогатів, місцевих і приватних бон).

Не зважаючи на труднощі, здобутки у формуванні банківської системи, які були досягнуті різними політичними режимами у період, що досліджується, були достатньо значними.

В період Української Центральної Ради було започатковано створення вітчизняних банківських установ власне ще до проголошення самої державності. В цей період здійснювалися спроби реформування акціонерних і спеціалізованих банків у державні. Водночас був відсутній рівневий принцип становлення банківської системи. Верхній рівень, який зазвичай представляється центральним банком, не сформувався, оскільки в законодавстві не були повністю зафіксовані контрольні й наглядові функції Українського державного банку (скорочено – УДБ). Не визначеними були й інші рівні.

Успішніше зазначений процес розвивався у період Гетьманату

Павла Скоропадського. В цей час одночасно з працею у виробленні повномірного юридично-фінансового забезпечення головного банківського закладу країни впроваджувалися заходи й щодо відновлення зв'язку з конторами і відділеннями, налагодження центральної бухгалтерії, призначення службовців тощо.

Як наслідок, була сформована дворівнева банківська система. Функцію центрального банку виконував Український державний банк, а другий рівень складали Український державний земельний банк, Державний банк довгострокового меліоративного кредиту, кооперативні кредитові установи [5].

У період Директорії важливими суб'єктами банківської діяльності були юридична рада та фінансова рада. Визначенням напрямів майбутніх реформ займався фінансовий комітет, однією з функцій якого було розроблення заходів щодо реорганізації банківської системи. Статус юридичної особи мали повітові земські збори з доволі широкими повноваженнями щодо регулювання діяльності установ дрібного кредиту.

Це свідчить про те, що Український державний банк був важливим суб'єктом формування власної фінансової системи. Банк був емісійним і депозитним банком банків, установою, що мала право надавати державні короткотермінові кредити, приймати внески і надавати позики комерційним закладам і банкам. Український державний банк здійснював активні і пасивні операції. До першого виду операцій належали облік векселів, позики скарбниці під торгівельні операції, спеціальні позички установам дрібного кредиту, операції з іноземними банкнотами, відсотковими паперами. До пасивних операцій належали випуск кредитних білетів, залучення термінових внесків, ведення поточних рахунків приватних кредитних установ і відсоткових, тобто рахунків приватних осіб, та деякі інші операції.

Особливе значення для сучасного періоду розвитку банківських установ має дослідження процесу формування

інституту реорганізації банків. Якщо на сучасному етапі реорганізація є корисною передусім для банку, то у період 1917-1921 рр. вона була важливою складовою формування ще й атрибутів національної державності.

У законодавстві того часу не було нормативного визначення поняття «реорганізація кредитної організації». Проте аналіз цього явища дає підстави припустити, що у будь-якому своєму втіленні реорганізація містить момент переходу прав і обов'язків у порядку універсального правонаступництва від кредитних організацій, залучених в реорганізацію, до заново створеної організації. Виходячи з юридичного змісту і наслідків реорганізації, вона передбачає припинення діяльності певних суб'єктів права і виникнення нових, з відповідним обсягом прав та обов'язків.

У законодавстві України нині визначено п'ять форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділення та перетворення), з яких у період 1917 – 1921 років, затребуваною виявилась лише реорганізація у формі перетворення [8].

Однак перетворення, як форма реорганізації, у той час не була такою, як ми розуміємо її сьогодні. Вона передбачала, що банк змінює свою мету, функції та перепідпорядкування органам влади.

На наш погляд, до 1921 р. відбувався процес реорганізації банків як юридичних осіб приватного права в юридичних осіб публічного права. Після вказаного терміну реорганізація проходила виключно у формі приєднання одних юридичних осіб публічного права до інших юридичних осіб публічного права.

Враховуючи політичний та економічний перебіг подій в сучасній Україні, процеси реорганізації банківських установ мають свої особливості: по-перше, основними мотивами реорганізацій у вітчизняній банківській сфері останнім часом залишаються отримання прибутку і збільшення ринкової частки; по-друге, у вітчизняних інвесторів відсутні кошти, потрібні для реалізації масштабної реорганізації (тому останнім часом на

українському ринку основними гравцями були іноземці); по-третє, реорганізація банку за участю іноземців не завжди є прозорою, адже активи можуть потрапляти в українські банки з офшорних зон, власниками яких дотепер залишаються олігархи, які не бажають офіційного процесу реорганізації за їх участі; по-четверте, багато оголошених глобальних реорганізаційних угод у банківській сфері України виявилися незавершеними, оскільки в однієї зі сторін з'являлися вигідніші пропозиції [8, 10].

Разом з тим, історичний аналіз свідчить, що навіть у такий далеко непростий період боротьби за незалежність України зберігався високий рівень відкритості у діяльності банків, які друкували у періодичній пресі звітність про свою діяльність, підпадали під громадський контроль, проводили відкриті збори акціонерів тощо.

Отже, в наш час доцільним видається законодавче розширення інформаційної відкритості в діяльності банків. Законодавцю належить усвідомити соціальну загрозу, яку несе надмірна конфіденційність інформації щодо їх діяльності, особливо під час реорганізаційних процедур. Це призводить до спекулятивних обороток і втрати громадського контролю за банківською діяльністю.

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що історія розвитку банківської діяльності в 1917–1921рр. містить повчальний досвід відкриття та закриття банків, їх реорганізації чи реструктуризації, пошуків оптимальних моделей організаційно-правових форм банківської діяльності.

На нашу думку, значення Українського державного банку для вдосконалення національної кредитно-банківської системи можна згрупувати за такими напрямками: по-перше, Український державний банк виступав творцем нової теоретичної концепції емісії та обігу національної валюти; по-друге, велике пізнавальне значення має дослідження організаційно-правових аспектів діяльності Українського

державного банку; по-третє, для формування компетентностей сучасних студентів буде корисним ознайомлення із особливостями реорганізації банківських установ у період 1917-1921 рр.

Література:

1. Гай-Нижник П. П. Український державний банк. *Вісник НБУ* : збірник наукових праць. Київ, 2003. № 2. С. 70–71.
2. Гай-Нижник П. П. Український Державний банк: історія становлення (1917–1918). Документи і матеріали : монографія. Київ : Цифра-друк, 2007. 340 с.
3. Гай-Нижник П. П. Фінансова політика уряду Української держави Гетьмана Скоропадського (29 квітня–14 грудня 1918 р.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Київ, 2000. 20 с.
4. Гребенюк Н.І. Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики. Стаття перша. Становлення монетарної політики в незалежній Україні. *Вісник НБУ* : збірник наукових праць. Київ, 2007. № 5. С. 12–22.
5. Державний Вісник. Статут Українського Державного Банку. Київ : Державний Вісник, 1918. № 36. С. 8–13.
6. Небрат В.В. Українська фінансова думка другої половини XIX – початку XX ст. : монографія. Київ, 2007. 224 с.
7. Новікова І.Е. Історичний розвиток банківської системи в Україні в умовах становлення ринкового господарства (друга половина XIX – початок XX ст.): монографія. Кам'янець-Подільський, 2011. 304 с.
8. Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0845-08> (дата звернення 27.08.2018).
9. Протоколи засідань Малої ради. 9 грудня 1917 р. Народна воля. 1917. 12 грудня.
10. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679- XIV. URL : <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення 27.08.2018).
11. Ткаченко А.О. Український державний банк в умовах революції 1917 -1920 рр. *Правова держава* : журнал. 2011. Вип. 22. С. 125 - 131.
12. Ткаченко А. О. Проблеми ліквідації та реорганізації банківських установ радянськими органами влади у 1917-1920 рр. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України* : збірник наукових праць. Суми : ВВП “Мрія-1” ЛТД, УАБС, Т. 10. 2004. 385 с.

Reference:

1. Hai-Nyzhnyk P. P. Ukrainyskyi derzhavnyi bank. *Visnyk NBU* : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, 2003. № 2. S. 70–71.
2. Hai-Nyzhnyk P. P. Ukrainyskyi Derzhavnyi bank: istoriia stanovlennia (1917–1918). *Dokumenty i materialy* : monohrafiia. Kyiv : Tsyfra-druk, 2007. 340 s.
3. Hai-Nyzhnyk P. P. Finansova polityka uriadu Ukrainskoi derzhavy Hetmana Skoropadskoho (29 kvitnia–14 hrudnia 1918 r.): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk. Kyiv, 2000. 20 s.
4. Hrebenyuk N.I. Osnovni vikhy u formuvanni ta provedenni hroshovo- kredytnoi (monetarnoi) polityky. *Stattia persha. Stanovlennia monetarnoi polityky v nezalezhnii Ukraini. Visnyk NBU* : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, 2007. № 5. S. 12–22.
5. Derzhavnyi Vistnyk. Statut Ukrainskoho Derzhavnoho Banku. Kyiv : Derzhavnyi Vistnyk, 1918. № 36. S. 8–13.
6. Nebrat V.V. Ukrainska finansova dumka druhoi polovyny KhIKh – pochatku KhKh st. : monohrafiia. Kyiv, 2007. 224 s.
7. Novikova I.E. Istorychnyi rozvytok bankivskoi systemy v Ukraini v umovakh stanovlennia rynkovoho hospodarstva (druha polovyna KhIKh – pochatok KhKh st.): monohrafiia. Kamianets-Podilskyi, 2011. 304 s.
8. Polozhennia pro osoblyvosti reorhanizatsii banku za rishenniam yoho vlasnykiv. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0845-08> (data zvernennia 27.08.2018).
9. Protokoly zasidan Maloi rady. 9 hrudnia 1917 r. *Narodna volia*. 1917. 12 hrudnia.
10. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 20.05.1999 r. № 679- XIV. URL : <http://www.rada.gov.ua> (data zvernennia 27.08.2018).
11. Tkachenko A.O. Ukrainyskyi derzhavnyi bank v umovakh revoliutsii 1917 -1920 rr. *Pravova derzhava* : zhurnal. 2011. Vyp. 22. S. 125 - 131.
12. Tkachenko A. O. Problemy likvidatsii ta reorhanizatsii bankivskykh ustanov radianskymy orhanamy vlady u 1917-1920 rr. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy* : zbirnyk naukovykh prats. Sumy : VVP “Mriia-1” LTD, UABS, T. 10. 2004. 385 s.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2018 р.

УДК 336:338

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Гаман П.І.¹, Гаман Н.О.²

¹ доктор наук з державного управління, доцент, начальник відділу публічного управління цивільним захистом, науково-дослідного центру заходів цивільного захисту, Український науково-дослідний інститут цивільним захистом, м. Київ, вул. Рибальська, 18, 01011, Україна,
тел.: (044)-280-18-01, e-mail: haman_p.i@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3239-8936

² кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, вул. Садова, 2, 20300, Україна,
тел.: (047)-44-34-582, e-mail: haman_n.o@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4999-6163, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-65-70>

STATE FINANCIAL SUPPORT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

Haman P.¹, Haman N.²

¹ doctor of sciences in public administration, associate professor, head of the department of public management of civil protection, scientific research center for civil protection measures, Ukrainian research institute for civil protection, Kyiv, st. Rybalska, 18, 01011, Ukraine

² candidate of sciences in public administration, senior lecturer of the department of marketing, management and business management, Uman state pedagogical university Pavlo Tychyna, Uman, st. Sadova, 2, 20300, Ukraine
tel.: (047)-44-34-582, e-mail: haman_n.o@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4999-6163, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-65-70>

Анотація. За даними експертів Світового банку однією з чотирьох основних умов формування економіки знань є освіта та навчання, які характеризують наявність освіченого та професійно підготовленого населення, здатного до продукування, розподілу та використання знань. В умовах ринкових відносин освіта виступає важливою складовою і визначальним фактором людського розвитку та відіграє особливу роль у формуванні інтелектуального, духовного, економічного потенціалів держави. Освіта є найбільш масштабною частиною нинішнього державного устрою, його політичної, соціально-економічної, культурної та наукової організації. Від якості освіти залежить відтворення та нарощення інтелектуального потенціалу суспільства, виховання громадян, модернізація суспільних відносин. Удосконалення системи освіти – один із заходів, який необхідний для подолання кризових процесів, поліпшення життя людей, утвердження національних інтересів, зміцнення держави. Можна стверджувати, що без потрібної освіти люди не можуть забезпечити собі належних умов життя та реалізуватися як особистості. Фінансування освіти є основним важелем впливу держави на процеси перетворень в університетах та основним інструментом досягнення позитивних результатів в освітній сфері. Фінансове забезпечення освіти є основною умовою забезпечення якості освітніх послуг, підтримки конкурентоспроможності вищих навчальних закладів не лише в межах держави, а й на світовому ринку. Необхідно враховувати зарубіжний досвід як у питанні децентралізації фінансового забезпечення, так і у визначенні чіткої формули фінансування, яка б була сформована на елементах прозорості і доступності, що, своєю чергою, дасть відповідь на запитання, на основі яких показників заклад вищої освіти повинен отримувати кошти й яку кількість. Відповідно, повинен бути зумовлений зростаючий інтерес суспільства й держави до питань розвитку галузі освіти та визнання її загальнонаціональним пріоритетом. Для вирішення завдань, які сьогодення ставить перед системою вищої освіти, потребується суттєве зростання обсягу фінансування освіти.

Ключові слова: вища освіта, фінансування вищої освіти, джерела фінансування, видатки на освіту, державний бюджет, місцеві бюджети, зарубіжний досвід, формула фінансування.

Формул: 0, рис.: 1, табл.: 0, бібл.: 10

Annotation. According to experts from the World Bank, one of the four main conditions for the formation of the knowledge economy is education and training that characterizes the availability of an educated and professionally trained population capable of producing, distributing and using knowledge. In the context of market relations, education is an important component and determinant of human development and plays a special role in shaping the intellectual, spiritual, economic potential of the state. Education is the most extensive part of the current state system, its political,

socio-economic, cultural and scientific organization. The quality of education depends on the reproduction and growth of the intellectual potential of society, education of citizens, modernization of social relations. Improving the education system is one of the measures necessary to overcome the crisis processes, improve people's lives, establish national interests, and strengthen the state. It can be argued that without the necessary education people can not provide themselves with proper living conditions and be realized as individuals. Education financing is a major lever of state influence on the processes of transformation in universities and the main instrument for achieving positive results in the educational sphere. Financial provision of education is a basic condition for ensuring the quality of educational services, supporting the competitiveness of higher education institutions not only within the state but also on the world market. Foreign experience should be taken into account both in the issue of decentralization of financial security and in the definition of a clear funding formula that would be formed on the elements of transparency and accessibility, which, in turn, will answer the question, on the basis of which indicators higher education institution should receive funds and what quantity. Accordingly, the growing interest of society and the state in the issues of the development of the education sector and its recognition as a nationwide priority must be due. In order to solve the problems that the present poses to the system of higher education, a substantial increase in the financing of education is required.

Key words: higher education, higher education financing, expenditure on education, state budget, local budgets, foreign experience, financing formula.

Formulas.: 0; fig.: 1; tabl.: 0; bibl.: 10

Постановка проблеми. Велике соціальне розшарування, втрачання взаємозв'язку між рівнем освіти та розміром заробітної плати – все це лише частина проблем, вирішення яких стоїть перед Україною задля подолання низки соціальних та економічних негараздів, а також підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку. Їхнє вирішення – досить складний процес, ключовим елементом якого виступає реформування системи вищої освіти як одного з основних елементів розвитку людського капіталу та можливості зменшення соціальної нерівності, а саме у питанні доступності вищої освіти для різних соціальних верств населення, що і обумовлює актуальність теми дослідження. Питання розвитку освітніх послуг є ключовим аспектом у підвищенні економічного добробуту суспільства та економіки країни у цілому. Право на здобуття освіти гарантується Конституцією України. Одне з пріоритетних завдань держави – забезпечення рівного доступу до системи освіти для всіх верств населення та надання якісних освітніх послуг, які, своєю чергою, будуть задовольняти основні напрями розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням дослідження процесів фінансового забезпечення функціонування закладів вищої освіти присвятили свої праці О. Бойко [1], І. Барматова, І. Вакарчук [2], О. Василик, В. Геєць, В. Глушенко, А. Касич, Т. Нефедова, Л. Парашенко [3], О. Стельмах [4], В. Савченко, Є. Стадний, О. Співаковський, І. Тарасенко [5], В. Циган, Л. Федулова та ін.

Проте існує невідповідність між завданням державної політики у сфері вищої освіти та обсягами фінансування стосовно забезпечення

виконання цих завдань. Відбувається зниження якості освіти, що, своєю чергою, послаблює її конкурентоспроможність на світовому ринку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження проблем державного фінансового забезпечення закладів вищої освіти в Україні, розгляд зарубіжних моделей фінансування та оцінка їх перспектив.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність розв'язання проблем соціально-економічного розвитку України взагалі, та й будь-якого регіону країни багато в чому залежить від наявності та використання інтелектуального потенціалу суспільства, значна частина якого зосереджена в системі освіти. Досвід розвинених держав підтверджує думку, що чим вищий рівень освіченості їх населення, тим вищий рівень соціально-економічного розвитку держави. Саме тому розвинені країни спрямовують фінансові ресурси на підтримку та забезпечення розвитку вищої освіти. Зазначимо, що від освітнього рівня у державі залежить рівень кадрового потенціалу, тоді як від якості людських ресурсів залежить рівень розвитку регіону, тому аналіз стану та закономірностей розвитку освітніх закладів за сучасних умов являється досить актуальною темою. В умовах реформування вищої школи увага науковців, політичних та громадських діячів до цієї проблеми цілком очевидна.

Необхідною умовою ефективного функціонування закладів вищої освіти є порядок і умови формування їх фінансових ресурсів. Слід звернути увагу на те, що джерела фінансування закладів вищої освіти залежать, насамперед, від форми власності вищого

навчального закладу. Так, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» фінансування вищих навчальних закладів державної форми власності здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, фінансування вищих навчальних закладів та вищих навчальних закладів комунальної форми власності відбувається за рахунок коштів відповідних бюджетів, а фінансове забезпечення вищих навчальних закладів приватної форми власності здійснюється їх власником. Окрім того, для фінансування вищих навчальних

закладів можуть залучатися додаткові джерела фінансування, не заборонені законодавством, зокрема: плата за надання освітніх послуг, надходження від науково-дослідної діяльності ВУЗу, орендна плата та інші.

Отримані кошти спрямовуються на здійснення статутної діяльності вищого навчального закладу у порядку і на умовах, визначених законодавством та його статутом. Виходячи з вищенаведеного, ми пропонуємо згрупувати фінансові ресурси закладів вищої освіти наступним чином (рис. 1).

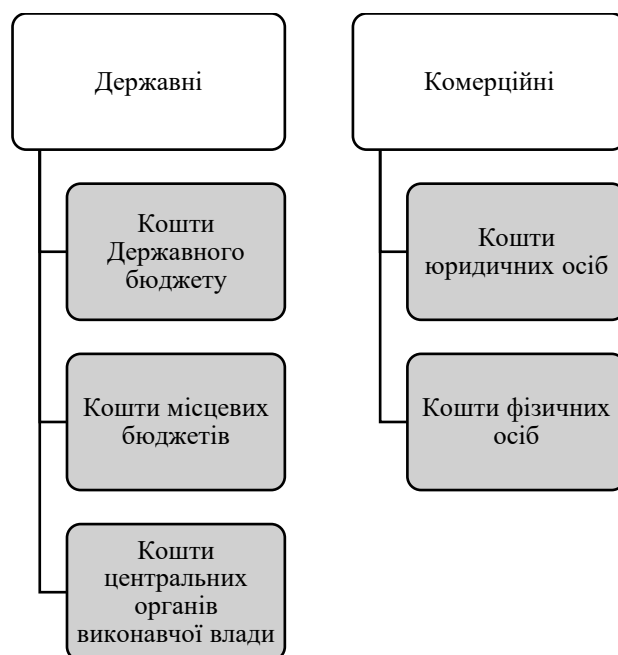

Рис. 1 Формування фінансових ресурсів вищих навчальних закладів

Джерело: складено авторами на основі [6]

Таким чином, в сучасних умовах джерела фінансування навчання студентів вищих навчальних закладів характеризуються багатоканальністю.

Оскільки основу системи вищої освіти складають державні навчальні заклади, то провідна роль належить державному фінансуванню. Проте сьогодні немає жодної освітньої організації, яка б не надавала платні освітні послуги населенню, приватним фірмам та корпораціям. Згідно з даними частка домогосподарств у фінансуванні вищої освіти скоротилась із 36,3% у 2015 році до 25% у 2017, із скороченням і так незначної частки підприємств та організацій із 1,4% у 2015 році до 1,0% у 2017 році. Відтак державний сектор забезпечує фінансування вищої освіти на понад 70% його обсягу, що майже у два рази перевищує приватні надходження у цю галузь. За результатами аналізу статистичних даних за

2013–2017 роки, можна зазначити, що обсяги бюджетного забезпечення вищої освіти зростають з кожним роком. Відтак фінансування вищої освіти із зведеного бюджету України збільшилось в півтора рази із 18552,9 млн. грн у 2013 році до 30003,1 млн. грн у 2017 році. Варто також зазначити, що зростання видатків зведеного бюджету спостерігалось протягом усього аналізованого періоду, проте динаміка не мала тенденції до рівномірного зростання, найбільше зростання спостерігалось у 2013 році порівняно із 2010 роком на 44,6%, а от найменше у 2014 році лише 2,3% порівняно із 2012 роком. Визначальним є 2009 рік, коли після кризи 2008 року видатки зведеного бюджету України зменшились на 0,6%, а бюджетні видатки на вищу освіту зросли на 44,6%. Крім того майже третину видатків на освіту склали видатки саме на вищу школу, частка яких зменшилась із

31,4% у 2010 році до 28,4% у 2015 році, що говорить про скорочення асигнувань на вищу освіту порівняно із загальними асигнуваннями на освіту. Негативною є тенденція до скорочення частки видатків на вищу освіту у зведеному бюджеті із 6,8% у 2013 році до 5,9% у 2017 році, що свідчить про фінансування вищої освіти за залишковим принципом. Із проаналізованих даних видно, що обсяг бюджетного забезпечення вищої освіти у відсотках до ВВП не має стабільної тенденції до зростання, оскільки у 2011–2012 роках він був нижчий, ніж у 2009–2010 роках і складав лише 2%. А зріс лише у 2013 році до 2,1%. Загалом цей показник відповідає світовим тенденціям фінансування вищої освіти.

У структурі видатків закладів вищої освіти в Україні за функціональною класифікацією найбільшу частку становлять послуги у сфері освіти понад 90,0% всього обсягу (ця сума охоплює оплату праці працівників, нарахування на заробітну плату, купівлю предметів, матеріалів, обладнання та інвентарю, фінансування досліджень і розробок, капремонт та заходи спеціального призначення, що мають державне значення). Менше одного відсотка склали витрати на надання медичних послуг (0,01%), адміністративних послуг (оплата комунальних, фінансових послуг, відрядження, будівництво та ремонт) (0,83%), транспортні послуги (0,01%), підручники та канцелярські товари (0,8%) [7].

Варто також зазначити, що витрати на фінансові послуги (стипендії) склали 1,66%, інвентар та обмундирування – 1,47% та послуги харчування – 4,4%. Відтак зазначимо, що найбільшу частку витрат закладів вищої освіти в Україні складають послуги в сфері освіти (де переважають витрати на оплату праці), що свідчить про недофінансування інших статей, необхідних для вдосконалення та ефективного розвитку вищої освіти в Україні. Фінансове планування діяльності вузу полягає насамперед у розрахунку потреби в коштах.

Державні заклади вищої освіти здійснюють підготовку бюджетних запитів з визначеною потребою в бюджетному фінансуванні та подають їх головним розпорядникам коштів. Традиційно фінансування закладів вищої освіти в Україні здійснюється відповідно до можливостей бюджету, відтак забезпечується 40–80% від розрахункової потреби в коштах. Крім цього, проблема поглиблюється через використання бюджетному плануванні видатків норм та нормативів, що були

затверджені ще у радянські часи. Ці норми та нормативи не відповідають сучасним реаліям та призводять до неправильного визначення реальних потреб у бюджетних коштах. Недоліком цієї моделі фінансування вищої освіти є також і те, що держава не купує освітні послуги, а забезпечує діяльність закладів вищої освіти, що їх виробляють для безкоштовного споживання частиною населення [8].

Безперечно, що бюджетне фінансування має залишатись основним джерелом фінансування і на перспективу. Проте в умовах сьогодення існує нагальна потреба в зміні витратного підходу фінансування закладів вищої освіти на диференційований підхід, який має здійснюватись за результатами атестації вищих навчальних закладів за наступними критеріями. Не менш важливу роль у фінансуванні закладів вищої освіти відіграє і соціальна підтримка здобувачів вищої освіти. Проте нині діючий механізм соціальної підтримки фінансування навчання малозабезпечених категорій потребує пошуку більш поглибленого адресного використання коштів, яке забезпечить раціональність використання цільових коштів.

Питання оплати підготовки здобувачів вищої освіти є ключовим для адміністрування фінансового забезпечення національної системи вищої освіти. Проте в Україні до тепер відсутні нормативи для розрахунків вартості навчання особи у закладі вищої освіти. Тож, одним з векторів державного регулювання фінансового забезпечення закладів вищої освіти на найближчу перспективу має стати розробка нормативів розрахунку вартості освітніх послуг, як для громадян України, так і для іноземців, а також прийняття нормативних актів обмежуючого характеру, які заборонять ВНЗ встановлювати вартість навчання за кошти фізичних та юридичних осіб нижчою, ніж вартість підготовки коштами державного бюджету.

Слід наголосити, що глобалізація отримання вищої освіти передбачає, що здобувач вищої освіти може її отримувати у вищих навчальних закладах, як вітчизняних, так й іноземних. Саме тому, враховуючи те, що транскордонну освіту студент здобуває переважно за власні кошти, або кошти які він залучає, важливою характеристикою «включеності» країни в глобальний освітній простір, її визнання конкурентоздатною на ринку надання послуг вищої освіти є грошові потоки від експорту та імпорту освітніх послуг. На жаль, Україна на цьому ринку виглядає недостатньо конкурентоспроможною.

У світовій практиці сформувалися кілька підходів до організації державного фінансування вищої освіти. Фінансування за видатками (Канада, Велика Британія, Франція, Японія, Швеція, Норвегія, Китай, Нігерія) передбачає, що бюджетні кошти надходять прямо до закладів вищої освіти, а їх використання чітко контролюється державою. Ступінь автономії, а отже, і відповідальності закладів вищої освіти за надання якісних освітніх послуг низький. Бюджетування закладів вищої освіти здійснюється з використанням трьох механізмів: лінійний бюджет – кошторис розподіляється за типами витрат (зарплата, обладнання, обслуговування студентів); програмний бюджет – розподіл коштів за центрами вартості (окремими факультетами або, в деяких випадках, навіть окремими викладачами, які відповідають за програму); кошторис за видами діяльності – з виокремленням витрат на навчання та на дослідницьку роботу. Фінансування за результатами (Данія, Фінляндія, Ізраїль, Нідерланди, США та інші країни) означає, що виділення державних коштів залежить від результатів навчальної та науководослідної діяльності закладів вищої освіти – безпосередніх (якості та обсягу наданих освітніх послуг) і кінцевих (соціально-економічного ефекту від здобуття освіти: кар'єрного зростання випускників, їхніх доходів, задоволеності роботодавців якістю підготовки випускників тощо). Заклади вищої освіти мають більше повноважень у фінансовому та адміністративному управлінні, але галузеве міністерство здійснює постійний моніторинг якості освіти. Договірне фінансування освіти (Бразилія, Аргентина, Індія, Греція, Італія) має за основу результати переговорів представників закладів вищої освіти та освітнього міністерства або фінансових установ [9].

Формування бюджету може відбуватися:

а) шляхом збільшення коштів порівняно з попереднім періодом відповідно до планів розвитку освітнього закладу;

б) з використанням угод «ad hoc», зважаючи на політичну вагу в суспільстві представників даного навчального закладу;

в) методом встановлення урядом для кожного конкретного закладу вищої освіти фіксованого проценту від національного доходу.

Договірне фінансування вищої освіти фахівці не вважають ефективним через високу економічну невизначеність та залежність від

зовнішніх впливів. Розвиток недержавних форм фінансування відбувається поступово. Крім того, застосування окремих джерел є досить обмеженим з різних обставин. Перешкодою фінансовій допомозі освіти з боку підприємств та фінансових структур є непрозорість бюджетного процесу як на рівні окремих навчальних закладів, так і на рівні району чи міста. Громадським організаціям чи благодійним фондам важко вступати у контрактні відносини з навчальними закладами, оскільки вони не можуть наймати працівників для виконання професійних завдань. Використання механізмів кредитування освіти також є обмеженим. Співвідношення між бюджетним і не бюджетним фінансуванням освіти залежить від дії великої кількості чинників, а саме: темпів економічного розвитку, наявності бюджетних ресурсів за адекватної державної політики у сфері освіти, форми власності вищого навчального закладу та ефективності керівництва ним. Необхідно зазначити, що будь-які зміни в системі освіти неможливі без належного фінансового забезпечення, а вивчений досвід як командно-адміністративної, так і ринкової систем господарювання показує, що саме бюджет є домінуючим джерелом фінансування діяльності та розвитку державних закладів вищої освіти [10].

З огляду на зазначене, диверсифікація джерел фінансування освіти (залучення коштів студентів, відкриття програм платної додаткової професійної освіти, проведення наукових досліджень на замовлення та ін.) є одним із способів зменшення ресурсної залежності закладів вищої освіти від держави. Ця проблема особливо загострилася внаслідок фінансово-економічної кризи, створюючи загрозу розвитку вищої освіти в Україні: з одного боку скоротилися можливості бюджетного фінансування закладів вищої освіти та, як наслідок, зменшення рівня заробітної плати професорсько-викладацького складу, зменшення видатків на наукові дослідження, призупинення бюджетного фінансування пільгових кредитів на будівництво житла для науково-педагогічного та педагогічного персоналу; з іншого боку – зросла частка коштів спеціального фонду, зароблених власне державними вищими навчальними закладами.

Висновки. Сьогодні фінансове забезпечення вищої школи в Україні є незбалансованим та не відповідає сучасним

вимогам часу. Попри ринкову трансформацію економіки держави, що значною мірою сприяла диверсифікації джерел фінансування вищої освіти, особливо в частині поєднання асигнувань з державного та місцевих бюджетів із приватними фінансовими ресурсами, останнім часом спостерігається зростання фінансового забезпечення вищих навчальних закладів державним сектором, поряд із скороченням частки домогосподарств, підприємств та організацій. Що поглиблює негативні тенденції у фінансуванні вищої школи та збільшує навантаження на державний бюджет. У контексті викладеного ефективний розвиток вищої освіти в Україні вимагає вдосконалення механізмів державного фінансування вищих навчальних закладів (призначені кошти на фінансування освіти повинні виділятися в достатніх обсягах і на стабільній об'єктивній основі) із зміцненням реальної автономії університетів, а недостатній обсяг фінансування вищої освіти з боку держави зумовлює пошук альтернативних джерел їх фінансування.

В даний час, коли Україна, як і більшість країн світу, визнала пріоритетом формування нового постіндустріального типу суспільства, характерною рисою якого є створення нової моделі економіки – економіки знань, освіта стає одним із ключових факторів економічного зростання та сталого розвитку держави. Ефективний розвиток вищої освіти в Україні вимагає вдосконалення механізмів державного фінансування вищих навчальних закладів із зміцненням реальної автономії університетів, а недостатній обсяг фінансування вищої освіти з боку держави зумовлює пошук альтернативних джерел їх фінансування

Література:

1. Бойко А. Конкурентоспроможність освіти як показник її ефективності та якості. *Вища освіта України* : журнал. 2008. № 3. С. 16–23.
 2. Вакарчук І. О. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи. *Вища школа* : журнал. 2008. № 3. С. 3–19.
 3. Паращенко Л. І. Управління загальною середньою освітою на засадах м'якої системної методології П. Чекланда. Вчені записки Університету «КРОК» : зб. наук. праць. Київ : Вид-во ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» №3 (51), 134–142.
 4. Стельмах О. Особливості франчайзингу та індаументу в системі фінансування вищих навчальних закладів. *Вісник Тернопільської Академії народного господарства* : журнал. 2003. № 5. С. 82–87.
 5. Тарасенко І. О., Нефедова Т. М. Проблеми фінансування вищої освіти в Україні в контексті забезпечення конкурентоспроможності. *Вісник КНУТД* : журнал. 2013. № 4. С. 177–185.
 6. Волкова Н. Ф. Ефективність використання коштів ВНЗ. *Фінанси України* : журнал. 2005. № 5. С. 66–72.
 7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
 8. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 № 2984-III. Київ: Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>.
 9. Федулова Л. Концептуальна модель інноваційної стратегії України. *Економіка і прогнозування* : журнал. 2012. № 1. С. 87–100.
 10. Яшкіна О. І. Інноваційна діяльність підприємств України : тенденції розвитку та чинники впливу. *Маркетинг і менеджмент інновацій* : журнал. 2013. №4. С. 181–189.
- Reference:**
1. Boiko A. Konkurentospromozhnist osvity yak pokaznyk yii efektyvnosti ta yakosti. *Vyshcha osvita Ukrainy* : zhurnal. 2008. № 3. S. 16–23.
 2. Vakarchuk I. O. Vyshcha osvita Ukrainy – yevropeyskyi vymir: stan, problemy, perspektyvy. *Vyshcha shkola* : zhurnal. 2008. № 3. S. 3–19.
 3. Parashchenko L. I. Upravlinnia zahalnoiu serednoiu osvitoiu na zasadakh miakoi systemnoi metodolohii P. Cheklanda. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»* : zb. nauk. prats. Kyiv : Vyd-vo VNZ «Universytet ekonomiky ta prava «KROK» №3 (51), 134–142.
 4. Stelmakh O. Osoblyvosti franchaizynhu ta indaumentu v systemi finansuvannia vyshchyykh navchalnykh zakladiv. *Visnyk Ternopilskoi Akademii narodnoho hospodarstva* : zhurnal. 2003. № 5. S. 82–87.
 5. Tarasenko I. O., Nefedova T. M. Problemy finansuvannia vyshchoi osvity v Ukraini v konteksti zabezpechennia konutsrentospromozhnosti. *Visnyk KNUITD* : zhurnal. 2013. № 4. S. 177–185.
 6. Volkova N. F. Efektyvnist vykorystannia koshtiv VNZ. *Finansy Ukrainy* : zhurnal. 2005. № 5. S. 66–72.
 7. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
 8. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 17.01.2002 № 2984-III. Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>.
 9. Fedulova L. Kontseptualna model innovatsiinoi stratehii Ukrainy. *Ekonomika i prohnzuvannia* : zhurnal. 2012. № 1. S. 87–100.
 10. Iashkina O. I. Innovatsiina diialnist pidpriemstv Ukrainy : tendentsii rozvytku ta chynnyky vplyvu. *Marketynh i menedzhment innovatsii* : zhurnal. 2013. №4. S. 181–189.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2018 р.

Розділ 4. Облік, аудит та оподаткування

УДК: 336.221.4(477)

НЕДОЛІКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Лисюк В.С.

кандидат економічних наук, Рівненський інститут слов'янознавства,
м. Рівне, вул. вул. П. Могили, 28, 33017, Україна
тел.: (097)977-34-43, e-mail.: lysyukrivne@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9797-5944, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-71-77>

DISADVANTAGES AND TRENDS OF THE TAX SYSTEM IN UKRAINE

V. Lysyuk

candidate of economics, Rivne institute of slavonic studies, Rivne, st. P. Mohyli, 28, 33017, Ukraine
tel.: (097)977-34-43, e-mail.: lysyukrivne@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9797-5944, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-71-77>

Анотація. У статті подано оцінку сучасного стану податкової системи в Україні, роль прямих і непрямих податків у формуванні доходів Зведеного бюджету, проаналізовані недоліки податкової системи країни. Податкова політика уряду відображається в певній структурі оподаткування, яка складається з прямих та непрямих податків та змінюється під впливом економічних, політичних та соціальних факторів. Проведені дослідження показують, що протягом 2006-2016 років доходи Зведеного бюджету України сформовані на 73-84% за рахунок податкових надходжень. Частка непрямих податків домінувала у складі податкових надходжень, тоді як частка прямих податків зменшилась. Згідно з Податковим кодексом України до одиниці об'єктів (баз) оподаткування платників податків застосовуються такі види ставок: адвалорна, специфічна (в т.ч. специфічна фіксована та специфічна процентна), комбінована. Аналіз засвідчує, що найбільші суми надходжень до бюджету забезпечують податки, що стягуються за адвалорними ставками. У 2016 р. вони становили 79,1% по Зведеному бюджету; 81,8% по державному та 69,8% по місцевих бюджетах. Значимість податків, які стягуються за специфічними ставками, особливо помітна для місцевих бюджетів: 26,6% їх формують податки, що стягуються за специфічними процентними ставками і 3,5% – за специфічними фіксованими ставками. Прямі податки сприяють розподілу податкового тягаря, за якого більше платять ті верстви суспільства, що мають вищі доходи. Форма прямого оподаткування вимагає досить складного механізму стягнення податків, виникають проблеми обліку об'єктів оподаткування і ухилення від сплати. Всі ці недоліки прямого оподаткування мають місце і в Україні. Завдяки відносно простому механізму стягнення непрямих податків вони забезпечують стійкі надходження до бюджету. Їх головним недоліком є їхній регресивний характер або обернено пропорційна залежність від платоспроможності споживачів. Аналіз української податкової системи показує, що вона має суттєві недоліки, серед яких нестабільність податкового законодавства, часті зміни об'єктів оподаткування і правил розрахунку податків, велика кількість податкових пільг і винятків, що порушують принципи рівності і дієвості цього процесу. Тому край необхідно посилити наукове обґрунтування податкової політики держави.

Ключові слова: прямі податки, непрямі податки, податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизи, мито.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 2, бібл: 12

Annotation. This article gives an assessment of the current state of the taxing system of Ukraine, significance of direct and indirect taxes in the modeling of income of the Consolidated budget of Ukraine, analyses the drawbacks of Ukrainian taxing system. The purpose of the article is to analyze the taxing structure, spotting its drawbacks, estimating the directions for its improvement with the purpose of economic growth. Governmental taxing policy is displayed in certain taxing structure that changes under the influence of economic, political and social factors. Taxing structure consists of direct and indirect taxes. Direct taxes – taxes that depend on the income and property scale and that legal entities and individuals are charged with. Corporate profit tax and income tax are considered to be main direct taxes. Indirect taxes – taxes on goods and services that depend on consumption size are added to the goods' and services' prices and are paid by the consumers. Value added tax, excises and import toll are considered to be in the group of main indirect goods. The carried researches estimate that during years 2006-2016 the income of the Consolidated budget of Ukraine was formed by 73-84% at the expense of the tax revenues. The share of indirect taxes used to be dominating in the compound of tax revenues while the share of direct taxes was decreasing. Direct taxes contribute to the distribution of the tax burden when

the layer of the society with greater income is charged with greater tax. The form of direct taxing requires a complicated mechanism of tax collection as there are problems with the accounting of the objects of taxation and their avoidance of payment. All this taxation drawbacks hold a place in Ukraine too. Due to the simple mechanism of tax collection indirect taxes provide a stable income to the budget. Their main drawback is their regressive character or inversely proportional dependence on consumers' solvency. The analysis of Ukrainian taxing system shows that it has major drawbacks among which are the instability of taxing legislation, frequent changes of the objects of taxation and taxes calculation rules as well as a high quantity of tax privileges.

Key words: direct taxes, indirect taxes, income tax, profit tax, VAT, excise, toll.

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 2, **bibl.:** 12

Постанова проблеми. Погіршення макроекономічної ситуації в Україні потребує вдосконалення фінансового механізму, ефективного використання його інструментів. В цих умовах вдосконалення податкової системи як засобу впливу на макроекономічну та макрофінансову стабільність, забезпечення сталого зростання ВВП набуває вкрай важливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує велика кількість наукових робіт, що зосереджено на вивченні податкової системи, її принципів формування та структури податків, зокрема дослідження Алімпієва Є. В. [1], Василика О. Д., Павлюка К. В. [2], Загорського В. С. [3], Львовичкіна С. В. [4], Радіонової І. Ф. [5], Соколовської А. М. [6], Юхименко П. І., Федосова В. М., Лазебника Л. Л. [7]. Однак, зміни в економічному житті країни є настільки динамічними і непередбачуваними, що потрібно постійно відслідковувати ці зміни та аналізувати перспективи розвитку податкової системи на основі цих змін.

У дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених, політиків та практиків ще й досі не існує єдиного погляду щодо питомої ваги того чи іншого виду податку в податкових надходженнях та їх ролі в забезпеченні макроекономічної стабілізації та економічного зростання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз структури податків, виявлення їх недоліків, визначення напрямків вдосконалення податкової системи з метою забезпечення економічного зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна податкова політика знаходить втілення у певній

структурі податків, яка змінюється під впливом економічних, соціальних і політичних факторів. Видатний англійський економіст Дж. Кейнс вважав податки важливим інструментом реалізації стимулювання сукупного попиту і стабілізації економіки та її зростання. На відміну і на протигагу кейнсіанського підходу до фіскальної політики, яка має стимулювати «ефективний попит», прихильники неокласичного відродження акцент стали робити на фактори виробництва – працю і капітал. Широкомасштабне та цілеспрямоване зниження рівня оподаткування повинно позитивно впливати на пропозицію фінансових ресурсів, а отже, і на виробництво.

Обґрунтовуючи політику зниження податків, прихильники «економіки пропозиції» стверджують, що зростання надходжень до державного бюджету залежить не лише від величини ставки оподаткування, а й від обсягу податкової бази. Якщо ставки оподаткування зростають, то підриваються стимули до ділової активності, внаслідок чого відбувається скорочення податкової бази, а відтак і сумарних надходжень до державного бюджету. На думку А. Лаффера, за високого рівня податків підприємства не будуть зацікавлені в нових інвестиціях, оскільки більшу частину своїх доходів вони змушені будуть виплачувати до бюджету у вигляді податків.

Така ситуація провокує підприємства вишукувати різні способи ухилення від сплати податків, а отже, ховатися в «тінь», розвивати у такий спосіб підпільну або, як її називають, неофіційну підприємницьку діяльність. Навіть за оптимального розміру оподаткування в наш час у країнах з

розвиненою ринковою економікою приблизно 5-10% підприємств (переважно малого та середнього бізнесу) функціонують у тіньовій сфері, де, звичайно, не сплачуються податки [4, 181].

Динаміка доходів та податкових надходжень Зведеного бюджету України свідчить, що в Україні впродовж 2006-2016рр. доходи бюджету зросли майже в 5 разів. Частка доходів Зведеного бюджету коливалася від 28,07% до 32,85% і в середньому склала майже 31% до обсягу ВВП. Доходи Зведеного бюджету за досліджуваний період на 73-84% формувалися за рахунок податкових надходжень. Частка податкових надходжень до обсягу ВВП в середньому склала майже 24%. Напрямок зміни податкових надходжень протягом цього періоду змінювався сім разів. За європейськими нормами рівень податків до ВВП коливається в межах 30-35%. Питома вага податків в доходах бюджету сягає 90-95% [7, 149]. Отже, наведені дані свідчать про неоптимальну структуру доходів бюджету України, про необхідність її вдосконалення.

Згідно з Податковим кодексом України до одиниці об'єктів (баз) оподаткування платників податків застосовуються такі види ставок: адвалорна, специфічна (в т.ч. специфічна фіксована та специфічна процентна), комбінована [8, 36].

Найбільші суми надходжень до бюджету забезпечують податки, що стягуються за адвалорними ставками. У 2016 р. вони становили 79,1% по Зведеному бюджету; 81,8% по державному та 69,8% по місцевих бюджетах. Значимість податків, які стягуються за специфічними ставками, особливо помітна для місцевих бюджетів: 26,6% їх формують податки, що стягуються за специфічними процентними ставками і 3,5% – за специфічними фіксованими ставками [9, 112].

Проведені дослідження свідчать, що впродовж 2006-2016 рр. у складі податкових надходжень переважала частка непрямих податків, яка коливалась від 49,3% до 57,0% і впродовж досліджуваного періоду зросла на 2,4 процентних пункти.

Натомість частка прямих податків виявила тенденцію до зниження і в 2016 р. склала 30,6% порівняно з 38,9% в 2006 р., тобто знизилася в 1,3 рази. Загалом у 2016 р. співвідношення між прямими і непрямими податками у податкових надходженнях склало майже 1:2. У складі ВВП частки прямих і непрямих податків склали у 2016 р. відповідно 8,35% та 15,0%. Впродовж 2006-2016 рр. спостерігається тенденція до зростання частки непрямих податків до обсягу ВВП. Стосовно частки прямих податків у складі ВВП, то, починаючи з 2009 р. спостерігається тенденція її зниження з незначним зростанням у 2011 р. та у 2016 р. Загалом за 2006-2016рр. вона знизилася в 1,08 рази [10, 11].

Аналіз структури податкових надходжень Зведеного бюджету України за 2006-2016 рр. свідчить, що на початку досліджуваного періоду найбільш високу частку податкових надходжень становив податок на додану вартість (40%). Основні прямі податки – податок на прибуток підприємств і податок на доходи фізичних осіб разом та майже у рівних частках 20,8% та 18,1% відповідно забезпечують також 40% податкових надходжень Зведеного бюджету України. Наприкінці досліджуваного періоду (2016 р.) структура податкових надходжень дещо змінюється. У структурі прямого оподаткування спостерігається майже в 1,5 рази зростання частки податку на доходи фізичних осіб і майже в 2 рази зниження частки податку на прибуток підприємств, що, в свою чергу, обумовило зниження частки надходжень від прямого оподаткування. Така ж тенденція спостерігалася і у структурі ВВП: частки податку на прибуток підприємств і на доходи фізичних осіб змінилися майже у 2 рази і в 1,4 рази відповідно (табл. 1).

Податок на прибуток підприємств існує у всіх країнах. Світова практика показує, що за цим податком використовується велика кількість пільг у різних формах, наприклад, прискорена амортизація, пільга на інвестиції і науково-дослідні роботи, податкові знижки для підтримки окремих галузей, стимулювання розвитку нових

технологій, використання альтернативних видів енергії (сонячної і вітряної енергії – в США).

Стосовно індивідуального (особистого) прибуткового податку, то в багатьох країнах він є основним для податкових систем. Для стягнення цього податку зазвичай використовується прогресивна шкала оподаткування і враховується неоподатковуваний мінімум доходів.

Кількість ставок прибуткового податку, рівень мінімальної та максимальної ставок, склад податкових пільг визначається законодавством конкретної країни. Досі немає чіткого розуміння, що краще для країни, мати диференційовану шкалу прибуткового податку або мати єдину ставку.

Таблиця 1

Структура та динаміка прямих податків Зведеного бюджету України у 2006-2016 роках

Показники	Роки										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Прямі податки(основні) усього, млн.грн.	48963,2	69189,3	93752,6	77533,3	91388,4	115321,5	123885,4	127144,9	115404,4	139036,4	199005,0
У т.ч. податок на прибуток підприємств, усього млн.грн.	26172,1	34407,2	47856,8	33048,0	40359,1	55097,1	55793,0	54993,8	40201,5	39053,2	60223,2
% до податкових надходжень	20,8	21,3	21,1	15,9	17,2	16,5	15,5	15,5	10,9	7,7	9,3
% до ВВП	4,8	4,8	5,1	3,6	3,6	4,1	3,8	3,6	2,6	1,96	2,53
% до прямих податків	53,5	49,7	51,0	42,6	44,2	47,8	45,0	43,3	34,8	28,1	30,3
податок на доходи фізичних осіб, усього млн.грн	22791,1	34782,1	45895,8	44485,3	51029,3	60224,5	68092,4	72151,1	75202,9	99983,2	138781,8
% до податкових надходжень	18,1	21,6	20,2	21,4	21,8	18,0	18,9	20,4	20,5	19,7	21,3
% до ВВП	4,2	4,8	4,8	4,9	4,6	4,5	4,7	4,7	4,8	5,0	5,8
% до прямих податків	46,5	50,3	49,0	57,4	55,8	52,2	55,0	56,7	65,2	71,9	69,7

Джерело: розраховано автором на основі [10, 11]

З одного боку, якщо маємо диференційовану шкалу, то в цьому випадку податкова система виконує більш соціальну функцію, так як диференціація прибуткового податку означає перерозподіл доходів від більш заможних верств населення до більш бідніших через бюджетну систему. З іншого боку, диференціація податку і відповідно більші податкові платежі з високих доходів не дають можливість виконувати в повному обсязі стимулюючу функцію податкової системи, так як не стимулює індивіда для отримання більш високого доходу.

Україна пройшла шлях від диференційованої шкали оподаткування особистого доходу до єдиної ставки (18%). Це було зроблено з метою детінізації доходів, бо вважалося, що високі

диференційовані ставки податку на доходи стимулюють їх тінізацію, однак суттєвої детінізації доходів не відбулося. На сьогоднішній день, по оцінкам різних спеціалістів, більше 50% економіки України знаходиться в тіні. Тому одна з основних задач уряду і Верховної Ради України створити таку податкову систему, яка б дала можливість хоча б ненабагато детінізувати економіку країни.

Прямі податки сприяють розподілу податкового тягара, за якого більше платять ті версти суспільства, що мають вищі доходи. Такий принцип оподаткування більшість економістів вважає справедливим. Однак, форма прямого оподаткування вимагає досить складного механізму стягнення податків, виникають проблеми обліку об'єктів

оподаткування і ухилення від сплати. На жаль, всі ці недоліки прямого оподаткування мають місце і в Україні.

У всіх країнах податкова система доповнюється непрямими податками. Завдяки відносно простому механізму стягнення (від них важко ухилитися) вони забезпечують стійкі надходження до бюджету поза прямої залежності від динаміки доходів. Крім того, вони психологічно легше сприймаються ніж прямі, тому що платяться непомітно для споживачів, немає безпосереднього зв'язку між сплатою податку й усвідомленням цього. Їх основний недолік – їхній регресивний характер або обернено пропорційна залежність від платоспроможності споживачів. Внаслідок цього непряме обкладання товарів масового споживання важким тягарем лягає на населення з низькими доходами,

оскільки велика частина його доходів витрачається саме на споживання продуктів харчування та інших товарів першої необхідності.

У структурі непрямих податків домінуючу роль відіграє податок на додану вартість, який у 2016 р. склав майже 70% і забезпечував біля 40% податкових надходжень у Зведеному бюджеті України, хоча його частка упродовж 2006-2016 рр. знизилася в 1,2 рази. У структурі непрямих податків в досліджуваному періоді зростає частка акцизного збору – майже в 2,3 рази та майже в 2 рази зменшується частка ввізного мита (табл. 2). Виходячи з політики уряду, яка спрямована на подальше зростання акцизних ставок на бензин, алкогольні і тютюнові вироби, можна констатувати, що частка акцизного збору у податкових надходженнях буде і далі зростати.

Таблиця 2

**Структура та динаміка непрямих податків Зведеного бюджету України
у 2006-2016 роках**

Показники	Роки										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Непрямі податки(основні) усього, млн.грн.	65978,8	79539,5	116798,7	112550,2	123188,0	173875,8	190241,8	178202,3	196513,3	289128,6	357258,0
у т.ч. податок на додану вартість, млн.грн.	50396,7	59382,8	92082,6	84596,7	86315,9	130093,8	138826,8	128269,3	139024,3	178452,4	235506,0
% до податкових надходжень	40,1	36,8	40,5	40,7	36,8	38,9	38,5	36,2	37,8	27,4	36,2
% до ВВП	9,3	8,2	9,7	9,3	7,7	9,6	9,5	8,4	8,9	9,0	9,9
% до непрямих податків	76,4	74,7	78,8	75,2	70,1	74,8	73,0	72,0	70,7	61,7	65,9
акцизний збір, усього, млн.грн.	8608,1	10567,7	12783,1	21624,5	28316,1	33319,0	38429,0	36668,0	45100,0	70795,2	101750,7
% до податкових надходжень	6,85	6,55	5,63	10,4	12,08	9,96	10,66	10,36	12,27	13,95	15,64
% до ВВП	1,6	1,5	1,3	2,4	2,5	2,5	2,6	2,4	2,9	3,6	4,3
% до непрямих податків	13,0	13,3	11,0	19,2	23,0	19,2	20,2	20,6	23,0	24,5	28,5
Ввізне мито усього, млн.грн.	6974	9589	11933	6329	8556	10463	12986	13265	12389	39881,0	20001,3
% до податкових надходжень	5,55	5,95	5,25	3,04	3,65	3,13	3,60	3,75	3,37	7,86	3,07
% до ВВП	1,3	1,3	1,3	0,7	0,8	0,8	0,9	0,9	0,8	2,0	0,8
% до непрямих податків	10,6	12,0	10,2	5,6	6,9	6,0	6,8	7,4	6,3	13,8	5,6

Джерело: розраховано автором на основі [10, 11]

З 2016р. для забезпечення зростання доходів бюджету законодавець застосовує адвалорні ставки податку до задекларованих виробником максимальних роздрібних цін із урахуванням ПДВ і акцизного податку, тимчасом як до 2016р. вони встановлювалися відповідно до

максимальних роздрібних цін без ПДВ та з урахуванням акцизного податку. Наслідки таких змін – зростання додаткових надходжень бюджету.

Слід відмітити, що ПДВ використовується більш як у 40 країнах. Особливо він розповсюджений у Європі.

Сума ПДВ цілком сплачується споживачем або за єдиною ставкою, або за декількома: зниженою – для товарів і послуг першої необхідності, стандартною – для більшості товарів і підвищеною – для предметів розкоші, тютюнових і алкогольних виробів. Встановлення більш високих податків тільки на товари не першої необхідності і розкоші звужує сферу непрямого оподаткування і, як наслідок, скорочує надходження доходів до бюджету. І, навпаки, навіть невисокий рівень непрямого оподаткування товарів повсякденного користування забезпечує державі стабільні і значні доходи.

Використання прямих та непрямих податків – характерна риса податкових систем всіх країн в сучасних умовах. Відмінність полягає тільки в їхньому співвідношенні. Згідно з дослідженнями спеціалістів в останні два десятиріччя загальна картина прямого та непрямого оподаткування в розвинених країнах має такий вигляд:

- прямі податки переважають в Нідерландах, Данії, Люксембурзі, Канаді, Нової Зеландії, Швейцарії, Австрії, США, Японії. Підвищилась їх роль у Великобританії, Німеччині, Фінляндії.

- непрямі податки переважають у Франції, Австралії, Ірландії, Греції, Іспанії. Зросла їх роль у Швеції.

- дещо врівноваженою структурою прямих і непрямих податків характеризуються Норвегія, Італія, Швеція [7, 309; 12, 303].

Загальні тенденції в оподаткуванні реалізуються у такому напрямку: з підвищенням рівня податкових надходжень частка непрямих податків знижується, оскільки основний фактор, який визначає співвідношення між прямими і непрямими податками, - це рівень життя основної маси населення. Низький рівень об'єктивно обмежує масштаби прямих податків з доходів юридичних і фізичних осіб.

Водночас, існує й інший фактор – національні особливості окремих країн, які обумовлюють наявність різних стереотипів щодо тих чи інших податків. Так, в групі розвинених країн чітко виокремлюють такі,

де частка непрямих податків у загальних податкових надходженнях перебуває в межах 28-35% (Японія, США, Канада), і ті, де ці величини досягають 45-55% (Італія та Франція) [7, 309; 12, 303].

Висновки. Діюча система оподаткування в Україні має суттєві недоліки, серед яких нестабільність податкового законодавства, часті зміни об'єктів оподаткування і правил розрахунку податків, велика кількість податкових пільг і винятків, що порушують принципи рівності і дієвості цього процесу. Край необхідно посилити наукове обґрунтування податкової політики держави. Доходи Зведеного бюджету України упродовж 2006-2016 рр. на 73-84% формувалися за рахунок податкових надходжень. За європейськими нормами неподаткові надходження у структурі бюджету мають складати не більше 5%. Дані свідчать про неоптимальну структуру доходів бюджету України.

Досвід розвинених країн свідчить, що з підвищенням рівня податкових надходжень, частка непрямих податків знижується, що вказує на зростання рівня життя основної маси населення розвинених країн. Нажаль, в Україні упродовж 2006-2016рр. вона мала тенденцію до зростання, що свідчить про погіршення рівня життя основної маси населення України.

Упродовж досліджуваного періоду спостерігалися зміни: у структурі прямого оподаткування – зростання частки податку на доходи фізичних осіб та зниження частки податку на прибуток підприємств; у структурі непрямих податків – зниження частки ПДВ та ввізного мита і зростання частки акцизного збору.

Література:

1. Алімпієв Є. В. Фінансово-монетарна трансмісія у державному регулюванні економіки: монографія. Кам'янець-Подільський, 2013. с. 96-108.
2. Василик О. Д., Павлюк К. В. Бюджетна система України: підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. с.142-151.
3. Загорський В. С. Бюджетно-податкова система України: теорія і практика: монографія. Київ, 2006. – 304с.

4. Львовчкін С. В. Макроекономічна стабілізація в Україні у контексті економічного зростання: монографія. Київ, 2003. с. 37-56, 180-182.

5. Радіонова І. Ф. Макроекономіка: теорія та політика : підручник. Київ : Таксон, 2004. с. 177-190.

6. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія та практика становлення : підручник. Київ : Знання-Прес, 2004. 454с.

7. Лазебник Л. Л., Федосов В. М. Теорія фінансів : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. с. 30, 309-313.

8. Юшко С. В. Використання податкової ставки як інструменту забезпечення зростання доходів бюджету України. *Фінанси України* : журнал. 2018. №2. с. 109-119.

9. Податковий кодекс України. – Київ. ДП «ІВЦ ДПА України», 2010. 336с.

10. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 13.09.2018).

11. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <http://www.minfin.gov.ua> (дата звернення 13.09.2018).

12. Якушик І.Д. Податки в країнах світу: довідник. Київ, 2004. 480с.

4. Lovochkin S. V. Makroekonomichna stabilizatsiia v Ukraini u konteksti ekonomichnoho zrostannia: monohrafiia. Kyiv, 2003. s. 37-56, 180-182.

5. Radionova I. F. Makroekonomika: teoriia ta polityka : pidruchnyk. Kyiv : Takson, 2004. s. 177-190.

6. Sokolovska A. M. Podatkova systema derzhavy: teoriia ta praktyka stanovlennia : pidruchnyk. Kyiv : Znannia-Pres, 2004. 454s.

7. Lazebnyk L. L., Fedosov V. M. Teoriia finansiv : pidruchnyk. Kyiv : Tsentri uchbovoi literatury, 2010. s. 30, 309-313.

8. Yushko S. V. Vykorystannia podatkovoi stavky yak instrumentu zabezpechennia zrostannia dokhodiv biudzhetu Ukrainy. *Finansy Ukrainy* : zhurnal. 2018. №2. s. 109-119.

9. Podatkovi kodeks Ukrainy. – Kyiv. DP «IVTs DPA Ukrainy», 2010. 336s.

10. Ofitsiynyi sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia 13.09.2018).

11. Ofitsiynyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy. URL : <http://www.minfin.gov.ua> (data zvernennia 13.09.2018).

12. Yakushyk I. D. Podatky v krainakh svitu: dovidnyk. Kyiv, 2004. 480s.

Reference:

1. Alimpiiev Ye. V. Finansovo-monetarna transmissiia u derzhavnomu rehuliuванні ekonomiky: monohrafiia. Kamianets-Podilskyi, 2013. s. 96-108.

2. Vasylyk O. D., Pavliuk K. V. Biudzhetna systema Ukrainy: pidruchnyk. Kyiv : Tsentri navchalnoi literatury, 2004. s.142-151.

3. Zahorskyi V. S. Biudzhetno-podatkova systema Ukrainy: teoriia i praktyka: monohrafiia. Kyiv, 2006. – 304s.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2018 р.

Розділ 5. Економіка та управління державою і суб'єктами господарювання

УДК 330

ПРОБЛЕМА БІДНОСТІ ПРАЦЮЮЧОГО НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Рамський А.Ю.¹, Лойко В.В.²

¹ доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів та економіки, Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, вул. Тимошенка, б. 13-Б, ауд. 502 а, 04212, Україна
тел.: (044)-461-02-52, e-mail.: a.ramskyi@kubg.edu.ua
ORCID: 0000-0001-7368-697X

² доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів та економіки, Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, вул. Тимошенка, б. 13-Б, ауд. 502 а, 04212, Україна
тел.: (044)-461-02-52, e-mail.: v.loiko@i.ua
ORCID: 0000-0003-3248-1585, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-78-85>

THE PROBLEM OF POVERTY OF THE WORKING POPULATION IN UKRAINE

A. Ramskyi¹, V. Loiko²

¹ professor, DSc, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, st. Timoshenko, h. 13- B, ap. 502 a, Kyiv, 04212, Ukraine
tel.: (044)-461-02-52, e-mail.: a.ramskyi@kubg.edu.ua
ORCID: 0000-0001-7368-697X

² professor, DSc, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, st. Timoshenko, h. 13- B, ap. 502 a, Kyiv, 04212, Ukraine
tel.: (044)-461-02-52, e-mail.: v.loiko@i.ua
ORCID: 0000-0003-3248-1585, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-78-85>

Анотація. Проблема працюючих бідних не тільки підвищує соціальну напруженість в країні, але й сповільнює розвиток економіки в цілому. Виявлено, що відсутність єдиної методології і методики вимірювання бідності за доходами не дозволяє дати достатньо точну її оцінку. В статті автори вказують на основні економічні та соціальні проблеми, які виникають як наслідок наявності значної частки працюючих бідних серед економічно активного населення країни. Авторами виявлені чинники і відповідні їм ризики виникнення бідності серед працюючого населення України. Доводиться, що причини виникнення бідності лежать в площині специфіки економічного розвитку країни: особливості проходження економічних циклів на хвилі спаду та кризи і якості економічного зростання на хвилі підйому. Для розробки ефективної політики, спрямованої на зниження рівня бідності, важливим є вірно визначити профіль бідності. Для визначення профілю бідності авторами був проведений аналіз структури бідного населення. На основі аналізу можливих чинників ризику потрапляння працюючого населення в категорію бідні виявлено, що найбільший ризик потрапити в категорію бідних по доходам мають домогосподарства, які територіально знаходяться в невеликому місті, селищі міського типу, або селі, та особи, які мають освіту не вище повної середньої, живуть у неповних сім'ях з неповнолітніми дітьми, а також ті, що мають низькі показники здоров'я. Також, великий ризик потрапити в категорію бідні притаманний працюючим з низькою кваліфікацією. Особливу увагу варто приділити гендерним особливостям працюючих бідних. Відповідно до зазначених чинників потрапляння в бідність жінки попадають в зону ризику частіше. Окрім того ймовірність потрапити в зону ризику збільшується в осіб зайнятих в таких видах діяльності як: освіта, культура, охорона здоров'я, надання соціальних послуг. Саме в цих видах діяльності зайнято більше жінок ніж чоловіків. Доведено, що наявність роботи в працездатного населення в Україні не є гарантією захисту від бідності.

Ключові слова: бідність, злиденність, соціальна нерівність, домогосподарство, працююче населення, профіль бідності.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 2, бібл: 16

Annotation. The problem of the low income working population – so called “the working poor” - not only increases the social tension in the country, but also slows down the development of the economy as a whole. It is stated that the lack of the uniform methodology and methods of measuring poverty on the basis of income does not contribute to giving this phenomenon a fairly accurate assessment. In the article, the authors have pointed to the main economic problems that arise as a result of the existence of a significant proportion of the working poor among the economically

active population of the country. The authors have identified the factors and the respective risks of poverty spreading among the working population of Ukraine. It is asserted that the causes of poverty should be studied in the context of the specifics of the country's economic development: the peculiarities of the passage of economic cycles on the waves of recession and crisis and the quality of economic growth on a wave of recovery. It is important to correctly identify the poverty profile in order to develop an effective policy to reduce it. To determine the poverty profile, the authors have analyzed the structure of the low income categories of population. Based on the analysis of possible factors of the "working poor" category of population falling into the category of the "poor", it has been found that the greatest risk of falling into the low income category exists for the members of households that are located in small cities, urban-type settlements, or villages, having the education not above secondary, living in incomplete families with under-age children and those with poor health. Also, the high risk of getting into the "poor" category is inherent in unskilled workforce. Particular attention should be paid to the gender peculiarities of the working poor. Due to these factors of marginalisation, women fall into the risk zone more often. In addition, the probability of shifting into the risk zone increases for persons engaged in such activities as education, culture, health care, provision of social services. It is these kinds of activities that employ more women than men. It has also been proved that the availability of work for the employable population in Ukraine is not a guarantee of protection against poverty.

Key words: poverty, destitution, social inequality, household, working population, poverty profile.

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 2, **bibl.:** 16

Постановка проблеми. Проблему бідності в Україні деякі науковці називають «парадоксальною» оскільки чималу частку малозабезпечених в нас складає працююче населення. Суттєвими загрозами а на шляху до економічного піднесення, добробуту та соціального відродження в Україні є бідність та нерівність. На початку нашого тисячоліття проблема подолання бідності розглядається світовим товариством як одна з ключових у соціально-економічній політиці будь-якої держави. Дефініцію бідність можна визначити як неможливість внаслідок ряду чинників підтримувати рівень життя, притаманний конкретному суспільству в конкретному періоді часу. До бідних можна віднести тих, хто позбавлений найнеобхіднішого: житла, достатньої кількості їжі, одягу і т.д.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значним внеском в контексті подолання бідності стали праці впливових зарубіжних і вітчизняних вчених, зокрема У. Беверіджа, А. Вагнера, Л. Вальраса, Л. Ерхарда, Дж. Кейнса, Е. Ліндаля, К. Маркса, Г. Мюрдаля, В. Парето, У. Петті, П. Самуельсона, А. Сміта, Е. Хансена, в яких розглядаються закони по боротьбі з бідністю, форми й методи вирішення цієї проблеми. Серед сучасних вітчизняних науковців виділяються праці В. Л. Андрущенко, О. Д. Василика, І. В. Калачової, Н. В. Кравченко, Е. М. Лібанової, В. М. Опаріна, О. С. Романюк, В. М. Федосова, С. І. Юрія.

Проте проблема бідності працюючого населення, як феномену розвитку Української економіки приділено ще досить мало уваги.

Формулювання цілей статті. Метою статті є окреслення можливостей та основних напрямів подолання бідності працюючого населення в Україні на основі використання досвіду розвинутих країн, зокрема країн Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна належить до країн з високим рівнем бідності. Значний спад виробництва за умов економічної кризи, яка триває вже понад 10 років, стрімке, хронічне зростання темпів інфляції, зниження продуктивності праці, зростання рівня безробіття у поєднанні з монопольним становищем окремих підприємств та навіть цілих галузей економіки призвели до зниження обсягів валового внутрішнього продукту в розрахунку на душу населення, зниження частки оплати праці в його структурі, зменшення реальних доходів та реальної заробітної плати домогосподарств, зниження платоспроможного попиту і обсягів споживання при одночасному погіршенні його якості та структури. До цього додався процес поляризації колишнього егалітарного суспільства, який характеризується, з одного боку, стрімкою концентрацією коштів та майна в руках нечисленних груп населення, з іншого - прогресуючим збільшенням масштабів бідності та знедоленості широких верств.

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні характеризується низкою особливостей. Одна з них знаходить своє відображення в суперечності між недостатнім рівнем доходів необхідних для підтримання належного рівня життя значної частини домогосподарств при їх безпосередній задіяності в реальних трудових процесах. Інакше кажучи, в сучасних українських реаліях наявність роботи не гарантує захист від бідності. Бідність працюючого населення в Україні обумовлена низьким рівнем заробітної плати, а також значною нерівністю доходів в різних групах домогосподарств. Проведенні в країні структурні реформи, підвищення мінімальної заробітної плати, пенсії дозволило знизити долю домогосподарств з доходами нижче реального прожиткового мінімуму, однак частка відносної бідності в країні залишається ще на досить високому рівні.

Застосування категорії мінімальна заробітна плата (МЗП) має порівняно нетривалу історію. Вперше питання про встановлення мінімального розміру винагороди робітника було підняте в ХІХ столітті на фоні все більшої популярності соціалістичних і марксистських поглядів. Перший закон про мінімальну заробітну плату (в сучасному її розумінні) був прийнятий 1894 р. в Новій Зеландії. Протягом ХХ-го століття такі ж закони були прийняті у більшості країн світу. Доцільність застосування МЗП все ж залишається предметом дискусій серед багатьох економістів. Прихильники неокласичної теорії стверджують, що встановлення рівня мінімальної заробітної плати призводить до зростання безробіття та інфляції, а також завдає збитків малому бізнесу. На думку їх опонентів, позитивних ефектів від мінімальної зарплати набагато більше, ніж негативних – зокрема, гарантується соціальний захист некваліфікованих та низько кваліфікованих робітників, підвищуються стандарти життя для найбідніших прошарків населення, стимулюється споживання, зменшується рівень бідності [1]. Так чи інакше, близько

80% держав мають законодавчо встановлений мінімальний розмір оплати праці, в т.ч. 22 з 28 країн Європейського союзу [2]. Не мають такого поняття Данія, Фінляндія, Швеція, Італія, Кіпрі Австрія (а також Норвегія та Швейцарія). В цих країнах мінімальний розмір заробітної плати регулюється колективними договорами між роботодавцями і працівниками. В табл. 1 наведено статистичні дані про розмір встановленої МЗП в європейських країнах.

За проведеним аналізом даних, які наведено в табл.1, можна зробити наступні висновки: навіть після суттєвого збільшення Україна за рівнем мінімальної заробітної плати (в доларовому еквіваленті) поступається всім сусіднім державам (окрім Молдови, що має найнижчий рівень мінімальної місячної заробітної плати в Європі). Найвищі світові показники мають Австралія та Люксембург, де мінімальна заробітна плата відповідно в 20 і 17,5 разів вища ніж в Україні. Серед країн ЄС найменша МЗП – у Болгарії (235 євро, або 246 доларів США, але вона є вдвічі більшою, ніж в Україні). Таким чином, в 2016 році саме в Україні був найнижчий рівень МЗП в Європі (від 1378 до 1600 грн., що відповідає 50-60\$). Навіть враховуючи, що загальний рівень цін в Україні набагато нижчий, ніж в ЄС і США, можна стверджувати, що праця українських робітників була і залишається вельми недооціненою.

Дослідження проблеми бідності працюючого населення, чинників які обумовлюють та впливають на економічну нерівність також досить актуально і для розвинутих країн, що підтверджується працями закордонних вчених [6-11].

Відсутність методології і методики вимірювання бідності за доходами не дозволяє дати достатньо точну її оцінку. За так званим абсолютним підходом до працюючих бідних можна віднести працівників, які отримують заробітну плату нижче величини реального прожиткового мінімуму працездатного населення.

Таблиця 1

Мінімальна місячна зарплата в деяких країнах Європи і світу, січень 2017р.

Держава	Мінімальна місячна заробітна плата, дол. США	Мінімальна місячна заробітна плата, нац. валюта
Австралія	2400	3100 AUD
Люксембург	2100	€ 1 999
Нова Зеландія	1940	2700 NZD
Франція	1550	€ 1 480
США	1270	1270
Польща	490	2000 PLN
Словаччина	455	€ 435
Угорщина	435	127500 HUF
Латвія	390	€ 370
Болгарія	246	460 BGN
Білорусь	135	265 BYN
Росія	125	7500 RUB
Україна	120	3200 UAH
Молдова	105	2100 MDL

Джерело: складено авторами за даними [1,3-5]

Для розробки ефективної політики, спрямованої на зниження рівня бідності, важливим є вірно визначити профіль бідності. Для визначення профілю бідності потрібно провести аналіз структури бідного населення в результаті якого потрібно виявити:

- групи населення, які найбільш схильні до потрапляння в бідність;
- найбільш чисельні групи бідного населення.

В процесі дослідження груп населення, які найбільш схильні до ризику потрапляння в бідність, виявляються чинники і ризики, пов'язані з бідністю. Це сприяє виявленню причин бідності і розробці найбільш ефективних заходів покращення ситуації в цільовій групі. Ризик потрапити в групу бідних відображає показник рівня бідності. Проте, так як деякі з ризиків бідності притаманні лише невеликій частці населення, група з високим ризиком бідності не обов'язково буде займати значну частку в загальному контингенті бідних. Визначення складу бідних допоможе виявити чинники і розробити заходи державної політики, котрі допоможуть більшості бідних. Таким чином, виявлення ризиків бідності крупних груп малозабезпечених верств населення це – найбільш ефективний напрямок реалізації політики її подолання.

Розглянемо можливі чинники ризику потрапляння працюючого населення в категорію бідні: місце проживання

домогосподарства (м. Київ, обласний, районний центр, село); розмір та склад домогосподарства; стан здоров'я членів домогосподарства (наявність хронічних захворювань, інвалідність, нездоровий спосіб життя); стаж роботи на поточному місці; рівень освіти, кваліфікації.

На основі аналізу чинників ризику потрапляння працюючого населення в категорію «бідні» виявлено, що найбільший ризик потрапити в категорію бідних по доходам мають домогосподарства, які територіально знаходяться в невеликому місті, селищі міського типу, або селі, маючих освіту не вище повної середньої, які живуть у неповних сім'ях з неповнолітніми дітьми, а також ті, які мають низькі показники здоров'я. Також великий ризик потрапити в категорію «бідні» притаманний працюючим з низькою кваліфікацією. Особливу увагу варто приділити гендерним особливостям працюючих бідних. Відповідно до зазначених чинників жінки частіше попадають в зону ризику «потрапляння в бідність». Окрім того ймовірність потрапити в зону ризику збільшується в осіб, які зайняті в наступних видах діяльності: освіта, культура, охорона здоров'я, надання соціальних послуг. Згідно статистичних даних, саме в цих видах діяльності зайнято більше жінок чим чоловіків.

У Великій Британії в 1942 р. в доповіді під назвою «Соціальне страхування і

супутні послуги» політичний діяч У. Беверідж доводив, що бідність в основному є результатом таких специфічних чинників, як хвороби, безробіття або похилий вік, та запропонував систему, відповідно до якої допомога повинна сплачуватися особам, що зазнали впливу таких чинників. Доповідь Беверіджа вважається початком розбудови в Західній Європі держав загального добробуту.

Історія ж сучасної української бідності бере свій початок ще з 90-х років минулого століття. Особливістю розповсюдження бідності в умовах перехідного періоду стала зміна її складу. В результаті ситуації, яка склалась на ринку праці, за межею бідності виявились не тільки традиційно вразливі категорії населення (соціальна бідність), але й більшість економічно

активного населення (економічна бідність). В перехідний період доходи кожного четвертого працюючого українця були нижчими за реальний прожитковий мінімум. До прикладу, в США тільки 5-6% працюючих отримують заробітну плату нижче рівня бідності, а мінімальна заробітна плата забезпечує приблизно 140% прожиткового мінімуму [11].

В Україні необхідність подальшого підняття мінімальної заробітної плати зумовлена значним відставанням збільшення соціальних стандартів від зростання споживчих цін. Мінімальна заробітна плата в Україні за період з грудня 2013 р. по грудень 2016 р. зросла на 31,36% (з 1218 до 1600 грн), а середня – на 78,92% (з 3619 до 6475 грн), про що свідчать дані табл.2.

Таблиця 2

Динаміка мінімальної заробітної плати в Україні в 2011-2018 рр.

Дата встановлення	Розмір МЗП, грн	Приріст в грн.	у % до попереднього року
01.12.2011	1004	-	-
01.12.2012	1134	130	12,9
01.12.2013	1218	84	7,4
01.09.2015	1378	160	13,1
01.05.2016	1450	72	5,2
01.12.2016	1600	150	10,3
01.01.2017	3200	1600	100
01.01.2018	3723	523	16,6

Джерело: складено авторами за даними [12]

Також треба враховувати той факт, що за останні три роки гривня знецінилася в 3,4 рази по відношенню до долару США (офіційний курс НБУ 2 січня 2014 р. – 8,3 грн/дол.; 3 січня 2018 р. – 28,15 грн/дол.) [13]. Таким чином, зарплати українців в доларовому вираженні зменшилися майже удвічі.

Основною умовою відновлення купівельної спроможності заробітної плати є докорінна зміна величини мінімальної заробітної плати, яка не тільки визначає мінімальний рівень споживання, але й задає мінімальне допустиме значення продуктивності праці. На нашу думку, варто вжити заходів для перетворення мінімальної заробітної плати в реальну значиму величину, а також переглянути роль МЗП як соціального нормативу, з

рівнем якого пов'язані розміри соціальних виплат.

На початковому етапі суттєве зростання рівня мінімальної заробітної плати можна забезпечити переважно за рахунок перерозподілу наявного фонду оплати праці і лише частково за рахунок збільшення об'ємів виробництва. Але, збільшення рівня мінімальної заробітної плати до рівня реального прожиткового мінімуму не повинно автоматично призвести до пропорційного збільшення всіх тарифних ставок та окладів. На наступних етапах джерелом підвищення рівня мінімальної заробітної плати може стати поступове зростання ефективності роботи підприємств. Підсумком реформування системи оплати праці має стати створення такого механізму регулювання рівня заробітної плати, який

забезпечить її рівність ціні робочої сили та оптимальне співвідношення інтересів роботодавців та працівників.

Як вже зазначалось вище, соціальна бідність може виникнути в домогосподарствах з підвищеним ризиком бідності: багатодітні і неповні сім'ї, сім'ї які мають одно, або декілька утриманців, а також інваліди та пенсіонери. Вразливість бідністю таких домогосподарств пов'язана з відсутністю членів з середнім чи високим рівнем доходів, обмеженою можливістю займатися певними видами діяльності як за віком так і за станом здоров'я.

Економічна ж бідність охоплює економічно активні верстви населення: працюючих та тимчасово безробітних громадян. Причини її виникнення лежать в площині економічного розвитку країни: основні особливості - проходження економічних циклів на хвилі спаду і кризи та якість економічного зростання на хвилі підйому. В українських реаліях серед зайнятого населення з'являються так звані «нові бідні», причини зубожіння котрих пов'язані з економічними умовами котрі постійно змінюються. До них можна віднести: людей з раніше престижною освітою, але працюючих в непрестижній професії (працівники освіти, охорони здоров'я, культури та мистецтва); працездатні громадяни, котрі стали неконкурентоспроможні на ринку праці в результаті зміни вимог і структури попиту на ньому; люди котрі зазнали невдачі в підприємницькій діяльності, самозайнятості, операцій з нерухомістю, шахрайства на фінансовому ринку та інше; працівники, котрі стали бідними в результаті нерівномірності отримання доходів (затримки в виплаті заробітної плати, соціальної допомоги, пенсії).

З 2017 р. вже другий рік поспіль в Україні спостерігається слабе зростання економіки на помірні 2,5%, проте рівень бідності залишається вищим, ніж у докризовий період [14]. Прямі іноземні інвестиції та рівень кредитування приватного сектору залишаються ще досить на низькому рівні. Дефіцит бюджету в розмірі 2,3% ВВП у 2017 р. було

досягнуто завдяки значному зростанню надходжень. В 2017 р., внутрішнє споживання зросло на 6,7% (порівняно з 1,3% у 2016 р.), переважно через значне підвищення зарплат та пенсій, що спричинило додатковий інфляційний тиск. Індекс споживчих цін досяг 13,7% наприкінці 2017 р., що є значно вище, ніж ціль НБУ у 8+/- 2% [14]. Як наслідок, починають відбуватися зміни в структурі бідного населення.

Все ж таки, хоч і повільно відбувається зростання доходів українців, це також стосується перш за все і найбідніших та некваліфікованих працівників, що отримували менше 3200 грн (лише в бюджетному секторі таких було близько мільйона; в приватному – щонайменше 2,6 млн.) [15]. Але треба мати на увазі, що реальна зарплата виросла не у всіх, хто офіційно отримував «мінімалку» – оскільки певна частина робітників зайнята в неформальному секторі та/або отримувала (і отримує) додаткові виплати в «конвертах» [16]. Тому можуть виникати ситуації, коли реальний дохід працівника зменшиться. Тим не менше, у більшості некваліфікованих працівників зарплата дійсно зросла.

На нашу думку, неформальна економіка в нашій країні відіграла в певному сенсі позитивну роль, пом'якшивши негативні наслідки ринкових реформ 90-х, 2000 – х років. Для багатьох видів господарської діяльності в неформальному секторі економіки характерним є низька продуктивність праці, невисокий рівень заробітної плати та погані умови праці. Наявність тісного взаємозв'язку між офіційним та неформальним сектором економіки, а також тенденції останніх років до глобалізації неформального сектору, обумовлюють необхідність забезпечити більший соціальний захист і мінімальні стандарти зайнятості в даному секторі економіки. Існування в Україні неформальної зайнятості призвело не тільки до зниження фактичного безробіття, але й до заповнення непривабливих з точки зору умов та оплати праці робочих місць. В період нестабільної економічної ситуації та

кризи в неформальному секторі економіки з'являються додаткові можливості працевлаштування і отримання доходів які сприяють зниженню рівня бідності. Поряд з вторинною зайнятістю і веденням особистого підсобного господарства, робота в неформальному секторі економіки, яка дозволяє частково ухилитися від сплати податків є стратегією виживання котра дає можливість вийти зі стану бідності.

На наш погляд, неформальний сектор економіки не становить суттєвої загрози існуванню підприємств офіційного сектору. Швидше за все, між двома секторами існує симбіозний зв'язок. Робота дома, різні системи зовнішнього підряду, форми субпідряду лиш укріплюють зв'язки між офіційним та неформальним секторами економіки. Хоча неформальний сектор, як правило, асоціюється з виробництвом товарів та послуг бідними верствами населення для не багатих, в ньому також виробляються трудомісткі товари та послуги для внутрішніх та зовнішніх споживачів з високим рівнем доходу. В період економічних криз неформальна економіка задовольняє потребу в робочих місцях та створює можливість для додаткового заробітку.

В Україні формуються передумови так званої хронічної, «спадкової» бідності - діти з бідних сімей майже приречені на таке ж бідуювання у дорослому житті; вони не мають можливості належним чином забезпечити необхідне своїм нащадкам, і ті теж будуть бідними. Отже, сьогоднішня Українська бідність загрожує перетворитися і на проблему майбутнього. Найбільш загрозлива для суспільства - раптова збіднілість переростає у повсякденно тривале явище. Отже якщо не вжити негайних заходів, наше суспільство вступить у фазу тривалої бідності зі всіма ознаками деградації: політичної, економічної, соціокультурної, демографічної, екологічної тощо. Бо бідних, по-перше, не цікавить майбутнє (треба вижити «зараз» і «тут»), а, по-друге, свідомістю бідної людини легко

маніпулювати (вона вірить будь-яким обіцянкам і подачкам).

Висновки. Отже, специфіка економічної бідності населення України така, що наявність роботи в працездатного населення не є гарантією захисту від бідності. Модель бідності яка сформувалась в Україні – результат хронічно низьких доходів від зайнятості в наслідок низького рівня розвитку української економіки. Існуюча на сьогодні модель економічного розвитку не здатна усунути підґрунтя бідності працюючого населення України.

Для боротьби з бідністю такого типу необхідно використовувати методи, які дозволять даним категоріям домогосподарств самостійно, постійно підвищувати рівень своїх доходів. Необхідно створити умови і надати можливість українцям в повному обсязі реалізувати свій трудовий потенціал, забезпечити не просто зайнятість населення, а продуктивну зайнятість, оплачену в відповідності з рівнем кваліфікації і часткою внеску кожного в зростання ВВП країни. Вирішення такої глобальної проблеми можливе тільки в умовах реалізації стратегії якісного економічного росту країни направленої на формування нової структури української економіки.

Отже, є лише один спосіб виходу з бідності — створення всебічних ефективних і, головне реально діючих умов для включення людського загалу в діяльність з життєво забезпеченими доходами — створювати умови якомога більшому загалу мати гідну роботу і достойну заробітну плату.

Література:

1. Лібанова Е. Подолання бідності: погляд науковця. Україна: аспекти праці: журнал. 2003. №7. С. 26-32.
2. Minimum Wages around the world. URL : <http://www.wageindicator.org/main/salary/minimum-wage> (дата звернення 10.10.2018).
3. Minimum wage statistics. URL : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Minimum_wage_statistics (дата звернення 10.10.2018).

4. Закон України «Про Державний бюджет України на 2017 рік». URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19> (дата звернення 10.10.2018).

5. Federal minimum wage will increase to \$7.25 on July 24 URL : <http://www.dol.gov/opa/media/press/esa/esa20090821.htm> (дата звернення 10.10.2018).

6. Nathan R.P. Institutional Change and the Challenge of the Underclass. Annals of the American Academy of Political and Social Science, 1989, vol. 501, pp. 170–181.

7. Townsend P. Meaning of Poverty. The British Journal of Sociology, 2010, no. 61, pp. 85–102. doi: 10.1111/j.1468-4446.2009.01241.x

8. Ricketts E.R., Mincy R.B. Growth of the Underclass: 1970–1980. The Journal of Human Resources, 1990, vol. 25, no. 1, pp. 137–145. doi: 10.2307/145731

9. Andersen J., Larsen J.E. The Underclass Debat: A Spreading Disease? Social Integration and Marginalization. Frederiksberg, 1995.

10. Atkinson A.B. The Restoration of Welfare Economics. American Economic Review (American Economic Association), 2011, no. 101, pp. 157–161. doi: 10.1257/aer.101.3.157

11. Annual Meetings development events. The World Bank. URL : <http://www.worldbank.org/en/search?q=poverty¤tTab=2> (дата звернення 10.10.2018).

12. Мінімальна заробітна плата URL : <https://index.minfin.com.ua/labour/salary/min/> (дата звернення 10.10.2018).

13. Официальный курс валют URL : <http://minfin.com.ua/currency/nbu/> (дата звернення 10.10.2018).

14. Україна Економічний огляд 10 квітня 2018 р. URL : <http://pubdocs.worldbank.org/en/> (дата звернення 10.10.2018).

15. У Мінсоцполітики сказали, скільки українців офіційно отримують мінімальну зарплату. 5 канал. URL : <http://www.5.ua/ekonomika/minimalnu-zarplatu-vukraini-ofitsiino-otrymuiut-blyzko-37-mln-liudeiminsotspolityky-130002.html> (дата звернення 10.10.2018).

16. Половина украинцев получает зарплату в конвертах. Сегодня. URL : <http://segodnya.ua/economics/business/polovina-ukraincev-poluchaet-zarplatu-v-konvertah754932.html> (дата звернення 10.10.2018).

Reference:

1. Libanova E. Podolannia bidnosti: pohliad naukovtsia. Ukraina: aspekty pratsi: zhurnal. 2003. №7. С. 26-32.

2. Minimum Wages around the world. URL : <http://www.wageindicator.org/main/salary/minimum-wage> (дата звернення 10.10.2018).

3. Minimum wage statistics. URL : [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Minimum_wage_statistics)

[explained/index.php/Minimum_wage_statistics](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Minimum_wage_statistics) (дата звернення 10.10.2018).

4. Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2017 rik». URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19> (дата звернення 10.10.2018).

5. Federal minimum wage will increase to \$7.25 on July 24 URL : <http://www.dol.gov/opa/media/press/esa/esa20090821.htm> (дата звернення 10.10.2018).

6. Nathan R.P. Institutional Change and the Challenge of the Underclass. Annals of the American Academy of Political and Social Science, 1989, vol. 501, pp. 170–181.

7. Townsend P. Meaning of Poverty. The British Journal of Sociology, 2010, no. 61, pp. 85–102. doi: 10.1111/j.1468-4446.2009.01241.x

8. Ricketts E.R., Mincy R.B. Growth of the Underclass: 1970–1980. The Journal of Human Resources, 1990, vol. 25, no. 1, pp. 137–145. doi: 10.2307/145731

9. Andersen J., Larsen J.E. The Underclass Debat: A Spreading Disease? Social Integration and Marginalization. Frederiksberg, 1995.

10. Atkinson A.B. The Restoration of Welfare Economics. American Economic Review (American Economic Association), 2011, no. 101, pp. 157–161. doi: 10.1257/aer.101.3.157

11. Annual Meetings development events. The World Bank. URL : <http://www.worldbank.org/en/search?q=poverty¤tTab=2> (дата звернення 10.10.2018).

12. Minimalna zarobitna plata URL : <https://index.minfin.com.ua/labour/salary/min/> (дата звернення 10.10.2018).

13. Ofytsyalni kurs valiut URL : <http://minfin.com.ua/currency/nbu/> (дата звернення 10.10.2018).

14. Ukraina Ekonomichnyi ohliad 10 kvitnia 2018 r. URL : <http://pubdocs.worldbank.org/en/> (дата звернення 10.10.2018).

15. U Minsotspolityky skazaly, skilky ukraintsiv ofitsiino otrymuiut minimalnu zarplatu. 5 kanal. URL : <http://www.5.ua/ekonomika/minimalnu-zarplatu-vukraini-ofitsiino-otrymuiut-blyzko-37-mln-liudeiminsotspolityky-130002.html> (дата звернення 10.10.2018).

16. Polovyna ukraintsev poluchaet zarplatu v konvertakh. Segodnia. URL : <http://segodnya.ua/economics/business/polovina-ukraincev-poluchaet-zarplatu-v-konvertah754932.html> (дата звернення 10.10.2018).

Стаття надійшла до редакції 12.10.2018 р.

УДК 339.137:658

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ

Бєлова О.І.

к.е.н., доцент кафедри управління проектами та бізнес-адміністрування, Університет економіки та права
«КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: belovaelenag@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9359-6947, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-86-93>

FORMATION OF COMPETITIVE STRATEGY FOR TRADING ENTERPRISE

O. Bielova

PhD, associate professor department of project management and business administration,
«KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: belovaelenag@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9359-6947, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-86-93>

Анотація. У статті визначено та проаналізовано поняття конкурентної стратегії підприємства та визначено, що це спосіб отримання стійких конкурентних переваг (при врахуванні екзогенних та ендогенних детермінантів) у кожній стратегічній одиниці бізнесу підприємства шляхом конкурентної боротьби, задоволення різноманітних і мінливих потреб споживачів краще, ніж це роблять конкуренти; та розширення кола споживачів. Охарактеризовано основні чинники, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності підприємства, розглянуто основні конкурентні стратегії теорії стратегічного управління та виділено ті, що актуальні для застосування підприємствами України на сучасному етапі розвитку економіки. До таких віднесено стратегію лідерства по витратах, сфокусовану стратегію диференціації та сфокусовану стратегію на низьких витратах. Також проаналізовано принципи формування конкурентної стратегії на сучасному підприємстві, до яких відносяться цілеспрямованість, системність, обмеженість ресурсів, комплексність, альтернативність, оптимальність, послідовність дій, керованість, гнучкість та ефективність. Запропоновано етапи реалізації конкурентної стратегії на підприємстві торгівлі: визначення напрямків проведення заходів, розподіл обов'язків персоналу в процесі реалізації заходів, визначення темпу і термінів здійснення заходів, спостереження за ходом впровадження заходів, створення систем підтримки і контролю результатів впровадження заходів, контроль. Така послідовність дозволить забезпечити довгострокову життєздатність результатів впровадження запропонованих заходів. Доведено, що аналіз стратегічного потенціалу, визначення ключових факторів успіху підприємства та його слабких місць у конкурентній боротьбі дозволить виявити внутрішні процеси на підприємстві, які можуть розглядатися як його сильні або слабкі сторони, оцінити їх важливість та визначити конкурентні переваги.

Ключові слова: підприємство, підприємство торгівлі, конкурентоспроможність, стратегічне управління, конкурентна стратегія.

Формул: 0, рис.: 1, табл.: 4, бібл.: 12

Annotation. The article defines and analyzes the concept of competitive strategy of the enterprise and it is determined that this is a way of obtaining stable competitive advantages (taking into account exogenous and endogenous determinants) in each strategic business unit of an enterprise through competition, meeting the diverse and changing needs of consumers better than competitors do; and consumer empowerment. Article describes the main factors contributing to increasing the competitiveness of the enterprise, examines the main competitive strategies of the theory of strategic management and highlights those that are relevant for the enterprises of Ukraine at the present stage of economic development. These include cost leadership strategies, a focused differentiation strategy, and a focused low cost strategy. The principles of forming a competitive strategy at a modern enterprise are also analyzed which include focus, systemic, resource constraints, complexity, alternatives, optimality, sequence of actions, manageability, flexibility and efficiency. The stages of the implementation of a competitive strategy at the trade enterprise are proposed: definition of directions of events, division of duties of personnel in the process of implementation of measures, determination of the pace and timing of implementation of measures, monitoring of the implementation of measures, creation of support and monitoring systems for the implementation of measures, control. Such a sequence will ensure the long-term viability of the results of the implementation of the proposed measures. It is proved that the analysis of strategic potential, identifying key success factors for the company and its weaknesses in the competition will identify the internal processes of the

company, which can be viewed as strengths or its weaknesses, assess their significance and determine competitive advantage

Key words: *enterprise, trade enterprise, competitiveness, strategic management, competitive strategy*

Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 4, bibl. : 12

Постановка проблеми. Глобалізація економічної діяльності є однією з головних тенденцій у розвитку сучасного світу, яка істотно впливає не лише на економічне життя, але й має політичні та соціальні наслідки. Ці наслідки все більше відчувають на собі практично всі країни і серед них, звичайно, Україна, яка усвідомлено і цілеспрямовано рухається в напрямку інтеграції в міжнародну економіку [11]. Тому проблема підвищення конкурентоспроможності підприємств посідає провідне місце у теорії стратегічного розвитку, оскільки її вирішення забезпечує успішне функціонування підприємств і є основою забезпечення конкурентної здатності держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тлумачення конкурентних стратегій виконується в багатьох працях економістів: Афанасьєва М., П'ятницької Г., Ракші Н., Дорошенко Ю., Лапіна Є., Федоніна О., Репіної І., Олексюка О., Краснокутської Н., Портера М., Дойля П. та ін. Теорія стратегічного управління узагальнює наукові знання, економічні категорії, інструментарій побудови конкурентних стратегій, досвід теоретико-методичних

досліджень процесу їх формування і розвитку.

Розробки багатьох авторів адаптовані до умов ринкової трансформації економіки України, однак відсутній комплексний підхід до поєднання класичних та сучасних конкурентних стратегій.

Формулювання цілей статті. Дослідити основні чинники, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності підприємства, розглянути основні конкурентні стратегії теорії стратегічного управління та виділити ті, що актуальні для застосування підприємствами України на сучасному етапі розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Своїм змістом стратегії підприємств відображають особливості їх функціонування, стадії розвитку, конкурентний статус тощо. Позначаються на них і особливості національної економіки, галузі, до якої вони належать, а також такі суб'єктивні чинники, як стратегічне бачення та мислення їх засновників і менеджерів [1, 3].

Складну і багатоманітну сукупність стратегій класифікують за такими ознаками (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікаційні ознаки стратегій підприємства

№	Класифікаційна ознака	Стратегії
1	за напрямом розвитку підприємства	стратегії зростання, обмеженого зростання, скорочення тощо. їх називають базовими стратегічними альтернативами
2	за рівнем управління	корпоративна (портфельна), ділова (бізнес-стратегія), функціональна (деталізує, підтримує корпоративну і ділову), операційна (забезпечує досягнення стратегічної мети) стратегії. Всі вони утворюють «піраміду» взаємопов'язаних стратегій (А. Томпсон, А. Стрікланд)
3	за напрямками діяльності	товарна (визначає перспективний асортимент товару, обсяг його виробництва і реалізації, розроблення нових товарів, технологій) і ринкова (обумовлює ринкову поведінку, організацію збуту тощо) стратегії
4	за досягненням конкурентних переваг	стратегії фокусування, диверсифікації, економії на витратах, диференціації (М. Портер)
5	за позицією в галузі, ринковому сегменті	конкурентні стратегії (стратегії лідера, послідовника, претендента на лідерство і новачка)

Джерело: складено автором [1, 3, 9]

На нашу думку, конкурентна стратегія – це спосіб отримання стійких конкурентних переваг (при врахуванні екзогенних та ендогенних детермінантів) у кожній стратегічній одиниці бізнесу підприємства шляхом конкурентної боротьби, задоволення різноманітних і мінливих потреб споживачів краще, ніж це роблять конкуренти; та розширення кола споживачів [2].

Слід звернути увагу на те, що категорія «конкурентоспроможність» є синтетичною, тобто такою, що пов'язана з низкою факторів довго- та короткострокового економічного розвитку, таких, як [2, 3]:

- *просторова орієнтація підприємства* (цільовий ринок, галузева належність, мікросередовище, регіональні особливості);

- *динамічність* (трансформування конкурентоспроможності із короткострокової у стратегічну, міжнародну та світову);

- *системність* (врахування дії максимально можливої кількості факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства у процесі реалізації стратегії, побудова стратегічного балансу підприємства для нарощення конкурентного потенціалу);

- *самодостатність* (формування системи компетенцій як здатностей забезпечення неперервного розвитку конкурентного потенціалу); унікальність (випуск висококонкурентної продукції);

- *ієрархічність* (конкурентоспроможність факторів виробництва, товару, підприємства, галузі, регіону, держави).

Підприємства торгівлі, які впевнено і надійно утримують свої конкурентні позиції на ринку, мають у своєму арсеналі чітко сформульовану стратегію, яка складається з запланованих, продуманих цілеспрямованих дій у різному масштабі часу і простору на непередбачений розвиток ситуації і на конкурентну боротьбу, що підсилюється. З цього

приводу відомий економіст-дослідник П. Дойль відзначає наступне: «Підприємства, що не звертають належної уваги на ринки, які постійно змінюються, та не відслідковують ринкову ситуацію, приречені бути викинутими на берег» [8].

Це свідчить про те, що виживання будь-якого підприємства залежить від уміння постійно підтримувати його високу конкурентоспроможність на ринку, вчасно реагувати на зовнішні зміни, на вимоги ринку, на конкуренцію.

Справедливим буде твердження, що ділові стратегії підприємства будуть перемагати за умови, якщо їхньою основою є стійка конкурентна перевага, тобто конкурентна стратегія.

На сьогоднішній день підприємствам торгівлі України притаманні три конкурентні стратегії, які розглянемо більш детально у табл. 2.

Визначення стратегій – це процес, у якому враховуються всі аспекти зовнішнього та внутрішнього функціонування підприємства. Існує багато систем класифікації факторів, які дають змогу вивчити стан зовнішнього середовища підприємства [4, 10].

При цьому всі автори у розгляді середовища непрямого впливу особливу увагу приділяють факторам, що характеризують стан національної економіки. З цієї точки зору середовище, у якому працюють українські підприємства, має наступні особливості (табл. 3).

Різка зміна умов дії вітчизняних підприємств торгівлі, вимоги, що висували ринкові відносини та стан вітчизняної економіки, поставили перед ними першочергові завдання – адаптації та виживання у нових умовах. Проте, зміни у середовищі функціонування підприємств не призвели до адекватних змін підходів до управління. Воно базувалось на контролі та екстраполяції, але практично не використовувало систему управління на основі передбачення змін та прийняття гнучких екстрених рішень.

Таблиця 2

Класичні конкурентні стратегії підприємств

Стратегія	Коли застосовується	Характеристика	Переваги	Недоліки
<i>Стратегію лідерства по витратах</i>	Прийнятна тоді, коли на ринку багато споживачів, які достатньо активно реагують на ціни	Спрямована на зниження витрат по всьому ланцюгу цінностей підприємства, на всіх етапах та напрямках його виробництва і обігу. Її завдання: створення стійкої переваги над конкурентами у витратах.	Підприємство може: а) повести конкурентну боротьбу за розширення своєї частки ринку шляхом, продажі товару по цінах конкурентів і нижчих (дешевих); б) отримувати високі прибутки, продаючи товар по ринкових цінах, при нижчих від ринкових затратах.	Перевага у витратах приносить користь доти, доки конкуренти не почнуть агресивні спроби знизити свої ціни і змінити статус-кво на ринку.
<i>Сфокусовану стратегію диференціації</i>	Стає можливою у міру того, як диференціюються, урізноманітнюються запити споживачів, які уже не обмежуються стандартним, хоч і дешевим товаром (послугою)	Підходи успішної диференціації, розширення характеристик товару: нові відмінні смакові якості; доставка до місця експлуатації, монтаж і наладка; нові специфічні властивості; більше цінності за ті ж гроші; відмінності в дизайні, обробці; престижність; більша надійність і безпека; висока якість виконання; найвищий імідж і репутація; повний асортиментний ряд; технологічне лідерство; повномасштабний сервіс тощо.	Міцний та лояльний сегмент ринку, прихильність споживачів	Якщо ж покупці не бачать ніякої цінності у додаткових рисах диференційованого товару, щоб його купити замість товару конкурента, або якщо ці додаткові риси легко копіюються, стратегія диференціації успіху мати не буде
<i>Сфокусовану стратегію на низьких витратах</i>	При глибокій спеціалізації підприємства	Означає глибоку спеціалізацію підприємства, його окремих СОБ, зосередження їх зусиль або на одному із сегментів ринку, або на певній групі товарів, або на окремій групі покупців, або на низьких витратах.	Знаходження на ринку тієї ніші, в якій підприємство хоче і може забезпечити собі прибуток	Залежить від даного купівельного сегменту ринку, що вимагає унікальних характеристик товару

Джерело: складено автором на основі [3, 7, 8]

Таблиця 3

Підходи до виконання задач з розробки стратегії

Підхід	Переваги та недоліки
<i>1. Головний стратегічний (або одноосібний) підхід.</i> Керівник є головним стратегом і підприємцем, який має вирішальний голос при аналізі, формуванні альтернатив і визначенні основних стратегій.	Вкрай централізована робота з розробки стратегії виправдана, коли керівник має сильне інтуїтивне бачення того, що і як має бути зроблено. Основна слабкість підходу – масштаб стратегії надто залежить від майстерності однієї людини у розробці стратегій.
<i>2. Підхід, побудований на делегуванні повноважень.</i> Керівник передає розробку стратегії підлеглим – можливо, персоналу зі стратегічного планування або іншим ланкам.	До переваг можна віднести можливість для керівника обирати з безлічі стратегічних ідей, а також широкую участь керівників усіх рівнів та з різних регіонів. Основна слабкість підходу - загроза віддалення керівника від процесу розробки стратегії. Результат - стратегії, що мають справу із проблемами сьогодення, не орієнтовані на використання майбутніх можливостей підприємства.
<i>3. Спільний (або побудований на співробітництві) підхід.</i> Проміжний підхід між двома попередніми. Керівник залучає підлеглих - майбутніх ключових виконавців до розробки узгодженої стратегії.	Головною перевагою є те, що участь майбутніх виконавців у розробці стратегії посилює їх прихильність до успіху втілення планів. Але є й певний ризик: стратегія може стати компромісом, позбавленим сміливої творчої ініціативи.
<i>4. Ініціативний підхід.</i> Керівник спонукає підлеглих до розробки, захисту та втілення у життя певної стратегії.	Сила підходу полягає у тому, що фахівцям із привабливими стратегічними пропозиціями надають можливість і ресурси для їх апробації. Це сприяє тому, що організація має здатність до оновлення.

Джерело: складено автором на основі [3, 5, 6, 7]

В умовах високих темпів інфляції негативний ефект від помилок керівників міг погашатися за рахунок інфляційного доходу. Проте стабілізація економічної ситуації, що намітилась на початку XXI століття, закінчення періоду масової приватизації призвели до розуміння новими власниками та керівниками підприємств необхідності стратегічного управління в сучасних умовах постіндустріальної епохи. Таким чином, формування стратегічного управління на вітчизняних підприємствах пов'язано з переходом до ринкових умов функціонування, одержанням реальної

самостійності, реформуванням власності на засоби виробництва, стриманням темпів інфляції [10].

Необхідно зазначити, що формування конкурентної стратегії має системний характер, тобто всі елементи механізму взаємопов'язані та цілеспрямовано функціонують на досягнення поставленої мети, а саме забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Важливим елементом даного процесу є принципи формування конкурентної стратегії, до яких відносяться принципи, вказані у табл. 4.

Таблиця 4

Принципи формування конкурентної стратегії на підприємстві торгівлі

№	Принцип	Характеристика
1	<i>цілеспрямованість</i>	орієнтованість на досягнення конкретних цілей
2	<i>системність</i>	урахування ієрархічності та взаємообумовленості у взаємозв'язку між ланками стратегії
3	<i>обмеженість ресурсів</i>	врахування лише необхідної кількості ресурсів, виключення зайвих затрат
4	<i>комплексність</i>	урахування всіх сфер та факторів, які впливають на розробку та реалізацію конкурентної стратегії
5	<i>альтернативність</i>	вибір конкурентної стратегії з великої кількості
6	<i>оптимальність</i>	досягнення найбільшого ефекту за умови досягнення поставленої цілі за рахунок реалізації послідовності етапів, які забезпечують оптимальність управління
7	<i>послідовність дій</i>	становлять процес розробки стратегії з урахуванням фактора часу
8	<i>керованість</i>	процес впливу керуючої системи на керовану
9	<i>гнучкість</i>	здатність реагувати на зміни зовнішнього середовища
10	<i>ефективність</i>	реалізація зовнішнього зв'язку та контролю для визначення міри досягнення поставлених цілей шляхом використання визначеного обсягу ресурсів

Джерело: складено автором на основі [3, 5, 6, 7]

Ефективна реалізація процесу формування конкурентної стратегії визначається наявністю відповідного забезпечення, що включає в себе такі складові, як нормативно-правове, організаційне, інформаційне, ресурсне.

Підприємству належить визначити оптимальний темп впровадження заходів, беручи до уваги технічні та організаційні особливості підприємства, а також час, необхідний для активізації потенціалу персоналу та позитивного сприйняття змін пасивними працівниками (рис. 1.)

Така послідовність дозволить забезпечити довгострокову життєздатність результатів впровадження запропонованих заходів.

Вихідною точкою процесу формування конкурентної стратегії є визначення цілей

конкурентної боротьби. Встановлення довгострокових та короткострокових цілей гарантує чітке розуміння та ґрунтовне пояснення сенсу формування конкурентної стратегії підприємства. Конкретна постановка завдань, що потребують вирішення, в підсумку дозволить підприємству збільшити частку ринку, освоїти нові сегменти або ж утримати існуючу частку, захистившись від нападу агресивних конкурентів.

З метою виявлення наявних загроз та сприятливих можливостей, що впливають на досягнення сформованої мети, важливим етапом процесу формування конкурентної стратегії є аналіз факторів зовнішнього середовища. Окрім того, реалізація цього етапу уможливить визначення стадії життєвого циклу, в якій перебуває галузь, особливостей її структури, уточнення суті

та вагомості шести конкурентних сил (постачальники, споживачі, наявні та майбутні конкуренти, товари-замінники та компліментори), оцінку масштабів діяльності конкурентів тощо [5, 11].

Аналіз стратегічного потенціалу, визначення ключових факторів успіху підприємства та його слабких місць у конкурентній боротьбі дозволить виявити внутрішні процеси на підприємстві, які можуть розглядатися як його сильні або слабкі сторони, оцінити їх важливість та визначити конкурентні переваги. Зазначимо, що важливою складовою цього етапу є оцінка конкурентоспроможності

підприємства, основна суть якої полягає у можливості порівняння між собою підприємств певної конкурентної групи.

Визначення наявних конкурентних переваг та можливостей формування нових є наступним етапом запропонованого процесу, який проводиться з урахуванням аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища. Формулювання множини конкурентних стратегій запропоновано здійснювати шляхом визначення місця підприємства на ринку – його частки, типу конкурентної переваги та перспективних дій на ринку.

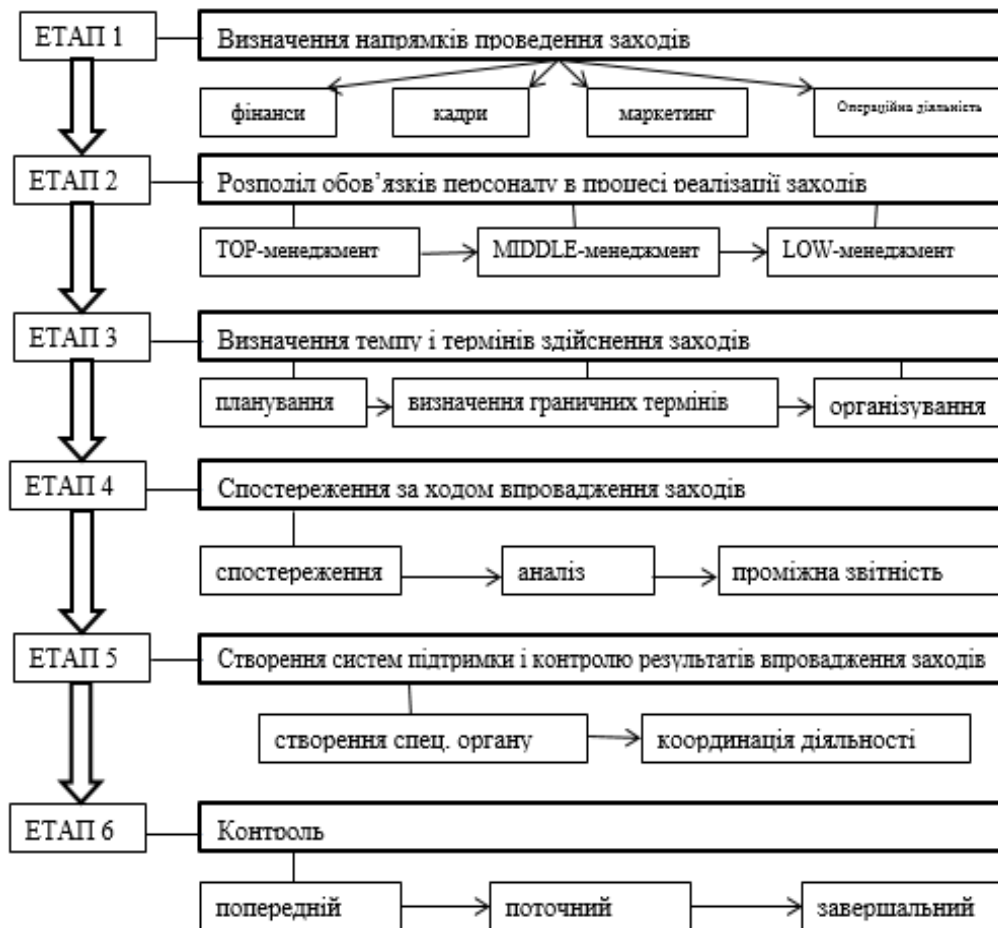

Рис. 1. Етапи реалізації конкурентної стратегії на підприємстві торгівлі

Джерело: складено автором

Одним із ключових процесів формування конкурентної стратегії є її вибір, який доводить той факт, що підприємство дуже рідко стикається з однією стратегією, тому потрібні конкретні критерії, щоб виявляти та аналізувати інші стратегії.

Останній етап здійснюється на основі сукупності критеріїв, а саме: унікальності, ситуативності, невизначеності, адекватності, інтенсивності, швидкості.

Стратегічна проблематика підприємств торгівлі в Україні пов'язана не стільки з прискоренням віддачі інвестицій, з

підвищенням вартості акцій чи з завоюванням нових ринків, скільки з загальною економічною кризою, критичним станом виробництва тощо. Тому йдеться, у першу чергу, про антикризове управління в умовах відсутності раціональної структури і нестабільності економіки. Тільки успішне оволодіння методами і підходами сучасного стратегічного управління з урахуванням ризику появи кризових ситуацій і його успішне впровадження дозволить підприємствам торгівлі функціонувати стабільно та забезпечить їм позитивні перспективи щодо зростання. А творчий підхід до вивчення іноземного досвіду і перенесення його на ґрунті українських підприємств, з урахуванням специфіки господарювання в українській перехідній економіці, посприє вітчизняному бізнесу в становленні конкурентоспроможної торгівлі і зростанню її ефективності [3, 9].

Доцільність формування стратегії та запровадження стратегічного управління у практику вітчизняних підприємств торгівлі обумовлюється тим, що: стратегія, відображаючи систему цінностей, погляди вищого керівництва підприємства торгівлі, його бачення майбутнього, допомагає зорієнтувати персонал у потрібному напрямку; аналіз середовища підприємства торгівлі, трактуючи вихідну ситуацію, визначає обмеження, які ним накладаються і можливу його еволюцію; сформована стратегія виступає інструментом координації, який забезпечує узгодження цілей, а у випадку виникнення протиріч сприяє досягненню компромісів, допомагає здійснювати діагностику діяльності підприємства, визначає причини відхилень між результатами та цілями (причини стратегічних розривів); наявність сформованої стратегії підвищує адаптивну готовність підприємства до непередбачених змін, демонструє зв'язок між функціональними підрозділами підприємства, сприяє обґрунтованому управлінню.

Висновки. Таким чином, в умовах нестабільного розвитку економіки та

посилення конкуренції у сфері торгівлі важливе місце в управлінні підприємством займає формування та реалізація конкурентної стратегії. Наведений процес формування конкурентної стратегії, основними елементами якого є мета, концепція, загальна стратегія, принципи, функції, інструментарій, нормативно-правове, організаційне, ресурсне та інформаційне забезпечення, дозволить гарантувати ефективність і чіткість розробки конкурентної стратегії підприємства. Запровадження даного процесу на підприємстві дозволить зайняти й утримувати в довгостроковій перспективі сильну конкурентну позицію у сфері торгівлі.

Література:

1. Балабанова Л. В. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств: стратегічний підхід: монографія. Донецьк, 2006. 294 с.
2. Батенко Л. Практические подходы к повышению эффективности организации производственных процессов. *Менеджер по персоналу* : журнал. 2009. № 7. С. 59-67.
3. Белова О. І. Теоретичні аспекти формування мотиваційного механізму стратегічного управління торговельними мережами. *Інноваційна економіка* : журнал. №10, 2012, С. 109-115.
4. Белова О. І. Методологічний підхід до формування змісту та структури мотиваційного механізму стратегічного управління торговельними мережами. *БІЗНЕС-ІНФОРМ* : журнал. БИ-2-2013, С. 155-163.
5. Белова О. І. Формування тривимірної матриці станів мотиваційного механізму стратегічного управління торговельними мережами, № 2, 2013, С. 52-57.
6. Гордієнко П. Л. Стратегічний аналіз : навч. посіб. Київ : Алерта, 2008. 478 с. 464-473.
7. Довгань Л. Є. Стратегічне управління : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2011. 440 с.
8. Наливайко А.П. Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку: монографія. Київ : КНЕУ, 2001. 227 с.
9. Петрова І. Л. Стратегічне управління людськими ресурсами: навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2013. 466 с.
10. Петрова І. Л. Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди: монографія. Київ, 2010. 320 с.
11. Хміль Ф. Удосконалення управління вітчизняними організаціями в контексті економічних та суспільних змін. Вісник Тернопільського національного економічного університету : журнал. 2009. №1. С. 31-35.

12. Шершньова З. Є. Стратегічне управління
Стратегічне управління : підручник. 2-ге вид.,
перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2004. 699 с.

Reference:

1. Balabanova L. V. Marketynhove upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv: stratehichnyi pidkhid: monohrafiia. Donetsk, 2006. 294 s.
2. Batenko L. Praktycheskye podkhodi k povishenyiu efektyvnosti orhanyzatsyyi proyzvodstvennikh protsessov. Menedzher po personalu : zhurnal. 2009. № 7. S. 59-67.
3. Bielova O. I. Teoretychni aspekty formuvannia motyvatsiinoho mekhanizmu stratehichnoho upravlinnia torhovelnykh merezhamy. Innovatsiina ekonomika : zhurnal. №10, 2012 [36], S. 109-115.
4. Bielova O. I. Metodolohichniy pidkhid do formuvannia zmistu ta struktury motyvatsiinoho mekhanizmu stratehichnoho upravlinnia torhovelnykh merezhamy. BIZNES-INFORM : zhurnal. BY-2-2013, S. 155-163.
5. Bielova O. I. Formuvannia tryvymirnoi matrytsi staniv motyvatsiinoho mekhanizmu stratehichnoho upravlinnia torhovelnykh merezhamy, № 2, 2013, S. 52-57.
6. Hordiienko P. L. Stratehichnyi analiz : navch. posib. Kyiv : Alerta, 2008. 478 s. 464-473.

7. Dovhan L. Ye. Stratehichne upravlinnia : navch. posib. 2-he vyd. Kyiv : TsUL, 2011. 440 s.

8. Nalyvaiko A. P. Teoriia stratehii pidpriemstva. Suchasnyi stan ta napriamky rozvytku: monohrafiia. Kyiv : KNEU, 2001. 227 s.

9. Petrova I. L. Stratehichne upravlinnia liudskymy resursamy: navch. posib. Kyiv : KNEU, 2013. 466 s.

10. Petrova I. L. Innovatsiina diialnist: stymuly ta pereshkody: monohrafiia. Kyiv, 2010. 320 s.

11. Khmil F. Udoskonalennia upravlinnia vitchyznianymy orhanizatsiiamy v konteksti ekonomichnykh ta suspilnykh zmin. Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu : zhurnal. 2009. №1. S. 31-35.

12. Shershnova Z. Ye. Stratehichne upravlinnia Stratehichne upravlinnia : pidruchnyk. 2-he vyd., pererob. i dop. Kyiv : KNEU, 2004. 699 s.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2018 р.

УДК 331.5:331.56

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА РІВЕНЬ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ

Карюк В.І.¹, Білокур Г.В.²

¹ к.е.н., доцент кафедри туризму, Університет «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (097)-40-06-739, e-mail.: cryshtaleva.voda@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2800-6565

² магістр, Університет «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (095)0717166, e-mail.: anyabv888@gmail.com
ORCID: 0000-0007-2345-7456, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-94-102>

ANALYSIS OF FACTORS INFLUENCING UNEMPLOYMENT IN UKRAINE UNDER CURRENT CONDITIONS

V. Karyuk¹, H. Bilokur²

¹ Ph.D., associate professor at the department of tourism, «KROK» University,
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (097)-40-06-739, e-mail.: cryshtaleva.voda@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2800-6565

² master degree holder, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (095)0717166, e-mail.: anyabv888@gmail.com
ORCID: 0000-0007-2345-7456, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-94-102>

Анотація. За сучасних умов інтеграції Української економіки до Європейського Союзу, коли одним із ключових напрямів орієнтації глобальної політики держави є досягнення високого рівня зайнятості населення, вагомим перешкодою постає зростання рівня безробіття в країні. Встановлено, що за останні роки в Україні спостерігається тенденція погіршення економічного становища ринку праці, зростання безробіття, зменшення населення працездатного віку, зростання рівня інфляції, зменшення обсягів допомоги по безробіттю, при цьому слабо керовані процеси євроінтеграції ще більше впливають на підвищення рівня безробіття, що обумовлює собою деградацію трудового потенціалу країни. За результатами аналізу тенденцій, що склалися на ринку праці України за останні роки, відповідно до показників зайнятості населення та рівня безробіття, визначено, причини, що формують високий рівень безробіття в Україні. На основі статистичних даних проаналізовано динаміку рівня безробіття в Україні за причинами незайнятості населення за останні роки та визначено негативні наслідки високого рівня безробіття в країні. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу визначено фактори, які за сучасних умов мають найбільший вплив на рівень безробіття, до них належать: індекс інфляції, індекс реальної заробітної плати, частка пенсіонерів, частка студентів денної форми навчання, відношення кількості безробітних чоловіків до загальної кількості безробітних. Запропоновано шляхи підвищення рівня зайнятості населення України, основними з яких є: посилення дії з боку державного апарату управління щодо підготовки робочої сили до новітніх умов праці; виведення з тіні малого підприємництва; орієнтація держави на підвищення знань, вмінь, навичок, компетентності підростаючого працездатного населення; стимулювання реєстрації безробітних у державних центрах зайнятості шляхом збільшення обсягів виплат допомоги по безробіттю, надання широкого спектру послуг з навчання, пошуку місця роботи відповідно фаху та попередньої займаної посади; орієнтація державної економіки на створення та «повернення до життя» робітничих спеціальностей в різних сферах зайнятості країни; удосконалення системи охорони праці тощо.

Ключові слова: ринок праці, безробіття, рівень безробіття, рівень зайнятості, причини незайнятості, наслідки безробіття, кореляційно-регресійний аналіз.

Формул: 1; рис.: 1, табл.: 2, бібл.: 15

Annotation. Under the current conditions of integration of the Ukrainian economy into the European Union, when one of the key directions of the country's global policy orientation is the achievement of a high level of employment, a significant obstacle is the increase in the unemployment rate in the country. It is established that in recent years in Ukraine there has been a tendency of deterioration of the economic situation of the labor market, an increase in unemployment, a decrease in the working-age population, an increase in the level of inflation, and a decrease in the amount of unemployment benefits, while weakly managed processes of European integration have an even greater impact on the increase in unemployment, which causes a degradation of the labor potential of the country. According to the results of the analysis of the tendencies in the labor market of Ukraine in recent years, in accordance with the indicators

of employment and unemployment rate, the reasons for the high unemployment rate in Ukraine are determined. On the basis of statistical data, the dynamics of unemployment in Ukraine are analyzed for reasons of unemployment in recent years and the negative consequences of high unemployment in the country are determined. With the help of correlation-regression analysis, factors that under the present conditions have the greatest impact on the unemployment rate are identified: inflation index, real wage index, share of pensioners, the proportion of full-time students, the ratio of the number of unemployed men to the total number of unemployed. The ways of raising the level of employment of the population of Ukraine are proposed, the main of which are: strengthening of the actions of the state apparatus of management on the training of the workforce to the newest working conditions; withdrawal from the shadow of small business; orientation of the state on the increase of knowledge, skills, skills, competence of the growing working-age population; encouraging the registration of the unemployed in state employment centers by increasing the amount of unemployment benefits, providing a wide range of educational services, looking for a job in line with the specialty and previous position; the orientation of the state economy to the creation and "return to life" of the working professions in various spheres of employment of the country; improvement of the system of labor protection, etc.

Key words: labor market, unemployment, unemployment rate, employment rate, causes of unemployment, consequences of unemployment, correlation-regression analysis.

Formulas: 1; fig.: 1, tabl.: 2, bibl.: 15

Постановка проблеми. Досягнення високого рівня зайнятості – одна з основних цілей макроекономічної політики держави. Економічна система, що створює додаткову кількість робочих місць, ставить задачу збільшити кількість суспільного продукту і тим самим у більшому ступені задовольнити матеріальні потреби населення. При неповному використанні наявних ресурсів робочої сили система працює не досягаючи межі своїх виробничих можливостей. Крім того, наявність високого рівня безробіття в країні створює проблеми і для життєвих інтересів населення, обмежуючи або взагалі позбавляючи можливості прикласти свої уміння в тому роді діяльності, у якому людина здатна найбільш повно проявити себе, через що людина отримує серйозний психологічний стрес. Таким чином показник безробіття є не лише одним із ключових показників для визначення загального стану економіки, оцінки її ефективності, а і важливим соціальним показником.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів причин та наслідків безробіття займалися такі видатні вітчизняні вчені, як Д. Богиня [1], В. Геець [2], О. Грішнова [3], О. Єрмоленко [4], Е. Лібанова [5], І. Марченко [6], І. Тарасова [7], Л. Федоришина [8] та інші. Так, зокрема, О. Грішнова [3], приділяє значну увагу факторам, що впливають на підвищення ефективності професійного навчання безробітних, з метою активізації їх

трудового потенціалу. Е. Лібанова [5], у аналізі проблеми безробіття акцентує більшу увагу на дослідженні причин безробіття серед населення працездатного віку у співвідношенні кількості безробітних та вакансій. І. Марченко [6] у своїх працях обґрунтовує необхідність виявлення особливостей безробіття в умовах світової фінансово-економічної кризи і подальшої рецесії. І. Тарасова [7] приділяє значну увагу аналізу структури безробітного населення за секторами економіки, визначенню середнього терміну пошуку роботи та основним методам, якими при цьому користуються безробітні.

Дослідженням даної проблеми займаються і такі зарубіжні вчені, як: Андреа Бассаніні [9], Атану Гошрай [10], Олівер Денка [9], Алан Маннінг [11], Христос Мусафіріс [12], Даніель Еш [13], Джек Фостен, Дмитрис Хатциніколау та інші. Так, Даніель Еш [13] у своїй праці розглядає чотири обставини які впливають рівень безробіття в країні: встановлення рівня заробітної плати, регулювання зайнятості, глобалізація та грошово-кредитна політика. Андреа Бассаніні та Олівер Денка [9] присвятили себе дослідженню конкретних аспектів функціонування ринку праці та наслідків політики сприяння створенню нових і кращих робочих місць. Вченими розглянуто фактори зниження рівня трудового потенціалу, вплив колективних переговорів на ефективність діяльності працівників на ринку праці, досліджено особливості політики, яка орієнтована на

підвищення зайнятості для працівників, що втратили роботу у зв'язку з економічними причинами.

Не дивлячись на ґрунтовний аналіз стану та причин безробіття багатьма як українськими, так і зарубіжними вченими, питання його подолання в Україні за умов євроінтеграційних процесів є досить новим і дискусійним, та потребує подальших досліджень. Не достатньо вивченими у наукових роботах є також аспекти, що стосуються методики оцінки ступеня впливу макроекономічних факторів на рівень безробіття в країні, що також потребує подальшого дослідження та удосконалення з метою підвищення ефективності регулювання безробіття в Україні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз та визначення основних факторів, що за сучасних умов впливають на стан і динаміку безробіття в Україні, а також визначення напрямів подолання їх негативного впливу.

У дослідженні використовувалися наступні методи: монографічний – для детального вивчення теоретико-методичних засад безробіття; аналізу і синтезу, індукції та дедукції – для розкриття проблеми дослідження, вивчення і деталізації об'єкта дослідження; статистичного економічного аналізу – для узагальнення факторів і показників безробіття в країні; системного аналізу – для вивчення організаційно-методичних засад безробіття; графічний метод – для наочного та схематичного зображення теоретичних і практичних результатів дослідження; факторного аналізу – для оцінки рівня безробіття в країні, кореляційно-регресійного аналізу – для визначення показників, що мають найбільш інтенсивний вплив на рівень безробіття в країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок праці є однією з основних складових ринкової економіки, де відбуваються процеси формування попиту та пропозиції на особливий товар – робочу силу. Соціально-економічні відносини, які з'являються у процесі формування ринку

праці є фундаментальними, тому саме їм держава має приділяти особливу увагу. Ринок праці України наразі має свої специфічні особливості, які потребують аналізу для встановлення перспектив щодо його подальшого розвитку та визначення причин впливу негативних факторів. Тому проаналізуємо тенденції, що склалися на ринку праці України за останні роки відповідно до показників зайнятості населення та рівня безробіття.

Проаналізувавши показники зайнятого та безробітного населення було побудовано діаграму, яка відображає зміни ринку праці та коливання відсотку безробітного населення в Україні (рис. 1). Порівнюючи показники можемо зазначити, що рівень безробітного населення віком 15-70 років та безробітного населення працездатного віку у продовж шести років з 2012 по 2017 р., майже кожного року зростав. У 2014 році відбувся значний стрибок показників безробіття на 2 та 1,9% відповідно. Найвищий рівень безробіття в Україні за аналізований період зафіксований у 2017 році на позначці 9,5% безробітного населення віком 15-70 років та 9,9% - безробітного населення працездатного віку. Найнижчий відсоток безробіття протягом аналізованого періоду, встановлений у 2013 році та знизився до рівня 7,3% (безробітного населення віком 15-70 років) та 7,8% (безробітного населення працездатного віку).

При порівнянні показників за 2016 та 2017 роки бачимо, що всі показники зростають, але показник рівня зайнятого населення не досяг навіть значення 2013 року.

Безробіття становить загрозу стабільному економічному розвитку, оскільки може стати головною причиною соціально-економічної дестабілізації серед працівників великих промислових підприємств, що є ключовими у життєзабезпеченні країни. Переходячи безпосередньо до вивчення причин безробіття в Україні, необхідно в першу чергу проаналізувати показник безробіття з точки зору причин незайнятості населення (табл. 1).

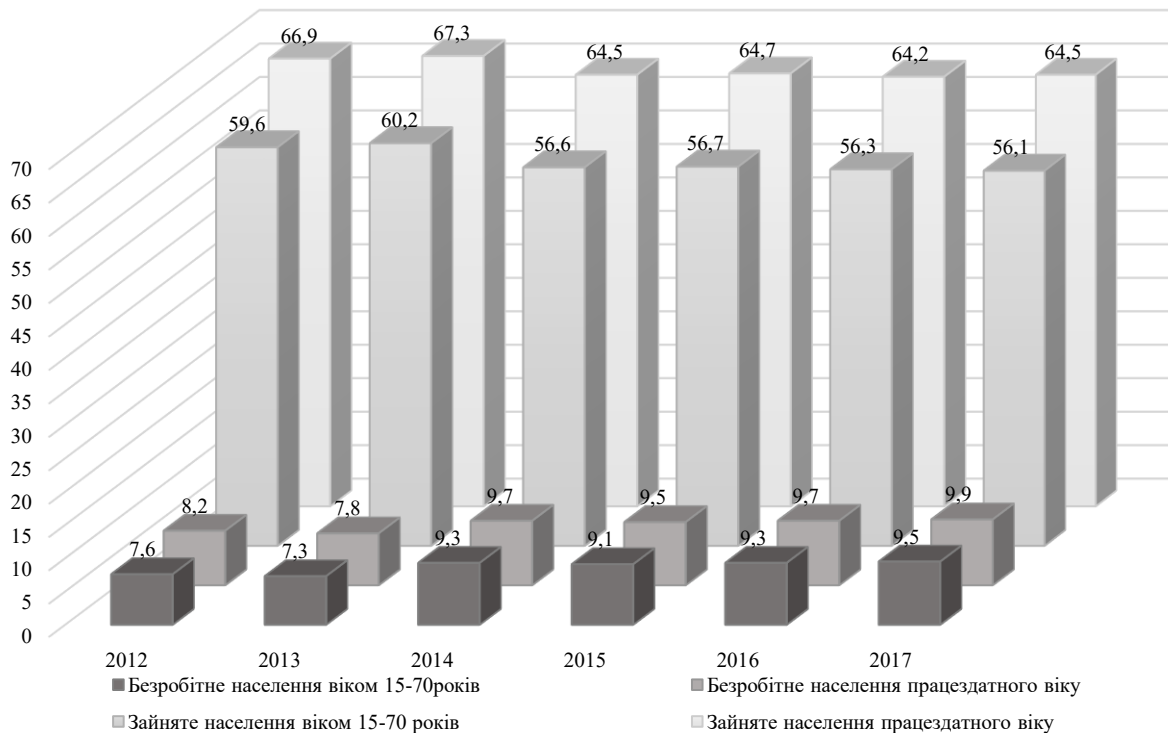

Рис. 1. Динаміка зміни основних показників ринку праці в Україні за 2012-2017 роки

Джерело: Розроблено авторами на основі даних [14]

За результатами аналізу бачимо, що найчастіше причиною незайнятості населення є звільнення з постійної роботи за власним бажанням або за згодою сторін, цей показник у 2016 р. склав 33%, а у 2017 р. зріс до 34,5% знизившись у порівнянні з 2013 роком на 0,1%. При цьому у 2017 році на відміну від 2012 р. знизився відсоток звільнень з економічних причин на 0,3 пункти та становив 23,2%, проте, у порівнянні з 2016 р. він зріс на 0,8%.

За аналізований період спостерігається позитивна тенденція зменшення рівня непрацевлаштованих після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів з 16,9% у 2012 р. до 12,2% у 2017 р. Однак у 2017 р. зріс відсоток незайнятих через виконання домашніх (сімейних) обов'язків на 2,4% в порівнянні з 2012 р. та склав 4,9%, а в порівнянні з 2016 р. – зріс на 1,7%. Також у продовж шести аналізованих років зросла кількість безробітних у яких робота має сезонний характер з 8,8% у 2012 р., 9,7% у 2016 р. до 10,1% у 2017 р. Загальна кількість безробітного населення у віці 15-70 років у порівнянні з 2012 р. зросла на

6,81%, що у вигляді кількісного показника склало 108,2 тис. осіб, та склала 1698,0 тис. осіб, що на 19,8 тис. осіб більше ніж у 2016 р.

Отже, за даними таблиці 1, можемо зробити висновок, що проблема високого рівня безробіття в Україні існує вже тривалий час і потребує детального вивчення, оскільки несе в собі негативні соціально-економічні наслідки як для економіки країни, так і для суспільства загалом.

Безробіття несе прямі економічні втрати для всього суспільства. Коли частина людей залишається без роботи, це означає, що обсяги виробництва скорочуються у порівнянні з обсягами, які могли б бути досягнуті в умовах повної зайнятості. Згідно з оцінками експертів, збільшення безробіття на 1% призводить до втрати майже 2% обсягу річної продукції, тобто суспільство втрачає визначений обсяг недовироблених товарів і послуг. Економісти визначають цю «загублену» продукцію, як відставання обсягу валового продукту, що представляє собою величину, на яку фактичний ВВП є меншим потенційного ВВП [15, с. 17].

Таблиця 1

**Динаміка безробітного населення в Україні за причинами незайнятості
у 2012 – 2017 рр.**

Показник		Роки						Відхилення	
		2012	2013	2014	2015	2016	2017	+/-	%
Безробітне населення у віці 15-70 років, усього, тис. осіб		1589,8	1510,4	1847,6	1654,7	1678,2	1698,0	108,2	6,81
за причинами незайнятості, %	вивільнені з економічних причин	23,5	21,9	22,3	27,8	22,4	23,2	-0,3	-1,28
	звільнені за власним бажанням, за угодою сторін	34,0	34,6	31,8	28,9	33,0	34,5	0,5	1,48
	звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму	8,4	8,1	7,8	7,5	9,4	8,2	-0,2	-2,38
	не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів	16,9	16,8	16,7	16,4	15,6	12,2	-4,7	-27,81
	робота має сезонний характер роботи	8,8	8,4	9,3	9,9	9,7	10,1	1,3	14,77
	незайняті через виконання домашніх (сімейних) обов'язків тощо	2,5	3,8	4,6	3,7	3,2	4,9	2,4	96
	звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії	1,5	1,2	1,4	0,9	1,8	2,0	0,5	33,333
	демобілізовані з військової строкової служби	1,4	1,0	0,3	0,3	0,7	0,7	-0,7	-50
	інші причини	3,0	4,2	5,8	4,6	4,2	4,2	1,2	40

Джерело: розроблено авторами на основі даних [14]

На мікрорівні безробіття є однією з головних причин зниження ефективності праці та виробництва в цілому, тобто погіршення якості продукції, що випускається, та зниження її конкурентоспроможності. Це пов'язано з тим, що окремі й достатньо значимі групи населення змушені погоджуватися на непрестижну, нецікаву для них роботу, що їм не до душі. Звідси низькоефективна, неякісна праця, висока плинність кадрів. Більш того, за таких обставин неможливо сформувати стабільні виробничі колективи.

Спад робочої активності виникає при скороченні вузькопрофільних робочих місць, як на основі впливу факторів інноваційного розвитку так і у зв'язку зі скороченням виробничого потенціалу країни, дискримінацією певних сфер господарювання та посад на підприємствах, надлишком фахівців в певних сферах діяльності та нестачею в окремих. Це призводить до зростання рівня випускників вищих навчальних закладів, що працюють не за фахом, зростає рівень плинності кадрів, знижується рівень соціального захисту громадян та виникнення соціальних конфліктів тощо.

Під час зростання безробіття погіршується соціальне відношення в країні серед громадян. Посилюється

соціальна диверсифікація в країні, тобто поділ суспільства на певні групи, які займають різне соціальне становище. Необхідно розрізняти економічну, політичну та професійну диверсифікацію. Економічна диверсифікація характеризується відмінністю рівня доходів та витрат, рівня життя, розшарування суспільства на багатих, бідних і середніх верств населення, якого, за останні роки, стає все менше та менше, хоча даний прошарок суспільства і є основним професійно-трудовим потенціалом країни, який займається винаходами, виробництвом, інноваціями та реалізацією продукту. Проявом політичної диверсифікації є поділ на політичних лідерів та керованих - народ. Ознакою професійної диверсифікації є поділ трудового населення країни на різні групи зв сферою діяльності та родом заняття. Проблемою сучасного суспільства у контексті професійної диверсифікації є вимирання виробничих спеціальностей таких як: столяр, тесля, сантехнік, електрик, маляр та інші, хоча в країнах Європейського Союзу дані спеціальності користуються дуже великим попитом, а сфера освіти процвітає для таких вузькопрофільних сфер зайнятості.

В період зростання рівня безробіття в країні спостерігається посилення криміногенної ситуації. Під час високого рівня конкурентоспроможності національного робочої сили найнижчі соціальні рівні населення схильні переступити межу Кримінального Закону України, відповідно чого зростає рівень квартирних та кишенькових крадіжок, вбивств з метою наживи та інших цілей, шахрайства, зростає рівень корупції в країні.

В сучасних умовах глобалізації та інтернаціоналізації світової економіки, розвиток країн супроводжується зростанням взаємозалежності між країнами світу. У зв'язку з підписанням Угоди асоціації та Угоди про поглиблену зону вільної торгівлі з ЄС з'явилася проблема невідповідності трудового законодавства вимогам ЄС, також на ринок праці вплинуло те, що інвестиційний клімат в Україні є на багато менш привабливим, ніж у інших країнах Європи. Національний ринок праці характеризується дисбалансом між попитом та пропозицією робочої сили, посиленням проблем зайнятості та недосконалістю системи регулювання ринку праці. В свою чергу слабо керовані процеси євроінтеграції ще більше впливають на підвищення рівня безробіття, що обумовлює собою деградацію трудового потенціалу [13].

Для визначення факторів, що за сучасних умов мають найбільший вплив на рівень безробіття в країні, нами було запропоновано систему показників, які разом з їх розрахунковими значеннями у 2012-2017 роках, представлено у таблиці 2.

Запропонована система показників необхідних для визначення впливу різних факторів на рівень безробіття в країні є динамічною та порівнюваною, що дозволяє об'єктивно оцінювати найближчі завдання та цілі державної політики.

Формування системи показників і здійснений на наступних етапах відбір факторів, дозволяє нам побудувати багатофакторну кореляційно-регресійну модель і визначити ступінь впливу кожного факторного показника на рівень безробіття

у країні в цілому, з метою виявлення найбільш значущих з них. В якості показника рівня безробіття взято співвідношення кількості безробітних до кількості осіб працездатного віку.

Після відсіву статистично незначимих факторних показників, рівняння множинної регресії отримало такий вигляд:

$$y = 1,5173 - 0,0004 \cdot x_5 - 0,0009 \cdot x_{10} - 0,0116 \cdot x_{12} + 0,0078 \cdot x_{14} + 0,0070 \cdot x_{16} \quad (1)$$

де:

y – співвідношення кількості безробітних до кількості осіб працездатного віку,

x_5 – індекс інфляції;

x_{10} – індекс реальної заробітної плати;

x_{12} – частка пенсіонерів;

x_{14} – частка студентів денної форми навчання;

x_{16} – відношення кількості безробітних чоловіків до загальної кількості безробітних.

Таким чином з'ясувалося, що серед відібраних факторів найбільш значущими, тобто тими, які мають найбільший вплив на рівень безробіття в Україні є:

- індекс інфляції, що становить у 2017 році 113,7 % це на 1,3% більше ніж у 2016 році, проте менший майже на 30% ніж аналогічний показник у 2015 році. Високі темпи інфляції негативно впливають на функціонування національної економіки, а отже і на ринок праці зокрема;

- індекс реальної заробітної плати, який у 2017 році становить 118,9%, що на 12,4% більше ніж у 2016 році. Зростання даного показника обумовлює зменшення купівельної спроможності номінальної заробітної плати, тобто за отриману винагороду за виконану роботу за певний період працівник може собі дозволити меншу кількість благ ніж у 2016 чи в 2012 році;

- частка пенсіонерів, що є найбільш впливовим показником серед аналізованих, у 2017 році складає 53,6 %, що на 0,8% менше ніж у 2016 р. За останні шість років видно майже постійне щорічне зростання даного показника. Це свідчить про

зменшення населення працездатного віку, що обумовлює собою загострення проблем соціального та економічного характеру;

- частка студентів денної форми навчання на відміну від 2015 року коли показник становив 22,3% за два роки знизилася до рівня 20,7%. З чого випливає зменшення у майбутньому

висококваліфікованих спеціалістів різних сфер діяльності, напрямів роботи та кваліфікаційного рівня, що призведе у до зростання економічної та трудової диверсифікації, на безпосередньо негативно вплине на рівень зайнятості і безробіття;

Таблиця 2

Значення показників для оцінки впливу факторів на рівень безробіття в Україні, %

Порядковий показник	Показник	Роки					
		2012	2013	2014	2015	2016	2017
x ₁	Відношення кількості осіб, випущених з ВНЗ, до загальної кількості населення працездатного віку	0,0177	0,0179	0,0153	0,0149	0,0146	0,0154
x ₂	Відношення кількості осіб працездатного віку, що виїхало закордон до загальної кількості населення працездатного віку	0,0336	0,0321	0,0327	0,0298	0,0142	0,0250
x ₃	Відношення кількості економічно неактивного населення до загальної чисельності населення	0,0003	0,0002	0,0003	0,0003	0,0003	0,0003
x ₄	Співвідношення кількості безробітного міського населення і загальної кількості населення працездатного віку	0,1739	0,1821	0,1794	0,1985	0,1651	0,6461
x ₅	Індекс інфляції	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7
x ₆	Коефіцієнт смертності	14,5	14,6	14,7	14,9	14,8	14,5
x ₇	Коефіцієнт народжуваності	11,4	11,1	10,8	10,7	10,3	9,4
x ₈	Безробітних з вищою освітою %	74	72	80	78	80	81
x ₉	Індекс споживчих цін	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7
x ₁₀	Індекс реальної заробітної плати	111	106,8	86,5	90,1	106,5	118,9
x ₁₁	Частка безробітних за станом здоров'я	1,2	1	1,2	1,2	1,2	1,8
x ₁₂	Частка пенсіонерів	50,3	51	53,3	53,3	52,8	53,6
x ₁₃	Відношення кількості безробітних жінок до загальної кількості безробітних	2,0050	2,1225	1,6331	1,9923	1,5854	4,5767
x ₁₄	Частка студентів денної форми навчання	24,6	24,8	21,5	22,3	21,4	20,7
x ₁₅	Співвідношення величини допомоги по безробіттю і середньої заробітної плати	0,3044	0,3238	0,3071	0,2761	0,3084	0,2656
x ₁₆	Відношення кількості безробітних чоловіків до загальної кількості безробітних	1,5331	1,7449	1,3569	1,3448	1,2963	4,9383
x ₁₇	Співвідношення кількості зайнятого населення до загальної кількості працездатного населення	0,9971	0,9956	0,9495	0,9452	0,9407	0,9397
y	Співвідношення кількості безробітних до кількості осіб працездатного віку	0,0823	0,0779	0,0971	0,0951	0,0969	0,0988

Джерело: розроблено авторами на основі даних [14]

- відношення кількості безробітних чоловіків до загальної кількості безробітних. У 2017 р. даний коефіцієнт

зріс з 1,2963 до 4,9383. Причиною зростання даного показника є неможливість знайти роботу громадянам

чоловічої статі працездатного віку в зв'язку зі скороченням робітничих вузькопрофільних спеціальностей, недостатньою адаптованістю до сучасних інноваційних змін тощо. Наслідком цього є зростання економічної диверсифікації, зростання смертності та зниження рівня життя, зростання рівня психічних та душевних хвороб тощо.

Отже, необхідною умовою подальшого соціально-економічного розвитку України є розробка механізму подолання наслідків негативного впливу високого рівня безробіття на економіку, в основі якого має лежати ефективна система оцінки факторів впливу на зазначений показник.

Висновки. За останні роки в Україні спостерігається тенденція до погіршення економічного становища ринку праці, зокрема, зростання безробіття, зменшення населення працездатного віку, зростання рівня інфляції, зменшення величини допомоги по безробіттю по відношенню до середньої заробітної плати тощо. За таких умов необхідним є створення державними органами висококоординованої та всеохоплюючої системи економічного регулювання процесів відтворення трудового потенціалу країни.

Виходячи з результатів дослідження, пропонуємо такі напрями скорочення рівня безробіття в країні: орієнтація при підготовці кадрів на підвищення знань, вмінь, навичок, компетентності підростаючого працездатного населення; удосконалення статистики робочих місць, виведення її з тіні; підсилення дій з боку державного апарату щодо підготовки робочої сили до новітніх умов праці, тобто підвищення кваліфікації та перекваліфікація працівників відповідно до потреб ринку праці і заявлених потреб роботодавців; стимулювання реєстрації безробітних у державних центрах зайнятості шляхом збільшення виплат допомоги по безробіттю, надання широкого спектру послуг з навчання, пошуку місця роботи відповідно фаху та попередньої займаної посади; удосконалення системи охорони праці; орієнтація державної економіки на створення та «повернення до

життя» робітничих спеціальностей в різних сферах зайнятості країни; підсилення відповідальності за порушення правопорядку та порушення законів держави; удосконалення державної політики щодо покращення життя у сільській місцевості, створення робочих місць для аграрної промисловості, зацікавлення населення сільської місцевості до праці у даній сфері діяльності; створення соціально-економічних умов для продовження життя громадян, підвищення купівельної спроможності населення.

Література:

1. Богиня Д. П. Сучасні проблеми соціально-трудових відносин, організації оплати праці та регулювання доходів в Україні: зб. наук. праць. Донецьк : ІЕП НАН України, 2003. Т. 1. 218 с.
2. Геець В. М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи. *Економіка і прогнозування*: журнал. 2016. № 1. С. 7-22. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2016_1_3 (дата звернення 25.09.2018).
3. Грішнова О. А. Кадрове забезпечення ефективної системи антикризового корпоративного управління. *Проблеми економіки* : журнал. 2014. № 1. С. 193-198. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2014_1_28 (дата звернення 25.09.2018).
4. Єрмоленко О. А. Інноваційні методи покращення кадрового потенціалу державних органів влади. *Економіка розвитку* : журнал. 2014. - №1. С.101-105. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecro_2014_1_20 (дата звернення 25.09.2018).
5. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки : колективна монографія. Київ, 2012. 320 с.
6. Марченко І. С. Довготривале безробіття в Україні. *Демографія та соціальна економіка* : збірник наукових праць. Київ, Альтерпрес, 2013. № 2. С. 224-233.
7. Маршавін Я. Ю. Ренулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу: монографія. Київ, 2011. 396 с.
8. Тарасова К. І. Статистичне дослідження проблем безробіття в Україні в регіональному розрізі. *Економіка та суспільство* : журнал. 2018. № 14. С. 745-752.
9. Федоришина Л. М. Безробіття в Україні: актуальні проблеми і шляхи вирішення. *Сталий розвиток економіки* : журнал. 2015. № 4. С. 103-108.
10. OECD Employment Outlook 2018 URL : <https://read.oecd-ilibrary.org/employment/oecd->

employment-outlook-2018_empl_outlook-2018-en#page3 (дата звернення 25.09.2018).

11. Fostena J. Dynamic persistence in the unemployment rate of OECD countries. URL : <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2010.11.007> (дата звернення 25.09.2018).

12. Azmat G. Gender Gaps in Unemployment Rates in OECD Countries URL : https://www.jstor.org/stable/10.1086/497817?seq=1#page_scan_tab_contents (дата звернення 25.09.2018).

13. Hatzinikolaou D. A Reduced-form Equation for the Unemployment Rate Estimated from a Panel of Nineteen OECD Countries. URL : <https://www.esr.ie/article/view/399> (дата звернення 25.09.2018).

14. Oesch D. What explains high unemployment among low-skilled workers? Evidence from 21 OECD countries. URL : https://serval.unil.ch/resource/serval:BIB_B4E1AFAF96A7.P001/REF (дата звернення 25.09.2018).

15. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 25.09.2018).

16. Макеїв С. Процеси соціальної структуризації в сучасній Україні. *Поліс* : журнал. 2008. № 3. С. 57-58.

Reference:

1. Bohynia D. P. Suchasni problemy sotsialno-trudovykh vidnosyn, orhanizatsii opłaty pratsi ta rehuliuвання dokhodiv v Ukraini: zb. nauk. prats. Donetsk : IEP NAN Ukrainy, 2003. Т. 1. 218 s.

2. Heiets V. M. Ekonomika Ukrainy: kluchovi problemy i perspektyvy. Ekonomika i prohnouвання: zhurnal. 2016. № 1. С. 7-22. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2016_1_3 (дата звернення 25.09.2018).

3. Hrishnova O. A. Kadrove zabezpechennia efektyvnoi systemy antykryzovoho korporatyvnoho upravlinnia. Problemy ekonomiky : zhurnal. 2014. № 1. С. 193-198. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2014_1_28 (дата звернення 25.09.2018).

4. Iermolenko O. A. Innovatsiini metody pokrashchennia kadrovoho potentsialu derzhavnykh orhaniv vlady. Ekonomika rozvytku : zhurnal. 2014. - № 1. С. 101-105. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecro_2014_1_20 (дата звернення 25.09.2018).

5. Liudskyi rozvytok v Ukraini: sotsialni ta demohrafichni chynnyky modernizatsii natsionalnoi ekonomiky : kolektyvna monohrafiia. Kyiv, 2012. 320 s.

6. Marchenko I. S. Dovhotryvale bezrobittia v Ukraini. Demohrafiia ta sotsialna ekonomika : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, Alterpres, 2013.

№ 2. С. 224-233.

7. Marshavin Ya. Iu. Renuliuвання rynku pratsi Ukrainy: teoriia i praktyka systemnoho pidkhodu: monohrafiia. Kyiv, 2011. 396 s.

8. Tarasova K. I. Statystychne doslidzhennia problem bezrobittia v Ukraini v rehionalnomu rozrizi. Ekonomika ta suspilstvo : zhurnal. 2018.

№ 14. С. 745-752.

9. Fedoryshyna L. M. Bezrobittia v Ukraini: aktualni problemy i shliakhy vyryshennia. Stalyi rozvytok ekonomiky : zhurnal. 2015. № 4. С. 103-108.

10. OECD Employment Outlook 2018 URL : https://read.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2018_empl_outlook-2018-en#page3 (дата звернення 25.09.2018).

11. Fostena J. Dynamic persistence in the unemployment rate of OECD countries. URL : <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2010.11.007> (дата звернення 25.09.2018).

12. Azmat G. Gender Gaps in Unemployment Rates in OECD Countries URL : https://www.jstor.org/stable/10.1086/497817?seq=1#page_scan_tab_contents (дата звернення 25.09.2018).

13. Hatzinikolaou D. A Reduced-form Equation for the Unemployment Rate Estimated from a Panel of Nineteen OECD Countries. URL : <https://www.esr.ie/article/view/399> (дата звернення 25.09.2018).

14. Oesch D. What explains high unemployment among low-skilled workers? Evidence from 21 OECD countries. URL : https://serval.unil.ch/resource/serval:BIB_B4E1AFAF96A7.P001/REF (дата звернення 25.09.2018).

15. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 25.09.2018).

16. Makeiv S. Protsessy sotsyalnoi strukturyzatsii v suchasni Ukraini. Polys : zhurnal. 2008. № 3. С. 57-58.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2018 р.

УДК 657:658.14

**УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА
РОЗПОДІЛОМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД РЕЗУЛЬТАТІВ
НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Гребень С.Є.

аспірант, ПрАТ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
м. Київ, вул. Фрометівська, 2, 02000, Україна,
тел.: (068)-420-79-12, e-mail.: cvetikus77@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0432-9132, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-103-109>

**IMPROVEMENT OF THE FINANCIAL CONTROL MECHANISM UNDER
DISTRIBUTION OF BUDGET FUNDS IN DEPENDENCE ON RESULTS OF SCIENTIFIC
ACTIVITIES OF HIGHER EDUCATION**

S. Greben

postgraduate student, PJSC «Interregional Academy of Personnel Management»,
Kyiv, str. Frometivska, 2, 02000, Ukraine,
tel.: (068)-420-79-12, e-mail.: cvetikus77@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0432-9132, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-103-109>

Анотація. У статті представлено авторський підхід до удосконалення механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти. Систематизовано його основні складові, такі як: мета, завдання, об'єкти та суб'єкти, основні принципи, забезпечення, важелі впливу, інструменти, методичні підходи до оцінювання результатів наукової діяльності та заходи фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів. Основною метою запровадження запропонованого механізму є підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів шляхом прийняття рішення про фінансування ЗВО на основі результатів проведених наукових досліджень. Встановлено основні об'єкти (ЗВО) та суб'єкти механізму (Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України, в т.ч. Міністерство освіти і науки України та інші міністерства, у підпорядкуванні яких знаходяться ЗВО; органи місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти; Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти; органи громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки, в т.ч. міжнародні та вітчизняні організації, які складають рейтинги ЗВО). Виокремлено основні напрями забезпечення функціонування механізму, а саме: правовий, нормативний та інформаційний. Систематизовано основні важелі впливу на функціонування запропонованого механізму, а саме: ліцензування, акредитація, державна атестація, розподіл бюджетних коштів. До інструментів реалізації механізму віднесено бюджетне фінансування, державні гранти, стипендії тощо. Окреслено основні напрями реалізації запропонованого механізму, а саме: систематизація критеріїв для оцінювання результатів наукової діяльності ЗВО; порівняння їх з вимогами до ліцензування (акредитації) освітньої діяльності ЗВО; встановлення критеріїв для формування замовлень на отримання бюджетних місць; встановлення взаємозв'язку між критеріями для оцінювання результатів наукової діяльності та розподілом бюджетних коштів; надання бюджетних місць лише тим ЗВО, які здійснюють наукові дослідження на встановленому рівні.

Ключові слова: державне управління, державний фінансовий контроль, механізм управління, заклад вищої освіти, розподіл бюджетних коштів, наукова діяльність.

Формул: 0, рис.: 2, табл.: 0, бібл.: 4

Annotation. The article presents the author's approach to improving the financial control mechanism by allocating budget funds, depending on the results of the scientific activity of the institution of higher education. Its main components are systematized, such as: purpose, tasks, objects and subjects, basic principles, provision, levers of influence, tools, methodical approaches to the evaluation of the results of scientific activity and measures of financial control over the distribution of budget funds. The main objective of the proposed mechanism is to increase the efficiency of spending budget funds by making a decision on financing the ZVO based on the results of scientific research. The main objects (ZVO) and the subjects of the mechanism are established (Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, including the Ministry of Education and Science of Ukraine and other ministries under the jurisdiction of which are ZVO, local self-government, to the areas of governance of which include institutions of higher education, the National Agency for the Quality Assurance of Higher Education, the bodies of public self-government in the field of higher education and science, including international and domestic organizations that make

ZOO ratings). The main directions of ensuring the functioning of the mechanism are outlined, namely: legal, normative and informational. The main levers of influence on the functioning of the proposed mechanism are systematized, namely: licensing, accreditation, state attestation, distribution of budget funds. Instruments for implementing the mechanism include budget financing, government grants, scholarships, etc. The main directions of implementation of the proposed mechanism are outlined, namely: systematization of criteria for the evaluation of the results of scientific activity of the ZOO; comparing them with the requirements for licensing (accreditation) of educational activities of the ZOO; establishment of criteria for the creation of orders for budget places; establishing the relationship between the criteria for evaluating the results of scientific activity and the distribution of budget funds; provision of budget places only those ZOOs, which carry out scientific research at the established level.

Key words: state administration, state financial control, management mechanism, institution of higher education, distribution of budgetary funds, scientific activity.

Formulas.: 0; fig.: 2; tabl.: 0; bibl.: 4

Постановка проблеми. В сучасних умовах вища освіта в Україні перебуває в процесі реформування, яке стосується ліцензування, акредитації, оцінювання результатів наукової діяльності та фінансування закладів вищої освіти (далі – ЗВО).

У відповідності з чинним законодавством, державний фінансовий контроль здійснюється за витрачанням раніше наданих бюджетних коштів на утримання студентів, виплату заробітної плати науково-викладацькому складу університетів, матеріально-технічному забезпеченню їх діяльності, і, в меншій мірі, передбачає перевірку державного замовлень на навчання студентів, що знижує ефективність їх використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення методології та організації фінансового контролю здійснювали: В. Базилевич, О. Барановський, І. Басанцов, О. Василик, Т. Васильєва, Н. Виговська, В. Геєць, В. Глущенко, В. Загорський, Л. Іващенко, Є. Іонін, М. Каленський, О. Кириленко, О. Ковалюк, В. Кравченко, А. Крисоватий, М. Крупка, В. Корнєєв, Л. Лисяк, С. Лобозинська, А. Мамишев, І. Микитюк, Ю. Пасічник, Н. Рубан, В. Рудницький, С. Пирожков, І. Стефанюк, В. Федосов, М. Чумаченко, О. Шевчук та ін.

Незважаючи на вагомість наукових доробків зазначених вчених, механізм фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти досліджений недостатньо глибоко.

Формулювання цілей статті. Метою проведеного дослідження є удосконалення механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати попередніх досліджень показали, що існує тісний зв'язок між виконанням вимог до ліцензування та акредитації, в тому числі й щодо результатів наукової діяльності, та рівнем навчання студентів, тобто ефективністю витрачених державою коштів на їх підготовку.

Вирішення зазначеної проблеми можливе за умови розробки «механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти», під яким пропонуємо розуміти систему заходів та методів впливу державного фінансового контролю на діяльність закладів вищої освіти з метою підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів шляхом прийняття рішення про фінансування ЗВО на основі результатів проведених наукових досліджень.

Механізм фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти повинен враховувати такі основні складові, як: мета, завдання, об'єкти та суб'єкти, основні принципи, забезпечення, важелі впливу, інструменти, методичні підходи до оцінювання результатів наукової діяльності та заходи фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів.

Механізм фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу

вищої освіти та його основні елементи зображено на рис. 1.

Рис. 1. Механізм фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти та його основні елементи

Джерело: складено автором

Основною метою запровадження запропонованого механізму є підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів шляхом прийняття рішення про фінансування ЗВО на основі результатів проведених наукових досліджень.

Об'єктами запропонованого механізму виступають заклади вищої освіти України III-IV рівнів акредитації, які мають державну ліцензію на надання освітніх послуг у сфері вищої освіти та свідоцтво про акредитацію в цілому та за напрямками підготовки зокрема.

Основними суб'єктами механізму фінансового контролю за розподілом

бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти, виступають:

- Верховна Рада України;
- Президент України;
- Кабінет Міністрів України, в т.ч. Міністерство освіти і науки України та інші міністерства, у підпорядкуванні яких знаходяться ЗВО;
- органи місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти;
- органи громадського самоврядування у сфері вищої освіти і

науки, в т.ч. міжнародні та вітчизняні організації, які складають рейтинги ЗВО.

Основними принципами державної політики у сфері вищої освіти та механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти є:

1) сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя;

2) доступності вищої освіти;

3) незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти);

4) міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи;

5) наступності процесу здобуття вищої освіти;

6) державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної, мистецької та педагогічної діяльності;

7) державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів закладам вищої освіти, що провадять таку діяльність;

8) сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти;

9) відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою.

Основними напрямками забезпечення функціонування механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти:

- правове – передбачає прийняття нормативно-правових актів, які регламентують здійснення фінансового контролю, а також питання оцінювання результатів наукової діяльності ЗВО та розподілу бюджетних коштів на навчання студентів та функціонування навчальних закладів;

- нормативне – передбачає встановлення нормативів фінансування, інтегрального показника атестаційної оцінки наукових досягнень ЗВО та інших нормативів;

- інформаційне – передбачає збір, обробку та оприлюднення інформації про результати проведення оцінювання наукових досягнень закладів вищої освіти.

Основними важелями впливу на функціонування запропонованого механізму є:

- ліцензування,
- акредитація,
- державна атестація,
- розподіл бюджетних коштів.

До інструментів реалізації механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти слід віднести:

- бюджетне фінансування,
- державні гранти,
- стипендії тощо.

В Законі України “Про вищу освіту” передбачено створення та функціонування в Україні незалежного постійно діючого колегіального органу, уповноваженого на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти [1].

До основних повноважень Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти належать:

1) формування вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти, розробляє положення про акредитацію освітніх програм і подає його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

2) аналіз якості освітньої діяльності закладів вищої освіти;

3) проведення інституційної акредитації;

4) формування за поданням закладів вищої освіти (наукових установ) пропозиції, у тому числі з метою запровадження міждисциплінарної підготовки, щодо переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти, і подає його центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

5) формування єдиної бази даних запроваджених закладами вищої освіти спеціалізацій, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на кожному рівні вищої освіти;

6) проведення акредитації освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти;

7) формування критеріїв оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків, закладів вищої освіти України, за якими можуть визначатися рейтинги закладів вищої освіти України;

8) розробка вимог до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені, розробляє порядок їх присудження спеціалізованими вченими радами закладів вищої освіти (наукових установ) та подає його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

9) розробка положення про акредитацію спеціалізованих вчених рад (спеціалізованих рад з присудження ступеня доктора мистецтва) та подання його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, акредитація спеціалізованих вчених рад (спеціалізовані ради з присудження ступеня доктора мистецтва) та контроль їх діяльності;

10) акредитація незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, ведення їх реєстру;

11) здійснення інших повноважень, передбачених законом.

Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності, крім кваліфікаційних вимог до науково-педагогічних та наукових працівників, які здійснюють освітній процес за певним напрямом підготовки, також повинні відповідати вимогам щодо

наукової діяльності [2]. Невідповідність діяльності зазначених осіб пп. 1,2,4,57-9,11,14,15,18 Ліцензійних умов може бути підставою для відмови у видачі ліцензії або її позбавленні.

Міністерство освіти і науки України розробило проект Методики проведення державної атестації в частині наукової та науково-технічної діяльності закладів вищої освіти (далі – Методика), яка є інструментом оцінювання ефективності наукової та науково-технічної діяльності за окремими її напрямками за галузями наук ЗВО і застосовується під час проведення його державної атестації [3-4]. Методика визначає систему показників наукової та науково-технічної діяльності ЗВО за науковим напрямом, процедуру їх формування, методичку формування атестаційної та експертної оцінок, визначення кваліфікаційної групи, до якої віднесено ЗВО за науковим напрямом, і систему контролю.

Напрямами реалізації механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти мають бути:

- систематизація критеріїв для оцінювання результатів наукової діяльності ЗВО;
- порівняння їх з вимогами до ліцензування (акредитації) освітньої діяльності ЗВО;
- встановлення критеріїв для формування замовлень на отримання бюджетних місць;
- встановлення взаємозв'язку між критеріями для оцінювання результатів наукової діяльності та розподілом бюджетних коштів;
- надання бюджетних місць лише тим ЗВО, які здійснюють наукові дослідження на встановленому рівні.

Використовуючи ієрархічний підхід, напрями реалізації механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти представлені на рис. 2.

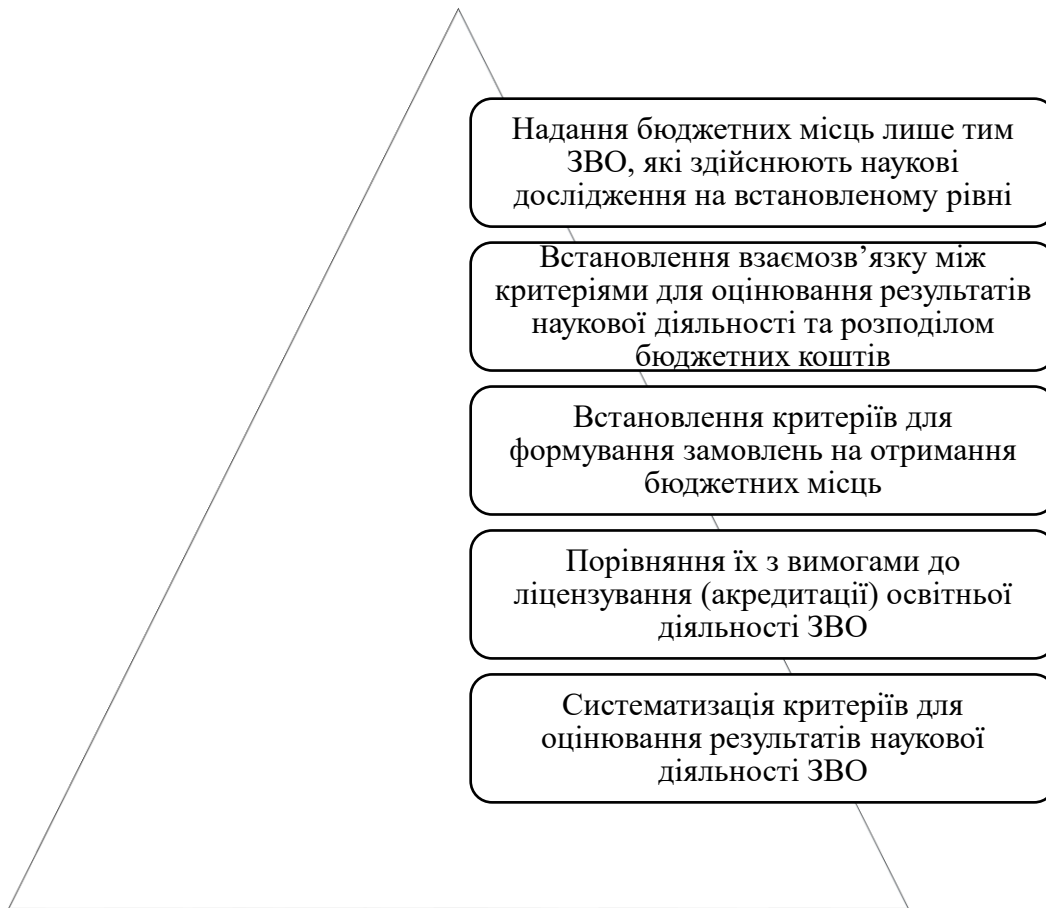

Рис. 2. Основні напрями реалізації механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти

Джерело: складено автором

Запропоновані заходи щодо удосконалення механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти сприятимуть більш ефективному фінансуванню університетів та підвищенню рівня Української науки.

Висновки. За результатами проведеного дослідження доцільно зробити наступні висновки:

1) У статті представлено авторський підхід до удосконалення механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти.

2) Систематизовано його основні складові, такі як: мета, завдання, об'єкти та суб'єкти, основні принципи, забезпечення,

важелі впливу, інструменти, методичні підходи до оцінювання результатів наукової діяльності та заходи фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів.

3) Виокремлено основні напрями забезпечення функціонування механізму, а саме: правовий, нормативний та інформаційний. Систематизовано основні важелі впливу на функціонування запропонованого механізму, а саме: ліцензування, акредитація, державна атестація, розподіл бюджетних коштів. До інструментів реалізації механізму віднесено бюджетне фінансування, державні гранти, стипендії тощо.

4) Окреслено основні напрями реалізації запропонованого механізму, а саме: систематизація критеріїв для оцінювання результатів наукової діяльності

ЗВО; порівняння їх з вимогами до ліцензування (акредитації) освітньої діяльності ЗВО; встановлення критеріїв для формування замовлень на отримання бюджетних місць; встановлення взаємозв'язку між критеріями для оцінювання результатів наукової діяльності та розподілом бюджетних коштів; надання бюджетних місць лише тим ЗВО, які здійснюють наукові дослідження на встановленому рівні.

Література:

1. Про вищу освіту : Закон України, редакція від 01.01.2019, підстава - 2443-VIII, 2300-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

2. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>

3. Деякі питання проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 652. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2018-%D0%BF>.

4. Проект Методики проведення державної атестації ЗВО в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності. URL : <https://mon.gov.ua>.

Reference:

1. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy, redaktsiia vid 01.01.2019, pidstava - 2443-VIII, 2300-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

2. Pro zatverdzhennia Litsenziinykh umov provadzhennia osvitnoi diialnosti, zatverdzhnyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2015 r. № 1187. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>

3. Deiaki pytannia provedennia derzhavnoi atestatsii zakladiv vyshchoi osvity v chastyni provadzhennia nymy naukovoï (naukovo-tekhnichnoi) diialnosti, zatverdzhnyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 serpnia 2018 r. № 652. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2018-%D0%BF>.

4. Proekt Metodyky provedennia derzhavnoi atestatsii ZVO v chastyni provadzhennia nymy naukovoï (naukovo-tekhnichnoi) diialnosti. URL : <https://mon.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2018 р.

УДК 331.5.07

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ БЕЗРОБІТТЯ У КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА РОЗРОБКА ШЛЯХІВ ЙОГО ЗНИЖЕННЯ

Глевацька Н.М.

к.е.н, доцент кафедри економіки, менеджменту та комерційної діяльності Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, проспект Університетський, 8, 25000, Україна
тел.: (052)-25-59-313, e-mail.: nataglev@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9157-0839, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-110-116>

RESEARCH OF DYNAMICS OF UNEMPLOYMENT IN KIROVOHRAD AREA AND DEVELOPMENT OF WAYS OF HIS DECLINE

N. Hlevatskaya

PhD (Economics), associate professor of the department of economics, management and commercial activities, Central Ukrainian national technical university, Kropivnitskyi, ave. Universytetskyi, 8, 25006, Ukraine
tel.: (052)-25-59-313, e-mail.: nataglev@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9157-0839, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-110-116>

Анотація. Метою дослідження є аналіз рівня, особливостей, проблем та розробка напрямів зниження безробіття у Кіровоградському регіоні. Було встановлено, що у загальноукраїнському поділі праці Кіровоградська область характеризується аграрно-індустріальною спеціалізацією. Аналіз основних показників ринку праці України та Кіровоградської області за останні 7 років дав можливість зробити наступні висновки. Чисельність економічно активного населення в Україні і у Кіровоградській області з кожним роком скорочується. Чисельність безробітного населення за методологією МОП зростала майже кожного року. Загалом по Україні показник безробітного населення працездатного віку поступово наближається до 10% економічно активного населення. Представлене дослідження стану ринку праці Кіровоградської області за 5 років по таких показниках: чисельність осіб, котрі мали статус безробітного; чисельність працевлаштованих осіб; проходження профнавчання; участь мешканців Кіровоградської області у громадських роботах та роботах тимчасового характеру; чисельність зареєстрованих безробітних осіб; чисельність одержуючих допомогу по безробіттю; зміна потреб підприємств у працівниках; навантаження на одне вільне робоче місце. Згідно результатів негативні тенденції ринку праці області в тому, що чисельність працевлаштованих та осіб, які навчалися новим професіям, знижувалася, при цьому, починаючи із 2016 року, потреба підприємств у працівниках невинно зростає. Це явище можна пояснити масовою трудовою міграцією. Отже, проведене нами дослідження показало, що ринок праці області має високий ступінь розбалансованості. Основними причинами цього є: обмеженість сфери прикладання праці в зв'язку з переважно сільськогосподарським типом виробництва; низька територіальна мобільність населення; недостатній рівень кваліфікації населення, а також низька інвестиційна активність. Подальше збереження такої ситуації у близькій перспективі неминуче поглибить кількісний та якісний дисбаланс на ринку праці області. Були визначені напрями зниження безробіття у Кіровоградській області.

Ключові слова: безробіття, ринок праці, профорієнтація, профнавчання, напрями зниження безробіття.
Формул: 0, рис.: 0, табл.: 3, бібл.: 16

Annotation. A research aim are an analysis of level, features, problems and development of directions of decline of unemployment in the Kirovohrad region. It was set that in the z All-Ukrainian division of labor the Kirovohrad area is characterized by agrarian-industrial specialization. The analysis of basic indexes of labour-market of Ukraine and Kirovohrad area for 7 last the gave an opportunity to do next conclusions. Quantity economically active population in Ukraine and in the Kirovohrad area with every year grows short. The quantity of unemployed population on methodology of МОП grew almost every year. On the whole on Ukraine he index of unemployed population of capable of working age is gradually approached to 10 % economically active population. Presented research of such indexes: quantity of persons that had status of unemployed person; quantity of the employed persons; passing is professional studies; participating of habitants of the Kirovohrad area is in social works and works of temporal character; quantity of the registered unemployed persons; a change of necessities of enterprises is in workers; loading is into one free working place. In obedience to results negative market of labour of areatendencies in that quantity of employed and persons that studied to the new professions, went down thus, beginning from 2016, the requirement of enterprises in workers grows unceasingly This phenomenon on can be explained by mass labour migration. Thus, study undertaken a by us showed that the labour-market of area had a high degree of disbalance. Principal reasons of it are: limit nature of sphere of appendix of labour in connection with the mainly agricultural type of production; subzero territorial mobility of pulation; insufficient level

of qualification of population, and alsosubzero investment activity. Further maintenance of such situation in a near prospectunavoidable will deepen a quantitative and quality disbalanceat the market of abour of area. Directions of decline of unemployment were certain in the Kirovohrad area.

Key words: *unemployment, labour-market , career guidance services, professional studies directions of decline of unemployment.*

Formulas.: 0; fig.: 0; tabl.:3, bibl.: 16

Постановка проблеми. Однією із першочергових умовою розвитку соціально орієнтованої економіки та ефективної системи господарювання всієї країни є зменшення обсягів безробіття. Таким чином дослідження рівня безробіття, вивчення його регіональних особливостей, проблем і шляхів зниження є актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти регулювання зайнятості та безробіття в Україні розглядаються у працях таких відомих вчених – економістів як: С. Бандура [1], Н. Волкової [2], О. Грішнєвої [3], Г. Давидова [7], Т. Кірян [4], О. Левченко [5], І. Петрової [6], О. Сторожук [7], О. Ткачук [5] та ін. Незважаючи на все це, можна стверджувати, що досить широким колом досліджень вчених, поки що не запропоновано дієвих механізмів та шляхів скорочення безробіття в Україні. І тому негативні тенденції на вітчизняному ринку праці, особливо в областях з низьким рівнем соціально-економічним розвитком, актуалізують необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз рівня, особливостей, проблем та розробка напрямів зниження безробіття у Кіровоградському регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одна сторона безробіття - це оцінка функціонування і рівня розвитку ринкового суспільства: мінімальний рівень безробіття в країні, який не може бути знижений і відповідає поняттю повної зайнятості (5-7 %). Інша сторона безробіття - це перевищення її природного рівня, тобто оцінка втрати потенційного ВВП, зниження купівельної спроможності та низький рівень життя населення, зростання рівня злочинності, недостатня кількість кваліфікованої робочої сили, високий рівень еміграції населення, неефективне

використання трудового потенціалу економічно активного населення як країни в цілому, так і окремих регіонів.

У загальноукраїнському поділі праці Кіровоградська область характеризується аграрно-індустріальною спеціалізацією [8]. За I півріччя 2018 року чисельність зайнятого населення становила 16,3 млн. осіб, з них 31% (5,0 млн. осіб) проживають у сільській місцевості та 69% (11,3 млн. осіб) - у міських поселеннях. Рівень зайнятості населення, що проживає у сільській місцевості, становив 54,4%, серед міського населення – 58,0% [9].

Аналіз основних показників ринку праці України та Кіровоградської області за останні 7 років дає можливість зробити наступні висновки. Чисельність економічно активного населення як і в Україні загалом, так і у Кіровоградській області з кожним роком скорочується (табл. 1). Якщо у 2013 році в Україні чисельність ЕАН у віці 15-70 років становила в середньому 20824,6 тис. осіб, то у 2017 даний показник становив уже 17854,4 тис. особи – показник зменшився на 2970,2 тис. осіб (на 14,26%).

Що стосується Кіровоградської області, то чисельність економічно активного населення у 2013 році становила 471 тис. осіб, а у 2017 році – 429,4 тис. осіб. Загальне зменшення склало 41,6 тис. осіб (8,83%). У відсотках до населення у віці від 15 до 70 років показники коливаються від 60,4% до 64,5% у Кіровоградській області та від 62% до 64,9% по Україні. Чисельність населення Кіровоградщини порівняно з багатьма іншими регіонами України скорочується значно швидше. Тільки за 2000-2017 рр. населення зменшилося майже на 200 тис. осіб (втрати становлять понад 12 тис. осіб щорічно, що у 1,2 рази перевищує аналогічні середньоукраїнські показники [14].

Таблиця 1

**Основні показники ринку праці в Україні та Кіровоградській області
(річні дані)**

Роки	Економічно активне населення (ЕАН)				у тому числі							
	у віці 15-70 років		працездатного віку		зайняте населення				безробітне населення (за методологією МОП)			
					у віці 15-70 років		працездатного віку		у віці 15-70 років		працездатного віку	
	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи
2010	20894,1	63,6	19164,0	71,9	19180,2	58,4	17451,5	65,5	1713,9	8,2	1712,5	8,9
	473,5	62,4	431,6	72,0	431,2	56,9	389,3	65,0	42,3	8,9	42,3	9,8
2011	20893,0	64,2	19181,7	72,6	19231,1	59,1	17520,8	66,3	1661,9	8,0	1660,9	8,7
	474,0	63,3	436,1	73,4	433,1	57,8	395,2	66,6	40,9	8,6	40,9	9,4
2012	20851,2	64,5	19317,8	72,9	19261,4	59,6	17728,6	66,9	1589,8	7,6	1589,2	8,2
	473,7	64,0	437,0	73,5	433,7	58,6	397,0	66,8	40,0	8,4	40,0	9,2
2013	20824,6	64,9	19399,7	72,9	19314,2	60,2	17889,4	67,3	1510,4	7,3	1510,3	7,8
	471,0	64,5	434,3	73,1	434,0	59,5	397,3	66,9	37,0	7,9	37,0	8,5
2014	19920,9	62,4	19035,2	71,4	18073,3	56,6	17188,1	64,5	1847,6	9,3	1847,1	9,7
	440,3	61,0	420,8	71,0	391,1	54,2	371,6	62,7	49,2	11,2	49,2	11,7
2015	18097,9	62,4	17396,0	71,5	16443,2	56,7	15742,0	64,7	1654,7	9,1	1654,0	9,5
	436,6	60,9	419,7	70,9	386,8	54,0	369,9	62,5	49,8	11,4	49,8	11,9
2016	17955,1	62,2	17303,6	71,1	16276,9	56,3	15626,1	64,2	1678,2	9,3	1677,5	9,7
	428,8	60,4	416,5	70,4	375,7	52,9	363,4	61,4	53,1	12,4	53,1	12,7
2017	17854,4	62,0	17193,2	71,5	16156,4	56,1	15495,9	64,5	1698,0	9,5	1697,3	9,9
	429,4	60,8	416,4	71,4	376,8	53,3	363,8	62,4	52,6	12,2	52,6	12,6

Джерело: складено автором за даними [10, 11, 12, 13]

Показник зайнятого населення у віці 15-70 років також відображає негативні тенденції. Як і по Україні загалом, так і на території Кіровоградської області за останні п'ять років спостерігається зменшення середньої чисельності даної групи населення: у 2013 році в Україні даний показник становив 19314,2 тис. осіб, у 2015 році – 16443,2 тис. осіб, а у 2017 році – 16156,4 тис. осіб; в Кіровоградській області у 2013 році до числа зайнятого населення у віці 15-70 років належали 434 тис. осіб, у 2015 році – 386,8 тис. осіб, а у 2017 році – 376,8 тис. осіб.

Абсолютні показники зайнятого населення працездатного віку є на порядок меншими, аніж чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років: у 2013 році в Кіровоградській області даний показник

становив 397,3 тис. осіб, у 2015 році – 369,9 тис. осіб, у 2017 році – 363,8 тис. осіб. Загалом по Україні у 2013 році в середньому було 17889,4 тис. безробітних осіб працездатного віку, у 2015 році – 15742 тис. осіб, у 2017 році – 15495,9 тис. осіб.

Відсоткове співвідношення чисельності зайнятого населення працездатного віку до населення відповідної вікової групи не перевищує 70%, значення даного показника не є задовільними. Якщо у 2013 році відсоток зайнятого населення працездатного віку в Україні складав 67,3%, то у 2017 році його значення дорівнює 64,5%; у Кіровоградській області у 2013 році даний показник становив 66,9%, а у 2017 році дорівнює 62,4%.

Чисельність безробітного населення за методологією МОП зростала майже кожного року. В 2013 році у середньому в Кіровоградській області було 37 тисяч безробітних у віці 15-70 років, що складало 7,9% економічно активного населення, у 2014 році показник збільшився відразу на 3,3% та становив 49,2 тис. осіб. Найвищий показник був зафіксований у 2016 році – 53,1 тис. безробітних (12,4%). Станом на 2017 рік у Кіровоградській області налічується 52,6 безробітних у віці 15-70 років, що становить 12,2% до економічно активного населення.

Загалом по Україні показник безробітного населення працездатного віку поступово наближається до 10% економічно активного населення. У 2013 році в середньому по країні показник

безробітного населення становив 1510,3 тис. осіб (7,8 % від економічно активного населення), а у 2017 році – 1697,3 тис. осіб, що становить 9,9% від економічно активного населення.

Аналіз даних про стан ринку праці Кіровоградської області за 5 років дає нам можливість зробити наступні висновки (табл. 2).

Чисельність осіб, котрі мали статус безробітного, зростала протягом 2014 та 2015 років (на 3,35 % та 6,51 % відповідно), а надалі знижувалась – у 2016 році знизилась на 8,85%, а у 2017 році – ще на 8,19 %. Загальна п'ятирічна тенденція зміни показника по області становить зниження на 10,8 % (46745 осіб у 2017 році до 52406 осіб у 2013 році).

Таблиця 2

Дані про стан ринку праці Кіровоградської області за 2013-2017 рр.

№	Показники	Роки				
		2013	2014	2015	2016	2017
1.	Громадяни, котрі мали статус безробітного протягом звітного періоду	52406	53749	55858	50917	46745
2.	Кількість працевлаштованих осіб протягом звітного періоду	17907	18026	17236	16303	15059
3.	Чисельність зареєстрованих безробітних осіб протягом звітного періоду	18570	21059	21970	17152	17359
4.	Брали участь у громадських роботах, осіб протягом звітного періоду	11455	11674	11900	11729	10478
5.	Потреба підприємств у працівниках, осіб протягом звітного періоду	819	580	570	1525	1970
6.	Навантаження на одне вільне робоче місце, осіб протягом звітного періоду	23	36	39	11	9
7.	Одержують допомогу по безробіттю, осіб протягом звітного періоду	14634	16129	16554	12750	12764
8.	Проходили профнавчання, осіб протягом звітного періоду	7898	7680	7185	6697	5949

Джерело: складено автором за даними [11, 12, 13, 14, 15]

Що стосується показника участі мешканців Кіровоградської області у громадських роботах та роботах тимчасового характеру, то даний показник із року в рік був відносно стабільним – лише одного разу коливання значення показника перевищило 2% (зниження показника на 10,67% у 2017 році), але саме через цю зміну загальна динаміка показника у відносному виразі становить зниження на 8,53%. Абсолютне відхилення за п'ять років становить зниження на 977 осіб.

Важливим також є показник чисельності зареєстрованих безробітних осіб. У період з 2013 по 2015 роки даний показник сумарно

зріс на 18,3%, але уже у 2016 році знизився – за підсумками 2017 року чисельність зареєстрованих безробітних була меншою, аніж у 2013 році (17359 осіб у 2013 році проти 18570 осіб у 2013 році). Загальна п'ятирічна тенденція по Кіровоградській області становить зниження даного показника на 6,52% (на 1211 осіб).

Показник чисельності одержуючих допомогу по безробіттю за своєю динамікою є майже ідентичним до показника чисельності зареєстрованих – у 2014 та 2015 роках спостерігався ріст, а у 2016 році він, аналогічно до показника чисельності зареєстрованих безробітних, становив менше, ніж показник 2013 року.

Загальне зниження даного показника у п'ятирічній динаміці оцінюється у 12,78%.

Згідно результатів аналізу ринку праці Кіровоградської області до його негативних тенденцій можна віднести, зокрема:

1. Чисельність працевлаштованих осіб за п'ятирічний період мав мінімальне зростання у 2014 році (зріс на 0,66%), а у подальшому кожного разу знижувався. У підсумку по області протягом періоду з 2013 по 2017 роки даний показник знизився на 15,9% (у 2013 році було працевлаштовано 17907 громадян, а у 2017 році – 15059). У динаміці абсолютного відхилення чисельність працевлаштованих осіб протягом звітної періоду найбільше знизилась у Кіровоградському районі (на 691 особу, тобто у середньому показник знижувався на 172 особи протягом року).

2. Чисельність осіб, які навчалися новим професіям, знижувалася із року в рік. Загальна п'ятирічна тенденція по Кіровоградській області становить зменшення числа осіб майже на чверть – на 24,68%.

3. «Навантаження на одне вільне робоче місце», по області протягом 2014 та 2015 років цей показник зростав, а з 2016 року і дотепер знижується – загальна п'ятирічна тенденція становить зменшення з двадцяти трьох до дев'яти осіб на одне вільне робоче місце. Знову-таки, не в останню чергу це явище можна пояснити масовою трудовою міграцією, через яку навантаження на одне вільне робоче місце почало зменшуватись не зовсім поступово та пропорційно.

3. Зміна потреб підприємств у працівниках. У 2014 році попит на трудові ресурси різко скоротився, що продовжилось і у 2015 році, але, починаючи із 2016 року, потреба підприємств у працівниках невпинно зростає. Однією з багатьох причин даної тенденції може бути масова трудова міграція українців, яка почала набирати оберти саме у 2016 році. У 2014 році даний показник знизився на 29,18%, у 2015 році – ще на 1,72%; а у 2016 році зріс відразу на 164,57%. За

2016 за 2017 рік потреба підприємств збільшилася відразу на 1400 працівників.

Спеціалістами з профорієнтації базових центрів зайнятості області з метою забезпечення роботодавців необхідним персоналом, задоволення їх потреб у кадрах, укомплектування вакансій було надано послуги з відбору працівників на замовлення роботодавців з урахуванням особливостей та вимог конкретного підприємства, взято участь спеціалістів з профорієнтації у семінарах з роботодавцями (табл. 3).

Показник чисельності кандидатів, котрі успішно пройшли тестування під час профвідбору на замовлення роботодавців, невпинно зростав до 2015 року. За підсумками 2013 року успішно пройшли тестування лише 50 кандидатів, у 2014 році – 167, а у 2015 році – 423 кандидати. Незважаючи на те, що за підсумками 2017 року кількість кандидатів, котрі успішно склали іспит, становила 291 особу, загальна динаміка у порівнянні з показником 2013 року є позитивною.

Отже, проведене нами дослідження показало, що ринок праці області має високий ступінь розбалансованості. Основними причинами цього є: обмеженість сфери прикладання праці в зв'язку з переважно сільськогосподарським типом виробництва; низька територіальна мобільність населення; недостатній рівень кваліфікації населення, а також низька інвестиційна активність. Подальше збереження такої ситуації у близькій перспективі неминуче поглибить кількісний та якісний дисбаланс на ринку праці області.

Результати проведеного аналітичного дослідження дозволяють визначити такі напрями зниження безробіття у Кіровоградській області:

- збільшення кількості впроваджених інновацій. Відновлення кваліфікації робочої сили;
- підвищення рівня інноваційної активності підприємств області, зокрема, модернізація існуючих на підприємствах сільськогосподарського машинобудування з використанням сучасних технологій,

якісне оновлення виробничих потужностей, придбання нових технологій, підвищення частки принципово нової продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції регіону;

- широкий розвиток малого і середнього бізнесу, насамперед в аграрній сфері, створення невеликих підприємств з переробки та зберігання

сільськогосподарської продукції, агросервісних фірм;

- активізація використання унікальних ресурсів Кіровоградської області (зелений туризм [16], культурна спадщина, природно-заповідний фонд, рекреаційні ресурси Світловодського, Знам'янського та Олександрівського районів).

Таблиця 3

Організація профвідбору на замовлення роботодавців

Показники	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість кандидатів, котрі пройшли тестування	50	167	423	223	291
Відносне відхилення (%)	234,00	153,29	-47,28	30,49	482,00
Абсолютне відхилення (+/-)	117	256	-200	68	241

Джерело: складено автором за даними [15]

Висновки. Високий рівень безробіття важлива соціально-економічна проблема, яка потребує глибокого всебічного і постійного наукового аналізу та вироблення на основі досліджень практичних рекомендацій та методик. Зниження рівня безробіття в регіоні можливе лише за умови ринкових перетворень, зокрема, на основі інноваційного оновлення, пріоритетного розвитку галузей і видів виробництва Кіровоградської області, нових форм і видів зайнятості; збільшення зайнятості у наукомісткому виробництві, у сфері нематеріальних (інтелектуальних) послуг; поліпшення освітньо-кваліфікаційної структури зайнятих.

Література:

1. Бандур С. І. Розвиток робочих місць – стратегічний напрям модернізації економіки України. *Ринок праці та зайнятість населення*: журнал. 2012. № 2. С. 3-7.
2. Волкова Н. В. Політика держави щодо зайнятості молоді та її ефективність. *Науково-теоретичний журнал Дніпропетровської державної фінансової академії*: журнал. 2010. № 1 (23). С. 26-32.
3. Грішнова О. А., Пасека С. Р., Пасека А. С. Трудовий потенціал України: оцінка стану, ефективність використання, стратегічні напрями розвитку: монографія. Черкаси, 2011. 360 с.
4. Кір'ян Т. М., Шаповал М. С., Коваль С. П. Напрямки та шляхи подальшого зменшення обсягів безробіття в Україні. *Вісник АНУ*: журнал. №2. 2013.

5. Левченко О. М., Ткачук О. В. Активізація співпраці роботодавців та ВНЗ як чинник удосконалення стратегії розвитку підприємств машинобудування. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*: зб. наук. пр. Кіровоград: КНТУ, 2013. Вип. 23. С. 395-401.

6. Петрова І. Л. Регулювання зайнятості у світлі глобалізаційної перспективи. *Економіка та держава*: журнал. 2005. № 2. С. 19-24.

7. Сторожук О. В., Давидов Г. М. Структурні трансформації сфери зайнятості Кіровоградської області: проблеми та шляхи вирішення. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*: зб. наук. пр. Кіровоград: КНТУ, 2011. Вип. 19. С. 150-155.

8. Глевацька Н. М., Михайлович В. А. Зайнятість населення України в умовах нестабільної економічної ситуації: основні проблеми і напрями їх вирішення. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*: зб. наук. пр. - Кіровоград: КНТУ, 2010. Вип. 17. С. 183-191.

9. World Employment and Social Outlook: Trends 2018 International Labour Office – Geneva: ILO, 2018. URL : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_615594.pdf.

10. Офіційний сайт державної служби зайнятості України. URL :- <http://www.dcz.gov.ua/>.

11. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

12. Головне управління статистики у Кіровоградській області. URL : http://www.kr.ukrstat.gov.ua/index.php?r=stat_socecon

13. Державна організація «Кіровоградський обласний центр зайнятості». URL : <https://kid.dcz.gov.ua/analytics/67>.

14. Ukraine Unemployment [Data file]. URL : <https://tradingeconomics.com/ukraine/unemployment-rate?embed>.

15. Ukraine sees unemployment rate climb by 1.3% in February 2018 [Data file]. URL : <https://112.international/finance/ukraine-sees-unemployment-rate-climb-by-13-in-february-2018-26643.html>.

16. Глевацька Н. М. Кіровоградщина – 2025: пріоритети і можливості розвитку: матеріали доповідей науково-практичної конференції (Кропивницький, 7 червня 2017). Кропивницький, 2017. С. 211-214.

Reference:

1. Bandur S. I. Rozvytok robochykh mist – stratehichni napriam modernizatsii ekonomiky Ukrainy. Rynok pratsi ta zainiatist naseleennia: zhurnal. 2012. № 2. S. 3-7.
2. Volkova N. V. Polityka derzhavy shchodo zainiatosti molodi ta yii efektyvnist. Naukovo-teoretychnyi zhurnal Dnipropetrovskoi derzhavnoi finansovoï akademii : zhurnal. 2010. № 1 (23). С. 26-32.
3. Hrishnova O. A., Pasiëka S. R., Pasiëka A. S. Trudovyi potentsial Ukrainy: otsinka stanu, efektyvnist vykorystannia, stratehichni napriamy rozvytku : monohrafiia. Cherkasy, 2011. 360 s.
4. Kirian T. M., Shapoval M. S., Koval S. P. Napriamky ta shliakhy podalshoho zmenshennia obsiahiv bezrobittia v Ukraini. Visnyk ANU: zhurnal. №2. 2013.
5. Levchenko O. M., Tkachuk O. V. Aktyvizatsiia spivpratsi robotodavtsiv ta VNZ yak chynnyk udoskonalennia stratehii rozvytku pidpriemstv mashynobuduvannia. Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky : zb. nauk. pr. Kirovohrad : KNTU, 2013. Vyp. 23. S. 395-401.
6. Petrova I. L. Rehuliuvannia zainiatosti u svitli hlobalizatsiinoï perspektyvy. Ekonomika ta derzhava : zhurnal. 2005. № 2. S. 19–24.
7. Storozhuk O. V., Davydov H. M. Strukturni transformatsii sfery zainiatosti Kirovohradskoi oblasti: problemy ta shliakhy vyrishennia. Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky: zb. nauk. pr. Kirovohrad: KNTU, 2011. Vyp. 19. S. 150-155.
8. Hlevatska N. M., Mykhailovych V. A. Zainiatist naseleennia Ukrainy v umovakh nestabilnoi ekonomichnoi sytuatsii: osnovni problemy i napriamy yikh vyrishennia. Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky: zb. nauk. pr. - Kirovohrad: KNTU, 2010. Vyp. 17. S. 183-191.
9. World Employment and Social Outlook: Trends 2018 International Labour Office – Geneva: ILO, 2018. URL : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_615594.pdf.
10. Ofitsiinyi sait derzhavnoi sluzhby zainiatosti Ukrainy. URL :- <http://www.dcz.gov.ua/>.
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Holovne upravlinnia statystyky u Kirovohradskii oblasti. URL : http://www.kr.ukrstat.gov.ua/index.php?r=stat_soc econ
13. Derzhavna orhanizatsiia «Kirovohradskiyi oblasnyi tsentr zainiatosti». URL : <https://kid.dcz.gov.ua/analytics/67>.
14. Ukraine Unemployment [Data file]. URL : <https://tradingeconomics.com/ukraine/unemployment-rate?embed>.
15. Ukraine sees unemployment rate climb by 1.3% in February 2018 [Data file]. URL : <https://112.international/finance/ukraine-sees-unemployment-rate-climb-by-13-in-february-2018-26643.html>.
16. Hlevatska N. M. Kirovohradshchyna – 2025: priorytety i mozhlyvosti rozvytku: materialy dopovidei naukovo-praktychnoi konferentsii (Kropyvnytskyi, 7 chervnia 2017). Kropyvnytskyi, 2017. S. 211-214.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2018 р.

УДК 352

БІЗНЕС-ІНФРАСТРУКТУРА АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Кормишкін Ю.А.¹, Бовкун О.А.²

¹ кандидат економічних наук, докторант кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки, Миколаївський національний аграрний університет,
м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9, 54020, Україна
тел.: (0512)-34-10-82, e-mail.: korm_y@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9211-6737

² кандидат економічних наук, доцент, кафедра маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, вул. Садова, 2, 20300, Україна,
тел.: (04744)-4-02-70, e-mail.: olga.bovkun@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9209-5785, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-117-122>

BUSINESS INFRASTRUCTURE OF AGRARIAN ENTREPRENEURSHIP

Y. Kormishkin¹, O. Bovkun²

¹ Ph.D. in Economics, doctoral student, Department of Public Administration and Administration and International Economics, Nikolaev National Agrarian University, Mykolaiv, st. Georgiy Gongadze, 9, 54020, Ukraine
tel.: (0512)-34-10-82, e-mail.: korm_y@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9211-6737

² Ph.D. in Economics, assistant professor, Department of Marketing, Management and Business Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, st. Sadova, 2, 20300, Ukraine
tel.: (04744)-4-02-70, e-mail.: olga.bovkun@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9209-5785, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-117-122>

Анотація. Актуальність дослідження визначається ключовою роллю аграрного підприємництва в сучасній соціально орієнтованій ринковій економіці. Метою дослідження є розробка узагальненої класифікації елементів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва та її характеристик. Багато досліджень мають велику кількість підходів до класифікації елементів інфраструктури підприємства, але кожен з них заснований лише на одній особливості. Проте кожен з авторів не дає чіткої класифікації елементів бізнес-інфраструктури аграрного бізнесу. У статті представлені результати загальної класифікації елементів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва на основі функціональних особливостей. У системі інфраструктурного забезпечення аграрних підприємств пропонується розділити інфраструктуру аграрного підприємництва на стартову інфраструктуру; розвиток інфраструктури; інфраструктура, спрямована на підтримку стабільності; реструктуризації інфраструктури. Це пов'язано з тим, що кожен етап життєвого циклу компанії характеризується певними проблемами, що зумовлює потребу в певних типах та елементах інфраструктури, які можуть забезпечити ефективне прийняття рішень у поточній ситуації. Такий підхід здається досить значним, оскільки він дозволяє: по-перше, розглядати інфраструктуру аграрного підприємництва не в статичній, а в динамічній; по-друге, визначити потребу малого та середнього аграрного підприємства в різних елементах та функціях інфраструктури, залежно від поставлених ними завдань. Встановлено, що бізнес-інфраструктура аграрного бізнесу передбачає безліч галузей, видів виробництва або діяльності, які служать і забезпечують нормальне функціонування основного виробництва, а також невиробничої сфери.

Ключові слова: бізнес, бізнес-інфраструктура підприємництва, класифікація, елементи інфраструктури, аграрне підприємництво.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 15

Annotation. The relevance of the investigation is determined by the key role of agrarian entrepreneurship in the modern socially oriented market economy. The purpose of the study is to develop a generalized classification of elements of the business infrastructure of agrarian entrepreneurship and its characteristics. Many studies have a large number of approaches to classifying elements of an enterprise infrastructure, but each of them is based on only one feature. However, each of the authors does not give a clear classification of the elements of the business infrastructure of agrarian business. The article presents the results of the general classification of elements of the business infrastructure of agrarian entrepreneurship on the basis of functional features. In the system of infrastructure provision of agrarian enterprises, it is proposed to divide the infrastructure of agrarian entrepreneurship into the starting infrastructure; development infrastructure; infrastructure aimed at maintaining stability; restructuring infrastructure. This is due to the fact that each stage of the company's life cycle is characterized by specific problems, resulting in the need for certain types and elements of infrastructure that can provide effective decision-making in the current situation. This approach seems to be quite

significant, since it permits: first, to consider the infrastructure of agrarian entrepreneurship not in statics, but in dynamics; secondly, to identify the need for small and medium-agrarian entrepreneurship in various elements and functions of infrastructure, depending on the tasks they set. Established that business infrastructure of agrarian business involves a set of industries, types of production or activities that serve and ensure the normal functioning of the main production, as well as non-productive sphere.

Key words: *business, business infrastructure of entrepreneurship, classification, elements of infrastructure, agrarian entrepreneurship.*

Formulas.: 0; fig.: 0; tabl.:0, bibl.: 15

Постановка проблеми. Сучасний процес становлення підприємництва в АПК вимагає зваженого і продуманого підходу, глибокого теоретичного осмислення його ролі в механізмі ринкового реформування аграрної економіки.

В ході реорганізації підприємств в сільському господарстві склалася багатоукладна економіка, стала здійснюватися підприємницька діяльність, як на рівні індивідуального підприємництва, так і в великих комерційних підприємствах.

Серед організаційно-правових форм виділяють особливий інститут аграрного підприємництва, який не є особливим юридичним статусом підприємства, тому що по суті фіксує лише право відповідного підприємства, незалежно від його юридичної форми, на отримання тих чи інших видів державної підтримки.

Актуальність теми визначена в першу чергу об'єктивною значною роллю аграрного підприємництва у сучасній соціально-орієнтованій ринковій економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування інфраструктури аграрного підприємництва висвітлено у наукових працях таких учених, як: Д. А. Антонюк [2], Г. М. Колісник [3], О. В. Лядова [5], Т. В. Усюк [14] та інші. Проблема розвитку підприємництва в сільському господарстві знайшла широке відображення в економічній літературі, зокрема у працях, авторами яких є: М. Й. Малік і О. Г. Шпикуляк [6], В. Я. Мессель-Веселяк [7], О. В. Хмелевський і Л. В. Дрюкова [15] та інші.

У багатьох дослідженнях існує значна кількість підходів до класифікації елементів інфраструктури підприємництва, проте кожна з них ґрунтується лише на

одній ознаці. Утім, кожен із авторів не дає чіткої класифікації саме елементів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розроблення узагальненої класифікації елементів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва та їх характеристика.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах ринкових перетворень в Україні відбувається становлення і розвиток підприємництва в усіх галузях і сферах економіки. Незважаючи на те, що підприємництво є порівняно новим економічним феноменом в сучасній дійсності, воно починає міцно завойовувати своє місце в економічній і соціальній системі.

Слід зазначити, що в даний час спостерігається відродження підприємництва і в аграрній сфері економіки. І хоча аграрне підприємництво здійснюється в специфічних формах і його становлення пов'язане з численними проблемами і суперечностями, воно єдине за економічною природою і сутністю у всіх сферах економіки. Для обґрунтування закономірностей функціонування підприємництва в аграрній сфері перш за все повинна бути визначена його сутність як економічної категорії, уточнені її зміст і взаємозв'язки з іншими економічними поняттями, такими як «бізнес», «агробізнес», «фермерство» та іншими [8].

Авторський підхід до дослідження сутності підприємництва дозволяє визначити його видові і родові ознаки. Їх аналіз дав можливість зробити висновок про те, що підприємництво слід розглядати як підсистему більш широкої системи ділових відносин або системи бізнесу. При цьому в якості родових ознак підприємництва слід назвати ті атрибути, які ідентифікують бізнес (обмін, угода,

отримання вигоди і так далі). Сутнісними видовими ознаками підприємництва є насамперед новаторський підхід до справи або здатність здійснювати інновації, висока ступінь ризику, вміння виявляти ініціативу.

Бізнес-інфраструктура – це сукупність державних, приватних та громадських інститутів (організацій, установ і об'єднань), які обслуговують інтереси суб'єктів підприємницької діяльності й забезпечують їхню господарську діяльність та сприяють підвищенню її ефективності.

Аграрне підприємництво також має свою специфіку. У структурі підприємницької діяльності до нього слід віднести те, що пов'язано з використанням землі та інших ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції, а також діяльність, пов'язану з його обслуговуванням, наприклад, різні види послуг агросервісу. Крім того, як показує світовий досвід ефективного функціонування аграрного підприємництва, нерідко воно пов'язане з переробкою сільськогосподарської продукції і підсобних промислів.

Незважаючи на тісний взаємозв'язок і поєднання різних видів підприємництва в сільському середовищі необхідно розрізняти сільськогосподарське, аграрне і сільське підприємництво. Економісти часто не роблять різниці між ними. На нашу думку, сільське підприємництво слід трактувати як всі види підприємницької діяльності, що здійснюються на селі або в сільській місцевості [9].

Сільськогосподарське підприємництво – це підприємницька діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції. А аграрне підприємництво включає підприємницьку діяльність сільгосптоваровиробників. Всі ці поняття тісно пов'язані між собою, однак кожне несе своє смислове навантаження. Також неправомірно ототожнювати аграрне підприємництво з агробізнесом, так як агробізнес це більш широке поняття і включає всі ділові відносини в системі АПК.

Особливості аграрного підприємництва пов'язані також зі сферою його розвитку, зі специфікою функцій і їх взаємозв'язками.

В системі інфраструктурного забезпечення аграрних підприємств запропоновано поділити інфраструктуру аграрного підприємництва на стартову інфраструктуру; інфраструктуру розвитку; інфраструктуру, спрямовану на підтримку стабільності; інфраструктуру реструктуризації. Це обумовлено тим, що кожна стадія життєвого циклу підприємства характеризується специфічними проблемами, внаслідок чого виникає потреба в певних видах і елементах інфраструктури, які можуть забезпечити ефективно прийняття рішень в ситуації, що склалася.

Даний підхід видається досить значимим, оскільки дозволяє: по-перше, розглядати інфраструктуру аграрного підприємництва не в статичній, а в динамічній; по-друге, виявити потребу суб'єктів малого та середнього аграрного підприємництва в різних елементах і функціях інфраструктури в залежності від поставлених перед ними завдань.

У світлі інституційного підходу види інфраструктури аграрного підприємництва структуровані з точки зору правових норм [10-12], правил і стандартів, а також способів їх здійснення та регулювання.

У межах поняття інфраструктура аграрного підприємництва найчастіше розглядають такі складові [1]:

- фінансово-кредитна (фінансові установи, які здійснюють пільгове кредитування, гарантійні фонди, кредитні спілки, венчурні фонди і страхові компанії, державна підтримка у вигляді спрощеної системи оподаткування, надання пільг тощо);

- організаційно-інформаційна (бізнес-центри, бізнес-інкубатори, Інтернет-центри, консультаційні центри, молодіжні центри тощо);

- організаційно-правова (спектр дій органів державної влади, спеціалізованих установ та організацій, органів місцевого самоврядування).

Розглядаючи класифікацію елементів бізнес-інфраструктури, варто звернути увагу на елементи, які навів А. М. Мельников. На його думку, основними елементами бізнес-інфраструктури при налагоджуванні ділових відносин між різноманітними суб'єктами господарської діяльності є [13]:

- кредитна система і комерційні банки;
- емісійна система та емісійні банки;
- організаційно оформлене посередництво на товарних, сировинних, фондових і валютних біржах;
- аукціони, ярмарки та інші форми організаційного позабіржового посередництва;
- система регулювання зайнятості населення й центри сприяння зайнятості (біржі праці);
- інформаційні технології та засоби ділової комунікації; – податкова система та податкові інспекції;
- система страхування комерційного, господарського ризику й страхові (державні й недержавні) компанії;
- спеціальні рекламні, інформаційні агентства та засоби масової інформації;
- торговельні палати, інші суспільні й добровільні державні суспільні об'єднання ділових кіл;
- митна система;
- професійні союзи працюючих за наймом.

Таким чином, у відносинах між аграрним підприємництвом, найманими робітниками та споживачами аграрної продукції існує величезна кількість проміжних структур, що встановлюють ці відносини та допомагають аграрному підприємству реалізувати власні ділові інтереси.

Враховуючи, що за сучасних умов держава переорієнтовує свої сили на підтримку малого та середнього бізнесу в аграрному секторі, варто звернути увагу на класифікацію елементів бізнес-інфраструктури Г. В. Рачинської, Л. С. Лісовської. Сформовану мережу елементів бізнес-інфраструктури підтримки малого підприємництва автори класифікують за такими ознаками [13]:

- за способом заснування – державна, недержавна, громадська;
- за статусом: всеукраїнська, регіональна, місцева (районна);
- за формою: організаційно-технічна, інформаційно-аналітична, фінансово-кредитна;
- за видами діяльності: дорадчі органи, консалтингові структури, інформаційні центри, інвестиційні та інноваційні компанії, освітні заклади тощо.

Після проведеного дослідження класифікації елементів бізнес-інфраструктури підприємництва, вважаємо за доцільне виділити три ключові, які варто використовувати в аграрному підприємстві [4]:

- форма власності, що передбачає наявність державних, приватних, громадських елементів бізнес-інфраструктури та виявляє джерела фінансування, ступінь впливу, наявність зацікавленості з боку аграрних підприємств;
- вид діяльності, що дозволяє якісно оцінити напрям впливу інфраструктурного елемента на діяльність аграрного підприємства (дорадчі органи, консалтингові структури, інформаційні центри, інвестиційні та інноваційні компанії, освітні заклади тощо);
- елементи бізнес-інфраструктури відповідно до чинного законодавства (бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, технологічні парки, фонди підтримки підприємництва, фінансові установи, інноваційні та інвестиційні фонди і компанії, лізингові компанії, консультативні центри та ін.).

Висновки. Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити висновки, що у сьогоденні необхідно розвивати різноманітні напрямки продажу аграрної продукції у залежності від видової їх приналежності.

При формуванні інфраструктури аграрного ринку чи будь-якого іншого ринку потрібно дотримуватися чинного законодавства. Законність, як один із принципів формування інфраструктури

аграрного ринку, дасть змогу зменшити сектор тіньової економіки, тим самим збільшивши надходження коштів у місцеві бюджети. Дотримання маркетингових умов при формуванні інфраструктури аграрного ринку дозволить вивчити смаки та уподобання споживачів, організувати ефективну рекламу та стимулювати збут сільськогосподарської продукції.

Література:

1. Семенда Д. К., Здоровцов О. І., Котик П. С. Аграрна економіка : підручник. Умань, 2005. 318 с.
2. Антонюк Д. А. Узагальнена класифікація елементів інфраструктури підприємництва. *Вісник Запорізького національного університету* : журнал. 2012. №4(16). С. 12–17.
3. Колісник Г. М. Формування ефективної інфраструктури державної підтримки розвитку малого підприємництва в Україні. *Науковий вісник* : журнал. 2007. № 17.3. С. 271–276.
4. Кормишкін Ю. А. Формування бізнес-інфраструктури підприємництва України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)», Миколаїв, 2018. 41 с.
5. Лядова Е. В. Развитие инфраструктуры малого и среднего предпринимательства в условиях становления инновационной экономики : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория». Нижний Новгород, 2012. 26 с.
6. Малік М. Й., Шпикуляк М. Й. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК* : журнал. 2006. № 4. С. 3–10.
7. Мессель-Веселяк В. Я. Ефективність господарювання новостворених сільськогосподарських підприємств ринкового спрямування в Україні. *Економіка АПК* : журнал. 2016. №12. С. 21–33.
8. Мишина Л. А., Саблін Е. Ц. Основы бизнеса. *Шпаргалка. Окей-книга* : журнал. 2010. 46 с.
9. Офіційна Інтернет-сторінка Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва. URL : <http://www.dkrp.gov.ua>.
10. Про кредитні спілки : Закон України від 20.12.2001 р. № 2908-III (зі змінами та доповненнями станом на 01.01.2016). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2908-14>.
11. Про спеціальні режими інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16.07.1999 № 991-XIV (зі змінами та доповненнями станом на 05.12.2012). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.
12. Про фінансовий лізинг : Закон України від 16.12.1997 р. № 723/97-ВР (зі змінами та доповненнями станом на 16.01.2004). URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/723/97-%D0%B2%D1%80>.

13. Рачинська Г. В., Лісовська Л. С. Система інфраструктурного забезпечення підприємств аграрного бізнесу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»* : журнал. 2012. № 725. С. 211–216.

14. Усюк Т. В. Інституційні засади розвитку сільського підприємництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Житомир, 2014. 20 с.

15. Хмелевський О. В., Дрюкова Л. В. Концепція внутрішнього підприємництва та формування передумов її реалізації на вітчизняних підприємствах. *Вісник Хмельницького національного університету* : журнал. 2013. №3. Т.3. С. 81–85.

Reference:

1. Semenda D. K., Zdorovtsov O. I., Kotyk P. S. *Ahrarna ekonomika : pidruchnyk*. Uman, 2005. 318 s.
2. Antoniuk D. A. *Uzahalnena klasyfikatsiia elementiv infrastruktury pidpriemnytstva*. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu* : zhurnal. 2012. №4(16). S. 12–17.
3. Kolisnyk H. M. *Formuvannia efektyvnoi infrastruktury derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini*. *Naukovyi visnyk* : zhurnal. 2007. № 17.3. S. 271–276.
4. Kormyshkin Yu. A. *Formuvannia biznes-infrastruktury pidpriemnytstva Ukrainy* : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti)», Mykolaiv, 2018. 41 s.
5. Liadova E. V. *Razvytye ynfrastrukturi maloho y sredneho predprynmatelstva v uslovyakh stanovleniya ynnovatsyonnoi ekonomyky* : avtoref. dys. na soyskanye uchen. stepeny kand. ekon. nauk : spets. 08.00.01 «Ekonomycheskaia teoriya». Nyzhnyi Novhorod, 2012. 26 s.
6. Malik M. Y., Shpykuliak M. Y. *Rozvytok pidpriemnytstva v ahrarnomu sektori ekonomiky*. *Ekonomika APK* : zhurnal. 2006. № 4. S. 3–10.
7. Messel-Veseliak V. Ya. *Efektivnist hospodariuvannia novostvorenykh silskohospodarskykh pidpriemstv rynkovoho spriamuvannia v Ukraini*. *Ekonomika APK* : zhurnal. 2016. №12. S. 21–33.
8. Myshyna L. A., Sablyn E. Ts. *Osnovi byznesa*. *Shparhalka. Okei-knyha* : zhurnal. 2010. 46 s.
9. *Ofitsiina Internet-storinka Derzhavnogo komitetu Ukrainy z pytan rehuliatornoj polityky ta pidpriemnytstva*. URL : <http://www.dkrp.gov.ua>.
10. *Pro kredytni spilky* : *Zakon Ukrainy vid 20.12.2001 r. № 2908-III (zi zminamy ta dopovnenniamy stanom na 01.01.2016)*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2908-14>.
11. *Pro spetsialni rezhymy investytsiinoi ta innovatsiinoi diialnosti tekhnolohichnykh parkiv* : *Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 № 991-XIV (zi zminamy*

ta dopovnenniamy stanom na 05.12.2012). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.

12. Pro finansovyi lizynh : Zakon Ukrainy vid 16.12.1997 r. № 723/97-VR (zi zminamy ta dopovnenniamy stanom na 16.01.2004). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/723/97-%D0%B2%D1%80>.

13. Rachynska H. V., Lisovska L. S. Systema infrastrukturnoho zabezpechennia pidpriemstv ahrarnoho biznesu. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»* : zhurnal. 2012. № 725. S. 211–216.

14. Usiuk T. V. Instytutsiini zasady rozvytku silskoho pidpriemnytstva : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy (za

vydamy ekonomichnoi diialnosti)». Zhytomyr, 2014. 20 s.

15. Khmelevskiy O. V., Driukova L. V. Kontseptsiiia vnutrishnoho pidpriemnytstva ta formuvannia peredumov yii realizatsii na vitchyznianskykh pidpriemstvakh. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu* : zhurnal. 2013. №3. T.3. S. 81–85.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2018 р.

Розділ 6. Менеджмент та адміністрування

УДК 378; 005.33

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ОСВІТИ В УКРАЇНІ НА ПОТОЧНОМУ ЕТАПІ ЇХ РЕФОРМУВАННЯ

Денисенко М.П.¹, Хаустова Є.Б.²

¹ доктор економічних наук, професор, професор кафедри бізнес-економіки та туризму, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, вул. Немировича-Данченка, 2, 01011, Україна
тел.: (044) 256-21-56, e-mail.: profden3@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8767-9762

² кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, вул. Немировича-Данченка, 2, 01011, Україна
тел.: (068)-36-35-901, e-mail.: g.haystova@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1436-6137, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-123-131>

THE STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION IN UKRAINE AT THE CURRENT STAGE OF THEIR REFORM

N. Denisenko¹, Ye. Khaustova²

¹ doctor of economics, professor, professor department of business economics and tourism, Kyiv national university of technology and design, Kyiv, st. Nemyrovych-Danchenko, 2, 01011, Ukraine
tel.: (044) 256-21-56, e-mail.: profden3@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8767-9762

² associate professor, candidate of economics, associate professor of accounting and audit, Kyiv national university of technology and design, Kyiv, st. Nemyrovych-Danchenko, 2, 01011, Ukraine
tel.: 068-36-35-901, e-mail.: g.haystova@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1436-6137, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-123-131>

Анотація. У статті на основі аналізу статистичних даних визначено основні тенденції, проблеми та тенденції розвитку інтелектуальної діяльності наукових та навчальних закладів України. З цією метою проведено аналіз факторів перспективного розвитку наукової діяльності за часткою високотехнологічної продукції в структурі експорту, науково-інтенсивним ВВП, державним, приватним та самофінансуванням науки в порівнянні з ЄС \ і дані, кількість виконаних та відсоток науково-технічних робіт, структура наукових кадрів, кількість «слабких» та захищених патентів, відсоток підприємств, які проводили технологічні інновації, у тому числі партнерства з науковими організаціями та вищими навчальними закладами (ІГЕ). Аналіз розвитку освітньої діяльності полягав у вивченні динаміки показників та їх порівнянні з аналогічними показниками в науковій сфері, а саме: обсязі бюджетного фінансування (співвідношення витрат на освіту до ВВП та загальних видатків бюджету), а також кількість навчальних закладів та студентів. Розкрито основні проблеми наукової та освітньої діяльності в Україні, зокрема, низький рівень капіталізації наукової діяльності та комерціалізація її результатів внаслідок низької активності інноваційних процесів та відсутності ефективної стратегії розвитку. інноваційна економіка від держави, відсутність реального механізму захисту інтелектуальної власності з відповідними установами. Водночас основними проблемами розвитку освітньої діяльності були: порушення пропорцій між типами ІГЕ через 1,5-кратне скорочення загальної кількості ІГЕ та збільшення кількості університетів, інститутів та академій. у 2 рази; реалізація концепції автономії університету без його фінансової складової через відсутність досвіду та інституцій в управлінні ІГЕ, а також законодавчо встановлений механізм його реалізації; відсутність умов для капіталізації інтелектуальних людських активів у контексті масового попиту на формальну вищу освіту в контексті зниження якості освітніх послуг в цілому. Серед загальних напрямів реформування наукової та освітньої діяльності були визначені формування їх економічних функцій шляхом формування реальної фінансової автономії наукових і освітніх установ з наданням бюджетних коштів на основі результатів оцінки ефективності їх роботи; активізація участі України у міжнародних науково-технічних програмах; впровадження законодавства про діяльність Національної ради з розвитку науки і технологій, Національного фонду досліджень, дослідницьких університетів і державних ключових лабораторій; вдосконалення законодавства для нових підприємств (корпоративне, податкове, валютне регулювання тощо). Критично важливими для розвитку освітньої діяльності є: запровадження системи якості вищої освіти на основі посвідчення

стандартів вищої освіти та єдиного державного кваліфікаційного іспиту для прийому на бакалаврські та магістерські програми; реформування системи державного фінансування вищої освіти та державних закупівель для підготовки фахівців з вищою освітою; врегулювання статусу коледжів як провідної ланки професійної освіти; впровадження законодавства про діяльність Національного агентства з забезпечення якості вищої освіти.

Ключові слова: освітня діяльність, наукова діяльність, інноваційна діяльність, капіталізація наукової діяльності, капіталізація освітньої діяльності, фінансова автономія, якість освіти.

Формул: 0; рис.: 3, табл.: 2, бібл.: 19

Annotation. In the article, based on the analysis of statistical data, the main trends, problems and trends in the development of intellectual activity of scientific and educational institutions of Ukraine are assigned. For this purpose, an analysis of the factors of prospective development of scientific activity was carried out in terms of the proportion of high-tech products in the export structure, science-intensive GDP, public, private and self-financing of science compared with EU data, the number of completed and the percentage of scientific and technical works, structure of scientific personnel, the number of “weak” and unprotected patents, the percentage of enterprises that conducted technological innovations, including and partnerships with scientific organizations and institutions of higher education (IHE). Analysis of the development of educational activities consisted in the study of the dynamics of indicators and their comparison with similar indicators in the scientific field, namely the amount of budget financing (the ratio of education expenditures to GDP and total budget expenditures), as well as the number of educational institutions and students. The main problems of scientific and educational activities in Ukraine are disclosed, in particular, the low level of capitalization of scientific activities and the commercialization of its results as a result of low activity of innovation processes and the lack of an effective strategy for the development of an innovative economy from the state, the absence of a real mechanism for protecting intellectual property with relevant institutions. At the same time, the main problems of the development of educational activities were: the violation of proportions between the types of IHE due to a 1.5-fold reduction in the total number of IHE and an increase in the number of universities, institutes and academies by 2 times; the implementation of the concept of university autonomy without its financial component due to the lack of experience and institutions in the management of IHE, as well as the legislatively established mechanism for its implementation; the absence of conditions for the capitalization of intellectual human assets in the context of mass demand for formal higher education in the context of a decline in the quality of educational services in general. Among the general directions of reforming scientific and educational activities were identified the formation of their economic functions through the formation of real financial autonomy of scientific and educational institutions with the provision of budgetary funding based on the results of evaluating the effectiveness of their work; the intensification of Ukraine’s participation in international scientific and technical programs; the implementation of legislation on the activities of the National Council for the Development of Science and Technology, the National Foundation for Research, research universities and state key laboratories; improvement of legislation for start-ups (corporate, tax, currency regulation, etc.). Critical for the development of educational activities are: the introduction of a quality system of higher education based on a combination of higher education standards and a unified state qualification exam for admission to undergraduate and graduate programs; reforming the system of state financing of higher education and public procurement for the training of specialists with higher education; settling the status of colleges as a leading link in vocational education; implementation of legislation on the activities of the National Agency for Quality Assurance of Higher Education.

Key words: educational activity, scientific activity, innovation activity, capitalization of scientific activity, capitalization of educational activity, financial autonomy, quality of education.

Formulas: 0; fig.: 3, tabl.: 2, bibl.: 19

Постановка проблеми. Відповідно до висновків Звіту про глобальну конкурентоспроможність за 2017-2018 роки, що проводиться з ініціативи Всесвітнього економічного форуму, серед найбільш проблемних факторів для розвитку України визначено (в порядку зменшення): інфляцію, корупцію, політичну нестабільність, високі ставки податків, складність податкового законодавства, доступ до фінансування, неефективна державна бюрократія, недостатньо освічену робочу силу, недостатній потенціал для інновацій [1]. Не зупиняючись на поясненні проблем розвитку, зазначимо, що сьогодні

Україна утримує свої позиції у світовому рейтингу лише завдяки відносно високим значенням за трьома групами показників (не нижче 4,5 з 7 максимальних): початкова школа (без охорони здоров’я), вища освіта та професійна освіта, розмір ринку.

Критичний стан вітчизняної освіти та науки значною мірою зумовлено відсутністю ефективної системи державного управління даними сферами, яка б відповідала сучасним потребам суспільства, забезпечувала їх взаємодію з виробництвом. Поточний стан управління та фінансування освітньої та науково-технічної сфери характеризується

надмірним адмініструванням та зарегламентованістю. Не забезпечується принцип самоврядності академій наук та автономності університетів. Під тиском контролюючих органів на платну основу переводиться освітні та наукові послуги з метою формального підвищення результативності їх комерціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інноваційних систем у світі показує, що всі вони були сформовані з проведенням спеціальної державної політики в сфері науки та освіти [2; 3; 4]. Саме в умовах національної інноваційної системи стає реальним виконання наукою та освітою своєї економічної функції [5; 6]. Падіння наукоємності вітчизняного ВВП свідчить про суттєве втрачання наукою здатності виконувати свою економічну функцію та критичне зниження науково-технічного потенціалу, що стає загрозою національній безпеці країни [7].

Серед наслідків такої ситуації, зокрема, зазначають низький рівень взаємозв'язку між бізнесом, університетами та науковими установами, низький рівень трансферу технологій, невідповідність якості (зокрема застарілі методи навчання) і змісту освіти потребам ринку (роботодавців). Крім того, наявна державна система правової охорони інтелектуальної власності не спроможна забезпечити розвиток сфери інтелектуальної власності як основи інноваційної економіки України [8].

В цілому окреслені основні макроекономічні тенденції в розвитку інтелектуальної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання виправдовують зміст реформування освітньої та наукової діяльності в Україні протягом останніх років [9].

Відповідно до ключових завдань Уряду України до 2020 року заплановано комплекс таких пріоритетних заходів з реформування системи вищої освіти та науки:

- «забезпечення якості вищої освіти» шляхом «створення нових освітніх програм; підвищення рівня та результатів академічної діяльності; підтримка процесу

ствердження академічної доброчесності у ВНЗ та наукових установах»;

- «створення нової системи управління та фінансування науки» шляхом «забезпечення ефективної взаємодії представників наукової громадськості, органів виконавчої влади та реального сектору економіки у формуванні та реалізації єдиної державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності», а також через «збільшення частки грантового фінансування у загальному обсязі державної підтримки наукових досліджень і розробок, що сприятиме підвищенню мотивації наукових працівників до участі у відкритих конкурсних відборах проектів-грантів Національного фонду досліджень та формуватиме реальну альтернативу продовженню молодими ученими своєї наукової кар'єри за кордоном» [8].

Поетапне проведення реформ освітньої та наукової сфери в Україні супроводжується виникненням нових проблем в діяльності вітчизняних закладів освіти та науки, що потребує уточнення напрямів їх вирішення з урахуванням перспективних та поточних можливостей розвитку.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в тому, щоб виходячи зі стану та проблем реформування освітньої та наукової діяльності визначити основні напрями розвитку та підвищення результативності діяльності наукових установ та закладів вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питома вага високотехнологічної продукції у структурі експорту товарів і послуг впала з рівня 17% у 2010 р. до 10% у 2016 р. з деяким покращенням у 2018 р. Наукоємність валового внутрішнього продукту (ВВП) або питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП практично залишається незмінно низкою на рівні 0,7-0,8%, якщо не враховувати критичне значення 0,54% у 2016 році. У порівнянні із середнім значенням даного показника серед країн Європейського Союзу на рівні 2,03% у 2015-2016 роках [10]. При цьому

економічна модель країн Європейського Союзу передбачає обсяг тільки венчурного капіталу в розмірі 0,3% ВВП на рік [11]. Мінімально достатнє самовідтворення наукової сфери може проводитися при її фінансуванні на рівні нижче 0,9 відсотка ВВП [12], а законодавчо закріплена норма про бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 відсотка від ВВП [13].

До речі структура джерел фінансування вітчизняної науки показує 30 % фінансування з боку держави, 40 % – приватного сектору та більше 20% – іноземних джерел. Головними розпорядниками бюджетного фінансування є Національна академія наук України (НАН) та Міністерство освіти і науки України (МОН): у 2016 р. виділено на фінансування наукових досліджень НАН – 54,98% (2015 р. – 59,35%) та МОН – 14,95% (2015 р. – 11,97%), а коштів спеціального фонду для НАН – 60%, МОН – 27,1%. Найбільшу кількість нових прикладних наукових досліджень відкрито за результатами науково-технічних робіт, що виконувалися у 2016 р. за рахунок коштів МОН (244 од. або 61,1% від загальної кількості відкритих нових прикладних наукових досліджень) та НАН (111 од. або 28%) [14].

Практично все фінансування наукових досліджень і розробок у секторі вищої освіти проводиться за рахунок бюджетних коштів, оскільки частка самостійного фінансування відповідних витрат у загальному обсязі складає 0,1-0,2% проти 0,8-0,9 % за середніми даними по Європейському Союзу [10].

При цьому за кількістю створених одиниць науково-технічної продукції за рахунок коштів загального фонду у 2016 р. вирізняються МОН – 29,4% (3655 од. з впровадженням 43,0%) та НАН – 19,4% (2414 од. з впровадженням 37,3%) на фоні Національної академії педагогічних наук (НАПН) – 17,3% (2147 од. з впровадженням 100%) та Національної академії аграрних наук (НААН) – 10,2% (1264 од. з впровадженням 39,5%).

При цьому серед наукових організацій України незалежно від їх форм власності за період 2005-2016 роки вирізняється сектор вищої освіти, якому за цей період належало приблизно від 60 до 70% одиниць наукової та науково-технічної роботи, що створювалась за всіма джерелами фінансування.

Відбуваються також і зміна кількісних та якісних характеристик наукових кадрів (табл. 1), а також вікової структури науковців та дослідників.

Таблиця 1

Кількісні характеристики наукових кадрів (тис.)*

Роки	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість працівників наукових організацій	293,1	188,0	170,6	141,1	134,7	129,9	123,2	109,6	101,6	97,5
Кількість спеціалістів, які виконують наукові та науково-технічні роботи, у т.ч.:										
доктори наук	4,1	4,1	4,2	4,5	4,4	4,5	4,5	4,3	4,1	4,1
кандидати наук	22,9	17,9	17,0	17,0	16,1	15,9	15,9	14,7	13,9	13,7

*Дані апроксимовано за результатами поточних статичних спостережень [15;16].

Дані Державної служби статистики України свідчать, що на фоні зменшення кількості науково-дослідних організацій (з 1510 до 963 організацій тільки за період 2010-2017 роки) та чисельності їх працівників (з 141,1 тис. осіб до 97,5 тис. осіб за період 2010-2017 роки) спостерігається збільшення відсотку дослідників у віковій групі від 30 до 39 років з 15,1 до 24,1% (у

2010 та 2016 роках відповідно), помітне зменшення по віковій групі до 29 років з 15 до 13% (у 2010 та 2016 роках відповідно) та практично без змін залишається вікова група від 60 років і більше – з 25-26 відсотків [14; 17].

За підсумками конкурсів перших 3 років реалізації програми «Горизонт 2020» українськими ЗВО, науково-дослідними

установами та підприємствами на кінець 2016 р. виконувалося 69 проектів на суму близько 12 млн. євро. В рамках міжнародного науково-технічного співробітництва у 2017 році 30% наукових проектів виконувались закладами МОН, 30% - установами НАН, з загальної кількості проектів 79% зробили значний науковий прогрес чи науковий прорив (73% - у 2016 та 71% - у 2015 роках). У 2017 році дохід від виконання наукових проектів в межах програми «Горизонт 2020» був більшим, ніж сума щорічного внеску, на 5 млн. євро. Рівень впровадження проектів у межах міжнародного науково-технічного співробітництва є стовідсотковим (60 позицій у 2016 році, 80 позицій у 2015 р.) [18].

Кількість отриманих за останні роки охоронних документів за результатами виконання науково-технічних робіт за рахунок загального і спеціального фондів державного бюджету коливається в інтервалі від 5 до 9 тис. (більше 50% від кількості всіх виданих документів по Україні). Найбільшу кількість охоронних документів за результатами виконання досліджень, у тому числі прикладних досліджень і розробок, за рахунок загального фонду, отримали заклади та установи МОН: їх частка у загальній кількості отриманих у 2016 р. охоронних документів становила 68,3% (2015 р. – 73,2%, 2014 р. – 52,2%, 2013 р. – 53,3%) [14].

При цьому з року в рік збільшується кількість «слабких патентів» – патентів на корисні моделі, оскільки відповідно до Закону України «Про охорону прав на винахід та корисну модель» від 15.12.1993 р. № 3687-ХІІ процедура отримання патенту на корисну модель значно простіше, ніж патенту на винахід, що впливає на співвідношення кількості патентів за їх видами. Крім того, статистичний аналіз показує, що в середньому за останні 10 років питома вага активних патентів з оплаченим збором, складає 65% від загальної кількості виданих патентів (35% є незахищеними). Але в будь-якому випадку розвиток патентної діяльності залежить від промислового впровадження результатів науково-технічної

продукції як всередині країни, так і за її межами.

Упродовж 2014–2017 років частка підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, становила приблизно 16-18%, з яких здійснювали технологічні інновації – 11,8% (5,7% – продуктові та 10,3% – процесові). Щодо напрямів інноваційної діяльності підприємств України, то більша частина інновацій за витратами пов'язана з придбанням машин, обладнання та програмного забезпечення для виробництва нових або значно поліпшених продуктів та послуг. Витрати на придбання зовнішніх знань (технологій) складає менше 1 %, а відсоток підприємств, що співпрацювали з науковими організаціями та ЗВО, дорівнює відповідно 2,5 та 5,9%. При цьому тільки третина з них (2,8%) займалися технологічними інноваціями. Зазначена статистика та данні про обсяги зареєстровані патенти свідчать про вкрай низький рівень капіталізації наукової діяльності в Україні, зокрема комерціалізації результатів науково-технічної діяльності ЗВО. Щодо академічних інститутів, основним продуктом діяльності яких на відміну від ЗВО є результати наукових досліджень з єдиним способом комерціалізації через використання їх у виробництві інноваційної продукції. Тому проблема комерціалізації результатів наукової діяльності для наукових установ стає більш важливою.

Не найкраща ситуація спостерігається з фінансуванням витрат освітньої діяльності ЗВО. З 2010 року державне фінансування вищої освіти у відсотках до ВВП та до загальних видатків бюджету мають однакову негативну динаміку з аналогічними показниками наукової сфери. Однак, за питомою вагою фінансування до ВВП освітня діяльність перевищує показники наукової приблизно в 3 рази (рис.1 та 2).

Паралельно із скороченням фінансування освітньої діяльності за роки незалежності в Україні відбулося зменшення загальної кількості ЗВО практично у 1,5 рази, але таких їх типів як

університет, інститут, академія - збільшення у 2 рази. При цьому кількість студентів, що навчалися в освітніх закладах всіх рівнів акредитації у 1995-1996 та 2016-2017 роках, практично однакова та складає відповідно 1540,5 тис. осіб та 1586,7 тис. осіб (табл. 2).

Статистика останніх років свідчить, що на початок 2017-2018 навчального року в

Україні діяв 661 проти 657 вищих навчальних закладів всіх рівнів акредитації у 2016-2017 навчальному році. Кількість студентів, що здобували вищу освіту у 2017-2018 році, становила 1539 тисяч осіб проти 1586,7 тисяч осіб у попередньому [16].

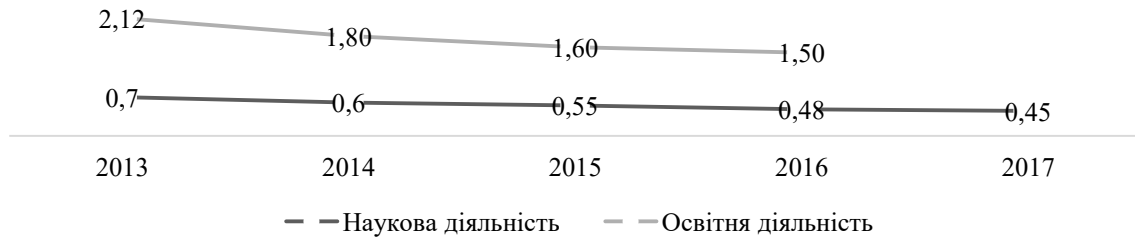

Рис. 1. Порівняння обсягів державного фінансування наукової та освітньої діяльності за відсотком витрат на фінансування до ВВП

Побудовано автором за джерелом [15]

Рис. 2. Порівняння обсягів державного фінансування наукової та освітньої діяльності за відсотком витрат на фінансування до загальних видатків бюджету

Побудовано автором за джерелом [15]

Таблиця 2

**Основні показники діяльності закладів вищої освіти
(вищих навчальних закладів за рівнями акредитації відповідно до попередньої редакції
Закону України про вищу освіту)**

Показники, роки	Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації							Вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації						
	1995/1996	2000/2001	2005/2006	2010/2011	2014/2015	2015/2016	2016/2017	1995/1996	2000/2001	2005/2006	2010/2011	2014/2015	2015/2016	2016/2017
Кількість закладів	782	664	606	505	387	371	370	255	315	345	349	277	288	287
Кількість студентів (тис.грн.)	617,7	528,0	505,3	361,5	251,3	230,1	217,3	922,8	1402,9	2203,8	2129,8	1438,0	1375,2	1369,4
у.т.ч. за денною формою	455,6	400,8	373,4	302,9	218,2	203,	193,2	616,3	859,5	1233,8	1250,2	935,1	938,2	946,9

Держкомстат. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України, 2016, 2017. [15; 16; 19]

Зазначені тенденції спостерігаються на фоні масового бажання отримати вищу освіти серед української молоді (їх батьків), що пояснює відносно високі позиції України в міжнародних рейтингах за кількісними показниками освіти, але одночасно пов'язано з проблемами високого рівня безробіття серед молоді. Масовість в отриманні вищої освіти, відсутність робочих місць, низький рівень підготовки та мотивації у більшості слухачів відобразились на значному падінні якості їх навчання. В свою чергу критичний стан економіки країни, в особливості її промисловості, порушив зв'язок між ЗВО та роботодавцями, що знизило якість освітніх послуг внаслідок невизначеності змісту необхідних компетенцій (знань, навичок) серед випускників.

За результатами проведеного аналізу стану та реформування освітньої та наукової діяльності звертають увагу такі факти та заходи реформ (рис. 3).

Висновки. По-перше, серед основних розпорядників бюджетних коштів заклади освіти та наукові установи МОН вирізняється найбільшою кількістю створених одиниць науково-технічної продукції за рахунок коштів загального фонду та відсотком їх впровадження.

По-друге, вони за своїм науковим потенціалом не уступають установам НАН як найбільшому розпоряднику бюджетних коштів в сфері науки за такими показниками, як кількість нових прикладних наукових досліджень за рахунок спеціального фонду бюджету, питома вага наукових проектів в рамках міжнародного науково-технічного співробітництва, за кількістю охоронних документів за результатами досліджень, виконаних за рахунок загального фонду, за відсотком інноваційних підприємств, що співпрацювали з ЗВО. Зазначене дає підстави характеризувати науковий потенціал ЗВО як відносно достатній для реалізації його в процесі інтелектуальної діяльності та нарощування інтелектуального капіталу.

В третє, попит на технологічні інновації серед підприємств України можна характеризувати як практично відсутній, враховуючи 1% витрат на їх придбання в загальному обсягу витрат на інноваційну діяльність. Але при цьому відсоток підприємств, що співпрацюють з ЗВО, що у двічі більше відсотка підприємств, що придбали нові технології у наукових організацій.

Загальний стан наукової та освітньої діяльності в Україні:

1. Наукова діяльність:

- низька питома вага високотехнологічної продукції в структурі експорту та обсягу наукових та науково-технічних робіт у ВВП (менш, ніж 1% проти законодавчої норми 1,7% та фактичних 2% у ЄС);
- зменшення кількості та чисельності працівників організацій, що здійснюють наукову та науково-технічну діяльність;
- частка витрат на наукову і науково-технічну діяльність залишається меншою, ніж 1% ВВП;
- кількість «слабких» патентів збільшилась на 25% та незахищених патентів у 2 рази;
- низький рівень капіталізації наукової діяльності та комерціалізації її результатів як наслідок низької активності інноваційних процесів та відсутності дієвої стратегії розвитку інноваційної економіки з боку держави.

Освітня діяльність:

- негативна динаміка обсягів фінансування вищої освіти, що перевищують обсяги фінансування науки у 3 рази, але в частині недержавного фінансування відстають у 2 рази;
- порушення пропорцій між типами ЗВО: зменшення загальної кількості ЗВО у 1,5 рази та збільшення кількості університетів, інститутів та академій у 2 рази;
- часткова реалізація концепції університетської автономії (академічної та організаційної, без фінансової) внаслідок відсутності досвіду та інституцій в управлінні ЗВО, а також законодавчо налагодженого її механізму;

- відсутність умов капіталізації інтелекту-альних людських активів в умовах масового попиту на формальну вищу освіту за умов середньої якості освітніх послуг в цілому.

Напрями реформування та підвищення результативності освітньої та наукової діяльності:

1. Наукової діяльності:

- формування економічної функції науки через формування реальної фінансової автономії наукових установ та надання бюджетного фінансування за результатами оцінки ефективності їх роботи;

- впровадження крім базового грантового фінансування науки з метою підвищення мотивації наукових працівників;

- інтенсифікація участі України в міжнародних науково-технічних програмах;

2. Освітньої діяльності:

- впровадження системи якості вищої освіти, яка ґрунтується на поєднанні стандартів вищої освіти та єдиного державного кваліфікаційного іспиту при вступі на навчання за програмами бакалаврату та магістратури разом із визначенням суб'єктів забезпечення якості вищої освіти та їх функцій-повноважень;

- реформування системи державного фінансування вищої освіти та сфери публічних закупівель на підготовку фахівців з вищою освітою;

- врегулювання статусу коледжів як провідної ланки професійної освіти.

І наостанок, виходячи з планів Уряду країни та змісту заходів з реформування освітньої та наукової діяльності, до останніх держава запроваджує різні політики фінансування. Заклади вищої освіти повинні отримати реальну фінансову автономію без законодавчо гарантованого рівня державного фінансування шляхом реформування сфери публічних закупівель на підготовку фахівців з вищою освітою. Поряд з тим для наукової діяльності планується базове фінансування на рівні 0,5 % від ВВП у 2020 році проти 0,16 % у 2017 році, з яких 10-15 % буде розподілятися через Національний фонд досліджень. При цьому державне фінансування наукової і

науково-технічної діяльності університетів із статусом «національний» буде здійснюватися в обсязі не менше 10 % від суми коштів на їх утримання. Для ЗВО із статусом «дослідницький» передбачено державне базове фінансування за окремою бюджетною програмою наукових досліджень в обсязі не менше 25 % коштів, що передбачені на їх утримання (ст. 29-30 Закону України «Про вищу освіту» [20].

Література:

1. The Global Competitiveness Report 2017–2018. URL : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (дата звернення 20.09.2018).
2. Інноваційні процеси в змішаній економіці : монографія. Київ, 2008. 240 с.
3. Федулова Л. І. Тенденції розвитку національних інноваційних систем: уроки для України. *Актуальні проблеми економіки* : журнал. 2015. №4(166). с.94-104.
4. Марченко О. С. Національна інноваційна система як інтегратор знань. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право. Київ, 2010. Вип. 2. С. 24-35.
5. Національна інноваційна система України: проблеми і принципи побудови : навчальний посібник. Київ : Інститут проблем національної безпеки, 2007. 520 с.
6. Організаційно-економічні аспекти інноваційного оновлення національного господарства : наук. монографія. Київ : Національна академія управління, 2008. 216 с.
7. Бреус С. В. Проблеми та перспективи забезпечення економічної безпеки вітчизняних ВНЗ. *Актуальні проблеми економіки* : журнал. 2015. №8(170). с.144-149.
8. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік. Розпорядження КМУ від 03.04.2017 №275-р.
9. Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015.
10. Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник. – КІІВ. – 2017. – с.141. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm (дата звернення 20.09.2018).
11. Джунджа А., Любящий А. Модель прийняття рішень по організаційному капіталу для організацій, інтенсифікуючих знання. Операції по інженерному управлінню : науч. збірник. 2018. Том 65. Випуск 3. с.417-433. DOI:10.1109 / TEM.2018.2790898 AUG 2018.
12. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: Про стан та законодавче забезпечення

розвитку науки та науково-технічної сфери держави. Постанова Верховної Ради України від 11.02.2015 року №182-VIII.

13. Закон України про наукову та науково-технічну діяльність від 26.11.2015 року № 848-VIII.

14. Аналітична довідка. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-технічної діяльності за 2016 рік. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/na-sajt-mon-ad-kmu-11.07.17.pdf> (дата зверення 20.09.2018).

15. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України за 2010-2016. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_vnz_bl.htm (дата зверення 20.09.2018).

16. Державна служба статистики України, 2005–2017 рр. Наукові кадри та кількість організацій. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html (дата зверення 20.09.2018).

17. Попович О.С., Костиця О.П. Вікова структура наукових кадрів як фактор життєздатності наукової системи України. *Наука та інновації* : журнал. 2016. 12(2). с. 5-11. DOI: <http://dx.doi.org/10.15407/scin12.02.005>.

18. Вища освіта. Портал. URL : <http://vnz.org.ua/novyny/nauka/10657-79-naukovyh-proektiv-u-jakyh-berut-uchast-ukrayinski-organizatsiyi-v-mezhah-programy-goryzont-2020-zrobyly-znachnyj-naukovyj-progres-chy-naukovyj-proryv--lilija-grynevych> (дата зверення 20.09.2018).

19. Закон України «Про вищу освіту» від 01.06.2014 р. №1556-VII.

Reference:

1. The Global Competitiveness Report 2017–2018. URL : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (дата зверення 20.09.2018).

2. Innovatsiini protsesy v zmishanii ekonomitsi : monohrafiia. Kyiv, 2008. 240 s.

3. Fedulova L. I. Tendentsii rozvytku natsionalnykh innovatsiinykh system: uroky dlia Ukrainy. Aktualni problemy ekonomiky : zhurnal. 2015. №4(166). s.94-104.

4. Marchenko O. S. Natsionalna innovatsiina systema yak intehrator znan. Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Seriia: Ekonomichna teoriia ta pravo. Kyiv, 2010. Vyp. 2. S. 24-35.

5. Natsionalna innovatsiina systema Ukrainy: problemy i pryntsyuby pobudovy : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Instytut problem natsionalnoi bezpeky, 2007. 520 s.

6. Orhanizatsiino-ekonomichni aspekty innovatsiinoho onovlennia natsionalnogo hospodarstva : nauk. monohrafiia. Kyiv : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2008. 216 s.

7. Breus S. V. Problemy ta perspektyvy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky vitchyznianskykh

VNZ. Aktualni problemy ekonomiky : zhurnal. 2015. №8(170). s.144-149.

8. Pro zatverdzhennia serednostrokovoho planu priorytetnykh dii Uriadu do 2020 roku ta planu priorytetnykh dii Uriadu na 2017 rik. Rozporiadzhennia KMU vid 03.04.2017 №275-r.

9. Stratehiieiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020». Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.01.2015 № 5/2015.

10. Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk. – KYIV. – 2017. – s.141. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm (дата зверення 20.09.2018).

11. Dzhundzha A., Liubishchyi A. Model pryniatya reshenyi po orhanyzatsyonnomu kapytalu dlia orhanyzatsyi, yntensyfytsyruishchyyh znanyia. Operatsyy po ynzhenernomu upravleniyu : nauch. zbornyk. 2018. Tom 65. Vipusk 3. s.417-433. DOI:10.1109 / TEM.2018.2790898 AUG 2018.

12. Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: Pro stan ta zakonodavche zabezpechennia rozvytku nauky ta naukovo-tekhnichnoi sfery derzhavy. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 11.02.2015 roku №182-VIII.

13. Закон України про наукову та науково-технічну діяльність від 26.11.2015 року № 848-VIII.

14. Аналітична довідка. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-технічної діяльності за 2016 рік. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/na-sajt-mon-ad-kmu-11.07.17.pdf> (дата зверення 20.09.2018).

15. Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy za 2010-2016. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_vnz_bl.htm (дата зверення 20.09.2018).

16. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2005–2017 rr. Naukovi kadry ta kilkist orhanizatsii. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html (дата зверення 20.09.2018).

17. Popovych O.S., Kostytsia O.P. Vikova struktura naukovykh kadriv yak faktor zhyttiezdatnosti naukovoї systemy Ukrainy. Nauka ta innovatsii : zhurnal. 2016. 12(2). s. 5-11. DOI: <http://dx.doi.org/10.15407/scin12.02.005>.

18. Vyshcha osvita. Portal. URL : <http://vnz.org.ua/novyny/nauka/10657-79-naukovyh-proektiv-u-jakyh-berut-uchast-ukrayinski-organizatsiyi-v-mezhah-programy-goryzont-2020-zrobyly-znachnyj-naukovyj-progres-chy-naukovyj-proryv--lilija-grynevych> (дата зверення 20.09.2018).

19. Закон України «Про вищу освіту» від 01.06.2014 р. №1556-VII.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2018 р.

УДК 339

ВИМІРЮВАННЯ ТА ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ В ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ

Хішам Сафар¹, Джалал Елбаруні², Ессам Елоста³

¹ аспірант кафедри бізнес-адміністрування та управління проектами, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна
тел. (044)-455-57-07, e-mail.: hishamsafar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2492-2815

² аспірант кафедри бізнес-адміністрування та управління проектами, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна
тел. (044)-455-57-07, e-mail.: el_j@ukr.net
ORCID: 0000-0008-2242-2115

³ аспірант кафедри бізнес-адміністрування та управління проектами, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна
тел. (044)-455-57-07, e-mail.: essam_el@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3142-3412, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-132-139>

MEASUREMENTS AND INDICATORS OF QUALITY IN TECHNICAL INSTITUTIONS

Hisham Safar¹, Jalal Elbaruni², Essam Elost³

¹ Ph.D. student, department of business administration and project management, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel. (044)-455-57-07, e-mail. hishamsafar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2492-2815

² Ph.D. student, department of business administration and project management, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel. (044)-455-57-07, e-mail. el_j@ukr.net
ORCID: 0000-0008-2242-2115

³ Ph.D. student, department of business administration and project management, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel. (044)-455-57-07, e-mail. essam_el@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3142-3412, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-132-139>

Анотація. Важливе питання стає якість у сфері освіти. Показники та вимірювання якості освіти забезпечують важливу підтримку для визначення кількох аспектів у навчальних центрах. Відсутність якісних знань та культури, брак робочого процесу та оцінки є основними перешкодами для вдосконалення в технічних навчальних закладах. Більш того, більш глибокі дослідження та дослідження користуються великим попитом. Через нагальну потребу в якісному застосуванні в технічних навчальних закладах; ці установи не відповідають перспективам якості внаслідок відсутності стратегічного планування, чіткого механізму відбору функцій керівництва. Крім того, існує брак структури управління. Метою даного дослідження є вивчення поточної позиції технічних навчальних закладів у великому районі Тріполі з травня по листопад 2017 р. З точки зору показників якості та вимірювань, а також впровадження системи якості в цих установах. Дослідження базується на зборі та аналізі даних, наданих кафедрою технічної та професійної освіти. Ця робота була проведена для встановлення та впровадження системи якості у навчально-технічних навчальних закладах. Робота вимагала проведення досліджень галузі досліджень для таких установ, щоб визначити основні аспекти підвищення якості відділів технічної освіти щодо затверджених вимірювань та показників. Ця робота також є наріжним каменем для майбутнього планування впровадження системи якості в установах технічної освіти.

Ключові слова: якість, технічні навчальні заклади, показники якості та вимірювання.

Формул: 0; рис.: 8, табл.: 2, бібл.: 10

Anotation. Quality in education become an important issue. Indicators and measurements to quality in education provide crucial support to determine several aspects in educational centres. Lack of quality knowledge and culture, lack in working process and evaluation are the main barriers to improvement in the technical educational institutions. Moreover, more deep studies and researches are highly in demand. Due to urgent need to quality application in technical educational institutions; these institutions are not appropriate to the vision of quality as a result of absence of strategic planning, clear mechanism for leadership functional selection. Furthermore there is lack in management structure itself.

The aim of this study is to investigate the current position of technical educational institutions within greater Tripoli area from May to November/ 2017, in terms of the quality indicators, and measurements as well as implementation of quality system in these institutions. The study is based on collecting and analysing data provided by the department of technical and vocational education. This work has been carried out to establish and implement a quality system in technical educational institutions. The work required an investigation of the area of research for such institutions to identify main aspects of enhancing quality departments in technical education regarding to approved measurements and indicators. This work also is a corner stone for future planning to implement the quality system in technical education institutions.

Key words: *Quality, Technical Educational Institutions, quality indicators, and measurements.*

Formulas: 0; fig.: 8, tabl.: 2, bibl.: 10

Stating the problem. Due to urgent need to quality application in technical educational institutions; these institutions are not appropriate to the vision of quality as a result of absence of strategic planning, clear mechanism for leadership functional selection. Furthermore there is lack in management structure itself.

Analysis of previous research. Quality in education become an important issue. Indicators and measurements to quality in education provide crucial support to determine several aspects in educational centres. These Indicators and measurements may include study program objectives and tasks, teaching and learning, student's achievements, teacher's progress, learning environment, availability in resources, as well as leadership and administration [1]. Information can be classified into descriptive and prescriptive [2]. Evaluating quality in education is sophisticated process. Quality in higher education can be measured by considering certain parameters or indicators; like examination results, facilities and activities [3]. Quality in education is roughly new concept instead of old education efficiency. In higher educational institutions like technical colleges, important decisions advised to be taken upon data and information

analysis that have been obtained from pre-prepared measures [4]. Deferent methods to measure quality in higher educational institution have been studied. Measuring indicators involve different characteristics; they are quantitative and work as functional monitor [5]. Many countries have paid high attention to quality assessment and evaluation where quality is a customer focus [6]. Implementation of internal quality assurance system at a technical institution contains the forming standards, procedures, and instructions [7]. Quality analysis relates to the ability to critically analyse the processes of quality development [8]. Quality in educational process is assessment criteria of requirements such as; tools, lecturers, teaching results, and needs. Quality in education is the skill of building and implementing the abilities of using the knowledge in the area [9]

Unsolved part of the problem. Lack of quality knowledge and culture, lack in working process and evaluation are the main barriers to improvement in the technical educational institutions. Moreover, more deep studies and researches are highly in demand.

Main research material. The work was accomplished via several stages framework as illustrated in figure 1.

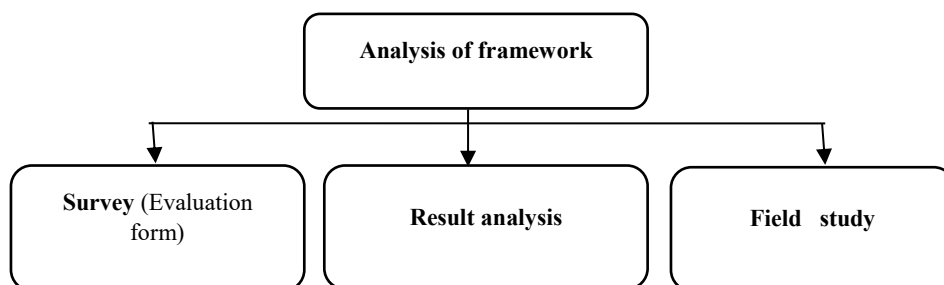

Figure 1. Framework stages

Source: compiled by authors

According to previous framework, a descriptive analysis of collected data including analysis of indicators has been carried out.

Table 1, shows the statistics collected from the field survey of each institution which

indicate the numbers of educational departments and personnel.

Upcoming results represent realistic data which are important to identify barriers, advantages, disadvantages that affect planning and processing operations.

Table 1

Statistics for each institution

Institutes	No. of sections	Faculty members	Associate faculty members	Associate members	Trainers	Employees	Students
Higher Institute of Sciences and Technology(HIST1)	5	26	31	14	49	57	774
Higher Institute of Sciences and Technology(HIST2)	5	53	18	28	59	111	1673
Higher Institute of Agricultural Technology(HIAT)	8	65	27	21	48	326	602
Higher Institute of Industrial Technology(HIIT)	6	52	70	38	52	92	1028
Higher Institute of Engineering Technology(HIET)	8	93	18	45	82	180	1691
Higher Institute of Arts Technology(HIAT)	5	22	13	36	56	107	527
Higher Institute of Medical Sciences and Technology(HIMST1)	8	26	48	46	10	100	780
College of Applied Administrative and Financial Sciences(CAAFS)	3	57	88	1	2	55	2033
College of Engineering Technology(CEnT)	5	129	48	40	59	97	2000
Higher Institute of Sciences and Technology(HIST3)	5	42	25	32	29	78	284
College of Tourism and Hospitality(CTH)	2	10	26	0	22	55	297
Higher Institute of Medical Sciences and Technology(HIMST2)	7	72	51	156	80	173	3333
Higher Institute of Sciences and Technology(HIST4)	5	73	11	72	0	115	511
College of Computer Technology(HICT)	3	32	47	13	14	96	1679
College Of Electronic Technology(CET)	3	59	77	11	42	114	1105
Total	78	811	598	553	604	1756	18317

Source: constructed by authors

From table 1, some vital fields have direct impact to the institutional performances as follows in figures 2, 3, and 4.

Figure 2, reveals the fluctuation in different departments within these institutions. The variance in departments require re-organising of the required departments regarding job needs.

Likely, figure 3, represents the number of employees indicating the variance to the number of students.

Followed in figure 4, the distinguishing between the number of full time and part time staff is exposed.

Re-evaluating of empowering process is required for institutions training.

As overall summary of previous figures; we conclude that technical educational institutions

undergo a bulk of challenges and difficulties. These problems reveal the following:

Resistance to change.

Lack in organisation structure and job description.

Lack of motivation and lack of training.

Lack of self-evaluation methods regarding approved specifications.

Analysis of indicators:

One of the most essential part is to convert obtained results and achieved knowledge into working plans to help with quality in technical educational institutions.

Regarding the sheet forms of evaluation and selected quality indicators, the percentage value of each indicator was calculated to explain the availability of implementing such indicator in the institution.

Table 2, and figure 5, reveal the results of evaluating values in general as well as average percentage for each indicator in series.

The findings of the previous results can lead to real description for better development and performance improvement according to the quality parameters in such fields as illustrated in figure 6.

A group of parameters for each indicator is set to determine the planned objectives in values. Upcoming figure 7, is made to show these indicators and their criteria.

Throughout implementation of last indicators, we understand that technical institutions have a tremendous gaps in application of quality.

Based on field investigation results we found the current situation belong technical educational institutions are in shortage of quality standards; therefore, some field steps to be taken into account to develop and improve the level of performance as illustrated in following figure 9.

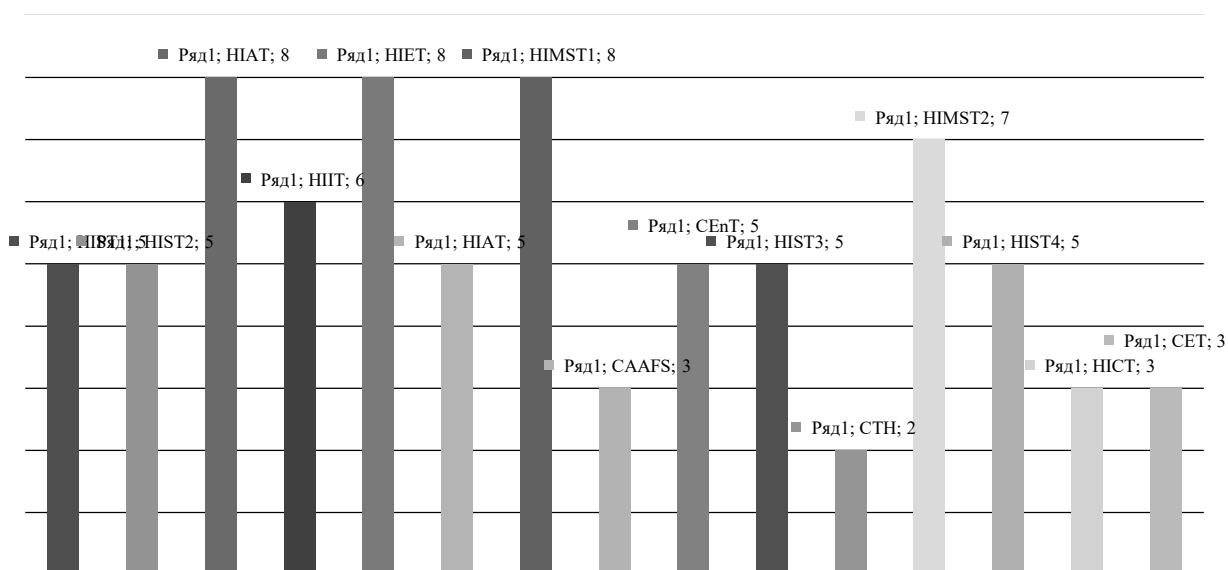

Figure 2. Number of departments in technical education institutions

Source: made by authors

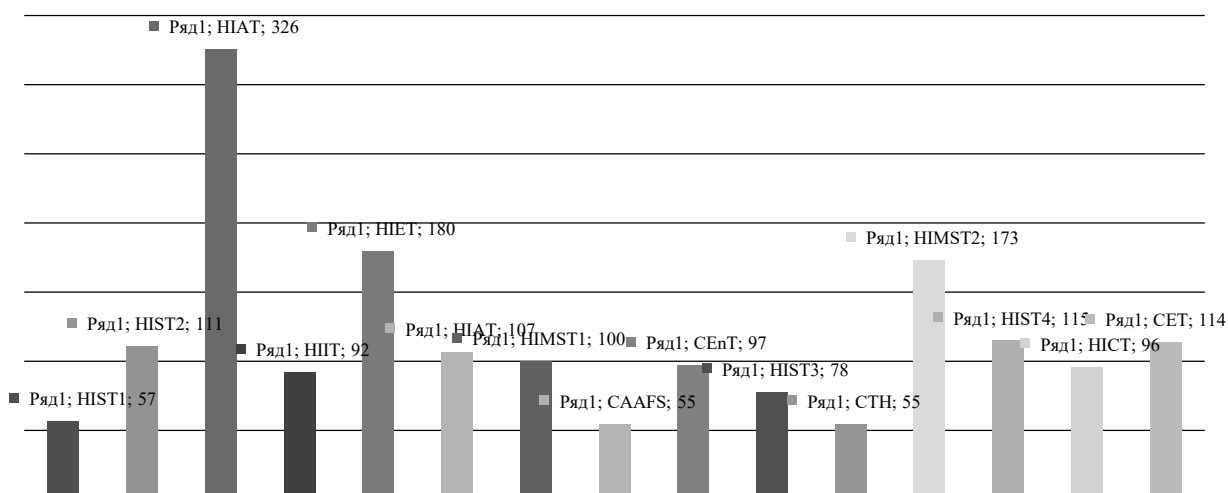

Figure 3. Number of employees in technical education institutions

Source: made by authors

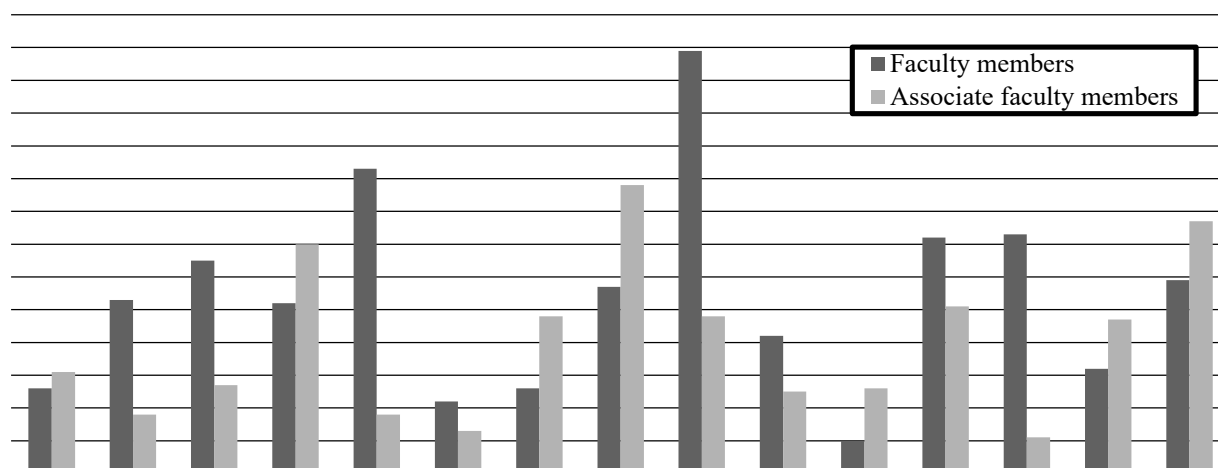

Figure 4. Number of Faculty members and Associate faculty members

Source: made by authors

Table 2

Results of evaluating values and average percentage for each indicator

Institutes	Quality Criteria									Total
	Planning	Leadership & governance	Educational programs	Faculty	Student Affairs	Facilities and Services	Scientific Research	Community Service	The quality	
Higher Institute of Sciences and Technology(HIST1)	0%	9%	9%	14%	11%	50%	0%	17%	4%	13%
Higher Institute of Sciences and Technology(HIST2)	25%	13%	9%	18%	28%	50%	5%	17%	4%	19%
Higher Institute of Agricultural Technology(HIAT)	5%	16%	13%	18%	21%	19%	25%	0%	4%	13%
Higher Institute of Industrial Technology(HIIT)	15%	50%	16%	18%	32%	56%	5%	8%	8%	23%
Higher Institute of Engineering Technology(HIET)	30%	28%	6%	25%	4%	25%	10%	0%	4%	15%
Higher Institute of Arts Technology(HIAT)	0%	19%	6%	7%	18%	59%	25%	8%	4%	16%
Higher Institute of Medical Sciences and Technology(HIMST1)	5%	16%	3%	7%	11%	31%	5%	8%	4%	10%
College of Applied Administrative and Financial Sciences(CAAFS)	45%	47%	25%	33%	46%	71%	20%	17%	8%	35%
College of Engineering Technology(CEnT)	15%	13%	13%	11%	18%	9%	5%	8%	4%	11%
Higher Institute of Sciences and Technology(HIST3)	0%	9%	3%	11%	11%	13%	10%	8%	8%	8%
College of Tourism and Hospitality(CTH)	15%	16%	38%	4%	14%	31%	5%	8%	4%	15%
Higher Institute of Medical Sciences and Technology(HIMST2)	5%	13%	3%	11%	11%	22%	5%	8%	4%	9%
Higher Institute of Sciences and Technology(HIST4)	0%	16%	4%	14%	7%	13%	5%	8%	4%	8%
College of Computer Technology(HICT)	0%	22%	13%	14%	14%	63%	5%	8%	13%	17%
College Of Electronic Technology(CET)	0%	9%	9%	14%	7%	41%	5%	8%	4%	11%
Total	11%	20%	11%	15%	17%	37%	9%	9%	5%	15%

Source: constructed by authors

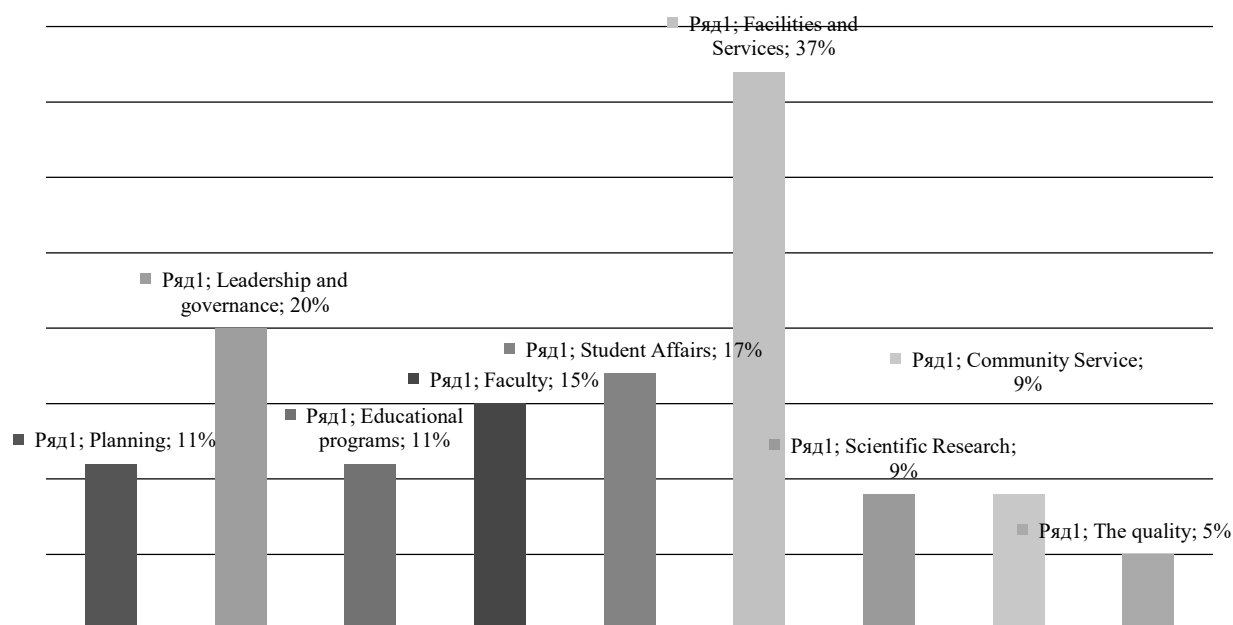

Figure 5. General outline of accreditation criteria for the targeted institutes

Source: made by authors

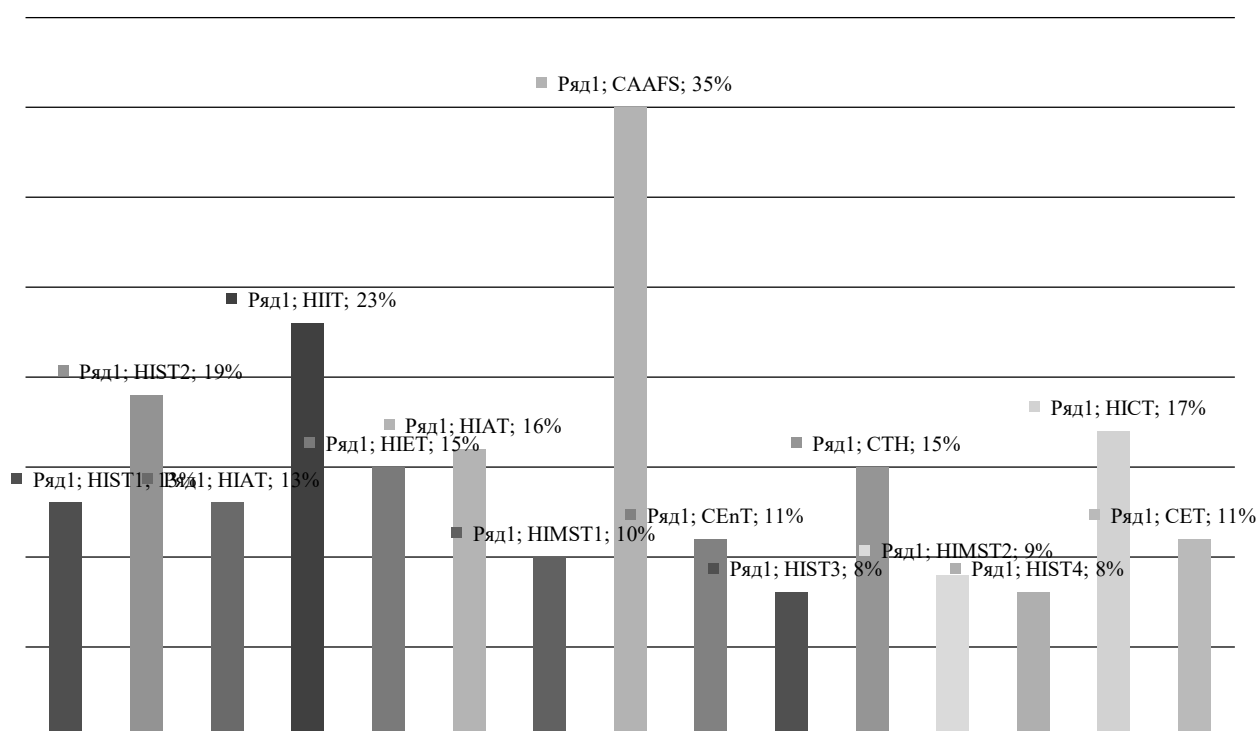

Figure 6. Total results of evaluation

Source: made by authors

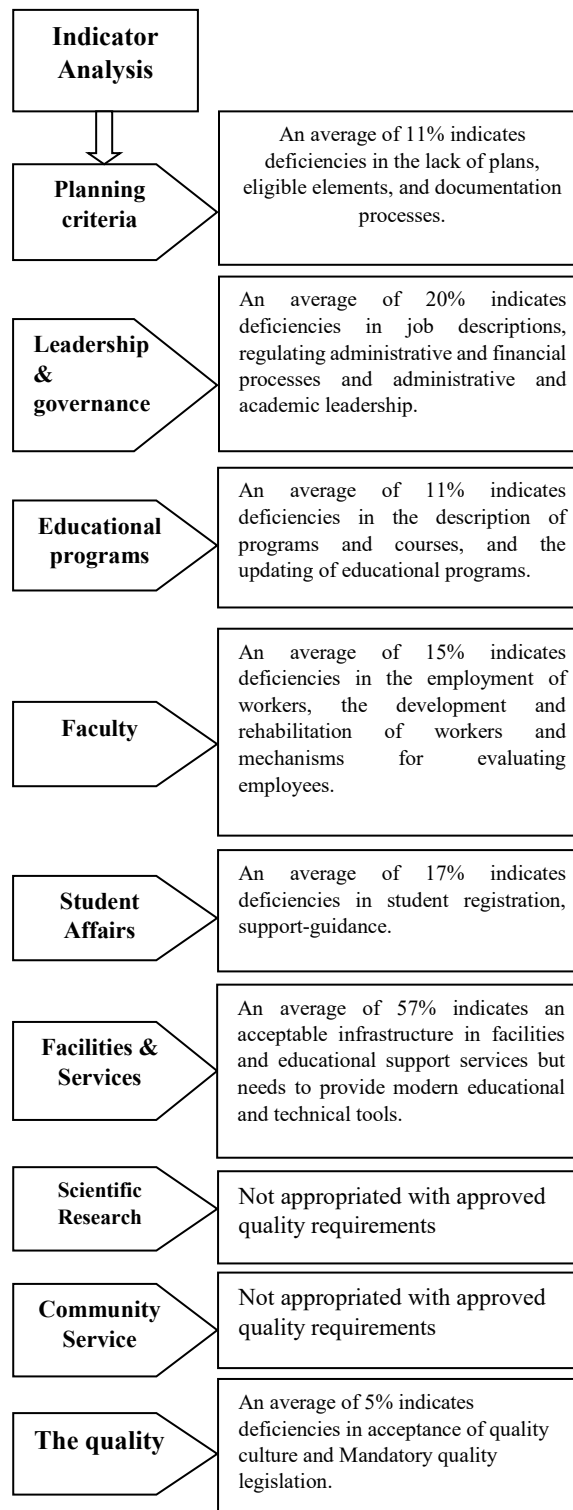

Figure 7. Analysis of indicators

Source: compiled by authors

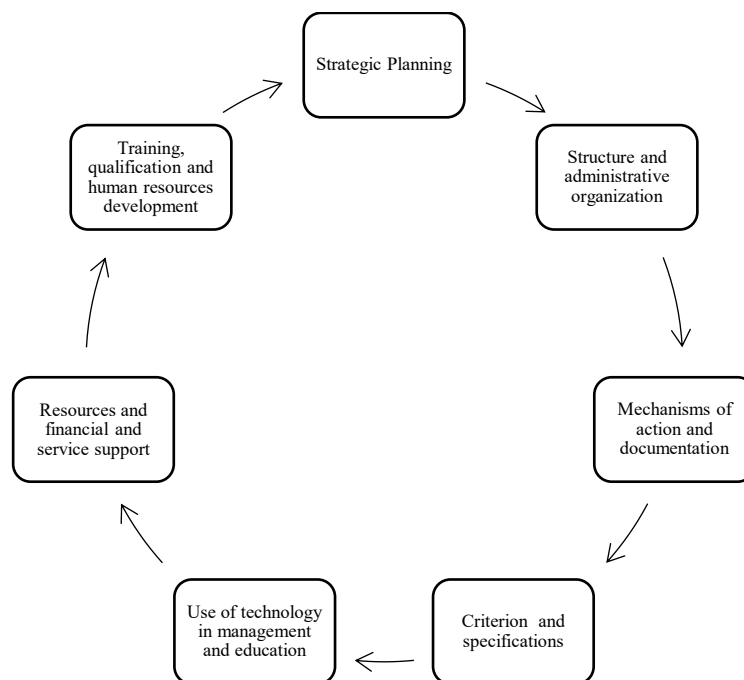

Figure 8. Important fields of procedures

Source: compiled by authors

These operations in several survey fields were done to achieve final conclusion of quality progression and improvement. The work was done in parallel whereas the results were taken as a total of all together.

Conclusions. This work has been carried out to establish and implement a quality system in technical educational institutions. The work required an investigation of the area of research for such institutions to identify main aspects of enhancing quality departments in technical education regarding to approved measurements and indicators. This work also is a corner stone for future planning to implement the quality system in technical education institutions.

References:

1. Vlašić S, Vale S, Puhar D K, Quality management in education, Interdisciplinary Management Research, vol. 5, pages 565-573, 2009.
2. Aldarbesti H, Saxena J P, Management Information System for Education, IOSR Journal of Research & Method in Education (IOSR-JRME), Volume 4, Issue 1 Ver. IV (Feb. 2014), PP 36-44.
3. HaseenaV A, Mohammed A P, Aspects of Quality in Education for the Improvement of Educational Scenario, journal of Education and Practice, Vol.6, No.4, 2015.
4. El-Morsy A, Shafeek H, Alshehri A, Gutub S A, Implementation of Quality Management System by Utilizing ISO 9001:2008 Model in the Emerging Faculty.

5. Measuring Quality and Performance in Higher Education Maureen Tam Published online: 18 Aug 2010.

6. Rowleya J, Measuring Quality in Higher Education, Quality in Higher Education Vol. 2, No. 3, 1996.

7. Ulewicz R, System Approach TO Assure Quality OF Education at the Faculty of Management of Czestochowa University of Technology, Polish Journal of Management Studies, Vol. 8, 2013.

8. Ehlers U D, Quality Literacy — Competencies for Quality Development in Education and e-Learning. Educational Technology& Society, 10 (2), 96-108, 2007.

9. Ćwiek J M, The quality management system in education - implementation and certification, Journal of Achievements in materials and Manufacturing Engineering Volume 37 Issue 2 December 2009.

10. Instructions and indicators guide, national centre for quality and accreditation, 2016.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2018 р.

УДК 351:373.5.091

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Шапоренко О.І.¹, Паращенко Л.І.²

¹ д.н.держ.упр., професор кафедри управлінських технологій, Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: shaporenkoo@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4989-0721

² д.н.держ.упр., доцент, професор кафедри управлінських технологій, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: lidmilapl@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-0613-2998, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-140-147>

MECHANISMS OF STATE REGULATION OF FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITY OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

O. Shaporenko¹, L. Paraschenko²

¹ doctor of science in public administration, professor of the department of management technologies, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: shaporenkoo@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4989-0721

² doctor of science in public administration, associate professor, professor, department of management technologies, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: lidmilapl@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-0613-2998, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-140-147>

Анотація. У сучасній постіндустріальній економічній системі вирішальним фактором розвитку стає інтелектуальний капітал, котрий формується під впливом освітньої діяльності. Освіта, насамперед вища, є фундаментом та гарантією прогресу суспільства. Високий рівень освіченості нації сприяє дієвості економічних і соціальних реформ, створює умови для прогресивної індивідуальної активності особистості. В українському суспільстві разом з усвідомленням важливості системи освіти відбувається визнання проблем, властивих цій сфері. В умовах зростаючих темпів і масштабів модернізації виробничої та інформаційної бази цивілізації, роль системи освіти в житті соціуму та людини постійно зростає. В наш час в українському суспільстві разом з усвідомленням важливості системи освіти відбувається широке визнання проблем, властивих цій сфері. За таких умов першочерговими постають завдання державного управління і державного регулювання в галузі освіти. Необхідною є якісна перебудова системи державного регулювання в освітній сфері, яка передбачає застосування сучасного інструментарію, методів і концепцій державного управління. Крім того, державне регулювання національної освіти є складним процесом з причини багатокладності й неоднозначності його об'єкта. Воно складається з взаємопов'язаних між собою певних цілей, завдань, методів і механізмів, які і складають інститут державного регулювання освіти, який цілком поєднується зі свободою діяльності. Нові мотиви у баченні державного управління, зумовлені переходом до ринкових відносин, призвели до певних змін у традиційній термінології науки державного управління, перерозподілу змісту понять. У статті визначено існуючі механізми державного регулювання фінансово-економічної діяльності вищих навчальних закладів та визначено механізм ціноутворення за навчання, як пріоритетний в умовах ринкових відносин.

Ключові слова: механізми державного регулювання, фінансово-економічна діяльність, вищі навчальні заклади, ціноутворення.

Формул: 0; рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 19

Annotation. In today's post-industrial economic system, the intellectual capital that forms under the influence of educational activity is the decisive factor in development. Education, above all higher, is the foundation and guarantee of the progress of society. The high level of education of the nation contributes to the effectiveness of economic and social reforms, creates conditions for the progressive individual activity of the individual. In the Ukrainian society, along with the awareness of the importance of the education system, recognizing the problems inherent in this area. With the growing pace and scale of modernization of the production and information base of civilization, the role of the education system in the life of society and man is constantly increasing. In our time, in the Ukrainian society, along with the awareness of the importance of the education system, there is widespread acceptance of the problems inherent in this sphere. Under such conditions, the tasks of state administration and state regulation in the field of education are of paramount

importance. Necessary is a qualitative restructuring of the state regulation system in the educational sphere, which involves the use of modern tools, methods and concepts of public administration. In addition, state regulation of national education is a complex process due to the complexity and ambiguity of its object. It consists of interrelated specific goals, tasks, methods and mechanisms, which constitute the institution of state regulation of education, which is fully combined with the freedom of action. New motives in the vision of public administration, due to the transition to market relations, led to certain changes in the traditional terminology of public administration science, redistribution of content concepts. The article defines the existing mechanisms of state regulation of financial and economic activity of higher educational institutions and determines the mechanism of pricing for training as a priority in the conditions of market relations.

Key words: mechanisms of state regulation, financial and economic activity, higher educational establishments, pricing.

Formulas: 0; fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 19

Постановка проблеми. Освітня діяльність вузів як багатофункціональна мікро-економічна система об'єктивно потребує системи управління, яка, в свою чергу, залежить від кваліфікованих рішень органів державного управління, нормативних документів, що визначають правові основи розвитку вузу як економічного суб'єкта ринкової системи.

Для дослідження фінансових та економічних засад системи управління освітньою діяльністю державних і приватних вузів необхідно уявлення про специфіку вищих навчальних закладів як економічних суб'єктів.

Необхідність удосконалення фінансово-економічних механізмів в системі управління освітньою діяльністю вузів пов'язана з проведеними в країні процесами реформування національної системи вищої освіти у зв'язку з її переходом в міжнародну систему вищої освіти. Виникає об'єктивна необхідність в реорганізації системи управління освітньою діяльністю вузу, в якій значне місце посідає фінансово-економічна система, покликана забезпечити стійкий розвиток і державних, і приватних вузів, як ділових підприємств, здатних здійснювати свою освітню діяльність на основі переважного позабюджетного фінансування.

Одним із найважливіших питань є роль держави у фінансуванні і контролі освіти. Економічний підхід, зорієнтований на досягнення економічної ефективності освіти, передбачає пошук оптимальних шляхів фінансування системи освіти, найоптимальнішого використання коштів

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам проблеми

державного регулювання діяльності вищих навчальних закладів присвячені праці таких вчених, як Гаєвська Л. А. [4], Журавльова Ю.О [5], Колісніченко Н. М. [8], Крисюк С. В. [9], Мігус І. П. [11], Поступна О. В [13], Шумар Н. Л. [17], Яременко Л. М. [18] та інших.

Слід відзначити, що розглядаючи питання діяльності вищої освіти частіше обговорюються питання якості освіти, управління інноваційними процесами, управління кадрами, освітня політика, механізми державного управління освітою. Однак, сьогодні потребують також більш детального обговорення питання державного регулювання фінансово-економічної діяльності вищих навчальних закладів.

Формулювання цілей статті.

Розглянути існуючі механізми державного регулювання фінансово-економічної діяльності вищих навчальних закладів та визначити механізм ціноутворення за навчання, як пріоритетний в умовах ринкових відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. У відповідності до статті 3 Закону України «Про вищу освіту» сфера освіти має сприяти сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя [1].

З огляду на специфіку формування ринкових відносин, національна система вищої освіти зосереджує свою увагу на «конструюванні» майбутніх фахівців як конкурентоспроможних працівників, які вміють засвоювати нові системи знань і створювати нові технології в різних сферах життєдіяльності людини.

Важливою умовою для розвитку ринку освітніх послуг стало рішення уряду, яке дозволяє здійснювати платний набір студентів. Потрібно відзначити, що розвиток сфери платних освітніх послуг є одним із пріоритетних завдань, спрямованих на розвиток національної системи освіти. Орієнтація на соціальне замовлення підсилює трансформацію вищої освіти в «товарну форму» і залучає установи вищої освіти у загальний процес ринкових відносин.

У цих умовах з боку Міністерства освіти України стало приділятися більше уваги розробці і впровадженню системи стандартів і нормативів, що регулюють освітню діяльність державних і приватних вузів, їх структурних підрозділів, що забезпечують освітній процес і контроль не тільки за його якістю, а й за його фінансовою діяльністю. У ст. 5 Закону України «Про освіту» визначено, що «Освіта є державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства. Фінансування освіти є інвестицією в людський потенціал, сталий розвиток суспільства і держави» [7].

У галузі вищої освіти діяльність Міністерства освіти і науки України спрямована на:

- реалізацію пріоритетів діяльності уряду в галузі;
- аналітично-прогностичну діяльність у сфері вищої освіти в розрізі регіонів, вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації, форм власності та підпорядкування;
- розроблення проектів законів України, урядових рішень, нормативно-правових документів та інструктивно-методичних матеріалів з питань діяльності вищої школи та інших програмних документів;
- розроблення стратегічних і нормативних документів з питань інтеграції вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітнього простору;
- удосконалення мережі вищих навчальних закладів, інтеграцію навчальних закладів різних рівнів акредитації, у тому числі в навчальні, навчально-

науково-виробничі комплекси та галузевої освіти в загальнодержавну систему вищої освіти;

- організацію виконання державних і галузевих програм з питань розвитку вищої освіти;

- реалізацію державної політики щодо забезпечення здобуття вищої освіти особами з обмеженими фізичними можливостями, роботи, спрямованої на адаптацію інвалідів у суспільстві;

- розроблення проектів та організацію виконання державних і галузевих програм з проблем вищої освіти;

- адаптацію нормативно-правової бази діяльності вищої школи та змісту вищої освіти до вимог Болонського процесу, зокрема, шляхом удосконалення переліку напрямів і спеціальностей підготовки фахівців з вищою освітою та організацію розроблення новітніх стандартів вищої освіти;

- розроблення і супроводження нормативно-правової бази з питань працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, вивчення й аналіз стану працевлаштування випускників вищих навчальних закладів;

- розвиток автономії вищих навчальних закладів, громадського управління вищою освітою, функціонування його представницьких органів;

здійснення контролю за якістю підготовки фахівців із вищою освітою у вищих навчальних закладах, дотриманням ними законодавчих актів та нормативно-правових документів про вищу освіту та ін. [11].

Діяльність Міністерства освіти і науки України також спрямована на забезпечення конституційних прав громадян окремих категорій, які потребують соціального захисту, зокрема, осіб із особливими потребами. Вищим навчальним закладам III-IV рівнів акредитації щорічно доводиться державне замовлення на підготовку фахівців для системи освіти та професійної діяльності.

Для системного розгляду різних аспектів відносин у системі вищої освіти розглянемо основні визначення у цьому напрямку.

Освітній процес являє собою довгостроковий інвестиційний процес. В його рамках інвестується найбільш високотехнологічна форма капітальних ресурсів – людська. Теорія людського капіталу, основоположниками якої є Т. Шульц і Г. Беккер, передбачає певний взаємозв'язок між рівнем освіти, фізичним здоров'ям, якістю навчання, обсягом виробничого досвіду і заробітною платою. К. Макконнелл і С. Брю основним видом інвестицій в людський капітал вважають витрати на освіту [10].

На зміну трудової теорії вартості приходить теорія «вартості, створюваної знаннями» (knowledge-value). Як підкреслює основоположник цієї теорії Т. Сакайя: «...мы вступаем в новый этап цивилизации, на котором движущей силой являются ценности, создаваемые знаниями» [14].

Аристотель називав освіту і виховання громадським, не приватною справою, потужним засобом досягнення економічних, соціальних і політичних цілей держави [1].

П. Самуельсон підкреслював, що суспільство повинно витратити більше на цілі освіти, щоб тим самим сприяти економічному зростанню [15]. Без конкурентоспроможної системи освіти не може бути конкурентоспроможною робочої сили, а без останньої – конкурентоспроможної економіки.

Відомий економіст Л. Туроу послідовно підкреслює, що саме знання є основою сучасного економічного прогресу. Він констатує, що сьогодні в розвинених країнах склалася ситуація, в якій «знание стало новым источником богатства, чего никогда не случалось ранее» [19].

Сучасний стан системи національної освіти в умовах реалізації державних програм економічного зростання зумовлює необхідність вдосконалення державних механізмів управління вищою школою, у тому числі її фінансово-економічних механізмів.

С. В. Крисюк відзначає, що «...діючі механізми управління забезпечують лише запізнілу реакцію на ситуації, що складаються. Практично не працюють

механізми прогностичного або випереджуючого управління. Механізми управління розвитком освіти практично не розроблені. Як наслідок для розв'язання задач управління інноваційними процесами переносяться схеми управління процесами функціонування, що тиражують існуючі недоліки» [9].

Однак, суперечливою є думка Д. А. Новікова, який вважає, що «...механізми управління освітою у рамках теорії управління на сьогоднішній день розроблені найбільш систематично і повно» [12, с.26]. До механізмів управління освітніми системами Д. Новіков зараховує: механізми комплексного оцінювання; механізми експертизи; конкурсні механізми (тендери); механізми розподілу ресурсів; механізми фінансування; механізми стимулювання; механізми оперативного управління [12].

Удосконаленню механізму державного регулювання фінансового забезпечення розвитку освіти в Україні присвячено праця Н. Л. Шумар, яка пропонує нові підходи до фінансового прогнозування освіти, а саме: диференційований підхід до потреб кожного навчального закладу; заміна існуючого затратного механізму виділення коштів з державного бюджету на цільовий механізм; перехід від централізованої структури розподілу бюджетних коштів до децентралізованої; перехід на багаторівневе фінансування за одним з двох варіантів – розподіл статей фінансування; розподіл фінансування за напрямками підготовки [17].

Освітня діяльність вузу відноситься нами до нематеріального виробництва, а її освітній процес являє собою процес виробництва освітніх послуг як продукту, що виступає об'єктом ринкових відносин. Результатом організації освітньої діяльності ВНЗ і всіх її підсистем є виробництво освітньої послуги, що приймає форму проміжного інтелектуального продукту в інформаційній та речовій формах, вимірюваного якісно і кількісно в грошовому вираженні у вигляді ціни за освіту.

Визначальною підсистемою організації та управління освітньою діяльністю вузів, поряд з навчальною діяльністю, є фінансово-економічна, оскільки система

управління в вузах підпорядкована економічному механізму фінансового, матеріально-технічного та кадрового її забезпечення (табл. 1).

Таблиця 1

Цілі, функції та задачі фінансово-економічної діяльності вищих навчальних закладів

Цілі	забезпечення фінансовими ресурсами, оптимізація витрат на забезпечення конкурентоспроможними освітніми послугами їх споживачів, зростання матеріального добробуту співробітників
Функції	управління економічним розвитком, трудовими ресурсами, фінансовий і комерційний менеджмент
Задачі	планування портфеля замовлень, економічних показників діяльності; підготовка, організація виконання і контроль бюджету; економічний аналіз діяльності; розробка економічних і трудових нормативів; організація бухгалтерського обліку, взаємодія з фінансовими, податковими та контрольно-ревізійними органами; управління комерційними проектами; управління нерухомістю та матеріально-технічною базою

Саме фінансова діяльність покликана забезпечити реалізацію всієї системи освітньої діяльності ВНЗ, цілей її підсистем та досягнення кінцевого результату, в якості якого визначається випуск конкурентоспроможних фахівців.

Вуз як об'єкт управління являє собою складну багатокомпонентну систему, організаційну основу якої становить досить типова структура - ректорат, факультети, кафедри. При цьому найважливішою особливістю вузу є багатоспрямованість його діяльності, яка визначає досить складні внутрішні функціональні і організаційні зв'язки.

На основі аналізу організаційних структур вузів країни і з урахуванням лінійно-функціональної структури вузу розроблена зразкова організаційна структура вищого навчального закладу.

В основу організаційної структури системи управління освітньою діяльністю вузу було покладено такі принципи:

- ефективність управління ресурсами: фінансами, кадрами, учбовими площами, обладнанням, інформацією і т. і.;
- визначення стратегічної мети, дотримання стратегії сталого розвитку вузу на основі економічної складової;
- поділ адміністративних і безпосередньо освітніх процесів.

В системі організації та управління освітньою діяльністю вузу в якості основних об'єктів управлінського уваги є:

- ресурси вищого навчального закладу (фінансові, матеріально-технічні, людські, інформаційні, соціальні);
- якість освітнього процесу;
- студент не тільки як визначальний об'єкт, але і суб'єкт управління;
- результат освітньої діяльності – випуск конкурентоспроможних фахівців.

Система управління освітньою діяльністю державних вузів в ринковій економіці докорінно змінилася за рахунок посилення економічної підсистеми, оскільки бюджетне фінансування стало різко скорочуватися і, в силу цього, освітня діяльність в переважній частині стала здійснюватися на комерційній основі.

Слід особливо підкреслити, що жодна з розвинених країн не відмовляється від прямого державного фінансування освіти. У більшості держав Європейського Союзу освіта фінансується з центрального (федерального) бюджету в середньому на 78% (у Франції на 91%, Великобританії на 72%), в Німеччині на 92% освіта фінансується з земельного бюджету, по цій же моделі діють Канада, Іспанія. США – одна з небагатьох країн з розвиненим освітою, де рівень бюджетного фінансування нижче 50%. Одним з основних аргументів втручання держави в систему

вищої освіти є визнання за освітніми послугами статусу суспільного блага, що володіє великими позитивними зовнішніми ефектами [16].

Основними критеріями, що формують фінансово-економічну підсистему в управлінні освітньою діяльністю приватних вузів, є:

- цінова стратегія вузу, що представляє вибір вузом можливої динаміки зміни ціни освітніх послуг в умовах ринку, що відповідає стратегічній його мети;
- кількість абітурієнтів;
- обсяг фінансових надходжень з урахуванням величини вартості навчання в залежності від складності та значущості спеціальності;
- формування витрат вузу;
- величина фонду заробітної плати;
- нормативне співвідношення темпів зростання заробітної плати і фінансових надходжень.

У державних вузах фінансові надходження формуються, як відомо, за рахунок бюджетних джерел і позабюджетних коштів (оплати за освіту). На ділі ніхто не може сказати точно, скільки «коштує» державний освітній стандарт, який зобов'язаний забезпечити вуз кожному своєму випускнику. В реальності студент-платник сплачує не тільки за себе, але і за студента-бюджетника.

Можливості використання позабюджетних коштів в освітній діяльності державних і приватних вузів залежать від платоспроможності населення, демографічної ситуації в Україні. Тому, на наш погляд, необхідно розглянути питання про більш суттєвий внесок фірм і підприємств, як безпосередніх споживачів кінцевого продукту вузу, в фінансування вузів. Вузи сьогодні фактично кредитують промисловість та бізнес, які практично нічого не платять за підготовку кадрів.

Основним джерелом фінансування освітньої діяльності вузів є плата за освіту. У зв'язку з цим винятково важливою проблемою в управлінні фінансово-

економічною діяльністю вузу є економічне обґрунтування ціни освітніх послуг [2, 3].

Сьогодні вартість навчання на одного студента визначається відношенням планової виручки до кількості учнів студентів.

Таким чином, при формуванні своєї цінової політики ВНЗ використовують витратні методи ціноутворення. Однак в умовах конкуренції на ринку освітніх послуг нам представляється недостатнім використання тільки одного витратного методу. Більш результативним є формування ціни на основі комплексного поєднання методів, ґрунтуючись на так званому магічному трикутнику цінової політики: «відповідність вартості навчання розрахунку витрат – прийнятність рівня ціни навчання з позиції потенційних студентів – рівень цін конкурентів».

Механізм ціноутворення в такому випадку може виглядати наступним чином: на основі аналізу попиту визначається базова ціна на освітню послугу; ця ціна зіставляється з цінами конкурентів на навчання за аналогічними спеціальностями і при необхідності коригується. Одночасно на основі прийнятого нормативу рентабельності визначається ціна витратним методом. «Витратна» ціна в процесі ціноутворення є нижнім порогом ціни навчання.

Цінова політика вузів будується з урахуванням перерозподілу необхідних фінансових коштів між різними спеціальностями в залежності від очікуваної їх популярності на рік прийому абітурієнтів. Помилки в прогнозах цінової політики можуть призвести до тяжких фінансових наслідків. Це змушує вузи вести активну роботу серед абітурієнтів, знаходити нетрадиційні форми роботи з середніми школами та їх випускниками. Вартість освітніх послуг в приватних вузах, а також у великій мірі і в державних вузах, визначає їх фінансові можливості.

Висновки. Таким чином, обґрунтовано необхідність вдосконалення фінансово-економічних механізмів державного регулювання діяльності вищих навчальних закладів. Зокрема, використання

стратегічних підходів в плануванні освітньої діяльності ВНЗ. Для забезпечення стійкого розвитку вузу необхідно регулювати грошові потоки для отримання стабільних фінансових результатів і створення бази для їх збільшення в майбутньому. Особливо актуально є розробка цінової політики ВУЗів та інвестування інноваційної діяльності, що дозволяє реально підвищити якість освітнього процесу, конкурентоспроможність випускників і вузу в цілому.

Література:

1. Доватур А. И. Аристотель: соч.: в 4 т. Москва : Мысль, 1975–1984. Т. 4: Аристотель. Политика. 1983. С. 376–644.
2. Белый Е. М. Романова И. Б. Организационно-экономический механизм управления вузом предпринимательского типа. *Инновации*: журнал. 2003. № 1. С. 30–31.
3. Бычкова, Г.М. Модель определения стоимости платного образования в вузе / Г.М. Бычкова // Высшая школа. – 2004. – № 1. – С. 61–64.
4. Гаєвська Л. А. Управління освітою : нові пріоритети. Проблеми та перспективи входження України в європейський інтелектуальний простір : освітні аспекти : зб. наук. експерт. матер. Київ : НІСД, 2009. С. 73-77.
5. Журавльова Ю. О. Механізми державного управління реформуванням вищої освіти України в умовах євроінтеграції: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. наук з держ. управл. : 25.00.02 / Одеський регіональний ін-т держ. управління; Нац. акад. держ. управління при Президенті України. – К., 2009. 20 с.
6. Закон України «Про вищу освіту» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004).
7. Про освіту: Закону України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
8. Колісниченко Н. М. Взаємозв'язок державного регулювання та механізмів самоорганізації в управлінні вищою освітою; автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Українська акад. держ. упр. при Президенті України. К., 2003. 20 с.
9. Крисюк С. В. Державне управління освітою: навч. посібник. Київ : НАДУ, 2009. С. 5-6.
10. Макконел К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Москва : Республика, 1992. 400 с.
11. Мігус І. П., Шпиця І. М., Натрошвілі С. Г. Економічний підхід до пошуку оптимальних шляхів фінансування системи освіти. *Освіта: соціальні проблеми в контексті економічного розвитку*

України: колективна монографія. Київ : Університет економіки та права «КРОК», 2014. С. 231-232.

12. Новиков Д. А. Введение в теорию управления образовательными системами : монография. Москва : Эгвес, 2009. 156 с.

13. Поступна О. В. Механізми державного управління вищою освітою на регіональному рівні : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. наук з держ. управл. : 25.00.02 / акад. держ. упр. при Президенті України, Харк. регіон, ін-т держ. упр. Х., 2010. 20 с.

14. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знаниями, или История будущего. Новая индустриальная волна на Западе: антология. Москва : Academia, 1999. С. 337–371.

15. Самуэльсон П. Экономика. Вводный курс. Москва : Прогресс, 1964. 843 с.

16. Скрипак Е. И. Мировой опыт многоканального государственного финансирования вузов. *Оптимизация структур и систем управления вузами и университетскими комплексами непрерывного образования в современных условиях, их финансовое обеспечение*: материалы конференции НФПК. Кемерово : ИНТ, 2003. С. 130–133.

17. Шумар Н. Л. Державне регулювання фінансового забезпечення розвитку освіти в Україні: дис. ... канд. економ. наук: спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. / Донецький державний університет управління Міністерства освіти і науки України. Донецьк, 2008.

18. Яременко Л. М. Організаційно-економічні механізми державного управління вищою освітою в Україні: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 / Науково-дослідний економічний ін-т. К., 2008. 20 с.

19. Thurow L. Creating Wealth. The New Rules for Individuals, Companies and Countries in a Knowledge-Based Economy / N. Y. : Harper Collin, 1999; L.: Nicholas Brealey Publishing, 1999. 301 p.

Reference:

1. Dovatur A. Y. Arystotel: soch.: v 4 t. Moskva : Misl, 1975–1984. T. 4: Arystotel. Polytyka. 1983. S. 376–644.
2. Belii E. M. Romanova Y. B. Orhanyzatsyonno-ekonomycheskyi mekhanyzm upravleniya vuzom predprynmatelskoho typu. Ynnovatsyy: zhurnal. 2003. № 1. S. 30–31.
3. Bichkova, H.M. Model opredeleniya stoymosty platnoho obrazovaniya v vuzе / H.M. Bichkova // Visshaia shkola. – 2004. – № 1. – S. 61–64.
4. Haievska L. A. Upravlinnia osvitoiu : novi priorytety. Problemy ta perspektvy vkhodzheniia Ukrainy v yevropeyskyi intelektualnyi prostir : osviti ni aspekty : zb. nauk. ekspert. mater. Kyiv : NISD, 2009. S. 73-77.
5. Zhuravlova Yu. O Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia reformuvanniam vyshchoi osvity Ukrainy v umovakh yevrointehratsii: avtoref. dys. na zdobuttia nauk, stupenia kand. nauk z derzh. upravl. : 25.00.02 /

Odeskyi rehionalnyi in-t derzh. upravlinnia; Nats. akad. derzh. upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. – K., 2009. 20 s.

6. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2014, № 37-38, st.2004).

7. Pro osvitu: Zakonu Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

8. Kolisnichenko N. M. Vzaïmozv'язok derzhavnoho rehuliuвання ta mekhanizmiv samoorhanizatsii v upravlinni vyshchoiu osvitoiu; avtoref. dys. na zdobuttia nauk, stupenia kand. nauk z derzh. upr.: 25.00.02 / Ukrain'ska akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. K., 2003. 20 s.

9. Krysiuk S. V. Derzhavne upravlinnia osvitoiu: navch. posibnyk. Kyiv : NADU, 2009. S. 5-6.

10. Makkonel K. R., Briu S. L. Ekonomika: pryntsyipy, problemy y polytyka. Moskva : Respublyka, 1992. 400 s.

11. Mihus I. P., Shpytsia I. M., Natroshvili S. H. Ekonomichnyi pidkhyd do poshuku optymalnykh shchliakhiv finansuvannia systemy osvity. Osvita: sotsialni problemy v konteksti ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: kolektyvna monohrafiia. Kyiv : Universytet ekonomiky ta prava «KROK», 2014. S. 231-232.

12. Novykov D. A. Vvedenye v teoriyu upravleniya obrazovatel'nymy systemamy : monohrafiia. Moskva : Zhves, 2009. 156 s.

13. Postupna O. V. Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia vyshchoiu osvitoiu na rehionalnomu rivni : avtoref. dys. na zdobuttia nauk, stupenia kand. nauk z derzh. upravl. : 25.00.02 / akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy, Khark. rehion, in-t derzh. upr. X., 2010. 20 s.

14. Sakaiia T. Stoymost, stvordavaemaia znanyiamy, yly Ystoryia budu-shcheho. Novaia yndustrialnaia volna na Zapade: antolohiya. Moskva : Academia, 1999. S. 337–371.

15. Samuelson P. Ekonomika. Vvodnii kurs. Moskva : Prohress, 1964. 843 s.

16. Skrypak E. Y. Myrovoi opyt mnohokanalnoho hosudarstvennoho fynansyrovannia vuzov. Optymyzatsiya struktur y system upravleniya vuzamy y unyversytetskymy kompleksamy neprerivnoho obrazovannia v sovremennikh usloviakh, ykh fynansovoe obespechenye: materyali kon-ferentsyy NFPK. Kemerovo : YNT, 2003. S. 130–133.

17. Shumar N. L. Derzhavne rehuliuвання finansovoho zabezpechennia rozvytku osvity v Ukraini: dys. ... kand. ekonom. nauk: spets. 08.00.03 – ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom. / Donetskyi derzhavnyi universytet upravlinnia Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. Donetsk, 2008.

18. Yaremenko L. M. Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia vyshchoiu osvitoiu v Ukraini: avtoref. dys. na zdobuttia nauk, stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.00.03 / Naukovo-doslidnyi ekonomichnyi in-t. K., 2008. 20 s.

19. Thurow L. Creating Wealth. The New Rules for Individuals, Companies and Countries in a Knowledge-Based Economy / N.Y. : Harper Collin, 1999; L.: Nicholas Brealey Publishing, 1999. 301 p.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2018 р.

УДК 338.58:65.014

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМАХ ТОРГІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Алькама В.Г.¹, Кучмєєв О.О.²

¹ д.е.н., професор, завідувач кафедри управлінських технологій, Університет економіки і права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-244-31-02, e-mail.: v_alkema@i.ua
ORCID: 0000-0001-5997-7076

² к.п.н., магістрант спеціальності «Менеджмент», Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-244-31-02, e-mail.: san-san77@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1803-6231, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-148-155>

INSTRUMENT FOR IMPROVING THE MECHANISM OF RISK MANAGEMENT IN LOGISTIC SYSTEMS OF TRADE ENTERPRISES

V. Alkema¹, O. Kuchmyeyev²

¹ doctor of economics, professor, head of the department of management technologies, «KROK» University,
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044) -244-31-02, e-mail.: v_alkema@i.ua
ORCID: 0000-0001-5997-7076

² candidate of pedagogical sciences, master of specialty "Management", «KROK» University,
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044) -244-31-02, e-mail.: san-san77@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1803-6231, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-148-155>

Анотація. У статті проведено системний аналіз методів управління логістичними ризиками торговельних підприємств та рекомендовано поряд з методами ухилення, локалізації, дисипації та компенсації ризиків, до основних типів методів управління ризиками додати його прийняття. Підґрунтям такої позиції є факт того, що певні ситуації у логістичній діяльності торговельного підприємства не залишають менеджерів можливості запобігти втратам, а управлінські рішення у такому разі мають бути спрямовані на формування готовності до їх виникнення. Надано загальні рекомендації з вибору методу управління логістичними ризиками залежно від чинників логістичного ризику та зазначено, що обрати релевантний метод управління логістичними ризиками можливо за врахування не тільки розміру очікуваних втрат, але й імовірності їх виникнення. Розроблено систематизований за типами портфель методів управління, який полегшує керівникові вибір способів і засобів впливу на виникаючі ситуації логістичного ризику. Запропоновано матричну модель управління ризиками в логістичних системах торговельних підприємств, яка складається з п'яти етапів: на першому етапі рекомендовано визначеною експертною групою провести ідентифікацію можливих ризиків; на другому етапі запропоновано визначити значимість логістичного ризику з точки зору необхідності впливу на нього за допомогою розрахунку індексу логістичного ризику, та третьому етапі рекомендовано визначити рівень ризику в логістичній системі торговельного підприємства та обрати відповідний метод управління ризиком, використовуючи запропонований у дослідженні порядок; на четвертому етапі запропоновано порівняти величини очікуваних втрат операційного прибутку до і після впровадження вибраного методу, з урахуванням витрат на таке впровадження; п'ятий етап – це етап прийняття рішення щодо доцільності подальшого застосування обраного методу управління ризиком в логістичній системі торговельного підприємства або пошуку іншого методу. Запропоновано до впровадження на торговельних підприємствах інтегрованої системи вибору методів управління логістичними ризиками, характеристиками даної системи є: інтегрований підхід, безперервність і циклічність, комплексність і координація та повнота функціонування управління ризиками, тобто процес управління ризиками в логістичних системах торговельних підприємств на яких буде функціонувати запропонована система, має відбуватися безперервно та охоплювати всі види діяльності торговельного підприємства. Визначено перспективні напрямки дослідження управління ризиками в логістичних системах торговельних підприємств.

Ключові слова: ризик, логістичний ризик, торговельні підприємства, система управління логістичними ризиками, матрична модель, інтегрована система, логістична система.

Формули: 1, рис.: 1, табл.: 4, бібл.: 11

Annotation. In the article the analysis of the systems of methods of management of point-of-sale enterprises logistic risks is conducted and it is made to order next to the methods of deviation, localization, dissipation and indemnification of risks, to the basic types of methods of management risks to add his acceptance, subsoil of such position is a fact of that certain situations in logistic activity of point-of-sale enterprise do not abandon the managers of possibility to prevent losses, and administrative decisions at that rate must be directed on forming of readiness to their origin. General recommendations are given from the choice of method of management logistic risks depending on the factors of logistic risk and it is marked that to choose the relevant method of management logistic risks possibly for the account of not only size of the expected losses but also probability of their origin. The brief-case of management methods, which facilitates a leader the choice of methods and facilities of influence on the nascent situations of logistic risk a matrix case risks frame is Offered in the logistic systems of point-of-sale enterprises systematized after types is developed, which consists of five stages: on the first stage it is made to order a certain expert group to conduct authentication of possible risks; on the second stage it is suggested to define meaningfulness of logistic risk from the point of view the necessity of influence on him by the calculation of index of logistic risk, and the third stage it is made to order to define a risk level in the logistic system of point-of-sale enterprise and choose the proper method of management a risk, utilizing the order offered in research; на fourth stage it is suggested to compare the sizes of the expected losses of operating profit to to and after introduction of the chosen method, taking into account charges on such introduction; the fifth stage is the stage of decision-making in relation to expedience subsequent application of select method of management a risk in the logistic system of point-of-sale enterprise or search of other method. It is offered to introduction on the point-of-sale enterprises of the computer-integrated system of choice of methods of management logistic risks, descriptions of this system is: approach is computer-integrated, безперевність and a recurrence, complexity and co-ordination and plenitude of functioning of management risks, that the process of management risks in the logistic systems of point-of-sale enterprises on which will function the offered system, must take a place continuously and engulf all of types of activity of point-of-sale enterprise. Certainly perspective directions of research of management risks in the logistic systems of point-of-sale enterprises.

Key words: risk, logistic risk, point-of-sale enterprises, control the system by logistic risks, matrix model, computer-integrated system, logistic system.

Formulas: 1, fig.: 1, table.: 4, bibl.: 11

Постановка проблеми. В умовах динамічних змін зовнішнього середовища логістична діяльність та діяльність підприємства в цілому завжди пов'язані з ризиком. Ризик – це економічна категорія, яка відображає особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно існуючої невизначеності та конфліктності, які притаманні процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами та невикористаними можливостями. Підприємства торгівлі стикаються з величезною кількістю негативних чинників, які впливають на кінцевий результат їхньої діяльності – обсяг прибутку: нестабільність поставки, несвоєчасні та неповні платежі споживачів, складнощі із залученням кредитних ресурсів тощо. Результат ефективного управління ризиками зумовлює отримання економічного ефекту для всіх учасників логістичного ланцюга.

Логістика на даний час є інноваційним інструментарієм в управлінні бізнесом. Основною проблемою вітчизняної логістики є проблема оптимізації

матеріальних і супутніх їх потоків в сфері товарно-грошового обігу. Важливий її аспект - управління ризиками в ланцюгах поставок в системі логістики, яка є недостатньо вивченою і систематизованою. Таким чином, питання вдосконалення механізму управління ризиками в логістичних системах торгівельних підприємств є достатньо актуальним в ринкових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні теоретичні та практичні аспекти проблеми управління ризиками у логістичній діяльності підприємства досліджують у своїх роботах такі вітчизняні та зарубіжні автори, як: Качалов Р. М та Клейнер Б. Г. [4; 9]. Як основними типами методів управління ризиками вважають методи ухилення від ризику, його локалізації, дисипації, компенсації. Близької позиції дотримується Токаренко Г. С. [10], який пропонує розглядати як один з типів методів управління ризиками його трансфер. За змістом трансфер ризику передбачає його передавання іншому економічному суб'єкту, що означає перехід відповідальності за ризик третій стороні і, з

нашої точки зору, є частковим методом ухилення від ризику. Такої ж точки зору дотримується

Успенський В. А. який зазначає, що всі методи управління логістичними ризиками тією чи іншою мірою спрямовані на його мінімізацію. Але, дотримуючись принципів мінімізації, автор пропонує інше групування методів управління ризиками: запобігання збиткам, самострахування, страхування, передавання ризику та його диверсифікація [11].

Раєвнева О. В. дотримується думки, що класифікація методів управління ризиками має здійснюватися з точки зору основних законів, притаманних системі управління. Відповідно, за цією ознакою всі методи можуть бути віднесені до організаційних (адміністративних), економічних або соціально-психологічних [8].

Більш масштабне теоретичне дослідження можливих підходів до класифікації методів управління ризику підприємств торгівлі здійснено Боровковою В. А., у працях якої виділено до п'ятнадцяти класифікаційних ознак, які мають сприяти систематизації та упорядкуванню існуючого методичного забезпечення (за спрямованістю впливу, джерелом впливу, формам, масштабу охоплення, кількості цілей, глибині впливу, змісту, тривалості тощо) [1], крім того, дослідження в даному напрямку здійснювались і іншими науковцями.

Аналіз досліджень з цього питання свідчить про відсутність єдиного підходу у типізації та групуванні методів управління ризиками.

Незважаючи на досить значну кількість робіт наукового та науково-практичного спрямування, науковцями відмічається, що наявні розробки не дозволяють сформулювати системне бачення змісту логістичних ризиків та їх типології в торгівлі в основному через ігнорування специфіки логістичної діяльності в галузі, тому надзвичайно актуальним на даний час є розробка інструментарію вдосконалення механізму управління ризиками в логістичних системах торговельних підприємств.

Формулювання цілей статті. Полягає в аналізі стану управління ризиками на торговельних підприємствах, виявлення прогалин і недоліків та розробці інструментарію вдосконалення механізму управління ризиками в логістичних системах цих підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі методи управління ризиками прийнято розглядати з різних позицій. У таблиці 1 наведені змістовні аспекти різних типів методів управління ризиками. Їх аналіз дозволяє стверджувати, що загальною їх спрямованістю є мінімізація ризиків і їх наслідків.

Таблиця 1

Типологія методів управління ризиками

Тип методів управління ризиками	Зміст
1. Ухилення від ризику	Свідома відмова від прийняття рішень, які будь-яким чином сприятимуть виникненню ситуації ризику
2. Локалізація	Розмежування системи прав, повноважень і відповідальності таким чином, щоб наслідки виникнення ризикової ситуації не впливали на реалізацію управлінського рішення
3. Дисипація	Розподіл ризику між різними об'єктами
4. Компенсація	Створення попереджувальних умов, що виключають виникнення причин і факторів ризику

Джерело: укладено авторами за джерелами [4; 9; 11]

З нашої точки зору, розгляд усіх методів управління як системи засобів впливу на ризики має більшою мірою теоретичний

характер і дійсно необхідний для розвитку теорії управління ризиками. Між тим, одночасне їх практичне використання,

особливо у сфері торгівлі, значно ускладнило б процес прийняття рішень і викликало б опір з боку менеджерів торговельних підприємств. Тому для формування прозорого інформаційно - методичного забезпечення управління логістичними ризиками торговельних підприємств, на наш погляд, доцільно все ж таки дотримуватися типології методів управління за напрями дій. Але повертаючись до її змісту, вважаємо необхідним зазначити, що поряд з методами ухилення, локалізації, дисипації та компенсації ризиків, доцільно до основних типів методів управління ризиками додати його прийняття. Така

пропозиція має підґрунтям той факт, що певні ситуації у логістичній діяльності торговельного підприємства не залишають менеджерів можливості запобігти втратам, а управлінські рішення у такому разі мають бути спрямовані на формування готовності до їх виникнення.

З метою систематизації авторських пропозицій щодо виділення типів і видів методів управління логістичними ризиками торговельного підприємства нами розроблено систематизований за типами портфель методів управління, який полегшує керівникові вибір способів і засобів впливу на ситуації виникнення логістичного ризику (табл. 2).

Таблиця 2

Систематизований за типами портфель методів управління логістичними ризиками торговельного підприємства

Тип методів управління логістичним ризиком	Види методів управління логістичним ризиком на торговельних підприємствах
Ухилення	Відмова від ненадійних партнерів; страхування; пошук гарантів; лімітування; впровадження систем контролю та часткового дублювання функцій у відповідальних ланках логістичної діяльності
Локалізація	Аутсорсинг; розукрупнення
Дисипація	Горизонтальна інтеграція з постачальниками; товарна диверсифікація; регіональна диверсифікація; диверсифікація постачальників (перевізників)
Компенсація	Стратегічне планування; прогнозування та моніторинг стану зовнішнього середовища; прогнозування та моніторинг товарних ринків; активний маркетинг; гнучка цінова політика; самострахування за рахунок створення товарного, фінансового, кадрового резервів; впровадження програм підготовки та мотивації персоналу
Прийняття	Самострахування; включення дрібних збитків у роздрібну ціну товарів

Джерело: укладено авторами за джерелами [1; 2; 7]

Таким чином, незважаючи на універсальність більшості методів управління логістичними ризиками, кожен з них має свої особливості, переваги та обмеження щодо застосування у сфері торгівлі. Тому прийняття управлінських рішень має бути науково обґрунтованим, щоб забезпечити економічну доцільність здійснення витрат на впровадження того чи іншого методу. Виділені особливості застосування методів управління ризиками у сфері логістичної діяльності торговельних підприємств мають становити основу методичного забезпечення вибору того чи іншого методу залежно від оцінок логістичного ризику.

З нашої точки зору, обрати релевантний метод управління логістичними ризиками можливо за умов врахування не тільки розміру очікуваних втрат, але і імовірності їх виникнення. Певні рекомендації у цьому напрямі представлені у роботі В. А. Боровкової [1], де автором розроблена загальна двомірна матриця з чотирьох квадрантів «розмір можливих втрат (великі та невеликі) – імовірність ризику (висока та невисока)».

Отже, для вдосконалення механізму управління ризиками в логістичних системах торговельних підприємств нами розроблено інструментарій вдосконалення механізму управління ризиками, який складається з матричної та інтегрованої

системи управління ризиками в логістичних системах торгівельних підприємств.

Сутність матричної системи управління ризиками полягає в наступному.

На першому етапі рекомендується провести ідентифікацію можливих ризиків, які в перспективі можуть вплинути на діяльність торговельного підприємства, для цього пропонується скликати експертну групу під головуванням керівника (наприклад генерального директора) торговельного підприємства в склад якої включити керівників відповідних

напрямків діяльності підприємства (наприклад комерційний директор, фінансовий директор, директор з транспорту, головний бухгалтер, начальник юридичного відділу, директора з кадрової та соціальної роботи, керівника інформаційно-аналітичного відділу тощо) кожному за своїм напрямком діяльності пропонується винести на обговорення питання щодо виникнення можливих ризиків, які можуть в підсумку вплинути на загальний результат діяльності торговельного підприємства за наступною схемою наведеною на рисунку 1.

Рис. 1. Основні елементи ідентифікації ризиків підприємства

Джерело: укладено автором за джерелами [6; 23; 35]

Результатом ідентифікації ризиків є складання повного їх переліку за визначеними елементами.

На другому етапі пропонується визначити значимість логістичного ризику з точки зору необхідності впливу на нього, зокрема значимість логістичного ризику пропонується розрахувати за допомогою Індексу логістичного ризику. У теорії ризику такий індекс розраховується як добуток величини очікуваних втрат (P_{OV}) і ймовірності їх виникнення (I_B) [3, с. 45]:

$$I_{lr} = P_{OV} * I_B \quad (1)$$

На третьому етапі пропонується визначити рівень ризику в логістичній системі торговельного підприємства та обрати відповідний метод управління ризиком, для цього пропонується застосувати наступний алгоритм. На першому етапі слід визначити рівень логістичного ризику за розміром втрати

очікуваного операційного прибутку за шкалою: мінімальний (10%), низький (10-40%), середній (60-40%), високий (60-90%), критичний (більше 90%). На другому етапі провести експертну оцінку ймовірності витрат операційного прибутку за шкалою: Втрати майже неможливі - 0,1; Втрати малоймовірні (невисока ймовірність) - 0,2; Втрати ймовірні - 0,3 - 0,5; Висока ймовірність - 0,5 - 0,7; Втрати майже неминучі (надзвичайно висока ймовірність) - 0,7 - 0,9. Третій етап слід присвятити вибору типу методу управління логістичними ризиками за матрицею вибору типу методів управління логістичними ризиками торговельного підприємства подану в таблиці 3.

На четвертому етапі пропонується порівняти величини очікуваних втрат операційного прибутку до і після впровадження вибраного методу ($ВОП_d$, $ВОП_n$) з урахуванням витрат на таке впровадження ($ВВМ$).

Таблиця 3

**Матриця вибору типу методів управління
логістичними ризиками торгівельного підприємства**

Рівень очікуваних втрат операційного прибутку	Імовірність втрат операційного прибутку				
	Втрати майже неможливі - 0.1	Втрати малоімовірні (невисока ймовірність) – 0.2	Втрати ймовірні - 0,3 – 0,5	Висока ймовірність – 0,5 – 0,7	Втрати майже неминучі (надзвичайно висока ймовірність) 0,7 – 0,9
Мінімальний – 10 %	Прийняття ризику			Компенсація ризику	
Низький – 10-40 %	Прийняття ризику		Компенсація ризику		
Середній – 40-60 %	Прийняття ризику	Компенсація; дисипація ризику			Компенсація; ухилення від ризику
Високий – 60-90 %	Компенсація; дисипація ризику	Компенсація; дисипація ризику	Локалізація; дисипація ризику		Локалізація; ухилення від ризику
Критичний – більше 90 %	Компенсація; дисипація ризику	Компенсація; дисипація ризику	Локалізація; ухилення від ризику	Ухилення від ризику	

Джерело: укладено авторами за джерелами [11; 13; 17]

$$\text{ВОПд} - (\text{ВОПп} + \text{ВВМі}) \geq 0 \quad (2)$$

На завершальному етапі пропонується прийняти рішення про доцільність застосування методу управління ризиком.

Також, для того щоб процес управління ризиками в логістичних системах торгівельних підприємств, був дієвим, на нашу думку, має бути налагоджена відповідна інтегрована система управління. Ураховуючи, що система управління взагалі – це сукупність елементів, необхідних для здійснення впливів суб'єкта управління на об'єкт управління, систему управління ризиками в логістичних системах торгівельних підприємств, пропонується визначати як сукупність методів і засобів (організаційних, економічних, технічних), призначених для управління ризиками логістичної діяльності на торгівельному підприємстві. Наголос на інтеграції такої системи вимагає її включення до загальної системи управління на підприємстві, коли рівень ризику в логістичній системі та імовірність його виникнення стають важливими критеріями прийняття управлінських

рішень у сфері діяльності підприємства, поряд із вартістю, витратами, часом та іншими критеріями.

Якщо, відповідно до результатів вивчення практики управління ризиками в логістичних системах торгівельних підприємств, традиційним у галузі є фрагментарне виявлення ризиків, то в інтегрованій системі процес управління ризиками в логістичних системах торгівельних підприємств, має координуватися керівником торгівельного підприємства, а завдання виявлення та мінімізації ризиків стають частиною обов'язків кожного менеджера. Крім того, інтегрована система передбачає можливість ухвалення управлінських рішень на тактичному та стратегічному рівнях з урахуванням імовірності можливих втрат операційного прибутку через виникнення ситуацій ризику у сферах закупівель, транспортування та продажів. Тобто процес управління ризиками в логістичних системах торгівельних підприємств, має відбуватися безперервно та охоплювати всі види діяльності торгівельного підприємства.

Звичайно і формування інформаційної бази даних ризиків, і їх обробка вимагають використання ресурсів, у складі яких найбільш важливим, з нашої точки зору, є трудові та фінансові. Навіть якщо торгівельне підприємство не відокремлює функцію управління, розширення повноважень менеджерів логістичних підрозділів потребує врахування додаткового часу на виконання таких обов'язків. Порівняльний аналіз традиційної та інтегрованої системи

управління ризиками в логістичних системах торгівельних підприємств подано в табл. 4.

Отже, на нашу думку, необхідною умовою впровадження багатьох методів управління ризиками в логістичних системах торгівельних підприємств, є наявність достатніх фінансових ресурсів, оскільки і пошук нових постачальників, і дослідження попиту споживачів, і впровадження систем контролю супроводжується певними витратами.

Таблиця 4

Порівняльний аналіз традиційної та інтегрованої системи управління ризиками в логістичних системах торгівельних підприємств

Характеристики традиційної та інтегрованої системи управління ризиками в логістичних системах торгівельних підприємств	
Традиційна система	Інтегрована система
<i>Фрагментарний підхід</i> - кожен підрозділ самостійно та на власний розсуд реагує на виникаючі ризики у межах своїх функцій	<i>Інтегрований підхід</i> - процес координується керівництвом, кожен менеджер розглядає функції управління ризиками як частину своєї роботи
<i>Безсистемність і епізодичність</i> - оцінювання та реагування на ризики відбувається епізодично на інтуїтивній основі	<i>Безперервність і циклічність</i> - процес управління ризиками безперервний
<i>Відокремленість</i> - увага зосереджується тільки на окремому аспекті ризику, результати вивчення якого не впливають на загальний процес планування	<i>Комплексність і кординація</i> – вивчаються всі види ризиків, прийняття управлінських рішень відбувається скоординовано із процесом планування
<i>Обмеженість функцій управління ризиками</i> – основними функціями, які реалізуються в межах управління ризиками є їх аналіз та оцінка	<i>Повнота функцій управління ризиками</i> – виконуються всі функції управління ризиками від їх ідентифікації до управління та контролю

Джерело: укладено авторами за джерелами [11; 13; 17]

Висновки. Доведено, що якість і результат управління логістичними ризиками значною мірою залежать від того, наскільки обрані методи управління відповідають чинникам ризику, виявленим у ході аналізу та оцінки. З метою систематизації методів управління логістичними ризиками обґрунтовано їх основні типи (ухилення, локалізація, дисипація, компенсація і прийняття), визначено їх зміст і сформовано портфель методів, які є пріоритетними для прийняття управлінських рішень у сфері логістичної діяльності торгівельних підприємств.

Різноманітність і різноспрямованість методів управління ризиками у сфері логістичної діяльності торгівельних підприємств зумовили необхідність розробки матричної та інтегральної

моделей вибору методів управління ризиками в логістичних системах торгівельних підприємств, які ґрунтуються на п'ятирівневій лінгвістичній і бальній шкалі оцінки рівня та ймовірності втрат операційного прибутку торгівельних підприємств. Узагальнення авторських підходів щодо вибору типу та виду методів управління ризиками в логістичних системах торгівельних підприємств запропоновано здійснювати на основі структурно-логічної моделі прийняття управлінських рішень, яка враховує рівень ризику за розміром втрат операційного прибутку та ймовірністю їх виникнення й дозволяє обґрунтувати метод управління логістичним ризиком за результатами порівняння очікуваних втрат прибутку із витратами на впровадження методу.

З метою забезпечення дієвості розроблених науково-методичних підходів запропоновано впровадження на торгівельних підприємствах інтегрованої системи управління ризиками в логістичній діяльності торгівельних підприємств, яка забезпечує безперервність, циклічність, комплексність і повноту функцій такого управління.

До перспективних напрямів дослідження із зазначеного питання можна віднести визначення інтегрованих показників оцінки якості функціонування логістичної системи торговельного підприємства.

Література:

1. Боровкова В. А. Управление рисками в торговле. СПб. : Питер, 2014. 288 с.
2. Еш С. М. Фінансовий ринок: навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 528 с.
3. Катилова Н. В. Практика ключевых индикаторов для операционных рисков. *Управление финансовыми рисками*: журнал. 2016. № 2. С. 86 – 100.
4. Качалов Р. М. Управление хозяйственным риском: монография. Москва : Наука, 2012. 192 с.
5. Качалов Р. М. Комплексное управление хозяйственным риском. *Имущественные отношения в Российской Федерации* : журнал. 2012. № 11(62). С. 3 – 10.
6. Машина Н. І. Економічний ризик і методи його вимірювання: навч. посібник. Київ : ЦУЛ, 2016. 188 с.
7. Нецымайло К. В. Методы управления рисками в деятельности субъектов малого предпринимательства. *Вестник Оренбургского гос. ун-та.*: сборник. 2013. №9 (103). С. 46-52.
8. Раевнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія. Харків, 2016. 496 с.
9. Стратегии бизнеса : аналитический справочник. Москва : КОНСЭКО, 1998. 492 с.
10. Токаренко Г. С. Методы управления рисками в компании. *Финансовый менеджмент*: журнал. 2016. № 4. С. 130–143.
11. Успенский В. А. Методы управления риском *Финансы и кредит*: журнал. 2014. № 7. С. 43-50.

Reference:

1. Borovkova V. A. Upravlenye ryskamy v torhove. SPb. : Pyter, 2014. 288 s.
2. Esh S. M. Finansovyi rynek: navch. pos. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2016. 528 s.
3. Katylova N. V. Praktika kliuchevikh yndykatorov dlia operatsyonnikh ryskov. Upravlenye fynansovimy ryskamy: zhurnal. 2016. № 2. S. 86 – 100.
4. Kachalov R. M. Upravlenye khoziaistvennim ryskom: monohrafiya. Moskva : Nauka, 2012. 192 s.
5. Kachalov R. M. Kompleksnoe upravlenye khoziaistvennim ryskom. Ymushchestvennie otnosheniya v Rossyiskoi federatsyy : zhurnal. 2012. № 11(62). S. 3 – 10.
6. Mashyna N. I. Ekonomichnyi ryzyk i metody yoho vymiryuvannia: navch. posibnyk. Kyiv : TsUL, 2016. 188 s.
7. Netsimailo K. V. Metodi upravleniya ryskamy v deiatelnosty sub'ektiv maloho predprynymatelstva. Vestnyk Orenburskoho hos. un-ta.: sbornyk. 2013. №9 (103). S. 46-52.
8. Raievnjeva O. V. Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli : monohrafi. Kharkiv, 2016. 496 s.
9. Stratehyi byznesa : analytycheskyi spravochnyk. Moskva : KONS'ЭКО, 1998. 492 s.
10. Tokarenko H. S. Metodi upravleniya ryskamy v kompanyy. Fynansovii menedzhment: zhurnal. 2016. № 4. S. 130–143.
11. Uspenskyi V. A. Metodi upravleniya ryskom Fynansi y kredyt: zhurnal. 2014. № 7. S. 43-50.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2018 р.

УДК 331

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ З ПОЗИЦІЙ ПОЛІПШЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ОСІБ ЛІТНЬОГО ВІКУ

Мельничук Д.П.¹, Хом'як Л.І.²

¹ д.е.н., доцент, професор кафедри маркетингу та поведінкової економіки, Університет економіки та права
«КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-244-31-02, e-mail.: DmytroMP@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-6350-1174

² Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАНУ,
м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 62, 02000, Україна
тел.: (044)-486-62-37, e-mail.: lyubovhomyak@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4097-7894, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-156-163>

MODERNIZATION OF THE SYSTEM OF GOVERNANCE OF HEALTH CARE INSTITUTIONS: ANALYSIS OF PROBLEM ON POSITIONS FOR IMPROVING THE QUALITY OF THE ELDERLY PEOPLE LIFE

D. Melnychuk¹, L. Homyak²

¹ doctor of economics, associate professor, professor at the department of marketing and behavioral economics,
«KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-244-31-02, e-mail.: DmytroMP@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-6350-1174

² Ptoukha institute for demography and social studies of the national academy of sciences of Ukraine,
Kyiv, blvd. Shevchenko, 62, 02000, Ukraine
tel.: (044)-486-62-37, e-mail.: lyubovhomyak@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4097-7894, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-156-163>

Анотація. Наразі проблематика забезпечення здоров'я громадян має надзвичайно важливе значення, адже, з одного боку, дає підстави робити висновки та припущення щодо можливостей залучення населення економічно активного віку у сферу суспільно корисної праці, з іншого – піднімає широкий спектр питань щодо обсягів й цільового призначення коштів державного бюджету та заощаджень громадян, що спрямовуються у сферу збереження й відновлення здоров'я. У статті аргументовано, що заклади охорони здоров'я відіграють важливу роль в процесі поліпшення якості життя населення різних соціальних, демографічних та вікових груп; доведено, що підвищення ефективності управління закладами охорони здоров'я шляхом використання сучасних інструментів менеджменту наблизить Україну до соціально-економічних стандартів розвинутих країн світу. Важливою соціально-демографічною групою населення України є люди літнього віку, вирішення проблем якості життя яких сприятиме прискореному економічному розвитку держави, насамперед, шляхом зниження демоекономічного навантаження. Разом з тим, в Україні проблеми якості життя людей літнього віку залишаються вкрай гострими та здебільшого проігнорованими, що потребує їх розв'язку, у тому числі, шляхом модернізації системи управління закладами охорони здоров'я. Останнє ставитиме за мету уточнення стратегічних пріоритетів, важелів та механізмів управління у сфері забезпечення здоров'я громадян. У статті продемонстровано, що структура населення літнього віку не є однорідною, а це, у свою чергу, обґрунтовує потребу диференційованого підходу щодо заходів, спрямованих на забезпечення гідної якості життя інструментами медичного обслуговування. Запропоновано прямі та опосередковані критерії, які дають змогу розв'язати проблему структурної диференціації населення літнього віку задля уточнення пріоритетів поліпшення якості життя. Проаналізовано сутність базових концепцій науки про старіння, що дало змогу визначити та охарактеризувати принципові відмінності між соціально-демографічними категоріями «літній вік» та «пенсійний вік», зробити обґрунтовані висновки щодо пріоритетів управління закладами охорони здоров'я у контексті поліпшення якості відповідних соціально-демографічних груп.

Ключові слова: менеджмент, заклад охорони здоров'я, літній вік, пенсійний вік, особи літнього віку, структура населення, якість життя.

Formulas: 0; fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 17

Annotation. At present, the problem of ensuring the health of citizens is extremely important, because, on the one hand, it gives grounds to draw conclusions and assumptions about the possibilities of involving the population of

economically active age into the sphere of socially useful labor; on the other hand, it raises a wide range of issues regarding volumes and purpose of funds the state budget and savings of citizens directed to the sphere of preservation and restoration of health. The article argues that health care institutions play an important role in improving the quality of life of people of different social, demographic and age groups; it is proved that increasing the efficiency of healthcare facilities management by using modern management tools will bring Ukraine closer to the socio-economic standards of developed countries. The elderly people are an important socio-demographic group of the population of Ukraine. The solution of their problems of quality of life will contribute to the accelerated economic development of the state, first of all, by reducing the demoeconomic load. However, in Ukraine, the problems of the quality of life of the elderly people remain extremely acute and largely ignored, which needs to be addressed, including by modernizing the system of management of health care institutions. The latter will aim at clarifying strategic priorities, levers and governance mechanisms in the area of public health provision. The article demonstrates that the structure of the elderly population is not homogeneous, which, in its turn, justifies the need for a differentiated approach to measures aimed at ensuring a decent quality of life by medical care instruments. The direct and indirect criteria are proposed that allow solving the problem of structural differentiation of the elderly population in order to clarify the priorities of improving the quality of life. The essence of the basic concepts of the science of aging was analyzed, which made it possible to define and characterize the fundamental differences between the socio-demographic categories "old age" and "retirement age", to draw substantiated conclusions about the priorities of management of health care institutions in the context of improving the quality of the corresponding socio-demographic groups.

Key words: management, health care institution, old age, retirement age, elderly people, population structure, quality of life.

Formulas: 0; fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 17

Постановка проблеми. Наразі переважна більшість країн світу зіткнулася з проблемою старіння населення. Старіння населення є характерною ознакою розвинутого суспільства у XXI столітті. Чисельність населення літнього віку у світі починаючи з 1950 року зростає у п'ятеро [1, с. 4]. У відповідності до прогнозу фахівців ООН [2, с. 63], зростання частки осіб віком понад 60 років й надалі прогресуватиме. Припускається, що найвищі темпи цього процесу слід очікувати у середині поточного століття. Україна не є винятком. Вже нині кожний п'ятий українець (20,4%) перетнув межу 60-річного віку. Це означає, що на 1000 осіб працездатного віку припадає 411 осіб пенсійного віку, які, переважно, перебувають на їх утриманні. Очікується, що в майбутньому співвідношення осіб працездатного та непрацездатного віку набуватиме ще більш загрозливих масштабів. А тому від ефективності та своєчасності заходів, спрямованих на підтримку осіб похилого віку та формування рівних з іншими громадянами можливостей для участі у сфері доходів й зайнятості буде залежати соціально-економічний добробут України, перспективи її сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тривалий час в Україні підвищення рівня та поліпшення якості

життя населення літнього віку не відносились до числа пріоритетних напрямів державної політики, натомість сьогодні, коли диспропорції вікової структури населення дедалі більше гальмують темпи соціально-економічного розвитку держави, увага до відповідних проблем поступово зростає. Стає зрозумілим, що вивчення вітчизняного та світового досвіду, пов'язаного із подоланням обмежень, в які замкнена переважна більшість осіб літнього віку, є важливим та актуальним напрямом прикладання дослідницьких зусиль. Значний внесок у розробку відповідних проблем зробили такі науковці як С. Аксьонова, В. Корчун, Н. Фойгт, І. Курило, О. Макарова, Л. Ткаченко, Л. Черенько, Л. Шангіна, В. Юрчишин, якими проаналізовано поточну ситуацію у сфері доходів та пенсійного забезпечення, визначено роль пенсійної системи у формуванні та збереженні рівня добробуту осіб літнього віку, встановлено ступінь відповідності системи охорони здоров'я та соціального захисту України потребам населення літнього віку, розроблено ґрунтовні рекомендації щодо забезпечення продуктивної суспільної взаємодії поколінь за умов депопуляції та глибокої трансформації вікової структури населення.

Разом з тим, аналіз літературних джерел змушує визнати, що багато теоретико-методологічних та практичних питань, пов'язаних із проблематикою управління якістю життя населення літнього віку інструментами медичного обслуговування, залишаються малодослідженими та нерозв'язаними. Подальшого опрацювання потребує широке коло завдань. Насамперед, це стосується вивчення поточних ознак населення літнього віку України, з'ясування рівня відповідності характеристик населення літнього віку стратегічним намірам розбудови вітчизняної економіки, ролі менеджменту закладів охорони здоров'я у поліпшенні якості життя осіб літнього віку, серед іншого, в цілях збереження їх працездатності.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у визначенні критеріїв, які даватимуть змогу вирішити проблему структурної диференціації населення літнього віку в межах окремої соціально-демографічної групи, в уточненні змісту наукової категорії «літній вік», її місця в понятійному апараті соціально-економічних наук, ролі менеджменту системи охорони здоров'я у забезпеченні гідної якості життя та працездатності осіб літнього віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досить часто, звертаючись до дефініції «літній вік», багато хто з вчених та управлінців-практиків фактично ототожнює її зміст не з чим іншим, як з немічністю, безпорадністю, замкнутістю. Але, наскільки правомірним є подібний підхід? Відповідь на це запитання вимагає поглибленого дослідження доробків тих галузей знань, які займаються вивченням процесу старіння людини, прояви якого залежать від ряду факторів як біологічного (тип особистості, стан фізичного здоров'я), так і соціально-психологічного (спосіб життя, наявність інтересів) змісту. На запитання про сутність старіння науковці відповідають по-різному [3; 4] і саме в цій розмаїтості суджень простежується вся складність цього поняття. Кожне з визначень старіння, що є в спеціалізованій

літературі, містить зерно істини, а тому для формування комплексного уявлення про зміст категорії «літній вік» необхідно проаналізувати та зрозуміти більшість з них.

Сучасні дослідники пропонують виокремлювати чотири концепції старіння: хронологічну, соціальну, фізіологічну та психологічну [5, с. 41–57]. Проаналізуємо їх більш детально, що дасть змогу уточнити природу та сутність літнього віку, ознаки якого становлять суттєвий інтерес у контексті пріоритетів модернізації системи охорони здоров'я України. В основі першої концепції лежить підхід до трактування віку з позицій універсальної інтегральної характеристики. У такому розумінні, вік – це об'єктивний показник, пов'язаний суто з фізичним плином часу.

За рішенням Європейського регіонального бюро геронтологів Всесвітньої організації охорони здоров'я, вік від 60 до 74 років визнаний літнім, від 75 до 89 років – старечим, від 90 років і старше – віком довгожителів [6]. Разом з тим, наразі у науці відсутня однозначна позиція щодо правомірності використання хронологічного визначення віку як універсальної характеристики стану здоров'я людини та його зв'язку із усталеними фазами вікової стратифікації. На думку авторів, це пояснюється тим, що в силу різних умов існування представники однієї вікової групи можуть мати різний рівень фізичного та психічного здоров'я, по-різному оцінюючи власні спроможності у тій чи іншій сфері діяльності.

Хронологічний вік слугує підставою для заборони чи дозволу виконання різних соціальних ролей. Виконання цих ролей у відповідності з суспільними очікуваннями, нормами та приписами визначає соціальний вік людини та рівень адекватності її поведінки у соціумі [7, с. 18]. Для кожного відрізка життя властивий специфічний рольовий репертуар. Поступову зміну рольового репертуару людина відчуває на собі протягом усього життя. Важливо, що вікова межа, після досягнення якої людину правомірно віднести до числа осіб старечого віку, чітко

пов'язана із середньою тривалістю життя в країні. Так, у Замбії або Малі, де середня тривалість життя населення становить 43–44 роки, старість настає значно раніше, ніж у Японії або США – країнах з високою тривалістю життя.

Концепція фізіологічного старіння оперує власним визначенням віку, у відповідності з яким під фізіологічною старістю прийнято розуміти певний стан здоров'я, сукупність соматичних відхилень організму, які є похідними від психофізіологічних процесів, що видозмінюють антропометричні та фізіологічні характеристики людини. Правомірно вважати, що фізіологічна старість стосується не тільки фізичної, а й психологічної та соціальної компоненти життєдіяльності людини. Це пояснюється тим, що через певне погіршення здоров'я людина старшого віку виявляється приреченою не лише на тілесні обмеження, а й втрачає здатність до виконання соціально-трудових функцій.

Концепція психологічного старіння наголошує на тому, що вік людини – це абстрактне суб'єктивне відчуття. Його формування залежить від багатьох факторів. Ключовими серед них є спадковість, навколишнє середовище, рівень та спосіб життя, доступність та якість медичного обслуговування. Не менш важливий вплив на критерії ідентифікації віку та його суб'єктивне сприйняття чинять різні вихідні соціально-економічні умови. Зокрема, зі зростанням рівня матеріального стану сімей збільшуються можливості щодо повноцінного забезпечення широкої палітри потреб – як тих, що призначені для підтримки життя людини, так і тих, що спрямовані на визначення пріоритетного вектору застосування продуктивних сил організму. І навпаки, порушення умов матеріального та соціально-психологічного благополуччя викликатиме напругу, байдуже ставлення до майбутнього суспільства та власної долі, завчасне фізичне та психічне виснаження, що загострюватиме суб'єктивне відчуття старості та обтяжуватиме систему охорони здоров'я зайвими зверненнями.

Необхідно зазначити, що досягнені людством успіхи у площині довголіття спричиняють як перегляд усталених фаз вікової стратифікації, так і зміни у самому понятійному апараті демографічної науки, до складу якого включаються нові терміни та визначається їх змістовне навантаження. Одним з таких термінів є «перспективний вік». Поняття «перспективний вік» ввів у науковий вжиток у 1975 р. Н. Райдер для характеристики очікуваної тривалості життя осіб похилого віку. Згодом ідеї вченого були розвинуті та доповнені У. Сандерсеном і С. Щербовим [8, с. 20]. Нині їх розробки кінцево оформилися у концепцію перспективного віку, постулати якої посіли чільне місце на сторінках наукової літератури. На думку переважної більшості вчених, цей науковий підхід є одним з найбільш ефективних теоретичних інструментів дослідження процесу трансформації демографічних структур у сучасних суспільствах, який, окрім іншого, дає змогу окреслити відмінності рівнів і темпів старіння населення різних країн світу.

Викладене дає змогу конкретизувати авторську позицію стосовно соціально-економічної категорії «літній вік», яка за змістом принципово відрізняється від категорії «пенсійний вік», хоча досить часто подібні терміни ототожнюються. Так, пенсійний вік – це визначений державою вік, відповідно до якого людина може претендувати на отримання пенсії [9]. Пенсійний вік як категорія економіки має такі особливості [10, с. 4]: законодавча визначеність (пенсійний вік, як особливий соціально-економічний параметр, має регламентуватися державою), добровільність наслідків (особа, яка вийшла за межі працездатного віку, набуває право на припинення трудової діяльності та отримання пенсійних виплат), невідворотність події (нарахування пенсії за віком). Призначення параметру «пенсійний вік» полягає у тому, щоб забезпечити оптимальну пропорційність між робочими місцями та робочою силою у кількісному та якісному вимірі, між особами працездатного віку та

непрацездатними особами, між територіями з надлишковою пропозицією робочої сили за тими чи іншими спеціальностями.

Натомість, соціально-економічна категорія «літній вік» має інший зміст та призначення. Шляхом узгодження та узагальнення наведених вище підходів можна дійти висновку, що під терміном «літній вік» правомірно розуміти сукупність ефектів, які продукуються людською природою, варіативно впливають на фізичне та психічне здоров'я людини, не піддаються точному вимірюванню та нормуванню. Його зміст є відображенням того факту, що структура населення літнього віку не є однорідною. Розуміння цього є одним із поворотних пунктів у постановці проблеми поліпшення якості життя населення літнього віку, адже важливо не лише розробити відповідний сучасності теоретико-методологічний інструментарій, а й диференціювати його у відповідності до потреб окремих груп осіб літнього віку, скорегувавши тим самим і напрями наукових досліджень, і заходи, спрямовані на ефективні практичні перетворення, насамперед, в системі менеджменту закладів охорони здоров'я.

В результаті проведеного дослідження авторами виокремлено ряд прямих та опосередкованих критеріїв, які дають змогу вирішити проблему структурної диференціації населення літнього віку.

Так, до складу демографічних критеріїв віднесено вік, стать, рівень освіти та тип поселення. Відповідно, важливим етапом дослідження є уточнення структури розшарування осіб літнього віку за типами населених пунктів. Наразі Україна перебуває на тому етапі свого соціально-економічного розвитку, коли держава неспроможна повною мірою забезпечити гідне та змістовне життя всіх верств населення. Такі речі, як високооплачуване робоче місце, вчасне лікування та сучасне медичне обслуговування, довге та здорове життя, можливості професійної та творчої самореалізації, репрезентуються розвиненими суспільствами як невід'ємні громадянські права усіх його членів. Та, на

жаль, українська реальність дещо інша. Територіальні соціально-економічні відмінності визначаються зростанням добробуту у населених пунктах, які розвиваються та де має місце потужний промислово-виробничий комплекс, на противагу значному зниженню стандартів якості життя у населених пунктах, розвиток яких гальмується ресурсними обмеженнями, фінансовою скрутою і, як наслідок, нерозвиненістю мережі закладів громадського здоров'я. Насамперед, це стосується якості життя населення сільських територій, де тенденції соціально-економічного розвитку мають низхідний характер. При цьому, можна погодитись з авторами, які наводять наступні міркування стосовно відмітних рис у структурних позиціях населення літнього віку – жителів міст і сільської місцевості [12; 13]:

- по-перше, рівень життя на селі не є таким, що дозволяє його мешканцям резервувати значні обсяги грошових коштів та спрямовувати їх на вчасне лікування, оздоровлення та змістовний відпочинок, без чого перспективи збереження гарного здоров'я у літньому віці буде поставлено під сумнів;

- по-друге, для мешканців сільської місцевості характерним є ризик завчасного фізичного та психічного виснаження, спричинений низькою ефективністю сільськогосподарського виробництва, а також домінуванням робочих місць низької технологічної укладності, орієнтованих на виконання виробничих операцій, що потребують значних затрат м'язової енергії;

- по-третє, перебіг подій у соціально-економічній сфері села, нестача сучасних вискоєфективних робочих місць, відсутність розвиненої соціальної інфраструктури роблять проживання у селах непривабливим для молодих професійно освічених громадян і тим самим іще більше ускладнюють розв'язання нагальних проблем поліпшення рівня та якості життя сільського населення.

У свою чергу, до складу економічних критеріїв авторами віднесено розмір пенсії, рівень економічної активності та характер поточної (минулої) трудової діяльності. Найважливішу роль у формуванні якості життя осіб літнього віку відіграють пенсійні виплати. На жаль, в Україні низька вартість праці призводить до формування не менш мізерних розмірів зарплат та пенсій. Так, згідно з [14], частка пенсійних надходжень у структурі сукупних доходів літнього населення скоротилася до 58%, а в сільських поселеннях – до 38%. Очевидно, що не лише пенсії визначають рівень добробуту осіб літнього віку. Не менш важливу роль відіграють доходи, що отримуються за рахунок зайнятості, у тому числі, у власному підсобному господарстві.

У відповідності до характеру участі у сфері суспільно-виробничих відносин можна виділити три групи осіб похилого віку: зайняті, безробітні та економічно неактивні особи. Важливість цього класифікаційного чинника обумовлена тим, що люди літнього віку володіють певними, іноді досить розвинутими трудовими характеристиками, які варто брати до уваги у процесі реалізації заходів, спрямованих на розбудову національної економіки. При цьому слід відразу зробити два важливі уточнення. По-перше, автори не стверджують, що в процесі розбудови національної економіки варто сподіватися на всіх осіб, які є непрацездатними за віком. Подібний підхід суперечить реальній дійсності, адже серед осіб літнього віку є багато тих, хто в силу певних причин втратив свою працездатність. По-друге, якщо вести дискусію про застосування ресурсу праці старшого покоління, не варто ігнорувати проблему безробіття, яка в Україні внаслідок нерозв'язаності багатьох соціально-економічних проблем була та залишається джерелом перманентної напруги у суспільстві. Як правило, за таких міркувань наводяться думки, що збільшення пропозиції праці з боку осіб похилого віку призведе до загострення проблематики безробіття, в тому числі й молодіжного. На думку авторів з

правомірністю таких висновків можна погодитись, але лише частково.

Так, основою мотивації більшості молодих українців є економічна незалежність і матеріальний добробут. А тому за інших рівних умов перевага надаватиметься тим напрямом професійної діяльності, що відповідають критеріям ефективної зайнятості. Натомість, переважна більшість осіб старшого віку сконцентрована у бюджетних галузях економіки, рівень оплати праці в яких є доволі низьким.

Наведені вище твердження мають зміст лише за умови включення людини у систему суспільних відносин, профіль якої формується під впливом як позитивних, так і негативних поведінкових актів. Останні суттєво залежать від життєвої позиції людини літнього віку, яка може приймати наступні форми [16, с. 12-14]:

– *активна позиція* характеризується оптимізмом, енергійністю, високою орієнтацією на співпрацю та спілкування, що поєднується з почуттям відповідальності та суспільного обов'язку, прагненням відчувати підтримку та піклуватися про інших;

– *інертна позиція* – в цьому разі запас знань, умінь та професійних навичок людини сполучається зі слабким прагненням до взаємодії, що зумовлює неефективність соціальних інвестицій, спрямованих свого часу у царину її професійного розвитку;

– *позиція ворожого ставлення до себе* характеризується невпевненістю у теперішньому та майбутньому, страхом самотності та негативних думок щодо себе, що зазвичай супроводжується цинізмом, песимізмом, апатією, депресією, відчуттям безглуздості та безперспективності власного існування;

– *позиція ворожого ставлення до інших* характеризується високою напруженістю та конфліктністю у відносинах, ізоляцією та обмеженістю контактів, агресією, підозрами, протиставленням себе референтній групі внаслідок недовіри, невпевненості, зарозумілості.

Здоров'я значною мірою визначає психофізіологічний стан та можливості людини, коло її потреб та інтересів, життєвих установок та ціннісних орієнтацій. Здоров'я є однією з тих вихідних умов, врахування яких визначає рівень ефективності інвестиційних рішень у сфері освіти та професійної підготовки населення старшого віку. У відповідності до ознаки здоров'я можна виділити дві групи осіб похилого віку:

- особи, які мають гарний стан здоров'я, є самостійними та працездатними, несуть відповідальність за власний добробут перед собою та суспільством; досягши старості, вони залишаються спроможними активно працювати, будувати плани на майбутнє та успішно реалізовувати свої задуми;

- особи, які потребують стороннього піклування, адже, як правило, не в силах вирішувати власні проблеми самостійно.

Важливим чинником загального добробуту літньої людини, який стосується також і політики здоров'я, є рівень фізичної активності. Він визначається об'єктивними (пристосування забудови населених пунктів, громадського транспорту, засобів комунікацій і зв'язку до особливостей літніх) та суб'єктивними (можливість вільно пересуватися, мати доступ до засобів пересування, протезування, орієнтації і сприйняття інформації) характеристиками.

Висновки. Дослідження наукових підходів щодо змісту та специфіки процесу старіння, ролі медичного забезпечення та системи охорони здоров'я у збереженні працездатності людини, дає змогу зробити наступні висновки:

- проблема старіння здавна є центральною проблемою наук про людину; спершу науковий інтерес до проблематики старіння актуалізувався для біологів, медиків та психологів, втім активний економічний інтерес до неї виник значно пізніше – у зв'язку зі старінням населення в масштабах ряду держав і навіть регіонів світу;

- ознаки старіння є продуктом історичного розвитку людства, тобто багато в чому визначаються конкретними

обставинами соціально-економічної еволюції;

- модель старіння формується за загальними законами для всіх складних органічних систем, але соціально-економічні форми життя значно відрізняються тим, що своїм прагненням вийти за наявні обмеження та діяти всупереч їм людина відтерміновує старість та її конкретні прояви, що значно позначається на принципах побудови життя у суспільстві.

Аналізуючи специфіку сучасних ролей людей похилого віку у системі суспільно-виробничих та соціально-економічних відносин, можна стверджувати, що сьогодні ці особи стали більш високоосвіченими та професійними; ставлення до осіб похилого віку сприймається як ознака досягнутого рівня людського розвитку, що обумовило ретельну увагу соціуму до питань вікової дискримінації; тривале й активне життя людини – запорука повноцінної економічної віддачі від вкладень у розвиток її знань, умінь і професійних навичок, тому орієнтація на збереження фізичного та психічного здоров'я стає домінуючою в системі особистісних цінностей, ставить перед системою менеджменту охорони здоров'я нові завдання, результативність розв'язання яких визначатиме перспективи збалансованого розвитку держав світу, у тому числі, України.

Література:

1. Миннигалеева Г. А. Социально-педагогическая работа с пожилыми людьми: дис. ... кандидата педагогических наук:13.00.01 / Москва, 2004. URL : <http://www.dissercat.com/content/sotsialno-pedagogicheskaya-rabota-s-pozhilyimi-lyudmi>.
2. Кирич Н. Слободян Н. Проблеми демографічного старіння населення і його вплив на економічне зростання суспільства. *Соціально-економічні проблеми і держава* : журнал. 2016. Вип. 2 (15). С. 62-70.
3. Аксьонова С. Ю. Населення України: Імперативи демографічного старіння : посібник. Київ : Адеф-Україна, 2014. 285 с. URL: http://www.idss.org.ua/monografii/2014_Naselennya.pdf
4. Фойгт Н. А. Тривалість життя в похилому віці: еволюція, сучасність, перспективи: монографія. Київ : Ін-т економіки АН України, 2002. 435 с.

5. Феофанов К., Виктор К. Старость в современном обществе: руководство по социальной геронтологии. Москва : ИНИОН РАН, 1994. С. 41 -57.

6. Всемирная Организация Здравоохранения url : URL : <http://www.who.int/ru/>.

7. Николаева О.В. Пенсионеры современной России: региональные модели стиля жизни: дис. ... кандидата социологич. наук: 22.00.03 01 / Казань, 2011. 174 с.

8. Населення України. Імперативи демографічного старіння : монографія. Київ : ВД «АДЕФ-Україна», 2014. 288 с.

9. Про загальнообов'язове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №49-51. С. 376.

10. Коваль О. П. Ризики, угрозы, приоритеты та наслідки реформування пенсійної системи України: аналіт. доп. Київ : НІСД, 2012. 112 с. URL : <http://www.niss.gov.ua>.

11. Кон И.С. В поисках себя: личность и е самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 335 с.

12. Крупа В.Р. Рівень життя сільського населення у контексті формування умов для людського розвитку. *Агросвіт* : журнал. №24. 2013. С. 18-24. – URL : http://www.agrosvit.info/pdf/24_2013/5.pdf.

13. Когатько Ю.Л. Бідність сільського населення України. *Демографія та соціальна економіка* : журнал. №1 (23). 2015. С. 32-43.

14. Либанова Э. М. Нужна ли Украине пенсионная реформа? Попытка неполитизированного анализа. *Зеркало недели*. Украина. 2001. №34.

15. Лежнина Ю. П. Российские пенсионеры в трансформирующемся обществе: социальное положение и структурные характеристики группы: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. социолог. наук: спец. 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» / Москва, 2010. 26 с.

16. Шмелева Н. Б. «Третий» возраст и его проблемы: технологические аспекты социальной работы с пожилыми людьми. *Российский журнал социальной работы* : журнал. Москва, 1995. №2. С. 12-14.

17. Бухалова Н. А. Семья – основа бытия пожилого человека и гарант активной старости. *Вектор науки ТГУ* : журнал. №2 (20). 2012. С. 110-113.

Reference:

1. Mynnyhaleeva H. A. Sotsyalno-pedahohycheskaia rabota s pozhylymy liudmy: dys. ... kandydata pedahohycheskykh nauk:13.00.01 / Moskva, 2004. URL : <http://www.dissercat.com/content/sotsialno-pedahogicheskaya-rabota-s-pozhilymi-lyudmi>.

2. Kyrych N. Slobodian N. Problemy demohrafichnoho starinnia naselennia i yoho vplyv na

ekonomichne zrostannia suspilstva. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava* : zhurnal. 2016. Vyp. 2 (15). S. 62-70.

3. Aksonova S. Yu. Naseleennia Ukrainy: Imperatyvy demohrafichnoho starinnia : posibnyk. Kyiv : Adef-Ukraina, 2014. 285 с. URL: http://www.idss.org.ua/monografii/2014_Naseleennya.pdf

4. Foiht N. A. Tryvalist zhyttia v pokhylomu vitsi: evoliutsiia, suchasnist, perspektyvy: monohrafiia. Kyiv : In-t ekonomiky AN Ukrainy, 2002. 435 s.

5. Feofanov K., Vyktor K. Starost v sovremennom obshchestve: rukovodstvo po sotsyalnoi herontolohyy. Moskva : YNYON RAN, 1994. S. 41 -57.

6. Vsemyrnaia Orhanyzatsiia Zdravookhraneniia url : URL : <http://www.who.int/ru/>.

7. Nykolaeva O.V. Pensyoneri sovremennoi Rosyy: rehyonalnie modely styliia zhyzny: dys. ... kandydata sotsyolohych. nauk: 22.00.03 01 / Kazan, 2011. 174 s.

8. Naseleennia Ukrainy. Imperatyvy demohrafichnoho starinnia : monohrafiia. Kyiv : VD «ADEF-Ukraina», 2014. 288 s.

9. Pro zahalnooboviazove derzhavne pensiine strakhuvannia : Zakon Ukrainy vid 9 lypnia 2003 r. № 1058-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. №49-51. S. 376.

10. Koval O. P. Ryzyky, zahrozy, priorytety ta naslidky reformuvannia pensiinoi systemy Ukrainy: analit. dop. Kyiv : NISD, 2012. 112 s. URL : <http://www.niss.gov.ua>.

11. Kon Y. S. V poyskakh sebja: lychnost y e samosoznanye. Moskva : Polytyzdat, 1984. 335 s.

12. Krupa V. R. Riven zhyttia silskoho naselennia u konteksti formuvannia umov dlia liudskoho rozvytku. *Ahrosvit* : zhurnal. №24. 2013. S. 18-24. –URL : http://www.agrosvit.info/pdf/24_2013/5.pdf.

13. Kohatko Yu.L. Bidnist silskoho naselennia Ukrainy. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika* : zhurnal. №1 (23). 2015. S. 32-43.

14. Lybanova Э. М. Nuzhna ly Ukrayne pensyonnaia reforma? Popitka nepolytyzyrovannoho analiza. *Zerkalo nedely*. Ukrayna. 2001. N34.

15. Lezhnyna Yu. P. Rossyiskye pensyoneri v transformyruishchemsia obshchestve: sotsyalnoe polozheniye y strukturnie kharakterystyky hruppi: avtoref. dys. na soyskanye nauch. stepeny kand. sotsyoloh. nauk: spets. 22.00.04 «Sotsyalnaia struktura, sotsyalnie ynstituty y protsessy» / Moskva, 2010. 26 s.

16. Shmeleva N. B. «Tretyi» vozrast y eho problemi: tekhnolohycheskiye aspekty sotsyalnoi raboti s pozhylymy liudmy. *Rossyiskyi zhurnal sotsyalnoi raboti* : zhurnal. Moskva, 1995. №2. S. 12-14.

17. Bukhalova N. A. Semia – osnova bytiia pozhyloho cheloveka y harant aktyvnoi starosti. *Vektor nauky THU* : zhurnal. №2 (20). 2012. S. 110-113.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2018 р.

Розділ 7. Маркетинг, підприємництво, торгівля та біржова діяльність

УДК 339.138+330.341.1

МАРКЕТИНГОВЕ СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ Й УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАРТАП-ПРОЕКТІВ

Кофанов О.Є.

*асистент кафедри інженерної екології, Інституту енергозбереження та енергоменеджменту, Національного
технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,*

м. Київ, проспект Перемоги, 37, 03056, Україна

тел.: (044) 204-99-17, e-mail: aleckof@protonmail.com

ORCID: 0000-0003-2181-9288, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-164-169>

MARKETING STRATEGIC PLANNING AND MANAGING THE PROCESS OF THE STARTUP DEVELOPMENT

O. Kofanov

*assistant of the department of environmental engineering, Institute of energy saving and energy management, National
technical university of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv polytechnic institute»,*

Kyiv, Peremohy Ave, 37, 03056, Ukraine

tel.: (044) 204-99-17, e-mail: aleckof@protonmail.com

ORCID: 0000-0003-2181-9288, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-164-169>

Анотація. Розвиток стартап індустрії сприяв стрімкому поширенню технологій та зміцненню економіки крайн-лідерів в інноваційній сфері. Однак, частка неуспішних проектів все ще залишається значною. І в багатьох випадках причиною цього є відсутність якісного маркетингового забезпечення, стратегічного планування й управління. Ролі маркетингу під час реалізації стартап-проектів приділяється недостатньо уваги. Крім того, дослідники часто концентруються на певних напрямках маркетингової діяльності, не враховуючи необхідність стратегічного управління й впровадження цілісного маркетингового забезпечення. Тому актуальність дослідження зумовлена необхідністю перегляду, переосмислення і доповнення теоретико-практичного базису маркетингового забезпечення стартап-проектів. Метою дослідження є розробка науково-практичних рекомендацій з удосконалення маркетингового забезпечення стартап-проектів за рахунок стратегічного планування й управління процесом їх реалізації, а також шляхом врахування специфіки функцій і завдань маркетингу на різних етапах їх життєвого циклу. В результаті проведення досліджень висунуто авторське визначення поняття «стартап». У роботі також визначено місце стартап-проектів у законодавстві України. Розроблено композицію авторських маркетингових стратегій стартап-проектів. Стратегії поділено за такими критеріями – по кооперації (незалежна або кооптирування), на що націлена команда (холдерська або девелоперська), по цілі масштабування (класична, взаємозалежної масштабованості, залежної масштабованості, мінімалістична), по ступеню економічної свободи ринкових суб'єктів (самостійна чи несамостійна), по товару (холічна, інклюзивна, сервісна). Запропонована композиція маркетингових стратегій є актуальною і для промислового, і для споживчого ринків та може бути імплементована, зокрема, під час реалізації стартап-проектів у сферах комп'ютерного програмування, виробництва устаткування, машинобудування, телекомунікацій, екології (виробництва екологічно чистої електроенергії, альтернативних палив), видавництва та поліграфії, 3D друку, в авіаційній промисловості тощо.

Ключові слова: стартап-проект, маркетингове планування, управління, VUCA-середовище, маркетингове забезпечення стартап-проектів, нормативно-правова база, маркетингові стратегії.

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 1, бібл.: 15

Annotation. The development of the startup industry contributed to the rapid spread of technologies and the strengthening of the economy of the leading innovative countries. However, the share of unsuccessful projects still remains significant. And in many cases, the reason for this is the lack of strong marketing maintenance, strategic planning and management. It was found that during the startup development process, marketing is not adequately taken into account. In addition, researchers often focus on certain areas of marketing activity, without taking into account the need for the marketing strategic managing and implementation of holistic marketing maintenance. Therefore, the relevance of the study is substantiated by the need to revise and improve the theoretical and practical basis of startup marketing

maintenance. The aim of the study is to develop scientific and practical recommendations for improving the startup marketing maintenance through the strategic planning and managing during their development, as well as taking into account the specific features of marketing functions and tasks at different stages of their life cycle. As a result of the research, the unique definition of the «startup» term was proposed. The place of startups in the Ukrainian legislation was also identified. The composition of startup marketing strategies has been developed. Strategies were divided according to the following criteria: cooperation (independent and co-optation), the team purpose (holder or developer strategy), scaling purpose (classical, interconnected scalability, dependent scalability, minimalism), the degree of the economic freedom of market subjects (self-sufficient or not self-sufficient), product (holistic, inclusive, service). The proposed marketing strategies are relevant both for industrial and consumer markets and can be implemented, in particular, during the startup development in the fields of computer programming, equipment manufacturing, machine building, telecommunications, ecology (production of environmentally friendly electricity, alternative fuels), publishing and printing, 3D printing, in the aviation industry, etc.

Key words: *startup, marketing planning, marketing managing, VUCA environment, startup marketing maintenance, legislation, marketing strategies.*

Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 1, bibl.: 15

Постановка проблеми. Поява «стартапу» як унікальної форми венчурного підприємництва сприяла стрімкому розвитку інноваційних технологічних рішень та їх глобальному поширенню. Однак, частка неуспішних проєктів все ще залишається значною. І в багатьох випадках причиною цього є не відсутність якісного продукту, який задовольняє потреби споживачів, а відсутність якісного маркетингового забезпечення, стратегічного планування й управління. Тому актуальність проведеного дослідження зумовлена, перш за все, необхідністю перегляду, переосмислення і доповнення теоретико-практичного базису маркетингового забезпечення стартап-проєктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових літературних джерел показує, що дослідженню аспектів маркетингового планування й управління діяльністю компаній в цілому приділяється сьогодні значна увага, оскільки запровадження концепцій стратегічного маркетингу дає можливість підвищити конкурентоспроможність підприємств на ринку [1–3].

Водночас, завдяки своїм унікальним особливостям стартап-проєкти стають дедалі популярнішою і важливішою формою підприємництва [4, 5]. Однак ролі маркетингу під час реалізації стартап-проєктів приділяється недостатньо уваги. Крім того, дослідники часто концентруються лише на певних напрямках маркетингової діяльності стартапів, не

враховуючи необхідність імплементації цілісного маркетингового забезпечення стартап-проєктів використовуючи конкретні маркетингові стратегії [6–9].

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розробка науково-практичних рекомендацій з удосконалення маркетингового забезпечення стартап-проєктів за рахунок стратегічного планування й управління процесом їх реалізації, а також шляхом врахування специфіки функцій і завдань маркетингу на різних етапах їх життєвого циклу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз стартап-проєктів в різних сферах економічної діяльності, а також наукових літературних джерел надав можливість запропонувати авторське визначення, відповідно до якого стартап-проєкт (стартап) – це форма венчурного підприємництва, спрямована на створення та масштабування бізнес-моделі в умовах VUCA-середовища й обмеженості власних ресурсів, реалізація якої забезпечується через використання ринкової інфраструктури.

Однією з ключових складових запропонованого визначення є VUCA-середовище [10], яке характеризується нестійкістю і мінливістю (volatility), невизначеністю (uncertainty), складністю (complexity) та певною незрозумілістю (ambiguity). Таке оточуюче середовище має «хаотичний» характер, його показники постійно змінюються, а тому стратегічне планування діяльності стартап-проєкту потребує неординарних підходів й

ерудованого мислення команди засновників [11]. Завдяки цьому з'являється можливість швидко адаптуватись до мінливих умов і коригувати маркетингову й управлінську стратегії в реальному часі. Тобто задля досягнення суттєвих конкурентних переваг в умовах VUCA-середовища стартап-проектам потрібна синергія, яка виникає завдяки взаємодії інструментів маркетингу і менеджменту під час їх реалізації.

Для України стартап-проекти є новим економічним явищем, яке активно розвивається. Однак специфікою «стартапу» в Україні є нестача фінансових ресурсів і недостатня розвиненість інноваційної інфраструктури. В даному контексті особливої уваги заслуговує місце стартап-проектів у законодавстві України. На основі аналізу літературних джерел та нормативно-правової бази було визначено основні нормативно-правові акти України, що регулюють діяльність наукомістких підприємств у інноваційній сфері, в тому числі й стартап-проектів (рис. 1.). Як видно з рис. 1, хоча в Україні й існує нормативно-правова база, яка регулює діяльність організацій в інноваційній сфері, у

законодавстві все ще залишаються прогалини, які необхідно поступово заповнювати для покращення інноваційного бізнес-клімату в країні.

В Україні є сприятливі передумови для реалізації стартап-проектів за такими видами економічної діяльності, як виробництво машин та устаткування, зокрема в сфері авіабудівництва; комп'ютерне програмування; виробництво екологічно чистої електроенергії та альтернативних видів палива; видавництво та поліграфія тощо. Перспективним є напрямок 3D друку, зокрема, на промисловому ринку, включаючи програмне забезпечення для створення 3D моделей.

Встановлено, що маркетинг стартап-проектів в цілому ґрунтується на поєднанні положень маркетингу інновацій, промислового маркетингу, маркетингу малих підприємств та маркетингу венчурних (високо-ризикових) проектів. При цьому необхідно також враховувати особливості попиту, мотиваційне поле споживачів, конкурентне середовище тощо.

Рис. 1. Основні нормативно-правові акти України, що регулюють діяльність наукомістких підприємств у інноваційній сфері, в тому числі стартап-проектів

Джерело: складено автором на основі аналізу літературних джерел [12–15] та нормативно-правової бази

В результаті проведення досліджень розроблено композицію маркетингових стратегій стартап-проектів, кожна з яких має унікальні особливості й сприяє прискоренню капіталізації та забезпеченню

стабільного розвитку стартап-проектів. Композицію маркетингових стратегій стартап-проектів за різними критеріями та їх характеристику наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Маркетингові стратегії стартап-проектів

Критерій	Тип стратегії	Чим характеризується
По кооперації	Незалежна	Фінансування, розвиток і просування стартап-проекту за власний рахунок без звернення до бізнес-ангелів, стартап-акселераторів або інкубаторів, венчурних інвесторів тощо аж до етапу масштабування бізнесу.
	Кооптирування	Стартап-проект на етапі апробації або капіталізації приєднується до стартап-акселератору або інкубатору.
На що націлена команда	Холдерська	Стартап-проект створюється і розвивається як власний бізнес.
	Девелоперська	Стартап-проект створюється з метою його подальшого продажу.
По цілі масштабування	Класична	Стартап-проект є «класичним» і його бізнес-модель передбачає масштабування, тобто стрімке розширення і капіталізацію. Такі проекти частіш за все створюються на основі проривних інновацій і є пріоритетними для інвесторів.
	Взаємозалежної масштабованості	Стартап-проект (А) реалізується, створюючи рішення для вже існуючого стартапу (Б), який перейшов на етап масштабування бізнесу. Технологічні рішення проекту (А) частіш за все є модульними або системними інноваціями, базуються на ноу-хау і є запатентованими. Взаємозалежність виникає завдяки тому, що проект (Б) для розширення потребує постійно зростаючої кількості «комплектуючих», які виробляються стартапом (А), що, у свою чергу, стимулює масштабування проекту (А).
	Залежної масштабованості	Стартап-проект (А) реалізується, створюючи рішення для вже існуючого стартапу (Б), який перейшов на етап масштабування бізнесу. Однак технологічні рішення проекту (А) частіш за все базуються на інкрементальних інноваціях і при цьому не мають захищених прав інтелектуальної власності або взагалі не є неповторними. Тому проект (А) має обмежені можливості для масштабування і скоріш за все залишиться локальною компанією. Проект (Б) від нього не залежить, оскільки для задоволення зростаючих потреб може звернутися до інших компаній без втрати ресурсів та конкурентних переваг. Рішення стартапу (А) не є достатньо унікальними, щоб виникла взаємозалежність.
	Мінімалістична	Бізнес-модель стартапу не передбачає масштабування. Такі проекти часто є представниками малого/середнього бізнесу, тобто не є стартапами у «класичному» розумінні.
По ступеню економічної свободи ринкових суб'єктів	Самостійна	Стартап-проект є окремим ринковим суб'єктом і має відносно високий ступінь економічної свободи від інших компаній.
	Несамостійна	Стартап є інноваційним проектом в складі іншої компанії або створюється як її дочірнє підприємство, а тому будь-які управлінські рішення є залежними.
По товару	Холічна	Стартап-проект орієнтований на створення цілісного кінцевого продукту.
	Інклюзивна	Стартап-проект спеціалізується на створенні специфічних компонентів, які є складовими продуктів, що виробляються іншими компаніями.
	Сервісна	Виконання робіт на основі аутсорсингу.

Джерело: авторська розробка

*При цьому для оцінки перспективності стартап-проектів можуть застосовуватися регресійний аналіз, ймовірно-графічне моделювання на основі Бассових мереж, метод реальних опціонів тощо.

Висновки. В результаті проведення досліджень висунуто авторське визначення поняття «стартап», яке на відміну від існуючих ґрунтується на симбіозі маркетингового та управлінського підходів та визначає стартап як форму та бізнес-модель венчурного підприємництва в

умовах турбулентного ринкового середовища (VUCA-середовища).

З'ясовано, що в Україні стартап підприємництво активно розвивається, хоча і є доволі новим економічним явищем. Однак його специфікою в нашій країні є нестача фінансових ресурсів і недостатня

розвиненість інноваційної інфраструктури. У роботі проаналізовано нормативно-правову базу й визначено місце стартап-проектів у законодавстві України. Зроблено висновок, що в Україні є сприятливі передумови для реалізації стартап-проектів у різних сферах промисловості. Визначено також, що в цілому маркетинг стартап-проектів ґрунтується на поєднанні маркетингу інновацій, промислового маркетингу, маркетингу малих підприємств та маркетингу венчурних проектів.

Розроблено композицію авторських маркетингових стратегій стартап-проектів, кожна з яких має унікальні особливості й сприяє прискоренню капіталізації та забезпеченню стабільного розвитку стартап-проектів. Запропоновані стратегії поділено за певними критеріями – по кооперації (незалежна або кооптирування), на що націлена команда (холдерська або девелоперська), по цілі масштабування (класична, взаємозалежної масштабованості, залежної масштабованості, мінімалістична), по ступеню економічної свободи ринкових суб'єктів (самостійна чи несамостійна), по товару (холічна, інклюзивна, сервісна).

Запропонована композиція маркетингових стратегій є актуальною як для промислового, так і для споживчого ринку та може бути імplementована, зокрема, під час реалізації стартап-проектів у сферах комп'ютерного програмування, виробництва устаткування, машинобудування, телекомунікацій, екології (виробництва екологічно чистої електроенергії, альтернативних палив, модифікувальних добавок), видавництва та поліграфії, 3D друку, в авіаційній промисловості тощо. Перспективність стартап-проектів при цьому може бути оцінена із застосуванням регресійного аналізу, ймовірно-графічного моделювання на основі Баєсових мереж тощо.

Література:

1. Liu S. S. Integrating Sales Force into Marketing Strategic Planning. Spotts H. (eds) Revolution in Marketing: Market Driving Changes. Developments in Marketing Science: Proceedings of the Academy of

Marketing Science. Springer, Cham. 2015. doi:10.1007/978-3-319-11761-4_82.

2. West D. C. Strategic Marketing: Creating Competitive Advantage. New York: Oxford University Press, 2015. 571 с.

3. McDonald M. Strategic marketing planning: theory and practice. The Marketing Book. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016. С. 86–120.

4. Ries E. The lean startup: How today's entrepreneurs use continuous innovation to create radically successful businesses. Crown Business, 2011. 296 p.

5. Blank S. The startup owner's manual: The step-by-step guide for building a great company / S. Blank, B. Dorf. Pescadero, CA : K & S Ranch, 2012. 571 p.

6. Beier M. Startups' Experimental Development of Digital Marketing Activities. A Case of Online-Videos. 14th Interdisciplinary European Conference on Entrepreneurship Research (IECER) (September 7, 2016, Chur). Chur, 2016. С. 1–8.

7. Joglekar N. R. Marketing, R&D, and Startup Valuation. Ieee Transactions on Engineering Management. 2009. № 56(2). P. 229–242. doi :10.1109/tem.2008.927827.

8. Yim H. R. A Strategic Pathway to Rapid Growth of Startups : Niche Marketing, Strategic Investment, and First Mover Advantage. Actual Problems of Economics. 2010. №110. P. 307–341.

9. Fedorko I. Specifics of a marketing mix for a startup business. EXclusive E-JOURNAL. 2018. № 1 (33). С. 1–9.

10. Bennett N. What VUCA Really Means for You. URL : <https://hbr.org/2014/01/what-vuca-really-means-for-you> (дата звернення 27.08.2018).

11. Berinato S. A Framework for Understanding VUCA. URL : <https://hbr.org/2014/09/a-framework-for-understanding-vuca> (дата звернення 27.08.2018).

12. Незалежний аудитор. URL : http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/155?view=material (дата звернення 27.08.2018).

13. Правова допомога. URL : http://pravdop.com.ua/publications/kommentarii_zakonodatelstva/startap_i_ego_registraciya/ (дата звернення 27.08.2018).

14. Міністерство освіти і науки України. URL : <http://mon.gov.ua/activity/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-texnologij/normativno-pravova-baza-u-sferi-innovacijnoyi-diyalnosti-ta-transferu-texnologij> (дата звернення 27.08.2018).

15. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 27.08.2018).

References:

1. Liu S. S. Integrating Sales Force into Marketing Strategic Planning. Spotts H. (eds) Revolution in Marketing: Market Driving Changes. Developments in Marketing Science: Proceedings of the Academy of Marketing Science. Springer, Cham. 2015. doi:10.1007/978-3-319-11761-4_82.

2. West D. C. Strategic Marketing: Creating Competitive Advantage. New York: Oxford University Press, 2015. 571 s.
3. McDonald M. Strategic marketing planning: theory and practice. The Marketing Book. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016. S. 86–120.
4. Ries E. The lean startup : How today's entrepreneurs use continuous innovation to create radically successful businesses. Crown Business, 2011. 296 p.
5. Blank S. The startup owners manual: The step-by-step guide for building a great company / S. Blank, B. Dorf. Pescadero, CA : K & S Ranch, 2012. 571 p.
6. Beier M. Startups Experimental Development of Digital Marketing Activities. A Case of Online-Videos. 14th Interdisciplinary European Conference on Entrepreneurship Research (IECER) (September 7, 2016, Chur). Chur, 2016. S. 1–8.
7. Joglekar N. R. Marketing, R&D, and Startup Valuation. Ieee Transactions on Engineering Management. 2009. № 56(2). P. 229–242. doi :10.1109/tem.2008.927827.
8. Yim H. R. A Strategic Pathway to Rapid Growth of Startups : Niche Marketing, Strategic Investment, and First Mover Advantage. Actual Problems of Economics. 2010. №110. P. 307–341.
9. Fedorko I. Specifics of a marketing mix for a startup business. EXclusive E-JOURNAL. 2018. № 1 (33). S. 1–9.
10. Bennett N. What VUCA Really Means for You. URL : <https://hbr.org/2014/01/what-vuca-really-means-for-you> (data zvernennia 27.08.2018).
11. Berinato S. A Framework for Understanding VUCA. URL : <https://hbr.org/2014/09/a-framework-for-understanding-vuca> (data zvernennia 27.08.2018).
12. Nezalezhnyi audytor. URL : http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/155?view=materal (data zvernennia 27.08.2018).
13. Pravova dopomoha. URL : http://pravdop.com.ua/publications/kommentarii_zakonodatelstva/startap_i_ego_registraciya/ (data zvernennia 27.08.2018).
14. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. URL : <http://mon.gov.ua/activity/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-texnologij/normativno-pravova-baza-u-sferi-innovacijnoyi-diyalnosti-ta-transferu-texnologij> (data zvernennia 27.08.2018).
15. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws> (data zvernennia 27.08.2018).

Стаття надійшла до редакції 28.09.2018 р.

Розділ 8. Економічна безпека держави та суб'єктів господарської діяльності

УДК 330.3 : 331.5

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА СТАБІЛЬНІСТЬ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ: КОНТЕКСТ БЕЗПЕКИ

Терон І.В.

*к.е.н., ст.наук.співр., пров.наук.співр. відділу проблем формування соціального капіталу, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України,
м.Київ, бульвар Тараса Шевченка, 62, 02000, Україна
тел.: (044)-486-62-37, e-mail.: irinat@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-2492-2515, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-170-175>*

EFFECT OF SOCIAL CAPITAL ON STABILITY OF LABOR MARKET DEVELOPMENT : SECURITY ASPECT

I. Teron

*Candidate of economic sciences, senior researcher, leading researcher in department of problems of social capital formation, M.M. V. Ptukha institute of demography and social studies, National Academy of sciences,
Kyiv, bulv. Tarasa Shevchenka, 62, 02000, Ukraine
tel.: (044)-486-62-37, e-mail.: irinat@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-2492-2515, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-170-175>*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сутності впливу соціального капіталу на стабільність розвитку ринку праці поселень та економічну безпеку держави. Визначено, що соціальний капітал є важливим невикористаним резервом забезпечення стабільного розвитку ринку праці, високих стандартів якості трудового життя та соціальної напруженості в країні. Сформульовано визначення соціального капіталу та його структурні аспекти, які формують основу для виконання їхніх конкретних практичних функцій у контексті подолання загроз національній економічній безпеці. Викладено методичну схему дослідження впливу соціального капіталу на функціонування ринку праці та динаміку його розвитку. Визначено аспекти наукового аналізу соціально-трудоових ефектів соціального капіталу у контексті дотримання економічної безпеки країни. Для упередження і мінімізації загроз національній економіці необхідно забезпечити оцінку узгодженого впливу соціального капіталу та світових мегатрендів, інноватизації, соціалізації, інформатизації та фінансизації на ринок праці; з'ясування напрямів структурно-динамічного впливу компонент впливу соціального капіталу на якість та темпи розвитку ринку праці. Здійснено акцент на виявленні особливостей і тенденцій розвитку ринку праці країни під впливом соціального капіталу; з'ясування загроз для збалансованості соціальних та економічних інтересів учасників соціально-трудоових відносин; виявлення компенсаційних ресурсів, потенційних можливостей наявного соціального капіталу; обґрунтування імперативів та механізмів формування продуктивного соціального капіталу як умови стабільного соціально орієнтованого розвитку ринку праці. Показано, що використання даної схеми забезпечить надійність прогнозного оцінювання ринку праці країни та її регіонів з позицій національної безпеки та конкурентоспроможності і стабільності розвитку національної економіки.

Ключові слова: соціальний капітал, ринок праці, стабільність розвитку, динаміка розвитку, економічна безпека

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 0, бібл.: 9

Annotation. The article is devoted to the study of the essence impact of social capital on the stability of the development labor market settlements and on economical safety of country. It has been determined that social capital is an important untapped reserve for ensuring a stable development of the labor market, high standards of quality of working life and social tension in the country. It was been formulated definition of social capital and its structural aspects, which form the basis for their specific practical functions realization in the context of overcoming the threats to national economic security. The methodical study scheme of the influence of social capital on the functioning on the labor market and the dynamics of development are described. As an important aspects of scientific analysis are defined: assessment of the coordinated impact of social capital and global megatrends, innovation, socialization, informatization and financing, on the labor market; elucidation of the directions of structural and dynamic influence of components of the influence of social capital on the quality labor market development. It has been accented on identification detection of the features

and trends of the country's labor market development under the influence of social capital; identification of threats for balancing the social and economic interests of the participants in the social-labor relations; identification of compensatory resources, potential opportunities, available social capital; substantiation of imperatives and mechanisms of formation of productive social capital as a condition of stable socially oriented development of the labor market. It is shown that the use of this scheme in turn will ensure the reliability of the forecast assessment of the labor market from the point of view of national security and competitiveness and stability of the national economy development.

Key words: social capital, labor market, dynamics of development, stability of development, economic security
Formulas: 0, *fig.:* 1, *tabl.:* 0, *bibl.:* 9

Постановка проблеми. Особливості й виклики євроінтеграційних процесів в умовах чинної політико-економічної нестабільності актуалізують питання пошуку резервів відновлення та зміцнення безпеки усіх секторів і сегментів економіки на принципово новій продуктивній платформі. Стратегії розвитку країни та програми реформ, в основі яких – традиційні інструменти та засоби їх обґрунтування та реалізації, примножені на нові дисфункції управління, за нових викликів і загроз вже не спроможні забезпечити досягнення поставлених цілей сталої позитивної динаміки людського розвитку та економічного піднесення. Насамперед це стосується сфери зайнятості, яка зазнала системних структурно-функціональних диспропорцій: знизився рівень трудових доходів; зросли масштаби і тривалість безробіття; відбулося згортання регіональних мереж інтелектомістких робочих місць, посилилися загрози дефіциту довіри у соціально-трудових відносинах, опортуністичні практики стали звичайним явищем в усіх секторах економіки, висококваліфікована робоча сила, поповнила міграційні потоки до високорозвинених країн ЄС, де українським працівникам пропонують достойні умови праці та якість трудового життя. Негативна синергія таких дестабілізуючих тенденцій, примножена на посилення регіональних диспропорцій ринку праці в свою чергу генерує новий пласт загроз та ризиків економічній безпеці країни. Доречно навести точку зору академіка Е. Лібанової, за якою криза має не фінансово-економічний, а системний характер, і її коріння криється в загальних суспільних негараздах, зокрема в тотальній недовірі, яка панує в сучасному світі, її

подолання пов'язане із модернізацією всього суспільства [1]. Відтак соціальний капітал є тією невикористаною соціальною детермінантою розвитку ринку праці, дослідження якого вимагають своєї актуалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальний капітал як складний соціальний та економічний феномен залучає увагу дослідників упродовж століття, від початку його введення у науковий обіг Л. Ханіфаном. Наявну теоретичну основу вивчення соціального капіталу заклали праці Р. Патнема, Ф. Фукуями, П. Бурдьє, Д. Коулмана, Г. Лоурі, В. Радаєва, Л. Ханіфан, В. Гєєця, О. Грішньої, І. Петрової та інших. Прикладні аспекти дослідження конкретних напрямів впливу соціального капіталу на економічне й суспільне життя наведено в публікаціях Р. Д. Патнема та Дж. Ф. Хеллівела, С. Дьянкова, Ед. Глейзера, Р. Ла Порта, Ф. Лорес-де-Сіланеса та А. Шлейфера, Дж. Темпла і П. Джонсона, Г. Бражник, Н. Левчук. Однак, за наявності значного наробку, є слушним висновок Д. Нараян і М. Вулкока щодо донині невисокої точності оцінки соціального капіталу [10]. Однак наукова джерельна база не пропонує теоретичних та методичних розробок щодо з'ясування впливу соціального капіталу на динаміку функціонування ринку праці у контексті забезпечення економічної безпеки країни.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є формулювання методичної послідовності та етапності дослідження впливу соціального капіталу на функціонування ринку праці в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своїй роботі ми виходимо з розуміння феномену соціального

капіталу, як сукупності реальних/потенційних ресурсів, які накопичуються і відтворюються у певної соціальної групи [3], – суб'єкта ринку праці, за умови прийняття суб'єктом спільних цінностей, дотримання значимих для взаємодії норм, забезпечуючи конвертацію встановленої взаємної довіри у практики досягнення життєвих цілей та безпечності свого функціонування. Соціально-економічний феномен соціального капіталу (далі по тексту – СК) як ресурсу суб'єктів ринку праці можна охарактеризувати через такі аспекти [4]:

- мультифункціональність структури, потенціал інституційних одиниць якої — індивідуальних і колективних членів цієї групи – визначає величину синергії цього ресурсу;

- групова динаміка його генерування і циркуляції визначається щільністю внутрішньогрупових комунікацій та стійкістю мережі інституціоналізованих зв'язків або відносин взаємного визнання;

- «абонемент» члена групи на користування СК, його конвертацію в інші види капіталу та рівень отриманої ренти залежить від інтенсивності та реципрокності взаємодії цього агента з іншими членами групи.

У наведеному проявляються властивості соціального капіталу, спроможні сприяти економічній безпеці країни: нагромадження в певних мережах соціальних зв'язків як засобу подолання дефіциту ресурсів; динамічної конвертації задля оптимізації процесів економічних реформ та отримання бажаних їх результатів; стабілізуючий потенціал функціонування неекономічних механізмів конкуренції і координації ринкової взаємодії суб'єктів ринку праці; соціальні зв'язки задля упередження випадків опортуністичної поведінки економічних агентів та мінімізації ризиків і загроз відновлення суспільних дисбалансів; капіталізації та прибутковості (економія трансакційних витрат в процесі реалізації індивідуальних соціальних та економічних

інтересів тощо). Наша наукова позиція полягає в тому, що методична схема аналізу впливу соціального капіталу на динаміку розвитку і функціонування ринку праці за різних соціально-економічних умов забезпечення економічної безпеки країни має охопити усі його площини і аспекти, з урахуванням напрямів розвитку адміністративно-територіальної реформи і в цілому трансформаційних процесів в економіці, дії та важелів соціальної політики, які впливають на сферу формування соціального капіталу, визначаючи тип і динаміку розвитку ринку праці України.

Запропонована нами методична послідовність аналізу формування соціального капіталу включає наступні етапи (рис.1).

Торкаючись методичних аспектів дослідження, варто враховувати вплив новітніх мегатрендів світового розвитку, а також специфічних трендів національного розвитку, зокрема:

- глобалізацію й євроінтеграцію, які прискорюють міграцію української робочої сили, спроможну загострити питання належного трудоресурсного забезпечення економіки та розмивання усталеного соціального капіталу. Ймовірним позитивним ефектом цих процесів може стати посилення соціально-економічної асиметрії у регіональному розвитку за рахунок різноспрямованої динаміки трансформації ринку праці тих територій, що є більш потужними у соціально-трудоному аспекті й забезпечені регіональною рентою від сприятливого територіального розташування;

- децентралізацію, яка обмежує напрями впливу держави на суспільство, конвертуючи цей вплив у механізми саморегуляції, та передбачає передання низки повноважень та функцій центральних органів влади органам місцевого самоврядування; це створює основи для більш повного забезпечення потреб та інтересів і вимог місцевих спільнот в площині соціального розвитку;

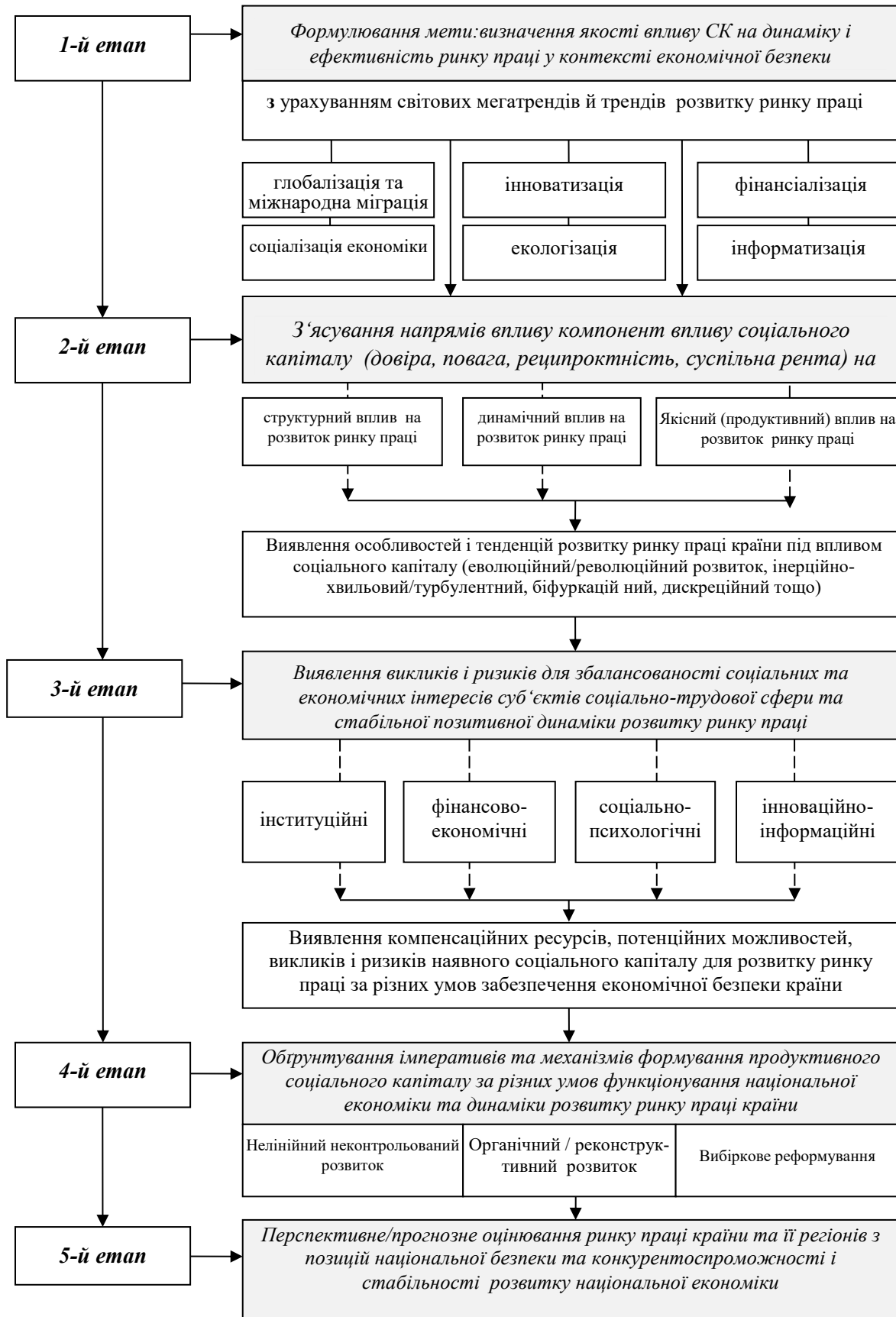

Рис. 1. Методична схема дослідження впливу соціального капіталу на розвиток та динаміку функціонування ринку праці у контексті забезпечення економічної безпеки країни

- фінансіалізацію, що призводить до зростання майнової нерівності населення, неефективного розподілу фінансових ресурсів на потреби регулювання сфери зайнятості та її модернізації, занепаду реального сектору та його соціального сегмента, посилення ризиків банкрутств суб'єктів господарювання, соціальної дестабілізації регіонального розвитку тощо;

- соціалізацію як поглиблення суспільного характеру взаємодії соціальних груп у сфері праці та посилення щільності зв'язку між окремими індивідами – суб'єктами розвитку ринку праці та суспільством, формування продуктивного соціального капіталу на основі: якісної трансформації інституційних умов взаємодії основних суб'єктів в усіх сегментах ринку праці, гуманізацію систем виробництва та організації праці, переорієнтації управлінських механізмів на гармонійний розвиток робочої сили, оптимізацію індивідуальних та колективних інтересів через інститути соціального партнерства, соціальної відповідальності; змін у якості трудового життя, що активізує і оздоровить соціальну конкуренцію на рівні суб'єктів господарювання та сприятиме формуванню відкритого соціального капіталу у відносинах наймані працівники – роботодавці - держава;

- екологізацію трудової діяльності на інноваційних принципах задля ефективного відтворення середовища праці та життєдіяльності людини в цілому як важливої умови інклюзивного розвитку економіки та її безпеки;

- інформатизацію як сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, науково-технічних, виробничо-економічних аспектів розвитку ринку праці на основі створення, запровадження, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій.

Висновки. Безперечно, що соціальний капітал є потужним драйвером трансформаційних перетворень, стабільної динаміки розвитку ринку праці і

економічної безпеки країни в цілому. Подальші дослідження без пекових і соціально-трудоових ефектів соціального капіталу мають також передбачати з'ясування латентних факторів цього впливу та їх структури, зумовивши, серед іншого, отримання таких результатів: оцінку якості функціонування соціальних мереж з позицій їх впливу на рівень та якість задоволення соціальних та економічних інтересів суб'єктів розвитку ринку праці країни та її регіонів; визначення ймовірного відхилення траєкторій розвитку ринку праці від оптимальних параметрів та, зокрема, їх гранично допустимих значень під впливом деструктивного типу соціального капіталу; обґрунтування механізмів та інструментів формування продуктивного соціального капіталу з метою забезпечення бажаних параметрів національної безпеки, політико-економічної конкурентоспроможності та соціальної злагоди у суспільстві.

Література:

1. Лібанова Е. М. Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів. *Демографія та соціальна економіка* : журнал. 2011. № 1(15). С. 24—38.
2. Радаев В. В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация. *Общественные науки и современность* : журнал. 2003. № 2. С. 5–16.
3. Терон І. В. Ефективність і динаміка соціального капіталу на ринку праці сільських територій. *Інноваційна економіка* : журнал. 2016. № 1-2 [61]. С.146-151.
4. Терон І. В. Методична схема регіонального аналізу розвитку соціального капіталу. *Стратегія розвитку України* : науковий журнал. Серія: Економіка, соціологія, право. 2011. № 2. С.200-206.
5. Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України : кол. моногр. Київ, 2014. 340 с.
6. Coleman J. Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*. 1988. Vol. 94. P. 95–120.
7. Fukuyama F. Social Capital and the Global Economy: A Redrawn Map of the World. *Foreign Affairs*. Sept. / Oct., 1995. Vol. 74, no 5. P. 89–103.
8. Putnam R.D. The Prosperous Community: Social Capital and Public Life. URL : http://www.prospect.org/cs/articles?article=the_prosperous_community (дата звернення 25.09.2018).
9. Woolcock M., Narayan D. Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy. Michael Woolcock, Deepa Narayan // *The*

World Bank Research Observer. Aug., 2000. Vol. 15, no 2. P. 225–249.

References:

1. Libanova E. M. Modernizatsiia ekonomiky Ukrainy v konteksti sotsialnykh vyklykiv. Demohrafiia ta sotsialna ekonomika : zhurnal. 2011. № 1(15). S.24—38.
2. Radaev V. V. Poniatye kapytala, formi kapytalov y ykh konvertatsiya. Obshchestvennie nauky y sovremennost : zhurnal. 2003. № 2.S. 5–16.
3. Teron I. V. Efektyvnist i dynamika sotsialnoho kapitalu na rynku pratsi silskykh terytorii. Innovatsiina ekonomika : zhurnal. 2016. № 1-2 [61]. S.146 151.
4. Teron I. V. Metodychna skhema rehionalnoho analizu rozvytku sotsialnoho kapitalu. Stratehiia rozvytku Ukrainy : naukovyi zhurnal. Seriia: Ekonomika, sotsiologhiia, pravo. 2011. № 2. S.200-206.
5. Tsinnisna skladova modernizatsiinykh protsesiv u suchasnomu sotsiumi Ukrainy : kol. monohr. Kyiv, 2014. 340 s.
6. Coleman J. Social Capital in the Creation of Human Capital. The American Journal of Sociology. 1988. Vol. 94. P. 95–120.
7. Fukuyama F. Social Capital and the Global Economy: A Redrawn Map of the World. Foreign Affairs. Sept. / Oct., 1995. Vol. 74, no 5. P. 89–103.
8. Putnam R.D. The Prosperous Community: Social Capital and Public Life. URL : http://www.prospect.org/cs/articles?article=the_prosperous_community (data zvernennia 25.09.2018).
9. Woolcock M., Narayan D. Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy. Michael Woolcock, Deepa Narayan // The World Bank Research Observer. Aug., 2000. Vol. 15, no 2. P. 225–249.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2018 р.

УДК 351.82:336.7

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

Коваль Я.С.

доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: yanaks@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0001-6578-2996, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-176-190>

STATE REGULATION OF ECONOMIC SECURITY OF BANKING INSTITUTIONS OF UKRAINE

Y. Koval

associate professor of the department of financial and economic security,
«KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: yanaks@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0001-6578-2996, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-176-190>

Анотація. Державне регулювання ринку фінансових послуг, серед яких головою виступає банківська система, здійснювалося на всіх етапах його розвитку, причому, незважаючи на зміну пануючих економічних теорій, методи цього регулювання залишалися постійними. Негативні зміни, які відбулися у банківській системі України знизили загальний рівень її економічної безпеки та зумовили необхідність розробки дієвого механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України. Економічні обмеження — це запровадження обов'язкових економічних нормативів та норм, різних перешкод, які впливають на обсяги доходів банку. До таких обмежень можна зачислити, наприклад, встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій. Економічні обмеження мають зазвичай стимулювальний характер. За допомогою стимулювання доходів і витрат держава прагне спрямувати банк у потрібному напрямку розвитку. Йдеться про застосування податкових пільг, дотацій, пільгових цін на певні продукти тощо. Економічне регулювання за своїм характером є непрямим втручанням у банківську діяльність. За такого виду регулювання державний регулятор не втручається у процес прийняття менеджментом конкретного банку рішення, однак за невиконання приписів буде карати. Покарання або санкції за порушення вимог регулятора можуть бути як адміністративними, так і економічними, прямими і непрямими. Отже, на сучасному етапі державне регулювання не передбачає повного поглинання економічної сфери. Проте трансформація основних завдань та режимів державного регулювання банківської сфери відбувається паралельно із трансформацією інституційного забезпечення державного регулювання банківської діяльності, що передбачає існування відповідних економічних інститутів, які на основі чинної в державі нормативно-правової бази та організаційної структури застосовують інструментарій для ефективного регулювання банківської системи.

Ключові слова: державне регулювання, економічна безпека, банківське регулювання, банківський контроль, банківський нагляд, механізми державного регулювання банківських установ.

Формули: 0, рис.: 4, табл.: 3, бібл.: 27

Annotation. The state regulation of the financial services market, among which the chairman is the banking system, was carried out at all stages of its development, and, despite the change of the prevailing economic theories, the methods of this regulation remained constant. The negative changes that took place in the banking system of Ukraine have reduced the overall level of its economic security and led to the need to develop an effective mechanism of state regulation of the crisis management by the economic security of banking institutions of Ukraine. Economic constraints are the introduction of binding economic norms and norms, various obstacles that affect the volume of bank revenues. Such restrictions may include, for example, the establishment of rates of deductions to provisions for covering risks from active banking operations. Economic constraints are usually stimulating. By stimulating incomes and expenditures, the state seeks to direct the bank in the right direction of development. It is about applying tax breaks, subsidies, preferential prices for certain products, etc. Economic regulation by its nature is an indirect intervention in banking. Under this type of regulation, the state regulator does not interfere with the decision-making process by the management of a particular bank, but will be punished for non-compliance with the regulations. Penalties or sanctions for violation of the requirements of the regulator can be both administrative and economic, direct and indirect. Consequently, at the present stage, state regulation does not imply the full absorption of the economic sphere. However, the transformation of the main

tasks and modes of state regulation of the banking sector takes place in parallel with the transformation of the institutional provision of state regulation of banking activities, which implies the existence of relevant economic institutions, which, based on the current regulatory framework and organizational structure in the state, use tools for effective regulation of the banking system.

Key words: state regulation, economic security, banking regulation, banking control, banking supervision, mechanisms of state regulation of banking institutions.

Formulas: 0, fig.: 4, tabl.: 3, bibl.: 27

Постановка проблеми. Важливою умовою стійкого економічного зростання країни є надійність і прогнозованість розвитку банківського сектора економіки. Світова фінансова криза, яка також вплинула на Україну, свідчить про невідповідність вітчизняної грошово-кредитної політики вимогам економічного середовища.

Приведення у відповідність зі світовими стандартами діяльності банківських установ дозволило виявити внутрішні та зовнішні ризиків й загрози, які негативно вплинули на функціонування всієї банківської системи та призвели до зменшення кількості українських банків з 180 на початок 2014 р. до 82 на початок 2018 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розробки та функціонування механізмів державного регулювання національної економіки в тому числі діяльності банківських установ, присвячено праці багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як: Андрієнко М. В., Ващенко К. О., Воротін В. Є., Гаман П. І., Гаман Н. О., Геєць В. М., Жаліло Я. А., Мазур О. Ю., Міщенко В. І., Орлюк О. П., Олійник Н. І., Пархоменко-Куцевіл О. І., Примостка Л. О., Радченко О. В., Романенко Є. О., Сімак С. В., Стеченко Д. М., Усаченко Л. М., Чаплай І. В., Швайк Л. А., Шемшученко Г. Ю., Кейнс Дж., Хайєк Ф., Шейн С. та інші.

Віддаючи належне авторам наукових доробків, результати яких сприяли процесу становлення державного управління слід зазначити, що питання створення та функціонування механізму державного регулювання антикризовим управління економічною безпекою банківських установ досліджено недостатньо глибоко та потребує подальшого всебічного вивчення.

Вказане свідчить про актуальність обраної теми та її теоретичну та практичну значущість.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження державного регулювання економічною безпекою банківських установ України та надання пропозицій до складових механізму державного регулювання діяльності банківських установ України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роль державного регулювання економіки, в тому числі регулювання банківської діяльності, зокрема, в останні роки значно зростає. При цьому об'єктивними є процеси трансформації державного регулювання діяльності банків під впливом чинників глобалізації, що вимагає від органів державного регулювання банківської сфери постановки нових завдань і перегляду процесів, що відбуваються у національній і світовій економіці. Трансформація системи державного регулювання банківської діяльності повинна дозволити їй бути керованою, ефективною та гнучкою, щоб адекватно й швидко реагувати на зміни економічного середовища як в межах держави, так і з врахуванням змін у світовій економіці. Не відкидаючи важливість саморегулювання банківської сфери, доцільно послаблювати державний вплив на регулювання діяльності банків лише у випадку високої ефективності саморегулювання діяльності банків.

Для більш детального дослідження даного питання необхідно розглянути такі основні поняття, як: «механізми державного регулювання» та «механізми державного регулювання банківських установ».

Сугоняка М. В. розглядає механізми державного регулювання, як спосіб організації економічних відносин між

державою і підприємствами, населенням, іншими країнами та міжнародними інституціями з метою стабілізації соціально-економічної ситуації в країні та створення передумов для економічного зростання [1].

За визначенням Андрієнко М. В. механізми державного регулювання - сукупність і логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів та закономірностей, через які суб'єкт державного регулювання «схоплює» потреби, інтереси і цілі суспільства в управляючих впливах, закріплює їх у своїх рішеннях та діях і практично втілює їх в життя, зважаючи на державну владу [2].

На думку Олефір А. О. механізми державного регулювання необхідно розглядати складна система державних органів, організованих відповідно до визначених принципів для здійснення завдань державного регулювання, є своєрідним «інструментом» реалізації виконавчої влади держави [3].

Обґрунтованою є думка Бакуменко В. Д. який стверджує, що механізм державного регулювання - це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей [4].

Визначення Белай С. В. є найбільш ширшим оскільки воно включає ряд заходів, важелів, стимулів для покращення діяльності органів державної влади [5].

Тридід О. М. стверджує, що механізми державного регулювання банківських установ – це вимоги щодо підтримки необхідного рівня капіталу банків, показників ліквідності, максимальних розмірів ризиків у діяльності банку, а також надаючи органам банківського нагляду повноваження щодо застосування заходів впливу до банків, діяльність яких є надто ризиковою [6].

У контексті розгляду існуючих підходів до визначення терміну «механізми державного регулювання банківських установ» заслуговує на підтримку твердження Коротич О. Б. про те, що механізми державного регулювання

банківських установ - це механізми ефективною і постійною взаємодії з державними органами, відповідальними за регулювання та контролювання банківської системи [7].

Вовк В. Я. та Тридід В. Я. стверджують, що механізми державного регулювання банківських установ є своєрідною формою реалізації державним апаратом країни державної влади у банківському секторі з метою забезпечення виконання поставлених загальнодержавних цілей та завдань [8].

За визначенням Юрій С. І. та Луцишин О. О. механізми державного регулювання банківських установ – сукупність економіко-правових форм, методів та інструментів, які використовує держава у процесі регулювання, та за допомогою яких здійснює вплив на суб'єктів грошово-кредитного ринку, з метою забезпечення стабільного функціонування як банківської діяльності і захисту інтересів вкладників, так і економіки в цілому [9].

Останнє визначення є найбільш комплексним, оскільки воно включає не тільки поставлені загальнодержавні цілі та завдання, а й є сукупністю економіко-правових форм, методів та інструментів, які використовує держава у процесі регулювання.

Проте, в цілому кожне із зазначених визначень є досить обмеженим і враховує лише окремі напрями реалізації механізмів державного регулювання та механізмів державного регулювання банківських установ, які повинні враховувати широкий спектр факторів.

Різноманіття авторських підходів до дослідження механізмів державного регулювання банківських установ узагальнено на рис. 1.

У зв'язку з цим, доцільно під поняттям механізм державного регулювання слід розуміти сукупність взаємопов'язаних заходів, розроблених державою для впливу на суспільство, та будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених стратегічних цілей.

Та під поняттям, механізм державного регулювання банківських установ - сукупність взаємопов'язаних заходів пов'язаних заходів, розроблених державою

для впливу на банківський сектор з метою забезпечення виконання поставлених загальнодержавних цілей та завдань.

Рис. 1 Основні сучасні підходи до трактування поняття «механізми державного регулювання банківських установ»

Джерело: складено автором на основі [10]

Механізм державного регулювання діяльності банків реалізується на двох рівнях: загальному та спеціальному. Загальне регулювання здійснює Верховна Рада України у формі законів та постанов. Спеціальне регулювання діяльності банків від імені держави здійснює Національний банк України.

Слід зазначити, що Національний банк України, використовуючи нормативні та коригуючі методи регулювання банківської діяльності, за період розгортання кризи в банківській системі застосовує адекватні заходи щодо подолання дестабілізуючих процесів, пов'язаних з кризовими явищами, а саме:

- встановлені підвищені коефіцієнти резервування під кредитні операції банків;
- запроваджені більш жорсткі критерії визначення кредитоспроможності позичальників;
- банки зобов'язані надавати споживачу інформацію про умови кредитування та сукупну вартість кредиту;
- змінений норматив адекватності регулятивного капіталу, враховується валютний ризик та ризик довгострокової ліквідності;
- розмір мінімального регулятивного капіталу збільшений до 120 млн. грн.;
- посилені вимоги до регулятивного капіталу при отриманні банківської ліцензії

та письмових дозволів Національного банку України;

- запроваджений новий норматив співвідношення регулятивного капіталу і сукупних активів (не менше 9 %);
- підготовлені методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках;
- запроваджені методичні рекомендації щодо планування в банках України заходів на випадок виникнення непередбачуваних обставин;
- здійснено діагностичне обстеження банківського сектору, за результатами якого встановлені вимоги щодо рекапіталізації банківської системи;
- спрощено процедуру реєстрації статутного капіталу;
- пом'якшені вимоги до розрахунку регулятивного капіталу;
- посилені вимоги до формування банками обов'язкових резервів;
- обмежене кредитування в іноземній валюті;
- вжито заходів щодо підтримки ліквідності банків, капіталізованих за участі держави;
- урегульовані питання реструктуризації заборгованості за кредитами позичальників – фізичних осіб;

- змінений порядок урахування коштів, залучених на умовах субординованого боргу;

- тимчасовим адміністраторам надане право зменшувати вартість статутного капіталу банку в разі перевищення обсягу зареєстрованого статутного капіталу над обсягом регулятивного капіталу [11].

Зазначені зміни передбачають адміністративне регулювання банківської діяльності відповідно до сучасних потреб банківської системи. Враховуючи те, що причини виникнення криз окремих банків і в цілому банківських систем різні, інструменти антикризового управління також доцільно розглядати окремо на мікрорівні і макрорівні.

Державне регулювання банківських установ виступає елементом загального механізму соціально-економічного

розвитку держави та здійснюється спеціально вповноваженими на це державними органами та недержавними саморегульованими організаціями.

У цьому контексті нами сформульовані засади формування механізму державного регулювання банківської системи на підставі розкриття таких понять як «банківське регулювання», «банківський нагляд» і «банківський контроль», котрими повинна оперуватися банківська система (табл. 1).

Банківське регулювання повинно ґрунтуватися, перш за все, з позиції не одержання банком максимального прибутку при мінімумі ризику, а з позиції створення умов для забезпечення стійкого розвитку та зростання найбільш життєздатної та економічно доцільної частини банківського сектора економіки.

Таблиця 1

Засади формування механізму державного регулювання банківських установ

Державне регулювання банківських установ економіки	
Поняття	Характеристика
Банківське регулювання	створення системи норм з метою забезпечення стабільного, безпечного і прозорого функціонування та розвитку банківської системи; проведення прогнозованої та ефективної грошово-кредитної і валютної політики, спрямованої на підтримання інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення; забезпечення конкурентоспроможності та інноваційності як окремих банків, так і національної банківської системи в цілому; регламентація банківської діяльності.
Банківський нагляд	оцінка дотримання НБУ, банками II рівня, іншими особами, які співпрацюють з банками, законодавства України та встановлених нормативів; організація системи захисту інтересів кредиторів і вкладників; перевірка успішності виявлення банківських ризиків банками та управління з метою уникнення фінансових проблем у майбутньому, недопущення банківських криз; аналіз системи гарантій надійності депозитів і підтримання стабільності на грошово-кредитних ринках.
Банківський контроль	виявлення відхилень від прийнятих стандартів та порушень принципів законності, ефективності та економії коштів НБУ та банками II рівня у т.ч. проведення ревізій щодо виконання державних коштів, спрямованих на рекапіталізацію і рефінансування проблемних банків; притягнення винних до відповідальності; отримання компенсації за завдані збитки вкладникам, банкам, державі; вжиття заходів щодо запобігання різним порушенням у майбутньому чи скорочення їх.

Джерело: складено автором на основі [12]

Тобто одним із головних критеріїв дієвості банківського регулювання повинно стати досягнення банківською системою стійкості котра представляє собою багатогранне явище, що вимірюється за допомогою кількісних та якісних показників, та розглядається: у нерозривності зі стійкістю національної економіки в цілому фінансових ринків зокрема; у взаємозв'язку стійкості банківської системи й окремих банків, що її утворюють; з точки зору ступеня

задоволення банківською системою потреб користувачів банківських і супутніх їх послуг; порівняно зі стійкістю окремих зарубіжних банківських систем і світового ринку банківських послуг в цілому.

Разом з тим, Національний банк України здійснює банківський нагляд на індивідуальній та консолідованій основі та застосовує заходи впливу за порушення вимог законодавства щодо банківської діяльності, у тому числі тих, що спричинили або можуть спричинити у

майбутньому суттєве зниження рівня економічної безпеки банку або його клієнтів чи партнерів.

Національний банк України здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду.

Необхідно зазначити, що основними завданнями банківського нагляду за станом економічної безпеки банківських установ України є наступні: контроль за дотриманням банками нормативів економічної і фінансової діяльності; затвердження форм звітності про стан та результати діяльності банків та регулювання процедури їх передання до органів нагляду (підтримка рівня інформаційної, фінансової, юридичної безпеки); систематичні перевірки рівня збереження та використання корпоративних банківських ресурсів (підтримка рівня фізичної, фінансової, кадрової безпеки); контроль за рівнем організації збереження банківської таємниці, конфіденційної інформації та інформації з обмеженим доступом (підтримка рівня інформаційної, кадрової безпеки); моніторинг використання банками специфічного програмного забезпечення (підтримка рівня техніко-технологічної, інформаційної безпеки).

Основними принципами організації сучасного банківського нагляду у сфері економічної безпеки нині є: багаторівневність системи нагляду за банками; постійне вдосконалення нормативного та методичного забезпечення наглядових процесів; удосконалення наукового, матеріально-технічного та кадрового забезпечення банківського нагляду; постійне підвищення кваліфікації спеціалістів банківського нагляду; посилення публічності та прозорості фінансового стану банків, широке використання механізмів ринкової самодисципліни; використання досвіду інших країн, запровадження міжнародних стандартів і кращої практики банківського нагляду.

Банківський контроль в визначається як діяльність банків, спрямована на попередження, фіксацію й усунення

недоліків і порушень, а також надання правової допомоги в питаннях фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій і громадян у процесі здійснення банківських операцій та користування банківськими послугами [13].

Діяльність банків підлягає контролю з боку багатьох органів (Рахункова палата, Державна податкова адміністрація, Державна фіскальна служба (планується перейменувати в Державну аудиторську службу), правоохоронні органи, Національний банк України, державні позабюджетні фонди (такі як Пенсійний фонд), антимонопольний комітет, на перспективу й Антикорупційне бюро, тощо).

Кожний із зазначених органів і організацій ставить під час перевірки певні цілі, які можуть суттєво відрізнятися і навіть вступати в суперечність. З усіх перерахованих суб'єктів контролю тільки Національний банк України та аудиторські фірми у процесі перевірок фінансово-кредитних організацій керуються метою забезпечення стабільності банківської системи, тобто сприяють досягненню однієї з головних цілей банківського регулювання.

У світовій та вітчизняній практиці виокремились такі основні форми контролю – державний, відомчий та незалежний. Нагляд за діяльністю банків передбачає цілісний і безперервний контроль за здійсненням банками своєї діяльності відповідно до діючого законодавства та інструкцій; він являє собою моніторинг процесів, які відбуваються в банківських установах. У вітчизняному законодавстві поняття банківського нагляду визначається як складова системи контролю.

Задля реалізації поставлених завдань державного регулювання необхідно розглянути функції державного регулювання у банківській діяльності (табл. 2).

Вагомою складовою організаційної структури державного управління є наявність суб'єкта та об'єкта управління,

між ними повинні встановлюватися чіткі організаційні відносини. Адже керуючий вплив суб'єкта управління відповідно до покладених на нього функцій і

повноважень, здійснює відносно певного об'єкта управління (рис. 2).

Таблиця 2

Функції механізму державного регулювання діяльності банківських установ України

№	Функції механізму державного регулювання діяльності банківських установ	Характеристика функцій механізму державного регулювання діяльності банківських установ
1	Організаційна	для досягнення економічної стабільності необхідно створити ряд певних правил, якими банківські інститути будуть керуватися, реалізуючи свою політику.
2	Захисна	виводиться з організаційної і означає, що правила, які встановлюються у банківській діяльності, повинні забезпечувати захист вкладників.
3	Стабілізаційна	використання різноманітних запобіжних заходів щодо усунення дестабілізаційних елементів у діяльності банківських установ.
4	Координаційна	функція, що забезпечує узгодження дій у просторі і часі між відповідними службами, відділами, департаментами НБУ, що здійснюють регулювання діяльності банків, банківською системою в цілому та зовнішнім середовищем для найбільш швидшого та ефективного досягнення стабільності банківської системи.
5	Аналітична	передбачає збір інформації, аналіз та оцінку результатів діяльності банківських установ і макроекономічних показників країни, які мають безпосередній вплив на банківський сектор. Це дає можливість вчасно реагувати на дестабілізуючі фактори розвитку банківської системи та вживати відповідних запобіжних заходів.
6	Методологічна	полягає у розробленні системи понять, методів, принципів, норм, методик, способів і засобів організації діяльності, необхідних при здійсненні банківського регулювання.
7	Інформаційна	передбачає отримання та надання офіційних відомостей про стан банківської системи для потреб внутрішнього та зовнішнього користування.

Джерело: складено автором на основі [14]

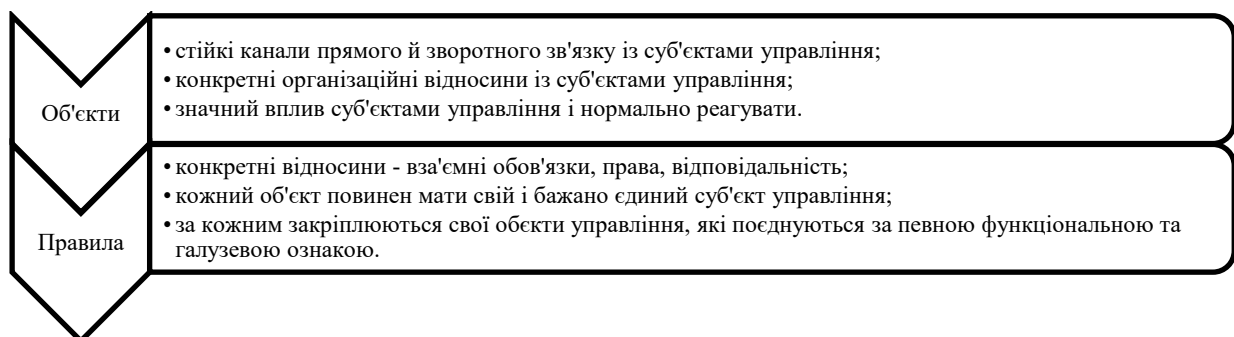

Рис. 2 Об'єкти механізмів державного регулювання банківських установ України

Джерело: складено автором на основі [15]

Доведено, що трансформаційні перетворення в Україні ускладнюють процес забезпечення ефективного та стабільного функціонування банківської системи і потребують відповідних механізмів регулювання.

Досягнення мети та реалізація поставлених завдань державного регулювання економіки вимагає певних дій, використання різних способів впливу, що досягається за допомогою використання різноманітних методів державного регулювання. У сфері державного

регулювання економіки застосовують правові, адміністративні, економічні, а також специфічні методи, які до того ж класифікуються на прямі та непрямі [16].

З позиції процесу у державному регулюванні банківської діяльності можна виділити три основні етапи: розробки концепції, застосування концепції, контроль за виконанням концепції банківської регулятивної діяльності (табл. 3).

Враховуючи вищезазначене, механізм державного регулювання економіки

необхідно розглядати як систему, яка становить компонентну структуру. Її складовими є цілі, завдання, принципи, функції, суб'єкти й об'єкти, методи та форми державного регулювання економіки, які у своїй взаємодії та взаємозв'язку обумовлюють економічну політику країни, реалізація якої сприятиме досягненню стратегічної мети та виконанню

регулюючої функції держави у сфері державного управління. Відповідно до представленого механізму, розкривається сутність державного регулювання економіки, яка проявляється у забезпеченні відносин між суб'єктами державного регулювання та об'єктами, які утворюють цілісну систему з асиметричним впливом її елементів (рис. 3).

Таблиця 3

Етапи впровадження механізму державного регулювання банківських установ

№	Назва етапу державного регулювання банківської діяльності	Короткий опис стадій державного регулювання банківської діяльності
1	Етап розробки концепції	проводиться робота над розробкою та удосконаленням нормативно-законодавчої бази з питань банківської регулятивної політики. Нормативно-правові акти розробляють суб'єкти, які мають право на законодавчу, нормотворчу ініціативу.
2	Етап застосування концепції	застосовуються нормативно-правові акти у реалізації банківської регулятивної діяльності. Реалізують цей етап державні органи, які мають виконавчі повноваження і функції.
3	Етап контролю застосування законодавства	передбачає проведення системного аналізу та експертизи реалізації регулятивної політики і розробка висновків, рекомендацій для її оптимізації. У результаті цей етап контролю перетворюється у етап концепції, адже тут реалізується функція банківського нагляду.

Джерело: складено автором на основі [17]

Таким чином, до основних елементів механізму державного регулювання діяльності банківських установ України: основні завдання державного регулювання діяльністю банківських установ України; об'єкти та суб'єкти організації державного регулювання діяльністю банківських установ України; сукупність факторів, які забезпечують функціонування механізму державного регулювання діяльності банківських установ України; основні напрями забезпечення механізму державного регулювання діяльності банківських установ України; заходи державного регулювання, які варто розділити на дві компонентних складові, такі як: антикризове управління та забезпечення економічної безпеки.

Для реалізації механізму державного регулювання діяльності банківських установ України необхідно виконати такі завдання: стратегічні – оцінка кожного із складників з урахуванням вагомості її впливу показників на кінцевий рівень; тактичні – оцінка коефіцієнтів на першому етапі.

До основних об'єктів механізму державного регулювання діяльності

банківських установ України пропонуємо назвати органи державної влади.

Серед основних суб'єктів механізму державного регулювання діяльності банківських установ України пропонуємо віднести державу, адміністративно-територіальні одиниці, громади та банки.

До основних функцій механізму державного регулювання діяльності банківських установ України: пропонуємо віднести наступні:

- організаційна - організація процесу управління діяльністю банківських установ;
- захисна – гарантування внутрішньої безпеки банківських установ;
- стабілізаційна – підтримання достатнього рівня економічної безпеки банківських установ;
- координаційна – вибір цілей та збалансованість державного регулювання діяльністю банківських установ України;
- аналітична – визначення державними органами цілей діяльності банківських установ;
- методологічна – принципи й логіка управління соціально-економічним розвитком діяльності банківських установ;

- інформаційна – збір та обробка даних діяльності банківських установ з метою їх детального вивчення.

До основних принципів механізму державного регулювання діяльності банківських установ України пропонуємо віднести наступні:

- економічно-організаційні – ефективне функціонування інструментів управління та використання економічних законів для досягнення цілей;

- комплексності – всебічне дослідження причин взаємозалежності між державним регулюванням і діяльністю банківських установ;

- системності – сукупність економічних елементів, що знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності один від одного;

- адаптивності – здатність банківських установ швидко пристосовуватися до нових умов на ринку.

Механізм державного регулювання діяльності банківських установ сукупність взаємопов'язаних заходів, розроблених державою для впливу на банківський сектор з метою забезпечення виконання поставлених загальнодержавних цілей та завдань	
Завдання: <i>Стратегічні</i> – забезпечення стабільного розвитку банківської системи; <i>Тактичні</i> – забезпечення стабільної діяльності банків.	
Об'єкт банківські установи	Суб'єкт органи державної влади
Принципи: комплексності, системності, адаптивності, правомірності, нормативності	Функції: організаційна, захисна, стабілізаційна, координаційна, аналітична, методологічна, інформаційна
Фактори: економічні, ресурсні, політико-правові, соціальні, інноваційні	
Напрями забезпечення: - дотримання нормативно-правових актів у банківській діяльності; - виконання банківських нормативів.	

Рис. 3 Складові механізму державного регулювання діяльності банківських установ України

Джерело: складено автором

До напрямів забезпечення механізми державного регулювання діяльності банківських установ України слід віднести: стабільне функціонування банківської діяльності, захист інтересів вкладників, виконання загальнодержавних цілей, здійснює стабілізацію соціально-економічної ситуації.

В результаті, доцільно сформувати заходи державного регулювання які включають наступні групи: антикризове управління, забезпечення економічної безпеки, антикризове управління економічною безпекою банківських установ.

Самі по собі механізми державного регулювання діяльності банківських установ України можуть доповнюватися різноманітними недержавними, незалежними, добровільними, некомерційними організаціями, які

створюються як за сприянням держави та мають допомагати державним регулятивним органам не допускати помилок, вносити свої пропозиції щодо сприяння розвитку галузі, так і за власною ініціативою самих суб'єктів господарювання.

Недержавні саморегульовані організації складають важливе доповнення і до механізму державного регулювання банківського сектора. У банківському секторі такими органами є декілька саморегульованих організацій.

Необхідність державного регулювання банківських установ зумовлена не лише створенням відповідного механізму державного регулювання банківських установ, а й виконанням суспільно-корисних та соціально-економічних функцій.

Деякі науковці визначають економічну безпеку банку як конкурентні переваги, міру гармонізації інтересів, комплекс заходів, сукупність методів, сукупність чинників тощо. Крім того, економічну безпеку банку можна розглядати з позиції перспективної економічної стійкості; поточної дієздатності системи; економічної спроможності системи та її здатності до автопоезису (саморозвитку, самовідтворення) [18].

Проте, на нашу думку, в основі визначення економічної безпеки банківської організації має бути покладено механізми здійснення нею активних і пасивних операцій, оскільки саме у процесі їх реалізації використовуються або отримуються усі доступні банкам ресурси матеріального та нематеріального походження, одержується прибуток чи збиток, здобуваються або втрачаються конкурентні переваги; їх результативність визначає ефективність роботи банку, його поточний фінансово-господарський стан та перспективи подальшого розвитку

Економічно безпечний стан суб'єкта господарювання (у даному випадку банку)

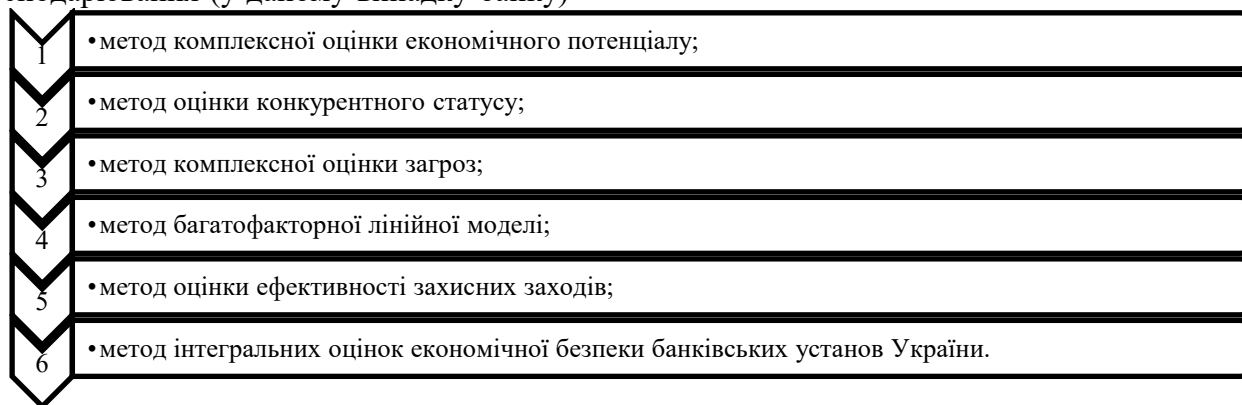

Рис. 4 Методичні підходи до визначення рівня економічної безпеки банківських установ України

Джерело: складено автором на основі [19]

Метод комплексної оцінки економічного потенціалу дозволяє детально розробити та науково обґрунтувати систему показників щодо оцінювання економічного потенціалу. Складність і різноманіття характеристик різних аспектів економічного потенціалу зумовлює наявність безлічі показників. При цьому проблема їх використання полягає в тому, що жоден з них не може виконувати роль універсального показника, за яким

або системи, яка поєднує суб'єктів господарської діяльності у процесі їх взаємодії між собою та з іншими учасниками економічних відносин (наприклад, банків, їхніх клієнтів, контрагентів, конкурентів, регулюючих органів тощо), повинен не лише давати змогу для розширення меж діяльності суб'єкта без будь-яких втрат для рівня захищеності його корпоративних ресурсів (матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних, тощо), але й сприяти такому розширенню, виступаючи каталізатором якісної еволюції бізнес-структури.

При розкритті сутності економічної безпеки банківських установ, на нашу думку, необхідно врахувати також те, що вона повинна бути представлена як динамічна характеристика єдиної, цілісної системи. Успішна діяльність банківських установ залежить від правильно обраної стратегії управління і розвитку, методичних підходів до визначення рівня економічної безпеки банківських установ (рис. 4).

однозначно можна було б судити про рівень економічного потенціалу банківської установи.

Визначення складу показників оцінювання є важливою проблемою методичного забезпечення оцінки економічного потенціалу. Об'єктивність методу оцінки величини економічного потенціалу може бути забезпечена лише при правильному виборі системи показників, що дозволяють в

комплексі характеризувати потенціал за кількісними та якісними ознаками. Перелік таких показників повинен гарантувати необхідну і достатню інформацію про стан економічного потенціалу і окремих його елементів з метою прийняття своєчасних і об'єктивних рішень з приводу подальшого розвитку складових потенціалу і вдосконалення їх структури.

Комплексні показники оцінювання мають різну природу та алгоритми побудови. В загальному вигляді розв'язання цієї задачі можливе в три етапи:

- на першому етапі реалізується задача факторного аналізу простору властивостей, тобто оцінюється, перевіряється та формується набір параметрів, які поділяються на відносно однорідні групи (наприклад ті, що характеризують організаційно-технічний, економічний рівень, забезпеченість ресурсами і інше). Множина показників нижчого рівня поділяється на групи однорідних за обраними критеріями. Важливо, щоб ці показники, з точки зору обраних критеріїв, можна було порівняти. Окрім того, показники не повинні дублювати один одного або бути дуже корельованими;

- на другому етапі реалізується задача побудови типології груп показників;

- на третьому етапі реалізується задача типології динамічних схем.

Таким чином, метод комплексної оцінки економічного потенціалу в натуральному виразі припускає визначення кількості економічних ресурсів, якими володіє банківська установа, і кількість послуг та продуктів, які можуть бути виконані при як найповнішому і ефективнішому використанні цих ресурсів.

Група методів комплексної оцінки загроз передбачає оцінку ризиків банківських установ та виявлення загроз, не пов'язуючи цей аналіз із встановленням рівня економічної безпеки банківських установ. Оцінка передбачає здійснювання прогнозування можливих загроз на основі висновків, зроблених експертами. Окрім цього, можливий вплив одного спеціаліста на решту членів групи, якщо застосовують метод колективних експертних оцінок [96].

Основною умовою використання даного методу є відносно стабільний розвиток банківських установ, оскільки висновки про значення граничних показників у майбутніх періодах роблять на основі вивчення їх динаміки у попередніх періодах. Цей метод є неактуальним, оскільки теперішня ситуація на характеризується нестабільністю та істотним коливанням показників.

Група методів комплексної оцінки загроз передбачає оцінку та виявлення загроз, не пов'язуючи цей аналіз із встановленням рівня економічної безпеки самих банківських установ. Комплексність та системність в підходах до оцінки фінансово-економічної безпеки та звуження кількості показників-індикаторів є, безперечно, позитивним в даному методичному підході, але застосування експертного опитування для побудови моделі оцінювання фінансово-економічної безпеки торговельного підприємства носить суб'єктивний характер і не дасть точного очікуваного результату [20].

Основними недоліками цього методу є недостатня кваліфікація спеціалістів та суб'єктивізм у прийнятті рішень та можливий не повною мірою обґрунтований вибір та визначення показників для кожної із функціональних складових.

Метод оцінки конкурентного статусу шляхом оцінювання конкурентного статусу банківських установ за багатокритеріальним підходом по кожному його продукту зазвичай розраховують комплексний показник конкурентного статусу.

Можливі два підходи до його розрахунку: 1-й підхід полягає в тому, що конкурентний статус банківських установ оцінюється за загальною системою внутрішніх факторів. Оцінка даного показника здійснюється в балах, шляхом розрахунку сумарних зважених оцінок впливу всіх внутрішніх факторів на конкурентний статус банківської установи. Бальна оцінка факторів характеризується інтенсивність впливу чинника на конкурентний статус. Отримані результати дозволяють оцінити конкурентну позицію банківських установ. Абсолютний конкурентний статус визначається шляхом

порівняння оцінок даних установ з основними конкурентами. Методика оцінювання наступна: вибирають перелік факторів, які визначають конкурентний статус; здійснюють порівняння бальних оцінок даних факторів досліджуваної банківської установи з оцінками найсильніших конкурентів; показник абсолютного конкурентного статусу розраховується як сума різниць між цими оцінками. При цьому можна застосовувати як прості, так і зважені оцінки факторів конкурентного статусу банківської установи.

Метод багатфакторної лінійної моделі значно обмежують методичну сутність поняття економічної безпеки, адже зводяться лише до оцінки ризиків. Невідомі параметри багатфакторної регресії обчислюються за допомогою методу найменших квадратів, суть якого полягає в мінімізації суми квадратів помилок. Вплив кожного фактора (кожної незалежної змінної) на залежну змінну характеризується частковими коефіцієнтами регресії (параметрами). Частковий коефіцієнт регресії показує, на скільки одиниць зміниться значення залежної змінної при збільшенні значення відповідного фактора на одиницю при умові, що значення всіх інших факторів залишатимуться постійними [21].

Метод оцінки ефективності захисних заходів потребують великої кількості статистичних даних, що значно знижує достовірність і об'єктивність аналізу за відсутності необхідної інформаційної бази; до того ж потребує доробки механізм визначення окремих складових економічної безпеки банківських установ.

Даний метод передбачає визначення рівня економічної безпеки за допомогою оцінювання ефективності використання ресурсів банківської установи. При застосуванні цього підходу оцінювання рівня економічної безпеки ототожнюється із аналізом стану його фінансово-господарської діяльності. Програмно-цільовий підхід базується на інтегруванні показників, які визначають рівень економічної безпеки. Значну увагу при використанні цього підходу необхідно

приділити відбору показників та визначенню методів їх інтегрування [22].

Згідно з вимогами нормативних актів Національного банку України основною інформацією для фінансового аналізу банківських установ є база даних, отримана із фінансової звітності, яка дозволяє реально оцінити показники ліквідності, платоспроможності та дохідності банків і на цій основі визначити фінансовий стан, який відображає всі напрямки банківської діяльності.

Метод інтегральних оцінок економічної безпеки України відповідно до цього підходу передбачається визначення інтегрального показника, що містить у собі оцінки економічної безпеки за кожною складовою з урахуванням їх вагомості. У результаті проведення інтегральних оцінок економічної безпеки показників, що характеризують складові економічної безпеки, в результаті отримують інформацію про кожну з них у порівнюваному вигляді. Однак під час формування інтегрального показника слід урахувати, що кількість показників для різних складових економічної безпеки є не однаковою, що може справити суттєвий вплив на об'єктивність отриманих результатів. Це обумовлює необхідність обов'язкового усереднення значень показників складових до їх кількості [23].

На основі методичних підходів систематизовано принципи формування системи показників-індикаторів кризового стану та загрози банкрутства: адекватність системи показників задачам діагностичного дослідження, тобто можливість за їх допомогою забезпечити виявлення та оцінку глибини розвитку кризи та її окремих фаз; діагностика передумов для її поглиблення або послаблення; наявність інформаційного забезпечення для розрахунку значень показників; проведення динамічного та порівняльного аналізу; чітке визначення алгоритмів розрахунку показників-індикаторів кризи; накопичення статистичної бази стосовно рівня та динаміки зміни показників, що з часом стане інформаційною передумовою

розробки спеціальних моделей діагностики кризи та загрози банкрутства.

Для комплексного уявлення про будову сучасної системи економічної безпеки банківської установи необхідно визначити

її елементи та встановити зв'язки між ними. Окремі складові економічної безпеки банків нині перебувають у сфері наукових інтересів багатьох вчених-дослідників та спеціалістів-практиків (табл. 4).

Таблиця 4

Складові системи економічної безпеки банківської установи

№	Науковці та запропоновані ними складові економічної безпеки банків				
1	Бас М. А.	Яременко С.М.	Зубок М.І.	Козюк В.В.	Фалюта А.В.
2	фінансова	фінансова	фінансова	фінансова	фінансова
3	інформаційна	інформаційна	інформаційна	інформаційна	інформаційна
4	техніко-технологічна	техніко-технологічна	не виділяє	не виділяє	техніко-технологічна
5	інтелектуально-кадрова	не виділяє	кадрова	кадрова	кадрова
6	силова	не виділяє	не виділяє	силова	не виділяє
7	юридична	не виділяє	не виділяє	не виділяє	не виділяє
8	політико-правова	правова	не виділяє	політико-правова	правова
9	ринкова	не виділяє	не виділяє	ринкова	не виділяє
10	інтерфейсна	не виділяє	не виділяє	не виділяє	не виділяє
11	не виділяє	організаційна	Безпека матеріальних ресурсів	не виділяє	не виділяє

Джерело: складено автором на основі [23-27]

Система економічної безпеки банківських установ повинна бути представлена як сукупність підсистем, пов'язаних із кредитними, валютними, розрахунковими, інвестиційними операціями, а також операціями, пов'язаними зі збором, обробкою, зберіганням, використанням та попередженням пошкодження, підробки та викрадення інформації як із застосуванням техніко-технологічних ресурсів, так і без них.

Висновки. У статті охарактеризовано сучасні підходи до трактування поняття «механізми державного регулювання банківських установ», виокремлено основні засади, функції, об'єкти та етапи формування механізму державного регулювання банківських установ. Згруповано складові механізму державного регулювання діяльності банківських установ України. Запропоновано методичні підходи до визначення рівня економічної безпеки банківських установ України та основі визначення економічної безпеки банківської організації та покладено механізми здійснення активних і пасивних операцій.

Література:

1. Сугоняк М. В. Формування механізму антикризового управління системним банком: монографія. Дніпропетровськ, 2013. С. 134—138.
2. Андрієнко М. В., Шако В. А. Механізми реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні. *Інвестиції: практика та досвід* : наук. фах. видання. 2017. № 18. С. 47 – 53.
3. Олефір А. О. Правові механізми антикризового державного регулювання економіки. *Теорія і практика виробництва* : наук.-практ. журнал. 2015. Вип. 1(7). С. 1–18.
4. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики: монографія. Київ, 2000. 328 с.
5. Белай С. В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика : монографія. Харків, 2015. 349 с.
6. Тридід О. М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства: монографія. Харків, 2002. 364 с.
7. Коротич О. Б. Класифікація та зміст механізмів управління державою. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. пр. Одеса : Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2006. Вип. 2 (26). С. 122-128.
8. Вовк В. Я., Тридід В. Я. Концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму антикризового управління банком. *Фінанси України: науково-теор. та інформ.-практ. журнал*. 2009. № 1. С. 98-106.
9. Юрій С. І., Луцишин О. О. Ринок фінансових послуг як інституційна основа ринкової

економіки. *Фінанси України*: науково-теор. та інформ.-практ. журнал. 2010. № 11. С. 48–59.

10. Кузнєцова Л. В. Вплив глобалізації на розвиток банківської діяльності: кол. монографія. Одеса, 2011. 520 с.

11. Петик Л. О., Федорова С.В. Кризи банківської системи: характеристики та критерії класифікацій. *Науковий вісник НЛТУ України* : період. фак. наук.-техн. вид. Львів : Вид-во НЛТУ України, 2010. Вип. 20.2. С. 225-230.

12. Чуб О. О. Концептуальні засади банківського нагляду в умовах глобалізації. *Фінанси України*: науково-теор. та інформ.-практ. журнал. 2009. № 7. С. 49.

13. Смовженко Т. С., Тридід О. М. Антикризове управління стратегічним розвитком банку: монографія. Київ, 2008. 473 с.

14. Дергачова В., Савельєв М. Моніторинг національного розвитку як фактор економічної безпеки держави. *Економіка України* : наук. фак. вид. 2010. № 1. С. 19-28.

15. Гордіна Т. М. Сучасні проблеми функціонування національної системи страхування вкладів фізичних осіб: теоретичний підхід. URL : <http://bukuniver.edu.ua/Applications/zbirnik/n8/29SPF.pdf> (дата звернення 18.05.2018).

16. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679–XIV. Київ: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2018. 238 с.

17. Дучинський А. П. Механізми розвитку банківських послуг у забезпеченні інвестиційної діяльності економічних суб'єктів. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»* : зб. наук. праць. Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2011. Вип. 5(4). С. 98-103.

18. Стрельбицька Л.М., Стрельбицький М.П., Гіжевський В.К. Банківське безпекознавство: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2007. 602 с.

19. Школьник І. О. Фінансовий ринок України в контексті розвитку світової фінансової системи : монографія. Суми, 2007. 98 с.

20. Гавловська Н. І., Рудніченко Є. М., Белінська О. В. Антикризовий менеджмент банківських установ України. *Вісник Хмельницького національного університету* : зб. наук. праць. Хмельницький : Ви-во ХНУ, 2010. № 3. С. 107—110.

21. Стукало Н., Литвин М. Державне антикризове регулювання банківського сектору: досвід ЄС та України. *Вісник Національного банку України* : наук. вісник : зб. наук. праць. Київ : Вид-во Національний банк України. 2010. №6. С.20-25.

22. Сисоєва Л. Ю. Проблемні аспекти регулювання системних банків. *Актуальні питання економіки та сучасного менеджменту* : Матеріали XXVII міжнар. наук.-практ. конф., (Львів, 5–6 липня 2013). Львів, 2013. С. 40–41.

23. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності. URL : [http://shron.chtyvo.org.](http://shron.chtyvo.org.ua/Zubok_M_I/Bezpeka_bankivskoi_diialnosti.pdf)

[ua/Zubok_M_I/Bezpeka_bankivskoi_diialnosti.pdf](http://shron.chtyvo.org.ua/Zubok_M_I/Bezpeka_bankivskoi_diialnosti.pdf) (дата звернення 25.07.2018).

24. Бас М. А. Антикризове управління банківськими установами: теоретичний аспект. *Регіональна економіка* : наук. практ. журнал. 2011. № 5. С. 111 – 115.

25. Яременко С. М. Комплексна система економічної безпеки банку і управління нею. *Фінанси, облік і аудит*: зб. наук. праць. Київ : Вид-во КНЕУ, 2011. Вип. 17. С. 209–215.

26. Козюк В. В. Незалежність центральних банків : навч. посібник. Тернопіль : Карт-бланш, 2003. 244 с.

27. Фалюта А. В. Державні методики оцінки фінансового стану банків. *Ефективна економіка* : електр. фак. видання. 2012. № 5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1090> (дата звернення 13.05.2018).

Reference:

1. Suhoniaka M. V. Formuvannia mekhanizmu antykrizovoho upravlinnia systemnym bankom: monohrafiia. Dnipropetrovsk, 2013. С. 134— 138.

2. Andriienko M. V., Shako V. A. Mekhanizmy realizatsii derzhavnoi ekolohichnoi polityky na rehionalnomu rivni. Investytsii: praktyka ta dosvid : nauk. fakh. vydannia. 2017. № 18. S. 47 – 53.

3. Olefir A. O. Pravovi mekhanizmy antykrizovoho derzhavnogo rehuliuвання ekonomiky. Teoriia i praktyka vyrobnytstva : nauk.-prakt. zhurnal. 2015. Vyp. 1(7). S. 1–18.

4. Bakumenko V. D. Formuvannia derzhavno-upravlinskykh rishen: problemy teorii, metodolohii, praktyky: monohrafiia. Kyiv, 2000. 328 s.

5. Bielai S. V. Derzhavni mekhanizmy protydiv kryzovym yavyscham sotsialno-ekonomichnoho kharakteru: teoriia, metodolohiia, praktyka : monohrafiia. Kharkiv, 2015. 349 s.

6. Trydid O. M. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm stratehichnoho rozvytku pidpriemstva: monohrafiia. Kharkiv, 2002. 364 s.

7. Korotych O. B. Klasyfikatsiia ta zmist mekhanizmiv upravlinnia derzhavoiu. Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnia: zb. nauk. pr. Odesa : Vyd-vo ORIDU NADU, 2006. Vyp. 2 (26). S. 122-128.

8. Vovk V. Ya., Trydid V. Ya. Kontseptualni zasady formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu antykrizovoho upravlinnia bankom. Finansy Ukrainy: naukovo-teor. ta inform.-prakt. zhurnal. 2009. № 1. S. 98-106.

9. Iurii S. I., Lutsyshyn O. O. Rynok finansovykh posluh yak instytutsiina osnova rynkovoї ekonomiky. Finansy Ukrainy: naukovo-teor. ta inform.-prakt. zhurnal. 2010. № 11. S. 48–59.

10. Kuznietsova L. V. Vplyv hlobalizatsii na rozvytok bankivskoi diialnosti: kol. monohrafiia. Odesa, 2011. 520 s.

11. Petyk L. O., Fedorova S.V. Kryzy bankivskoi systemy: kharakterystyky ta kryterii klasyfikatsii. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy : period. fakh. nauk.-

tekh. vyd. Lviv : Vyd-vo NLTU Ukrainy, 2010. Vyp. 20.2. S. 225-230.

12. Chub O. O. Kontseptualni zasady bankivskoho nahliadu v umovakh hlobalizatsii. Finansy Ukrainy: naukovo-teor. ta inform.-prakt. zhurnal. 2009. № 7. S. 49.

13. Smovzhenko T. S., Trydid O. M. Antykryzove upravlinnia stratehichnym rozvytkom banku: monohrafiia. Kyiv, 2008. 473 s.

14. Derhachova V., Saveliev M. Monitorynh natsionalnoho rozvytku yak faktor ekonomichnoi bezpeky derzhavy. Ekonomika Ukrainy : nauk. fakh. vyd. 2010. № 1. S. 19-28.

15. Hordina T. M. Suchasni problemy funktsionuvannia natsionalnoi systemy strakhuvannia vkladiv fizychnykh osib: teoretychnyi pidkhid. URL : <http://bukuniver.edu.ua/Applications/zbirnik/n8/29SPF.pdf> (data zvernennia 18.05.2018).

16. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 20.05.1999 r. № 679–XIV. Kyiv: Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2018. 238 s.

17. Duchynskyi A. P. Mekhanizmy rozvytku bankivskykh posluh u zabezpechenni investytsiinoi diialnosti ekonomichnykh subiektiv. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii «Ekonomika» : zb. nauk. prats. Dnipropetrovsk : Vyd-vo DNU, 2011. Vyp. 5(4). S. 98-103.

18. Strelbytska L.M., Strelbytskyi M.P., Hizhevskyi V.K. Bankivske bezpekoznavstvo: navchalnyi posibnyk. Kyiv : Kondor, 2007. 602 s.

19. Shkolnyk I. O. Finansovyi rynek Ukrainy v konteksti rozvytku svitovoi finansovoi systemy : monohrafiia. Sumy, 2007. 98 s.

20. Havlovska N. I., Rudnichenko Ye. M., Belinska O. V. Antykryzovyi menedzhment bankivskykh ustanov Ukrainy. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu : zb. nauk. prats. Khmelnytskyi : Vy-vo KhNU, 2010. № 3. S. 107—110.

21. Stukalo N., Lytvyn M. Derzhavne antykryzove rehuliuвання bankivskoho sektoru: dosvid YeS ta Ukrainy. Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy : nauk. visnyk : zb. nauk. prats. Kyiv : Vyd-vo Natsionalnyi bank Ukrainy. 2010. №6. С.20-25.

22. Sysoieva L. Yu. Problemni aspekty rehuliuвання systemnykh bankiv. Aktualni pytannia ekonomiky ta suchasnoho menedzhmentu : Materialy XXVII mizhnar. nauk.-prakt. konf., (Lviv, 5–6 lytnia 2013). Lviv, 2013. S. 40–41.

23. Zubok M. I. Bezpeka bankivskoi diialnosti. URL : http://shron.chtyvo.org.ua/Zubok_M_I/Bezpeka_bankivskoi_diialnosti.pdf (data zvernennia 25.07.2018).

24. Bas M. A. Antykryzove upravlinnia bankivskymy ustanovamy: teoretychnyi aspekt. Rehionalna ekonomika : nauk. prakt. zhurnal. 2011. № 5. S. 111 – 115.

25. Iaremenko S. M. Kompleksna systema ekonomichnoi bezpeky banku i upravlinnia neiu. Finansy, oblik i audyt: zb. nauk. prats. Kyiv : Vyd-vo KNEU, 2011. Vyp. 17. S. 209–215.

26. Koziuk V. V. Nezalezhnist tsentralnykh bankiv : navch. posibnyk. Ternopil : Kart-blansh, 2003. 244 s.

27. Faliuta A. V. Derzhavni metodyky otsinky finansovoho stanu bankiv. Efektyvna ekonomika : elektr. fakh. vydannia. 2012. № 5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1090> (data zvernennia 13.05.2018).

Стаття надійшла до редакції 05.10.2018 р.

УДК 35.088.6

ТЕХНОЛОГІЇ ЛОБІЮВАННЯ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ОСНОВІ ПРИНЦИПУ БІЛЬШОСТІ

Яровой Т.С.

к.н.держ. упр., доцент, доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
м. Київ, вул. Фрометівська, 2, 02000, Україна
тел. (044)-490-95-00, e-mail: tikhon_9563963@ukr.net
ORCID: 0000-0002-7266-3829, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-191-198>

ECHNOLOGIES OF LOBBYING INTERESTS OF CIVIL SOCIETY BASED ON THE PRINCIPLE OF FUNDAMENTALITY

T. Yarovoy

PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management,
Kyiv, Str. Frometivska, 2, 02000, Ukraine
tel: (044)-490-95-00, e-mail: tikhon_9563963@ukr.net
ORCID: 0000-0002-7266-3829, <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-191-198>

Анотація. В статті розглянуто технології лобіювання інтересів громадянського суспільства, як комплекс методів та інструментів, що направлені на досягнення певних цілей. Розглянуто можливості для проведення лобістської діяльності, що обумовлені соціальним статусом громадян, їх економічним потенціалом. Досліджено методи лобіювання власних інтересів окремими групами громадян, які складають переважну більшість населення будь-яких країн світу, в основі яких лежать потреби в належному: соціальному; медичному; науковому; продовольчому; побутовому та культурно-просвітницькому забезпеченні. Вивчено особливості формування лобістських груп, до яких віднесено певні верстви населення, можливості яких мають різний соціальний, економічний та освітній рівень. Серед досліджуваних лобістських груп, основними об'єктами було виділено фінансово-промислові структури, які мають вплив на процеси державного управління, громадські організації та окремих громадян як суб'єктів лобіювання власних інтересів. Розглянуто проблематику нерівних можливостей для реалізації власних інтересів представниками переважної більшості громадян, законним способом, та бізнесових структур, які використовують адміністративні важелі. Встановлено причина та фактори такої нерівноправності. Досліджено теоретичне підґрунтя поняття лобізму, як системного явища, що характеризується певною діяльністю в рамках визначеними законом. Проведено аналіз можливих шляхів реалізації інтересів громадянського суспільства в умовах глобалізації та інтеграції нашої країни до Європейського співтовариства. Встановлено необхідність формування єдиної національної концепції з забезпечення безпеки громадянського суспільства, як складової національної безпеки України на базі сучасних інформаційних технологій штучного інтелекту, ефективних нормативно-правових інструментів та соціальної підтримки такої ініціативи переважною більшістю громадян.

Ключові слова: технології лобіювання, інтереси більшості, громадянське суспільство, більшість населення, державне управління, безпека громадянського суспільства.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.:16

Annotation. The article considers the technologies of lobbying the interests of civil society as a set of methods and tools aimed at achieving certain goals. The possibilities for lobbying activity, which are conditioned by social status of citizens, their economic potential, are considered. The methods of lobbying their own interests by separate groups of citizens, which make up the vast majority of the population of any countries of the world, are based on the needs of the proper: social; medical; scientific food; domestic and cultural-educational provision. The peculiarities of formation of lobby groups, which include certain segments of the population, the possibilities of which have different social, economic and educational levels, are studied. Among the investigated lobby groups, the main objects were allocated financial and industrial structures that have an impact on the processes of public administration, public organizations and individuals as subjects of lobbying their own interests. The problems of unequal opportunities for realization of own interests by the representatives of the overwhelming majority of citizens, in a legitimate way, and business structures that use administrative levers are considered. The cause and the factors of such inequality are established. The theoretical basis of the notion of lobbyism, as a systemic phenomenon, characterized by a certain activity within the framework of the law is investigated. The analysis of possible ways of realizing the interests of civil society in the conditions of globalization

and integration of our country into the European Community is carried out. The necessity of forming a unified national concept for ensuring the security of civil society as an integral part of national security of Ukraine based on modern information technologies of artificial intelligence, effective legal instruments and social support of such initiative by the overwhelming majority of citizens is established.

Key words: *technology of lobbying, the interests of the majority, civil society, the majority of the population, public administration, the security of civil society.*

Formulas.: 0; fig.: 0; tabl.: 0, bibl.: 16

Постановка проблеми. Поняття демократії, яке складає основу всього цивілізованого світу уособлює в собі ряд демократичних принципів, зокрема: принцип поділу влади; принципу незалежного вибору органів державної влади, принципу гласності, незалежного контролю, і найголовнішого принципу, без якого не може відбутися жодне волевиявлення незалежних громадян, жодної виборчої кампанії – це принцип більшості. Проте слідкуючи за структурою формування доходів населення в світі, за даними науково-дослідного інституту «Credit Suisse» [1], а також згідно статистичних даних Європейського Союзу [2] та за інформацією сайту статистики Російської федерації [3], володіє переважною більшістю ресурсів, як в Україні зокрема, так і в світі в цілому, далеко не більшість населення. Це питання було б дискусійним, якщо в слабо розвинених країнах, ця переважна більшість не знаходилась за межею бідності. Тому зазначені принципи демократії, або не працюють, або лобістські технології збагачених прошарків населення набагато ефективніші, результативні та головне – фінансово забезпечені. Отже, проблема бідності населення, як в Україні так і в багатьох країнах світу залишається не вирішеною.

Незважаючи на отриману статистику, значну соціально роботу Європейського союзу, міжнародних банків, благодійних організацій, та ін., лобіювання інтересів більшості залишається поза увагою, оскільки допомога, що спрямована на підтримку незахищених верств населення з боку світової спільноти, направлена на підтримку їх існування, а не на активні заходи з реалізації лобістських інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед багатьох вчених, що

займаються проблемами дослідження лобізму, а також у визначеннях, що представлені в проектах законів, пов'язаних із так-званою легалізацією лобістської діяльності в Україні (проект закону «Про лобізм» № 5144 [4], проект закону «Про правовий статус груп об'єднаних спільними інтересами (лобістських груп) у Верховній Раді України» № 3188-1 [5]), саме поняття лобізму асоціюється із законними способами реалізації інтересів певних громадянських груп. Так, Т. Кокс, досліджуючи проблеми демократичного розвитку США, визначив соціальний лобізм, як головний демократичний чинник в системі державного управління [6]. В. Сергєєв у статті «Можливості неурядових організацій», також наголосив на законних способах реалізації інтересів громадянського суспільства, провівши межу між законними способами лобіювання та протиправною діяльністю [7]. В. Нестерович присвятив не одну працю лобізму, де характеризує дане явище, як законну діяльність, направлену на реалізацію інтересів суб'єктів лобіювання [8]. Д. Базилевич, вивчав особливості лобізму в Україні, який також відносить себе до прихильників принципів законності лобізму [9].

Таким чином, законну діяльність пов'язану із реалізацію колективних інтересів можна називати лобізмом.

Предметом дослідження даної статті є встановлення саме технологій лобіювання інтересів переважної кількості населення, що проживає на території, яка має певні ресурси.

Активні напрями наукової роботи знайшли своє відображення у працях: Т. Бельської, В. Дрешпака, С. Зотова, Ю. Кальниша, В. Павлова, В. Півцаєвої, С. Степаненка, О. Войнич, А. Бентлі,

В. Кіплінджера, Д. Трумена, П. Херрінга, Д. Макгенрі та ін.

Правовим аспектам лобіювання інтересів громадянського суспільства присвячено праці В. Нестеровича, В. Федоренка та інших дослідників.

Загалом думка представників наукової сфери зводиться до формування законодавчих актів, які дають можливість проводити громадянську політику в законодавчому полі, в рамках встановлених державною владою.

Формулювання цілей статті. Розгляд технологій лобіювання інтересів громадянського суспільства. Дослідження методів лобіювання власних інтересів окремими групами громадян, які складають переважну більшість населення. Проведення аналізу можливих шляхів реалізації інтересів громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед значної кількості думок, щодо формування ефективних технологій лобіювання інтересів переважної кількості громадян в суспільстві, є багато пропозицій щодо упорядкування законодавчих ініціатив в єдину систему правових важелів. Такий підхід, в цілому, відповідає здоровому глузду та ефективній, системній, роботі. Проте, ряд положень, які передбачені законодавцем, не дають можливість проводити пряму активну громадянську політику та блокуються іншими нормативними документами, що створює колізії в законі. Так, згідно основного закону України (ст. 13 КУ) право на державну власність виключно належить народу України, а реалії сьогодення, що виражені в масовому захопленні державного майна можновладцями, через неефективність законодавчої системи, яка передбачає лише висловлення мирного протесту з боку громадянського суспільства, унеможливають виконання норм основного закону переважною більшістю громадян України.

Серед загальної кількості думок вищезгаданих представників наукової сфери, доцільно виділити думку дослідника

В. Нестеровича, який представив свою позицію в гнучкій системі застосування положень Конституції, як основного закону, для реалізації лобістських інтересів громадянського суспільства. Так, зважаючи на ряд нерегульованих позицій, Конституцію можна вважати основним законом, що відкриває деякі можливості для проведення спеціальних заходів з лобіювання громадянських. Перш за все це стосується ініціації проведення всенародних референдумів, на яких позачергово можуть вирішуватись ключові громадянські рішення (ч. 2, ст. 72 КУ).

Досліджуючи найбільш вагомий результати в цьому напрямку, слід відзначити пропозиції, які окреслені в проекті закону «Про правовий статус груп об'єднаних спільними інтересами (лобістських груп) у Верховній Раді України». Так, ст. 3 цього законопроекту передбачено, що об'єктами впливу груп спільних інтересів можуть бути народні депутати України, їх фракції і групи, комітети і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради [10], проте, яким чином діяти, в проекті закону не передбачено. Більш вдалий, на нашу думку, «Проект Закону про лобіювання» № 5144-1 від 05.10.2016, що передбачає реалізовувати інтереси громадянського суспільства використовуючи спеціальних суб'єктів лобіювання, які можуть бути, як юридичними, так і фізичними особами. Крім того, дана діяльність є оплатною і передбачає більші можливості для суб'єктів лобіювання. Відповідно ст. 5, п. 2 законопроекту, суб'єкт лобіювання може мати доступ до приміщень Верховної Ради, а також згідно п. 1 цієї статті, має право недоторканості своєї законної діяльності. Тому, можна відзначити, що перші кроки в процесі лобіювання інтересів переважної більшості населення України зроблено, проте формування механізмів лобіювання, ні законодавством України, ні запропонованими законами не передбачено. Усі активні заходи, направлені на просування інтересів більшості громадян законом не передбачені. До таких заходів можна

віднести: блокування незаконних дій можновладців та організованих злочинних груп, що мають адміністративний ресурс та підтримку з боку силових структур; позасудової процедури повернення в державну власність державного майна, що отримано незаконним способом, у разі недієздатності суддівської системи; проведення розширеного голосування в Верховній Раді України, із залученням громадянського суспільства; можливості вносити зміни до діючих законів та підзаконних актів шляхом референдуму (голосування) та ін.

Отже, на сучасному етапі розвитку наукової думки, переважна більшість досліджень, в основному, направлена на надання певної допомоги незахищеним верствам населення, тобто тим потенційним лобістам, які мають активно просувати власні інтереси, а не отримувати лише часткову соціальну, правову, матеріальну, або медичну допомогу. Відповідні дії лише послаблюють активність таких громадян, відволікають увагу від головних об'єктів в лобіювання, а саме: економічного потенціалу, природніх ресурсів, технологічного потенціалу, державного управління, міжнародної діяльності.

Більш того, запропоновані проекти законів, пропозиції щодо створення громадянського контролю над владою, журналістського контролю, міжнародного контролю, не дають переваг лобістам громадянам перед лобістами фінансово-промисловими групами, оскільки рамки лобіювання, запропоновані державою та рядом популістських організацій обмежують тих людей, що проводять лобістську політику чесно, в рамках українського законодавства. Громадяни України не можуть купити голос жодного з депутатів, для прийняття потрібного народу України рішення, хоча й фінансові можливості інтересів більшості таких громадян в сумі, можуть набагато перевищувати фінансові можливості дрібних лобістів у Верховній Раді. Таким чином, на сьогоднішній день, будь-які спроби створити умови для лобіювання

пересічних громадян України, можна розцінювати, як піар-акцію окремих депутатів, або додаванням в Кримінальний Кодекс додаткової статті, що також не вирішує проблему в цілому.

З погляду на стан захищеності громадян України, що запропонований законодавцем, чинні нормативно-правові важелі не дають можливість юридичним способом ефективно реалізовувати власну громадянську політику. І, хоча Конституція України містить необхідні положення для лобіювання власних інтересів переважної більшості громадян, ряд законів та підзаконних актів створюють перешкоди на цьому шляху.

Все це, а також не рівні можливості в протистоянні бізнесовим лобістам, які інтегрувалися в систему державної влади, з метою реалізації власних лобістських інтересів, що пов'язані із заволодінням державного майна, яке відповідно до основного Закону належить народу України, унеможлиблює розвиток громадянського суспільства в Україні та становить загрозу національній безпеці.

Основний зміст дослідження

Державне управління, відповідно до конституції України, міжнародних норм та положень, має здійснюватись від імені народу, що проживає на даній території, відповідно до принципу більшості. Проте, останнім часом сучасні дослідники почали звертатися до інших теорій та формулювань концепцій управління громадянським суспільством. Окрім єдиного виборчого стандарту, що використовується в переважній більшості країн для проведення виборів, голосувань, референдумів та інших способів волевиявлення громадянського суспільства є й критики такої переваги більшості. Так, ряд дослідників політологів (А. Токвіль, Г. Моской, В. Парето, Р. Михельс) підвергли криці демократичні устої, що уособлюють в собі принцип більшості. Наприклад, А. Токвіль у своїх працях зазначив, що більшість може розглядатися, як тиранія, так само, як і тиранія одного, або небагатьох [11]. До прикладів таких випадків критики принципу більшості

відносять владу А. Гітлера, який прийшов до влади через підтримку більшості [12]. Інші іронічно висловлюють думку, що демократія, це панування більшої частини суспільства, над кращою. Думка прихильників правлячої частини суспільства знаходить приклади, де егоїстичні і егоцентричні прагнення людини, використовуються спритними популістами, здатними захоплювати масу, для відмежування від влади скромних і більш розумних.

Судячи із зазначеного можна сформулювати твердження, що, демократія не запобігає приходу до влади лобістів корпорократів, які нехтують інтересами суспільства, мають низьку культуру та моральність, а також витончений розум. Чи можна розглядати це, як інформаційну технологію маніпулювання свідомістю переважної більшості громадян, оскільки вислови деяких вчених не мають такої ваги, як статистика, що була приведена в даній статті. І згідно з дослідженнями багатьох аналітичних організацій переважна більшість громадян – це бідні, фінансово не забезпечені та матеріально не готові до проведення лобістських (активних) операцій. Так, за даними досліджень інституту Credit Suisse станом на 2017 р., 70,1% складають люди із невисокими статками, 21,3% середніми статками, 7,9 % багатих людей і 0,7% найбагатших людей на планеті. Тому, враховуючи особливості підходів до формування поняття громадянське суспільство та переважна більшість, слід їх ототожнити, оскільки потребують уваги з боку держави саме вони [13].

Ефективність проведення заходів із реалізації власних інтересів громадян залежить від напрацювань, які можуть бути використані, як інструкція до певних дій. На загальнонауковому рівні відповідне явище можна назвати технологією, яка складається із методів та інструментів. Визначення цих понять закріплені в працях багатьох вчених, а також в тлумачних словниках. О. Смирнова характеризує поняття технологія, як спосіб реалізації професійної діяльності [14], К. Мічман його

розглядає, як сукупність методів та інструментів для вирішення певної задачі [15]. Дж. Бекман пов'язує його із поєднанням засобів виробництва у комплексі із запланованими заходами [16].

Залежно від виду діяльності дане поняття набуває певних змін. Так, технологія виробництва та технологія проведення заходів із втілення інтересів громадськості мають різну природу. Наприклад, технологія виробництва включає в себе набір методів машинної обробки матеріалів з використанням інструментів такої обробки, а технології лобіювання мають включати в себе алгоритми послідовних дій, що залежать від обставин та засоби, які дають можливість покращити відповідну діяльність.

Отже, технології лобіювання інтересів більшості мають включати в себе готові напрацювання, побудовані на основі практичних, або розрахунково-аналітичних моделей поведінки лобістів, що прагнуть вплинути на процеси, або явища в суспільстві. Засоби, які можуть бути використані в такій діяльності повинні спрощувати роботу лобістів, надаючи їм перевагу над опозиційними лобістами. З цього випливає ряд визначень:

- «методи лобіювання» – алгоритми діяльності соціальних груп населення, що прагнуть спільно вплинути на суспільні процеси, або явища в державі;
- «інструменти лобіювання» – засоби, що використовуються лобістами під час проведення активних заходів з реалізації власних інтересів;
- «технології лобіювання» – комплекс методів та інструментів лобістської діяльності, що використовуються суб'єктами лобіювання для реалізації власних інтересів.

До найбільш розповсюджених методів лобіювання інтересів переважної більшості громадянського суспільства можна віднести:

- незалежну журналістську діяльність, що дає можливість висвітлити проблемні аспекти в державі, з метою привернення уваги більшості громадян;

- волонтерську діяльність, яка показала потужні можливості громадянського суспільства у вигляді матеріальної, продовольчої, соціальної та медичної підтримки українських військових та активістів в період «Революції гідності»;

- інформаційну діяльність, направлену на протидію технологіям негативного інформаційного впливу на незахищені верстви населення, а також ведення активних інформаційних заходів в соціальних мережах.

До інструментів лобістської діяльності громадянського суспільства можна віднести:

- ефективні способи подачі медійної інформації, що має бути отримана та належним чином сприйнята споживачами;

- автоматизовані системи розповсюдження, збору та аналізу інформації (мережеві боти, програмне забезпечення для аналізу контенту в соціальних мережах, програмні бібліотеки для аналізу надвеликих даних, способи машинної обробки даних з використання штучного інтелекту та ін.);

- різні передавачі та ретранслятори інформаційних повідомлень та ін.

В Україні останніми роками спостерігається активний розвиток як методів, так і інструментів лобістської діяльності, що обмовлено, розвитком інформаційних технологій зокрема, та розвитком демократичних процесів в нашій країні в цілому. Даний фактор є дуже суттєвим для розвитку соціального лобізму в Україні, оскільки саме об'єднання суспільства дає можливість реалізовувати його спільні інтереси. Та зважаючи на ряд покращень, слід розуміти, що людство перейшло до нової епохи, її прийнято називати «Четверта технологічна революція». Це той час, коли штучний інтелект починає відігравати ключову роль в житті суспільства.

Разом із можливостями спілкуватися та відстоювати власні інтереси, громадяни поступово починають потрапляти в пастку інформаційного хаосу, де визначити, як, і куди їх рухатись, стає все складніше.

Величезна кількість лобістів, необмежена кількість засобів масової інформації (ЗМІ), безліч інформаційних повідомлень та багато інших факторів роблять людей байдужими до важливого, що можна представити, як загрозу сучасності. Безумовно нова епоха потребує адаптації, проте від швидкості такої адаптації залежить безпека громадянського суспільства.

Громадянському суспільству необхідно активізувати свої зусилля в інформаційному просторі, навчитися відрізняти лобістські впливи від достовірної інформації.

Окрім війни на Сході нашої країни триває інформаційна війна. Російський телеканали та інші засоби інформаційного впливу цілодобово транслюють правильно підібраний контент для зневірившихся українців, з метою дестабілізувати ситуацію в країні. Все це, та багато інших прикладів, які характеризують роль інформаційних технологій в лобістській діяльності, дають можливість стверджувати, що з метою забезпечення безпеки громадянського суспільства, як головної складової безпеки держави, суспільство потребує інноваційних підходів для формування національної безпеки. Існує потреба створенні єдиної концепції забезпечення безпеки громадянського суспільства в Україні, що має бути створена з використанням сучасних інформаційних технологій штучного інтелекту, ефективних нормативно-правових інструментів та соціальної підтримки такої ініціативи переважною більшістю громадян.

Висновки. Технології лобіювання інтересів громадянського суспільства можуть бути представлені, як комплекс методів та інструментів лобістської діяльності, що використовуються суб'єктами лобіювання для реалізації власних інтересів.

Серед переважної більшості громадян в Україні, які мають можливості лише прокормити свої сім'ї, відсутні ресурси для проведення активної лобістської діяльності.

Представників народного волевиявлення, що представляють інтереси громадян у парламенті можна виділити в окрему групу лобістів, яких пов'язують процеси отриманням прибутків для власних бізнесових структур.

Дослідження поняття лобізму показало, що дане явище характеризується виключно законними діями, направленними на відстоювання інтересів лобістських груп. Проте в Україні лобіювання інтересів більшості громадян ускладнене, оскільки представники громадянського суспільства діючи виключно в рамках законів не можуть протистояти корумпованим лобістам, які проводять власну лобістську політику, хоча норми конституції України передбачають проведення активних заходів громадянам у разі нехтування їхніми інтересами.

Так, в результаті проведення аналізу можливих шляхів реалізації інтересів громадянського суспільства, визначено необхідність розробки єдиної концепції забезпечення безпеки громадянського суспільства в Україні на базі сучасних інформаційних технологій штучного інтелекту, ефективних нормативно-правових інструментів та соціальної підтримки такої ініціативи переважною більшістю громадян.

Література:

1. Структура статків населення світу станом на 2017р., Науково-дослідний інститут Credit Suisse, URL: <https://www.credit-suisse.com/corporate/en/articles/news-and-expertise/global-wealth-pyramid-decreased-base-201801.html> (дата звернення 18.09.2018).
2. Нерівність прибутків та показники бідності, Сайт статистики Європейського союзу. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7894008/8256843/Flash-estimates-of-income-inequalities-and-poverty-indicators-experimental-results-2017.pdf> (дата звернення 18.09.2018).
3. Уровень жизни // Официальный сайт Федеральной службы государственной статистики. – URL: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rossstat/ru/statistics/population/level/# (дата звернення 18.09.2018).
4. Проект Закону про лобізм №5144 від 20.09.2016, 5 сесія VIII скликання, Включено до порядку денного: 1852-VIII від 21.02.2017, автори: Князевич Р. П., Власенко С.В. та ін. URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60052(дата звернення 18.09.2018).

5. Проект Закону про правовий статус груп об'єднаних спільними інтересами (лобістських груп) у Верховній Раді України № 3188-1 від 03.11.1999, Сесія реєстрації: 4 сесія III скликання, автори: Ю. Сахно, О. Задорожній та ін. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=7028 (дата звернення 18.09.2018).

6. Cox T. Democratisation and the Growth of Pressure Groups in Soviet and Post-Soviet Politics. Richardson J.J. [ed.] Pressure Groups. Oxford University Press, 1993. P. 71-86.

7. Сергеев В. Лобизм в Украине: возможности неурядовых организаций. *Политический менеджмент: журнал*. 2007. №3. С. 88–95.

8. Нестерович В. Технологія опосередкованого лобіювання: тенденції розвитку. *Вибори та демократія : журнал*. 2007. №3. С. 23-28.

9. Базілевич Д. Лобіювання в Україні: запрошення до дискусії. URL: <http://lobbying.in.ua/content/lobyuvannyav-ukr/zaproshehnyya-do-diskus> (дата звернення 18.09.2018).

10. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141), Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція — Редакція від 30.09.2016, підстава - 1401-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 18.09.2018).

11. Токвиль А. де. Демократия в Америке. М.: Прогресс, 1994. 560с.

12. Россия и США: становление отношений. 1765-1815 : документы и материалы. Москва : Наука, 1980. 752 с.

13. Khoroshkovsky V. The Strategic Choice. Politics and the Times. 2003. № 4. P. 3-11.

14. Смирнова А. В. Понятие «Технология» в профессиональной деятельности учителя. URL: <https://moluch.ru/archive/62/9364/> (дата звернення 18.09.2018).

15. Mitcham C., Shatzberg E. Op. cit. P. 32.

16. Beckmann J. Entwurf der allgemeinen Technologie. Vorrath Kleiner Anmerkungen über machinerey gelehrte Gegenstände. Göttingen, 1806.

Reference:

1. Struktura statkiv naseleennia svitu stanom na 2017r., Naukovo-doslidnyi instytut Credit Suisse, URL: <https://www.credit-suisse.com/corporate/en/articles/news-and-expertise/global-wealth-pyramid-decreased-base-201801.html> (data zvernennia 18.09.2018).
2. Nerivnist prybutkiv ta pokaznyky bidnosti, Sait statystyky Yevropeiskoho soiuzu. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7894008/8256843/Flash-estimates-of-income-inequalities-and-poverty-indicators-experimental-results-2017.pdf> (data zvernennia 18.09.2018).
3. Uroven zhyzny // Ofytsyalnii sait Federalnoi sluzhbi hosudarstvennoi statystyky. – URL:

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rossstat/ru/statistics/population/level/# (data zvernennia 18.09.2018).

4. Proekt Zakonu pro lobizm №5144 vid 20.09.2016, 5 sesiia VIII sklykannia, Vkliucheno do poriadku dennoho: 1852-VIII vid 21.02.2017, avtory: Kniazevykh R. P., Vlasenko S.V. ta in. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60052(data zvernennia 18.09.2018).

5. Proekt Zakonu pro pravovyi status hrup obiednanykh spilnymy interesamy (lobistskykh hrup) u Verkhovnii Radi Ukrainy № 3188-1 vid 03.11.1999, Sesiia reiestratsii: 4 sesiia III sklykannia, avtory: Yu. Sakhno, O. Zadorozhnyi ta in. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=7028 (data zvernennia 18.09.2018).

6. Cox T. Democratisation and the Growth of Pressure Groups in Soviet and Post-Soviet Politics. Richardson J.J. [ed.] Pressure Groups. Oxford University Press, 1993. P. 71-86.

7. Serhieiev V. Lobizm v Ukraini: mozhlyvosti neuriadovykh orhanizatsii. Politychnyi menedzhment: zhurnal. 2007. №3. S. 88–95.

8. Nesterovych V. Tekhnolohiia oposeredkovanoho lobiiuvannia: tendentsii rozvytku. Vybyry ta demokratiia : zhurnal. 2007. №3. S. 23-28.

9. Bazilevych D. Lobiiuvannia v Ukraini: zaproshennia do dyskusii. URL: <http://lobbying.in.ua/content/lobyuvannyav-ukr/zaproshennya-do-diskus> (data zvernennia 18.09.2018).

10. Konstytutsiia Ukrainy (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1996, № 30, st. 141), Dokument 254k/96-VR, chynnyi, potochna redaktsiia — Redaktsiia vid 30.09.2016, pidstava - 1401-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia 18.09.2018).

11. Tokvyl A. de. Demokratyia v Ameryke. M.: Prohress, 1994. 560s.

12. Rossyia y SShA: stanovlenye otnoshenyi. 1765-1815 : dokumenty y materyali. Moskva : Nauka, 1980. 752 s.

13. Khoroshkovsky V. The Strategic Choice. Politics and the Times. 2003. № 4. P. 3-11.

14. Smyrnova A. V. Poniatyie «Tekhnolohyia» v professyionalnoi deiatelnosti uchytelia. URL: <https://moluch.ru/archive/62/9364/> (data zvernennia 18.09.2018).

15. Mitcham C., Shatzberg E. Op. cit. P. 32.

16. Beckmann J. Entwurf der allgemeinen Technologie. Vorrath Kleiner Anmerkungen über machinerey gelehrte Gegenstände. Göttingen, 1806.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018 р.

УДК 322.122

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГАЛУЗІ

Денисов О.Є.

кандидат економічних наук, докторант, Університет економіки і права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-244-31-02, e-mail.: 0674455570@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2983-6587, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-199-204>

THE BASIC METHODS OF THE INDUSTRY ECONOMIC SECURITY ENSURING MECHANISM

O. Denysov

candidate of sciences (Economics), doctoral student, «KROK» University,
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044) -244-31-02, e-mail.: 0674455570@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2983-6587, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-199-204>

Анотація. У сучасних умовах головною проблемою у функціонуванні дослідження механізму забезпечення економічної безпеки галузі є фактична відсутність теоретико-методологічної бази та наукових досліджень щодо методології її формування та реалізації. В результаті для формування механізму забезпечення економічної безпеки галузі доцільно застосовувати системні та інтегровані підходи, що дозволяють враховувати економічну безпеку галузі та її механізм забезпечення цілісності взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів у загальній структурі. Це дозволяє створити чітку та логічну систему, поєднуючи методологічну базу, розроблену провідними вченими, з економічною безпекою держави, адаптацією методів дослідження та засобів забезпечення економічної безпеки, створенням та поєднанням нових. Формування механізму забезпечення економічної безпеки галузі спрямоване на виявлення комплексу послідовних взаємопов'язаних дій на різних рівнях управління та забезпечення економічної безпеки, які втілюють інституційні, організаційні, управлінські методи, заходи та засоби, вдосконалення регуляторного регулювання. База відповідно до визначених пріоритетів розвитку та забезпечення економічної безпеки промисловості, прийнята стратегія, з метою функціонування системи та ефективного забезпечення економічної безпеки галузі в умовах глобалізації. Від ефективності реалізації процесів підвищення конкурентоспроможності галузі та забезпечення її інтеграції на міжнародний ринок залежить ефективність реалізації планових і розвинутих територій для забезпечення економічної безпеки країни. Механізм забезпечення економічної безпеки є механізмом, спрямованим на забезпечення економічної безпеки вітчизняних виробництв, при забезпеченні економічної безпеки процесу інтеграції та підвищення рівня економічної безпеки галузі відбивають методи та інструменти, що забезпечують досягнення стратегічної мети. забезпечення високого рівня економічної безпеки галузі, достатнього для її стабільного функціонування та ефективного розвитку.

Ключові слова: економічна безпека, галузь, механізм забезпечення економічної безпеки, елементи системи, системний підхід.

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 0, бібл.: 4

Annotation. In today's conditions, the main problem in the functioning study of the mechanism for the industry economic security ensuring is the actual lack of a theoretical and methodological base and scientific research on the methodology of its formation and implementation. As a result, to form a mechanism for providing the industry economic security it is expedient to apply systemic and integrated approaches that allow to consider the economic safety of the industry and its mechanism of providing as integrity of interconnected and interacting elements in the overall structure. This allows creating a clear and logical system through combining the methodological base developed by leading scientists with the economic security of the state, the adaptation of research methods and means of ensuring economic security, and the creation and combination of new ones. The formation of the mechanism for ensuring the economic security of the industry is aimed at identifying a set of consistent interrelated actions at different levels of management and ensuring economic security, which embody institutional, organizational, managerial methods, measures and means, improvement of the regulatory base in accordance with the defined development priorities and the provision of economic security industry, adopted strategy, with the purpose of system operation and effective provision of economic security of the industry under globalization. The effectiveness of implementing planned and developed areas for ensuring the country's economic security depends on the effectiveness of implementing the processes of increasing the competitiveness of the industry and ensuring its integration into the international market. The mechanism for ensuring economic security

is a mechanism aimed at ensuring the economic security of domestic industries, while ensuring the economic security of the process of integration and increasing the level of economic security of the industry reflect the methods and tools that achieve the strategic goal of ensuring a high level of economic security of the industry sufficient for its stable functioning and effective development.

Key words: *economic security, industry, mechanism of economic security, elements of the system, system approach.*
Formulas: 0; fig.: 1, tabl.: 0, bibl.: 4

Постановка проблеми. Формування механізму забезпечення економічної безпеки галузі спрямоване на визначення комплексу послідовних взаємопов'язаних дій на різних рівнях управління та забезпечення економічної безпеки, що уособлюють інституційні, організаційні, управлінські методи, заходи та засоби, удосконалення нормативно-правової бази відповідно до визначених пріоритетів розвитку та забезпечення економічної безпеки галузі, прийнятої стратегії, із метою системного функціонування та ефективного забезпечення економічної безпеки галузі на внутрішньому та на зовнішніх ринках, в умовах глобалізації.

Ефективність впровадження запланованих та розроблених напрямів забезпечення економічної безпеки галузі залежить від ефективності реалізації процесів підвищення рівня конкурентоспроможності галузі та безпеки її інтеграції на міжнародний ринок. Механізм забезпечення економічної безпеки є тим механізмом, що спрямований на забезпечення економічної безпеки вітчизняних галузей, а забезпечення економічної безпеки процесу інтеграції та підвищення рівня економічної безпеки галузі відображають методи та інструменти завдяки яким досягається стратегічна мета, що полягає в забезпеченні високого рівня економічної безпеки галузі достатнього для її стабільного функціонування та ефективного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних основ механізму забезпечення економічної безпеки галузі зробили провідні вітчизняні вчені Горячева К. С., Єрмошенко М. М., Пономарьов В. П., Франчук В. І та інші. Але поза їхньою увагою залишаються питання формування механізму забезпечення економічної безпеки галузі.

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є поглиблення теоретико-методологічних підходів до розгляду основних підходів до формування та розвитку механізму забезпечення економічної безпеки галузі.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Безпека, конкурентоспроможність та інтеграція є взаємозалежними категоріями, взаємодія яких обумовлена структурою та системністю процесів а взаємозалежне функціонування викликає ефект синергії. (рис. 1)

Сутність поняття «механізм забезпечення економічної безпеки» в працях науковців розглядається найчастіше як єдність процесу управління та системи управління [1], або як системна сукупність організаційної структури, методів, технологій, інструментів завдяки яким забезпечується безпека [2], чи як сукупність управлінських, економічних, організаційних, правових і мотиваційних способів гармонізації інтересів суб'єкта із інтересами суб'єктів зовнішнього середовища [3], а також як системна взаємодія суб'єктів і застосування ними загальних і спеціальних функцій [4].

Вище наведені визначення об'єднують спільне розуміння їх авторами системної природи процесу забезпечення економічної безпеки та механізму її забезпечення, що є сукупністю методів, засобів, технологій та інструментів, форм та принципів безпеки, що використовуються структурами управління економічною безпекою із метою забезпечення економічної безпеки. Організаційна діяльність із забезпечення економічної безпеки передбачає створення та функціонування організаційної структури, що здійснює управління економічною безпекою та розробляє заходи по її забезпеченню.

Рис. 1. Взаємообумовленість категорій безпеки конкурентоспроможності та інтеграції в стратегічному планування діяльності галузі на внутрішньому та зовнішньому ринках

Джерело: розроблено автором

Функціонування механізму забезпечення економічної безпеки галузі ускладнюється тим, що управління її забезпеченням має декілька рівнів – мікрорівень кожного підприємства галузі, що має власну структуру та власний механізм забезпечення економічної безпеки, макрорівень держави на якому економічна безпека розглядається як механізм забезпечення інтересів національної безпеки. Оскільки механізм управління економічною безпекою багаторівневий він включає рівень безпосередньо галузі. На цьому рівні доцільним є створення галузевої ради із економічної безпеки, що об'єднувала б представників всіх зацікавлених сторін: представників галузеутворюючих підприємства, влади та представників державних органів, що мають відношення до окремих визначених галузей та можуть приймати участь у забезпеченні її економічної безпеки.

Тому механізм управління економічною безпекою галузі є складним та багаторівневим та має включати в себе такі елементи: організаційну структуру (Раду із економічної безпеки), функції управління економічною безпекою, принципи економічної безпеки та безпосередньо

механізм забезпечення економічної безпеки галузі, що складається із методів, засобів, інструментів та інституційного, нормативно-правового, матеріально-технічного інформаційно-аналітичного, фінансового забезпечення а також управлінських відносин, процесу управління та законодавчої бази управління.

Формування та розвиток механізму забезпечення економічної безпеки галузі базується на поетапному, системному, послідовному впровадженні заходів та дій:

- Прийняття Концепції забезпечення економічної безпеки галузей.
- Прийняття та реалізація Стратегії забезпечення економічної безпеки галузей.
- Визначення основних принципів забезпечення економічної безпеки галузі.
- Формування відповідно до обраної стратегії моделі забезпечення економічної безпеки галузі.
- Формування механізму забезпечення економічної безпеки галузі.
- Визначення основних функцій механізму забезпечення економічної безпеки.
- Визначення основних методів забезпечення економічної безпеки галузі.

Для розбудови механізму забезпечення економічної безпеки галузі використовуються системний, процесний, структурний, комплексний, інтеграційний, маркетинговий, поведінковий, адміністративний та інші наукові підходи. Формування та розвиток механізму забезпечення економічної безпеки галузі із застосуванням даних наукових підходів дозволить визначити та активувати ефективну взаємодію елементів системи економічної безпеки як між собою так і з навколишнім середовищем, суб'єктами на різних рівнях економічної безпеки.

Суб'єктами управління економічною безпекою галузі є підприємства, що входять до цих галузей, суб'єкти економічної безпеки відповідних підприємств та зовнішні суб'єкти забезпечення економічної безпеки.

Принципи управління забезпеченням економічної безпеки галузі визначають вимоги до побудови та функціонування механізму забезпечення економічної безпеки засновані на особливостях та закономірності функціонування галузі та особливостях процесу забезпечення економічної безпеки.

Побудова та функціонування механізму забезпечення економічної безпеки галузі здійснюється на основі переліку базових принципів.

Системності - механізм забезпечення економічної безпеки є підсистемою загальної системи забезпечення економічної безпеки, що об'єднує елементи в межах цієї системи. Забезпечення економічної безпеки галузі передбачає взаємний вплив та взаємодію механізму системи зазначеної кількості елементів оскільки дана система охоплює рівні забезпечення економічної безпеки. Принцип системності визначає єдність всіх елементів цієї системи і відповідно до цього є провідним принципом.

Комплексності - комплексність забезпечення економічної безпеки галузі передбачає дії із забезпечення економічної безпеки за всіма рівнями починаючи із рівня підприємства, галузі закінчуючи державним рівнем та міжнародним рівнем.

При цьому діяльність механізму із забезпечення економічної безпеки галузі має здійснюватися відповідно до прийнятих стратегічного та тактичного планів та програм розвитку із залученням всіх внутрішніх та зовнішніх суб'єктів із забезпечення безпеки та всіх необхідних для цього ресурсів.

Законності - забезпечення економічної безпеки галузі повинно здійснюватися виключно в межах діючого нормативно-правового поля та норм вітчизняного законодавства, а при здійсненні підприємствами галузей зовнішньоекономічної діяльності в будь яких її видах - із дотриманням норм міжнародного права.

Можливості реалізації - механізм забезпечення економічної безпеки повинен включати плани, завдання, заходи і засоби, що є доступними та можуть бути практично реалізованими в процесі забезпечення економічної безпеки.

Доцільності - бюджет фінансового забезпечення економічної безпеки галузі формується відповідно до доцільності здійснення таких витрат та пропорційно із фінансовою вигодою, що буде отримана в результаті здійснення заходів із забезпечення економічної безпеки та збитків, що можуть бути отриманими в результаті настання ризикових подій та фактичної реалізації загроз економічної безпеки.

Своєчасності - зумовлює своєчасне прийняття необхідних дій по нейтралізації загроз, що виникли в процесі діяльності галузі, тобто визначає необхідність не тільки стратегічного управління але й тактичного ситуаційного, оперативного управління в забезпеченні економічної безпеки галузі

Безперервності - забезпечення економічної безпеки галузі має здійснювати безперервно при умові, що заходи засоби та інструменти можуть мати певну черговість застосування відповідно до мети забезпечення економічної безпеки та тактичних планів її реалізації, проте загальний процес забезпечення економічної безпеки та моніторинг

показників стану та рівня економічної безпеки як і процес управління економічною безпекою має бути безперервним.

Удосконалення – механізм забезпечення економічної безпеки галузі, що повинен удосконалюватися відповідно до змін кон'юнктури внутрішнього економічного та зовнішньоекономічного середовища та появи нових загроз для того щоб була можливість застосовувати необхідні інструменти та передбачав необхідні заходи із метою нейтралізації таких загроз.

Централізації управління - принцип централізації управління забезпеченням економічної безпеки передбачає наявність головного управляючого органу, що здійснює функції управління забезпеченням економічної безпеки та координує діяльність інших зовнішніх структур суб'єктів забезпеченням економічної безпеки галузі.

Принцип взаємодії та координації передбачає, що забезпечення економічної безпеки повинно здійснюватися на основі тісної та системної взаємодії між різними структурами-секторами забезпечення економічної безпеки та координації зусиль із забезпечення економічної безпеки між службами економічної безпеки підприємств, що входять до галузі та повинні спільно взаємодіяти у забезпеченні економічної безпеки галузі.

Спеціалізація - забезпечення економічної безпеки повинно здійснюватися спеціалістами, що мають необхідний для цього фах та досвід в здійсненні даних методів та заходів із метою, преефективного панування заходів та ефективної їх реалізації.

Функції механізму забезпечення економічної безпеки характеризують зміст та характер дій та заходів що здійснюється в процесі забезпечення економічної безпеки галузі.

Основними функціями механізму забезпечення економічної безпеки є:

- Функція управління процесом забезпечення економічної безпеки галузі;
- Функція інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки галузі;

- Функція планування діяльності із забезпечення економічної безпеки галузі;

- Функція організації забезпечення економічної безпеки галузі;

- Функція координації дій, методів, заходів, засобів механізму забезпечення економічної безпеки галузі;

- Функція контролю за процесом функціонування механізму забезпечення економічної безпеки галузі.

Механізм забезпечення економічної безпеки повинен поєднувати адміністративні та економічні методи що дозволить забезпечити гнучкість та впливовість управління оскільки використані ринкові важелі регламентуються, отримують вагу та доповнюються адміністративно-правовими важелями впливу.

Механізм забезпечення економічної безпеки галузі передбачає здійснення необхідних запланованих дій із застосуванням комплексу системних заходів, засобів, інструментарію, моніторингу стану та рівня економічної безпеки галузі та своєчасного управління змінами, що виникли під впливом зміни кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього середовища.

Висновки. Механізм забезпечення економічної безпеки галузі має наступні характеристики:

- Дія механізму забезпечення економічної безпеки спрямована на досягнення мети та поставлених цілей визначених стратегією забезпечення економічної безпеки галузі та стратегічним планом розвитку.

- Механізм є багаторівневим і відповідно до цього реалізується на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях.

- Для розбудови механізму забезпечення економічної безпеки галузі застосовуються комплексний, системний, процесний, структурний, функціональний, маркетинговий, поведінковий наукові підходи на основі яких формуються методи заходи та засоби механізму забезпечення економічної безпеки.

- Управління економічною безпекою відбувається через методи та засоби управління.

- Для ефективного функціонування механізму забезпечення економічної безпеки галузі необхідним є достатній рівень інформаційно-аналітичного, нормативно-правового, матеріально-технічного, фінансового, управлінського забезпечення.

Необхідним інструментом механізму забезпечення економічної безпеки є моніторинг стану та рівня економічної безпеки галузі.

Література:

1. Горячева К. С. Фінансова безпека підприємства, сутність та місце в системі економічної безпеки. *Економіст: журнал*. 2003. №8. С. 65-67
2. Єрмошенко М. М., Єрохін С. А., Стороженко О. А. Фінансовий менеджмент: курс лекцій. Київ : НАУ, 2004. 506 с.
3. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П. Економічна безпека підприємства: сутність та

механізм забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.

4. Франчук В. І. Корпоративні стосунки в системі безпеки акціонерних товариств. *Актуальні проблеми економіки* : журнал. 2009. №11. С. 145-150.

Reference:

1. Horiacheva K. S. Finansova bezpeka pidpriemstva, sutnist ta mistse v systemi ekonomichnoi bezpeky. *Ekonmist: zhurnal*. 2003. №8. S. 65-67
2. Iermoshenko M. M., Yerokhin S. A., Storozhenko O. A. Finansovyi menedzhment: kurs lektzii. Kyiv : NAU, 2004. 506 s.
3. Kozachenko H. V., Ponomarov V. P. Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia : monohrafiia. Kyiv : Libra, 2003. 280 s.
4. Franchuk V. I. Korporatyvni stosunky v systemi bezpeky aktsionernykh tovarystv. *Aktualni problemy ekonomiky : zhurnal*. 2009. №11. S. 145-150.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2018 р.

УДК 338.242

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Січиокно Г.Б.

аспірант, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,
тел.: (044)-244-31-02, e-mail.: gbasp@ukr.net
ORCID: 0000-0000-3027-2770, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-205-212-1>

METHODICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY

G. Sichyokno

postgraduate student, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044) -244-31-02, e-mail.: gbasp@ukr.net
ORCID: 0000-0000-3027-2770, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-205-212-1>

Анотація. *Негативні тенденції соціально-економічного стану стабілізували питання про вдосконалення механізмів управління системою економічної безпеки держави. Питання оцінки економічної безпеки держави остаточно не розроблено сьогодні. Необхідне додаткове вивчення базових методів формалізації рішень його оцінкою в сучасних економічних умовах. В цілому оцінка загроз і втрат від їх впливу здійснюється на основі критеріїв економічної безпеки. Критерії, у свою чергу, виражаються показниками економічної безпеки. Відповідно сутність економічної безпеки реалізується в системі її критеріїв і показників. У статті розглянуто актуалізацію основних методів формалізації рішень відповідно до економічної безпеки України в сучасних умовах. При цьому описуються основні критерії оцінки економічної безпеки. Проводиться класифікація показників економічної безпеки країни. Розглянуто граничні значення деяких базових показників економічної безпеки. Розглянуто також деякі методи економіко-математичного моделювання об'єкта дослідження і методики оцінки ризику країни та її надійності. Таким чином, викладене дозволяє визначити, що всі розглянуті методи мають і свої переваги, і недоліки. Вони проявляються, в деякій мірі, в залежності від наявного матеріалу, обчислювальних можливостей електронних комп'ютерів і використання відповідного програмного забезпечення. Тому сьогодні найбільш ефективним є спільне використання цих методів, з оперативним і гнучким застосуванням конкретного методу в залежності від вирішеної проблеми.*

Ключові слова: економічна безпека держави, система економічної безпеки, загроза, оцінка економічної безпеки, метод, критерій, показник.

Формули: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 13

Annotation. *Negative tendencies of a social and economic condition staticized a question on improvement of mechanisms of management by system of economic safety of the state. The question of an estimation of economic safety of the state definitively is not developed today. Additional studying of base methods of formalization of decisions by its estimation in modern economic conditions is necessary. As a whole, the estimation of threats and losses from their influence is carried out on the basis of criteria of economic safety. Criteria, in turn, are expressed by indicators of economic safety. Accordingly the essence of economic safety is realized in system of its criteria and indicators. In given article actualization of the basic methods of formalization of decisions according to economic safety of Ukraine in modern conditions is considered. The basic criteria of an estimation of economic safety are thus described. Classification of indicators of economic safety of the country is spent. Threshold values of some basic indicators of economic safety are considered. And also some methods of economic-mathematical modeling of object of research and a technique of an estimation of risk of the country and its reliability are considered. Thus, stated allows to define, that all considered methods have both the advantages, and lacks. They are shown, to some extent, depending on an available material, computing possibilities of electronic computers and use of the corresponding software. Therefore today, sharing of these methods, with operative and flexible application of a concrete method depending on a solved problem is the most effective.*

Key words: economic safety of the state, system of economic safety, threat, an estimation of economic safety, a method, criterion, an indicator.

Formulas: 0; fig.: 1, tabl.: 0, bibl.: 13

Постановка проблеми. Загрозливі тенденції соціально-економічного стану надзвичайно актуалізували питання вдосконалення механізмів управління системою економічної безпеки держави. При цьому, недостатньо опрацьованим залишається питання визначення основних методів формалізації рішень з оцінки економічної безпеки України в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми економічної безпеки держави обговорювались в роботах багатьох вчених. Зокрема, істотний внесок у розробку цієї проблематики внесли: І. В. Голіков [2], О. І. Захаров [5], О. С. Кириченко [4], Г. В. Козаченко [5], О. В. Левчук [4], О. М. Ляшенко [5], Т. В. Понедільчук [7], В. А. Предборський [8] та інші. Проте питання аналізу методів формалізації рішень з оцінки економічної безпеки України сьогодні потребує додаткової уваги.

Питання щодо оцінки економічної безпеки держави в нинішніх умовах не можна вважати остаточно розробленими. Потребують додаткового вивчення та актуалізації базові методи формалізації рішень з оцінки економічної безпеки України в сучасних економічних умовах.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз основних методичних підходів до оцінювання економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. В цілому, оцінка загроз та збитків від їх впливу здійснюється на підставі критеріїв економічної безпеки, які можуть бути якісними або кількісними. Критерії, у свою чергу, виражаються показниками економічної безпеки. Відповідно сутність економічної безпеки реалізується в системі її критеріїв і показників. Критерій – це мірило, вимоги, випробування для визначення або оцінки людини, предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації. Показник – кількісна характеристика одного або декількох властивостей продукції, що входять до її якості, розглянута стосовно до певних умов її створення та експлуатації або

споживання. Показник – якісно-кількісна характеристика соціально-економічних явищ, об'єктів і процесів. Поріг (порогове значення) – переддень, межа чогось; в економіці як порогове значення найчастіше використовуються індикатори [2, 10].

Економічна безпека може оцінюватися за такими основними критеріями [1, 3 – 5, 8]: оцінка ресурсного потенціалу і можливостей його розвитку; оцінка рівня ефективності використання ресурсів, капіталу і праці та його відповідності рівню в найбільш розвинених і передових країнах, а також рівню, при якому загрози внутрішнього і зовнішнього характеру зводяться до мінімуму; оцінка конкурентоспроможності економіки; оцінка цілісності територій та економічного простору; оцінка суверенітету, незалежності і можливості протистояння зовнішнім загрозам; оцінка соціальної стабільності та умов запобігання, і вирішення соціальних конфліктів.

Критерії економічної безпеки диктують вибір певних показників економічної безпеки об'єкта дослідження, які будуть описувати і характеризувати проведення соціальної політики, еволюцію відтворення ринку, рівень його кількісних і якісних параметрів у системі світової статистики, а також в системі Національних рахунків України. Для економічної безпеки важливе значення мають не самі показники, а їх порогові значення, тобто граничні величини, недотримання значень яких перешкоджає нормальному ходу розвитку різних елементів відтворення та призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій в економіці. Важливо підкреслити, що найвищий ступінь безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників перебуває в допустимих межах своїх порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються не на шкоду іншим. Усі залежності між показниками безпеки та їх пороговими значеннями потрібно розглядати в динаміці і, в разі масових «сплесків», властивих ринку, виявляти стійкі закономірності, які повинні ретельно досліджуватися.

Класифікувати будь-які обсяги, явища або системи в реальному житті завжди справа дуже складна і без будь-яких додаткових обмежень (з метою спрощення), як правило, не обходиться. Так, взявши за орієнтир те, що класифікація повинна бути простою і могла бути представлена у вигляді таблиць або графіків, пропонується наступна своя класифікація. Основними ознаками класифікації визначаються такі: рівень об'єкта економічної безпеки та ступінь значущості показників. За вказаними вище ознаками класифікація показників економічної безпеки країни набуває такого вигляду:

- за рівнем об'єкта економічної безпеки - економіка країни розглядається на макроекономічному рівні;
- за ступенем значущості показників - загальні макроекономічні показники.

Загальні макроекономічні показники мають у своєму складі найбільш значущі взаємозалежні і специфічні параметри ринкової економіки, які мають найбільш повну характеристику стану економіки в цілому. Частина з них в тому або іншому сполученні активно використовується індустріально розвиненими країнами. Наприклад, такі з них, як темп інфляції, рівень безробіття, економічне зростання, є класичними і регулярно фіксуються в звітній частині послань очільників держав та урядів.

Склад цієї групи показників наступний:

- рівень і якість життя (на душу населення);
- рівень інфляції (температура приросту, тобто зведений індекс споживчих цін);
- рівень безробіття;
- економічне зростання;
- темп зростання промислового виробництва і його питома вага у ВВП;
- темп зростання виробництва агропромислового комплексу і його питома вага у ВВП;
- рівень цін України у % до США;
- індекс (температура зростання) споживчих цін (CPI);
- індекс цін (температура зростання) промислової продукції;

- індекс цін сільськогосподарської продукції;
- співвідношення між ціновою масою товарів та їх грошовим забезпеченням;
- дефіцит бюджету;
- державний (зовнішній і внутрішній) борг;
- убудованість у світову економіку;
- діяльність «тіньової» економіки.

Узагальнюючим серед наведених показників є перший – рівень і якість життя. Зазначаємо, що дані макроекономічні показники є зведеними. Вони похідні за своїм характером, залежать від базових показників і водночас об'єднують цілу групу приватних виробничих (кількісних і якісних) і соціальних показників, які визначають їх величини, а отже, і порогові значення.

Розглядаємо порогові значення деяких основних показників економічної безпеки, які наводяться в різних наукових роботах і висвітлюються аналітичними та статистичними даними. Їх можна вважати узагальненими [1, 6, 7, 11 - 14]:

1. Порогові значення індикаторів рівня і якості життя:

- реальний ВВП на душу населення повинен зберігатися протягом 1-2 років не нижче 500-600 дол. за темпу інфляції до 50 % на рік;
- для забезпечення щорічного приросту реального ВВП на рівні не менше 2,7 % темп зростання промислового виробництва (індекс промислового виробництва) повинен мати тільки позитивну тенденцію.
- децильний коефіцієнт (індекс диференціації доходів, тобто різниця в доходах 10 % найбагатших сімей і 10 % найбідніших) не повинен перевищувати 6.

2. Граничні значення рівня (темпу) інфляції. Нормальним щорічним рівнем інфляції вважається 5-6 %, саме такий він у розвинених країнах.

3. Порогові значення рівня безробіття. Прийнято розрізняти фактичну і природну норму безробіття. Природний рівень безробіття – це частка безробітних, яка відповідає доцільному рівню повної зайнятості в економіці. Як відомо, за теорією Дж. Кейнса, повну зайнятість

супроводжує безробіття 3-4 %, оскільки деякі його форми (фрикційна, структурна) принципово не підлягають усуненню.

4. Порогові значення економічного зростання. Нормальними темпами приросту реального ВВП для країн з розвинутою ринковою економікою є 2,7- 4 % на рік. У періоди становлення ринкової економіки і радикальних реформ допустимими вважаються негативні значення показника або його невеликий приріст 0,5 -1,5 % на рік (як це було в ряді європейських країн після Другої світової війни). Однак період спаду не повинен перевищувати 2-3 років. При цьому зменшення обсягу ВВП не має перевищувати критичний поріг у 50 %, після якого настають непередбачувані соціально-економічні наслідки.

Для забезпечення підйому економіки і підвищення рівня життя в найближчі 2-3 роки необхідно досягти не менше 2-3 % приросту ВВП на рік, а через 5-6 років 7-10 %. Це, за розрахунками, дозволить вийти на необхідний рівень зростання добробуту за умови розвитку додаткових, що не враховуються в офіційній статистиці джерел особистого забезпечення та «легалізації» частини тіньової економіки.

5. Порогові значення дефіциту бюджету. Традиційно вважається, що економія бюджетних коштів – один із потужних засобів боротьби з інфляцією. Так, скорочення державних витрат знижує дефіцит і рівень інфляції. Але одночасно з цим згортається виробництво, спостерігається спад випуску продукції, стають звичними взаємні неплатежі підприємств, збільшується безробіття, знижується рівень життя населення, посилюється соціальне напруження в суспільстві.

6. Порогові значення державного боргу. У США державний борг становить у середньому 30-50 % від ВВП. Перевищення його над ВВП більше як у 2,5 рази вважається небезпечним для економіки.

7. Порогові значення витрат на освіту. У світовій практиці загальноприйнято, що у разі коли витрати на освіту не перевищують

5 % ВВП, то суспільство приречене на зникнення.

Формалізація будь-якого явища або процесу має на меті забезпечити можливість поглибленого дослідження даного об'єкта і, на цій основі, об'єктивність суджень, а також звести до мінімуму помилки у висновках і рішеннях. Тому, на наш погляд, виникає потреба оцінки спостережливості й керованості економічних інтересів. Спостережність означає оцінку реальних меж економічних параметрів, досяжних при заданих обмеженнях. Керованість означає точне визначення шляху, кроків, дій, які ведуть до найкращого результату. У зв'язку з цим, економіко-математичне моделювання (далі - ЕММ) орієнтоване на досягнення кращої спостережливості й керованості моделювання об'єкта дослідження шляхом формалізації чи вивчення методів математичного опису проблемних економічних ситуацій з метою визначення можливості досягнення найкращих – оптимальних техніко-економічних показників у конкретній ситуації. ЕММ орієнтоване на побудову математичних моделей оптимізації економічних параметрів та їх дослідження на електронно-обчислювальних машинах в різних умовах. ЕММ дозволяє, використовуючи граничні оцінки, отримані від різних джерел у результаті розв'язання задач моделювання, знаходити квазіоптимальні, близькі до оптимальних, допустимі, вимушені узгоджені рішення, які відображатимуть реальну ситуацію. Основна задача ЕММ визначає при заданих обмеженнях найкращу з параметрично заданих цілей і необхідні ресурси для її досягнення.

На наш погляд, завдання моделювання відображають наступні елементи:

- проблемна ситуація у вигляді набору взаємопов'язаних альтернатив або фрагменти альтернатив як економічний об'єкт операційного дослідження;

- цільова функція, явно задана математично, і напрямок її екстремізації (max або min);

- економічний об'єкт системного аналізу;
- набір аргументів – змінних, від яких залежить цільова функція;
- обмеження на значення змінних, одно - або двосторонні;
- обмеження часу, ресурси моделювання та адекватність моделі.

Кожен елемент завдання характеризується наступними властивостями:

- кожна змінна, обмеження, цільова функція мають точне економічне і математичне значення, наприклад, відомі математичні властивості простору змінних: лінійність, нелінійність, цілочисельність;
- опис економічної суті, математичних особливостей, алгоритм вирішення, приклад чисельного розв'язання її на електронно-обчислювальній машині становлять постановку завдання економіко-математичного моделювання.

Простір методів економіко-математичного моделювання проблемних ситуацій є об'єктом дослідження за допомогою методів системного аналізу, сутність, якого полягає в тому, що будь-який процес або об'єкт подається у вигляді системи взаємопов'язаних підсистем і елементів і досліджують його із застосуванням методів моделювання. На наш погляд, системний аналіз і дослідження операцій як методологічна основа ЕММ потребують зосередження уваги на побудові й аналізі проблемних ситуацій, їх формалізованому описі. Ця проблема дуже багатогранна і стосується багатокритеріального і багаторівневого моделювання проблемних ситуацій. Математично багатокритеріальна задача не є коректною і потребує переходу від безлічі критеріїв до їх згортання за допомогою того чи іншого методу.

Найбільш простий підхід до розв'язання таких задач – метод «зважених» критеріїв. Для цільових функцій $f_1, f_2, \dots, f_n$, – визначається «вага» $a_1, a_2, \dots, a_n$, і конструюється критерій виду $\sum a_n f_n$. Для вибору ваг застосовують метод експертних оцінок. Іноді як критерій вибирають один з

множини критеріїв, а всі інші критерії вводять як умови (обмеження) задачі. Аспекти економіко-математичного моделювання, пов'язані з побудовою та аналізом проблемних багатоальтернативних ситуацій, що стосуються вибору показників економічної безпеки, посідають центральне місце в оцінці економічної безпеки країни.

У даний час, для оцінки (вимірювання) економічної безпеки країни існує ряд основних методів із яких перерахуємо найпоширеніші [1, 5, 8]:

- спостереження основних макроекономічних показників і порівняння їх із граничними знаннями, в якості яких приймаються значення не нижче середньосвітових;
- оцінка темпів економічного зростання країни за основними макроекономічними показниками і динаміки їх зміни;
- методи експертної оцінки, які служать для опису кількісних і якісних характеристик досліджуваних процесів;
- метод аналізу і обробки сценаріїв; методи багатовимірної статистичної аналізу.

Разом з тим, усвідомлюємо, що хоч б у нагоді й не був багатовимірний підхід, він також не універсальний. Необхідність застосування суворого математичного апарату помітно обмежує число показників, які можуть бути використані. Далеко не всі показники економічної безпеки можуть бути виражені в кількісній формі, хоча їх слід було б взяти до уваги. Але застосування багатовимірної підходу дозволяє побачити ті сторони явища, які важко розкрити спираючись на один-два навіть найважливіших показника, в той же час він є доповненням і продовженням інших прийомів наукового аналізу. Як зазначалося раніше, найважливішою проблемою характеристики економічної безпеки на макрорівні є визначення її основних критеріїв та показників. Основою формування цих показників є тісний взаємозв'язок поняття безпеки з категорією ризику. Використання категорії ризику дозволяє значно підвищити ефективність

управління особливо у випадках, коли на зміну методам адміністративно-командного господарювання приходить система переважно ринкових взаємозв'язків в економіці, коли відбувається різка децентралізація управління господарськими й соціальними процесами в умовах сучасного соціально-економічного розвитку України [9].

Концепція ризику в стратегії економічної безпеки складається з двох найважливіших елементів: оцінки ризиків і управління ризиком. Оцінка ризику має, як правило, експертний, імовірнісний характер. Управління ризиком припускає передбачення можливих критичних соціально - економічних ситуацій для того, щоб запобігти, послабити і пом'якшити їх наслідки. Звідси випливає, що оцінка рівня економічної безпеки припускає поряд з аналізом факторів ризику також використання категорій втрат (збитків) фактичних, очікуваних, потенційних, що компенсуються і не компенсуються. Протилежною концепції ризику є концепція надійності. Оцінка надійності також має експертний, імовірнісний характер.

Розглядаємо деякі методики оцінки ризику країни і надійності. При оцінці економічної безпеки будь-якої держави в основному експертними методами оцінюються: інтегральний показник надійності країни та ризику.

Оцінку інтегрального показника надійності країни раз на півріччя проводить англійський журнал «Euromoney». Опубліковані ним результати являють собою таблицю з ранжируванням переліком країн (1-169). Ранжирування побудоване в порядку убавання величини інтегрального показника надійності (далі - ПН). Цей показник вимірюється в інтервалі від 0 до 100 і є фактичною сумою оцінок, отриманих експертно- або розрахунково-аналітичним шляхом за 9-ма частковими показниками. Вони характеризують той чи інший аспект політичної або економічної ситуації в кожній з країн світу. Кожен з показників має самостійну цінність. Перший з показників – ефективність

економіки (ЕЕ) – розраховується, виходячи з прогнозованого стану господарства кожної країни. При цьому враховується динаміка валового національного продукту (у %). Економічна ефективність оцінюється за шкалою 0-25 балів. Інші показники, наявні в ПН, відображають рівень політичного ризику, стан боргу, доступність банківського кредитування, короткострокового фінансування, довгострокового позикового капіталу, ймовірність настання форс-мажорних обставин, кредитоспроможність, схильність до невиконання зобов'язань з виплати боргу або його відстрочку.

У ролі експертів журнал «Euromoney» залучає фахівців-політологів з науково-консультативних фірм Willis Faber & Dumas, Political Services, Dun & Bradstreet. У роботі беруть участь економісти з міжнародних організацій, банківських установ Швейцарії, Великої Британії, Данії, Німеччини. Використовується інформація Світового банку, компаній Morgan Grenfell Trade Finance Ltd, Moody's, Standard & Poor's. Ризики пов'язані з наявністю глобального ризику, залежать від політико-економічної стабільності країн-імпортерів або експортерів чинників, що обумовлюють внутрішній і зовнішньоекономічний ризики. Такі оцінки проводяться як зарубіжними фірмами, так і вітчизняними.

Розглядаємо найбільш популярні серед інших методики. Наприклад методики німецької фірми «BERI» (Інститут інформації ризику в бізнесі) та російської фірми «Юніверс»:

Методика кількісної оцінки ризику країни фірми «BERI». Відповідно до цієї методики рівень економічної безпеки визначається за допомогою індексу BERI. Його визначенням займаються близько 100 експертів, які 4 рази на рік за допомогою різних методів експертних оцінок аналізують усі сторони політичної та економічної ситуації в країні. Анкета, на яку анонімно відповідають фахівці різних країн, містить 15 оцінних критеріїв, кожен з яких має питому вагу із загальною сумою 100. Кожне питання оцінюється за бально-

відсотковою шкалою і має 5 варіантів відповідей: 0 – «неприйнятно», 1 – «погано», 2 – «задовільно», 3 – «добре», 4 – «дуже добре». Чим вище кількість зібраних балів, тим нижче ризик країни і тим вище економічна безпека держави.

Методика кількісної оцінки чинників ризику фірми «Юніверс». Дані роботи проводяться більше як для 150 країн світу і в багатьох відносинах стали загальноприйнятим стандартом. Результати досліджень подаються у вигляді загального ризику через різні причини, що належать до соціально-політичних, внутрішньо - і зовнішньоекономічних груп ризиків. Методика полягає в наступному: кожна група ризику описується певною кількістю чинників (як правило близько десяти). Кожен чинник (показник) відображає конкретну сторону розвитку соціально-політичної та економічної ситуації, її поточний або прогнозний стан характеризується кількісним показником. Значення цих показників оцінюються від 1 (кращі) до 10 (гірші) і визначаються розрахунковим або експертним способом в балах, при цьому кожен з показників системи оцінки має свою вагу, що відповідає його значущості. Сума ваг всередині кожної групи ризику дорівнює 1. Отримана показником кількісна оцінка (від 1 до 10) множить на його вагу (від 0 до 1) і результатом є внесок кожного показника в розглянуту групу ризику. Подібний аналіз фірма «Юніверс» проводить раз на три місяці. Узагальнена оцінка за всіма групами ризику записується в такий спосіб (1):

$$R = (A \times r), \quad (1)$$

де:

r – значення кожного показника в балах;

A – ваговий коефіцієнт;

R – узагальнена оцінка ризику.

Дана або аналогічна методика може бути застосована для країни в цілому, а також для регіонів, окремих областей. Країна, яка набирає в сумі більше значення R , є більш економічно небезпечною.

Висновки. Таким чином, актуалізація розглянутих методів формалізації рішень з оцінки економічної безпеки держави

дозволяє визначити, що вони на даний час мають свої як переваги, так і недоліки, які виявляються тією чи іншою мірою залежно від наявного матеріалу, обчислювальних можливостей електронно-обчислювальних машин і використання відповідного програмного забезпечення. Тому найбільш ефективним, сьогодні, є спільне використання цих методів з оперативним, гнучким застосуванням конкретного методу залежно від задачі, що розв'язується. Це доцільно здійснювати на основі спостереження і аналізу, зокрема, таких показників, як: ВВП / на душу населення за ПКС; темпи приросту (спаду) ВВП / на душу населення за ПКС; дефіцит бюджету / ВВП (у гривнях); рівень інфляції; сальдо платіжного балансу / ВВП (в доларах США за курсом НБУ); величина депопуляції населення та рівень бідності. Основна задача держави полягає у забезпеченні економічної безпеки в такий спосіб, щоб значення оцінки економічної безпеки не опускалося нижче нижньої межі економічної безпеки.

Література

1. Андрійчук В. Г. Економічна безпека України: стан, критерії виміру та превентивні заходи її зміцнення. *Економіка, фінанси, право* : журнал. 2013. № 6. С. 12-17.
2. Голіков І. В. Сутність та еволюція поняття «економічна безпека». *Проблеми економіки* : журнал. 2014. № 1. С. 309-314.
3. Кириченко О. С. Сутність та управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності* : журнал. 2012. Вип. 1. Т. 1. С. 265-271.
4. Левчук О.В. Економічна безпека України в умовах глобалізації. *Глобальні та національні проблеми економіки* : журнал. Вип. 6. 2015. С. 190-193.
5. Козаченко Г. В., Захаров О. І., Ляшенко О. М. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія. Луганск, 2011. 284 с.
6. Олександрова О. Ю. Система індикаторів оцінки економічної безпеки. *Вісник економіки транспорту і промисловості* : журнал. 2010. № 30. С. 34-37.
7. Понедільчук Т. В. Аналіз динаміки інфляційного процесу у посткризовий період економіки України. *Науковий вісник Ужгородського університету* : журнал. 2014. Вип. 2. С. 243-246.
8. Предборський В. А. Економічна безпека держави: монографія. Київ : Кондор, 2005. С. 131.

9. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL : <https://uk.wikipedia.org>

10. ВВП України та його вплив на життя українців. URL : https://ukr.lb.ua/blog/matviy_kholoshyn/312641_vvp_ukraini_yogo_vpliv_zhittya.html

11. Державний борг України за рік зріс майже до \$71 мільярда — Міністерство фінансів України. URL : <https://hromadske.ua/posts/derzhavnyi-borh-ukrainy-za-rik-zris-maizhe-do-71-miliarda-minfin>

12. Таблиця індексів інфляції / Бюджетна бухгалтерія URL : <https://buhgalter.com.ua/dovidnik/norma-robochogo-chasu/tabliitsya-indeksiv-inflyatsiyi/>

13. Інформація щодо фінансування освіти і науки в Україні. URL : <http://zet.in.ua/statistika-2/byudzheth/informaciya-shhodo-finansuvannya-osviti-i-nauki-v-ukra%D1%97ni/>

Reference:

1. Andriichuk V. H. Ekonomichna bezpeka Ukrainy: stan, kryterii vymiru ta preventyvni zakhody yii zmitsnennia. Ekonomika, finansy, pravo : zhurnal. 2013. № 6. S. 12-17.

2. Holikov I. V. Sutnist ta evoliutsiia poniattia «ekonomichna bezpeka». Problemy ekonomiky : zhurnal. 2014. № 1. S. 309-314.

3. Kyrychenko O. S. Sutnist upravlinnia systemoiu ekonomichnoi bezpeky subiektiv hospodariuvannya. Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti : zhurnal. 2012. Vyp. 1. T. 1. S. 265-271.

4. Levchuk O.V. Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky : zhurnal. Vyp. 6. 2015. S. 190-193.

5. Kozachenko H. V., Zakharov O. I., Liashenko O. M. Systema ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo : monohrafiia. Luhansk, 2011. 284 s.

6. Oleksandrova O. Yu. Systema indykatoriv otsinky ekonomichnoi bezpeky. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti : zhurnal. 2010. № 30. S. 34-37.

7. Ponedilchuk T. V. Analiz dynamiky inflatsiinoho protsesu u postkryzovyi period ekonomiky Ukrainy. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu : zhurnal. 2014. Vyp. 2. S. 243-246.

8. Predborskyi V. A. Ekonomichna bezpeka derzhavy: monohrafiia. Kyiv : Kondor, 2005. S. 131.

9. Vykypediia. Vilna entsyklopediia. URL : <https://uk.wikipedia.org>

10. VVP Ukrainy ta yoho vplyv na zhyttia ukrainsiv. URL : https://ukr.lb.ua/blog/matviy_kholoshyn/312641_vvp_ukraini_yogo_vpliv_zhittya.html

11. Derzhavnyi borh Ukrainy za rik zris maizhe do \$71 miliarda — Ministerstvo finansiv Ukrainy. URL : <https://hromadske.ua/posts/derzhavnyi-borh-ukrainy-za-rik-zris-maizhe-do-71-miliarda-minfin>

12. Tablytsia indeksiv inflatsii / Biudzhethna bukhhalteriia URL : <https://buhgalter.com.ua/dovidnik/norma-robochogo-chasu/tabliitsya-indeksiv-inflyatsiyi/>

13. Informatsiia shhodo finansuvannya osvity i nauky v Ukraini. URL : <http://zet.in.ua/statistika-2/byudzheth/informaciya-shhodo-finansuvannya-osviti-i-nauki-v-ukra%D1%97ni/>

Стаття надійшла до редакції 25.11.2018 р.

УДК 331.104.2

СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КАДРОВОЮ БЕЗПЕКОЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Мізус І.П.

*доктор економічних наук., професор, професор кафедри управління фінансово-економічною безпекою, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: irynamp@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0001-6939-9097, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-213-221>*

CREATING A SYSTEM OF STAFF SECURITY MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE

I. Mihus

*doctor of economics, professor, professor of the management of financial and economic security department, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: irynamp@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0001-6939-9097, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-213-221>*

Анотація. Досліджено сучасні підходи до трактування поняття «кадрова безпека». Запропоновано авторське визначення поняття «кадрова безпека». Під «кадровою безпекою» пропонується розуміти такий стан управління персоналом, за якого забезпечується нейтралізація зовнішніх та внутрішніх загроз на економічну безпеку підприємства. Запропоновано розглядати кадрову безпеку як одну із функціональних складових системи управління персоналом з позицій економічної безпеки. Спроектована система управління персоналом з позицій економічної безпеки підприємства. Запропоновано під поняттям «Система управління кадровою безпекою на підприємстві» розуміти систему взаємозв'язаних заходів щодо створення умов для нормального функціонування, розвитку та ефективного управління персоналом підприємства за умови забезпечення стабільного стану його системи економічної безпеки. Основними етапами створення системи управління кадровою безпекою підприємства є: прийняття рішення про формування системи управління кадровою безпекою на підприємстві; розробка концепції формування системи управління кадровою безпекою на підприємстві; розробка внутрішніх положень щодо забезпечення кадрової безпеки; розробка системи управління загрозами економічній безпеці підприємства в процесі управління персоналом; розробка методології оцінки стану системи управління кадрової безпеки підприємства; отримання результатів оцінки стану системи управління кадрової безпеки підприємства; функціонування системи управління кадровою безпекою підприємства. Розглянуто стратегії управління персоналом на підприємстві, а саме: стратегія економії затрат на персонал; стратегія узгодження прогнозів потреб персоналу з планами розвитку організації; стратегія забезпечення підприємства висококваліфікованим персоналом; стратегія додаткових вкладень не тільки в підготовку і розвиток персоналу, а й у створення умов для раціонального його використання. Запропоновано для забезпечення економічної безпеки на підприємстві розробляти стратегію управління кадровою безпекою, яка полягає у кадровому плануванні діяльності підприємства, що дозволить мінімізувати вплив загроз на економічну безпеку з боку персоналу підприємства. Встановлено мету, завдання, функції та принципи системи управління кадровою безпекою на підприємстві. Систематизовано основні підсистеми та елементи системи управління кадровою безпекою на підприємстві.

Ключові слова: управління персоналом, система, кадрова безпека, економічна безпека, підприємство.
Формули: 0, рис.: 3, табл.: 0, бібл.: 11

Annotation. The modern approaches to the interpretation of the concept "staff security" are investigated. Author's definition of "staff security" is proposed. Under "staff security" it is proposed to understand the state of personnel management, which provides for the neutralization of external and internal threats to the economic security of the enterprise. It is proposed to consider staff security as one of the functional components of the HR management system from the standpoint of economic security. A system of HR management has been designed from the standpoint of economic security of the enterprise. The concept "staff security management system at the enterprise" is proposed to understand the system of interrelated measures to create conditions for the normal functioning, development and effective HR management of the company, provided that a stable state of its economic security system is maintained. The main stages of creating a system for staff security management of the company are: decision-making on the formation of a HR management system at the enterprise; development of the concept of forming a HR management system at the enterprise; development of internal regulations on staff security; development of a system of management of threats to the economic

safety of the enterprise in the process of HR management; development of a methodology for assessing the state of the company's staff security management system; obtaining the results of the assessment of the state of the company's staff security management system; functioning of the HR management system of the enterprise. The strategies of HR management at the enterprise are considered, namely: strategy of saving of expenses on the personnel; strategy of coordinating forecasts of the needs of the personnel with the plans of the organization development; the strategy of providing the company with highly qualified personnel; the strategy of additional investments not only in the training and development of personnel, but also in creating conditions for rational use of it. It is proposed to provide the company with an economic security strategy to develop a staff safety management strategy, which consists in personnel planning of the company's activity, which will minimize the impact of threats to economic security on the part of the company's personnel. The purpose, tasks, functions and principles of personnel management system management at the enterprise have been established. The main subsystems and elements of the personnel security management system at the enterprise are systematized.

Keywords: human resources management system, personnel security, economic security, enterprise.

Formulas: 0, **fig.:** 3, **tabl.:** 0, **bibl.:** 11

Постановка проблеми. Останнім часом значна увага приділяється управлінню персоналом у реаліях вітчизняної економіки, проте і на сьогодні не сформований загальний підхід до розуміння сутності та природи такого суспільного феномену як управління персоналом.

При цьому одні дослідники акцентують свою увагу на організаційній природі управління, а інші - за основу своїх суджень беруть змістовну частину, що відображає функціональну сторону управління. Більшість науковців сьогодні за основу своїх досліджень приймають системний підхід, оскільки це дає можливість сприймати управління персоналом як функціональний комплекс в умовах адаптації до мінливого організаційного середовища. Тому традиційно під управлінням персоналу науковці розуміють множину елементів, що в сукупності взаємозв'язків формують єдину систему.

Акцентуючи увагу на системному підході як основному принципі дослідження сутності управління персоналом, ми вважаємо необхідним підкреслити, що системне управління персоналом пов'язано з розвитком усіх аспектів управління, тому також потребує використання інтеграційного підходу в подальших дослідженнях управління персоналом на основі теорії систем. При цьому окреме місце в системі управління персоналом належить забезпеченні кадрової безпеки на підприємстві.

Кадрова безпека - найважливіший фактор безпеки всіх сфер діяльності підприємства, нехтування яким здатне не просто завдати серйозного збитку підприємству, але і зруйнувати його.

Кадрова робота особливо важлива на будівельних підприємствах, де практично кожен працівник стає носієм тих чи інших відомостей, що становлять інтерес для конкуруючих фірм або зловмисників.

Аналіз основних досліджень і публікацій. На сучасному етапі, на жаль, автори не дають тлумачення поняття «управління персоналом з позицій економічної безпеки», а лише розглядають кадрову безпеку, як одну із функціональних складових системи економічної безпеки підприємства.

Кириченко О. [1] вважає, що кадрова безпека - це правове та інформаційне забезпечення процесу управління персоналом: вирішення правових питань трудових відносин, підготовка нормативних документів, що їх регулюють, забезпечення необхідною інформацією всіх підрозділів управління персоналом. Отже, автор визначає кадрову безпеку переважно з правового боку та з погляду соціально-трудових відносин.

Козаченко Г., Пономарьов В., Ляшенко О. зазначають, що кадрова безпека – це процес запобігання негативним діям на безпеку підприємства за рахунок усунення ризиків та загроз, пов'язаних з інтелектуальним потенціалом та трудовими відносинами в цілому [2].

На думку Швець Н. кадрова безпека є беззбитковістю трудових відносин

підприємства, метою якої є досягнення максимальної стабільності функціонування фірми, а також створення основи і перспективи росту з метою виконання її основних завдань. Перевагою даного підходу є цілісна орієнтація на збереження стабільності функціонування за умов мінливості зовнішнього та внутрішнього середовища [3].

Кібанов А. пропонує кадрову безпеку розглядати як генеральний напрямок кадрової роботи, сукупність принципів, методів, форм організаційного механізму з опрацювання цілей, завдань, спрямованих на збереження, зміцнення й розвиток кадрового потенціалу, на створення відповідального і високопродуктивного згуртованого колективу, здатного вчасно реагувати на постійно мінливі вимоги ринку з урахуванням стратегії розвитку організації [4].

Досить ґрунтовно структуру кадрової безпеки запропонував Томаневич Л., за якої її елементами він визначає: безпеку життєдіяльності, соціально-мотиваційну безпеку, професійну та психологічну безпеку [5].

За результатами проведеного дослідження, пропонуємо під поняттям «кадрова безпека» розуміти такий стан управління персоналом, за якого забезпечується нейтралізація зовнішніх та внутрішніх загроз на економічну безпеку підприємства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є проектування системи кадрової безпеки як складової системи управління персоналом з позицій економічної безпеки підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашому дослідженні пропонуємо розглядати кадрову безпеку як одну із функціональних складових системи управління персоналом з позицій економічної безпеки.

Основні етапи створення системи кадрової безпеки як складової системи управління персоналом з позицій економічної безпеки підприємств наведені на рис. 1.

На початковому етапі відбувається прийняття рішення про формування системи управління кадровою безпекою на підприємстві та здійснюється розробка концепції формування даної системи [6], яка включає наступні складові:

- формулювання поняття «системи управління кадровою безпекою на підприємстві»;
- встановлення мети та завдань системи управління кадровою безпекою на підприємстві;
- визначення функцій, які буде виконувати система управління кадровою безпекою на підприємстві;
- визначення принципів, на яких буде ґрунтуватись система управління кадровою безпекою на підприємстві;
- розробка стратегій формування системи управління кадровою безпекою на підприємстві.

Дослідження праць зарубіжних та вітчизняних науковців дало можливість авторам запропонувати власне визначення поняття «система управління кадровою безпекою на підприємстві».

Система управління кадровою безпекою на підприємстві – це система взаємозв'язаних заходів щодо створення умов для нормального функціонування, розвитку та ефективного управління персоналом підприємства за умови забезпечення стабільного стану його системи економічної безпеки.

Основна мета системи управління кадровою безпекою на підприємстві полягає у формуванні та використанні висококваліфікованого та відповідального персоналу, що дозволить мінімізувати вплив загроз на економічну безпеку підприємства.

Виходячи з цього, основним завданням системи управління кадровою безпекою на підприємстві: використання і розвитку персоналу; вибір і реалізація стилю управління персоналом; організації горизонтальної координації і кооперації; покращення організації робочих місць і умов праці; визнання особистих досягнень у праці; вибір системи оплати й стимулювання [7].

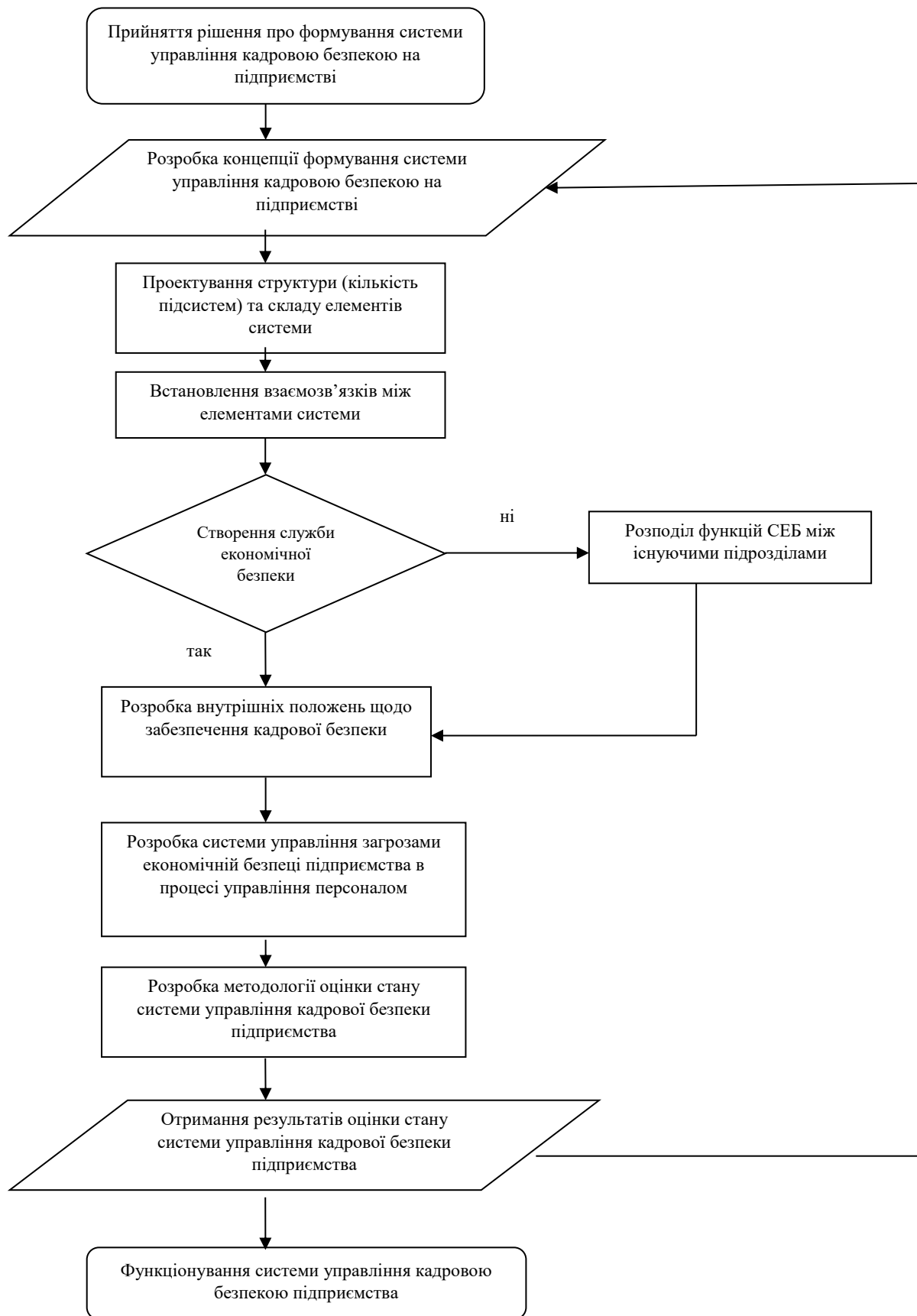

Рис. 1. Модель формування системи управління кадровою безпекою підприємства

Джерело: складено особисто автором

Система управління кадровою безпекою на підприємстві як цілісна система виконує такі функції:

- організаційну — планування потреб і джерел комплектування персоналу;
- соціально-економічну — забезпечення комплексу умов і факторів, спрямованих на раціональне закріплення й використання персоналу;
- відтворювальну — забезпечення розвитку персоналу.

На нашу думку, на сучасному етапі розвитку економіки України принципи управління персоналом повинні ґрунтуватись на законах розвитку суспільства, повністю відображати зв'язки і відносини між керівниками та підлеглими, мати правове оформлення.

Вважаємо, що до основних принципів управління кадровою безпекою слід віднести:

1. Готовність до взаємного компромісу між керівництвом та працівниками.
2. Формування взаємної довіри керівників і трудового колективу.
3. Орієнтація на досягнення лояльності персоналу до компанії.
4. Втримання ключових працівників підприємства.
5. Зменшення загального рівня стресу та конфліктів у трудовому колективі.
6. Прозорість та відкритість діяльності підприємства для працівників.
7. Інноваційність в управлінні персоналом.
8. Зменшення загроз економічній безпеці підприємства в результаті управління персоналом.

Вибір стратегії управління персоналом визначається реальними умовами роботи підприємства, з врахуванням яких можна вибирати такі стратегії [8-11]:

- 1) стратегія економії затрат на персонал;
- 2) стратегія узгодження прогнозів потреб персоналу з планами розвитку організації;
- 3) стратегія забезпечення підприємства висококваліфікованим персоналом;

- 4) стратегія додаткових вкладень не тільки в підготовку і розвиток персоналу, а й у створення умов для раціонального його використання.

Зазначені стратегії не дозволяють здійснювати безпосереднє забезпечення економічної безпеки підприємства, тому автори пропонують розробляти *стратегію управління кадровою безпекою*, яка полягає у кадровому плануванні діяльності підприємства, що дозволить мінімізувати вплив загроз на економічну безпеку з боку персоналу підприємства.

Запропоновану автором систему управління кадровою безпекою підприємства пропонуємо розглядати як систему, що складається з таких підсистем (рис. 2.).

Розглядаючи систему управління кадровою безпекою підприємства, до *основних її елементів* пропонуємо віднести такі: об'єкти, суб'єкти, ноормативно-правове забезпечення, функціональні складові, механізм реалізації системи управління кадровою безпекою на підприємстві (рис. 3).

Об'єктом системи виступає персонал підприємства. *Суб'єктами системи* є особи, підрозділи, служби, органи, відомства, установи, які безпосередньо впливають на забезпечення економічної безпеки підприємства при здійсненні управління персоналом, а саме: керівництво; служба управління персоналом; служба економічної безпеки; органи державного регулювання; профспілкові організації; кадрові та рекрутингові агенції.

Нормативно-правове регулювання процесу управління кадровою безпекою підприємства ґрунтується на:

- Конституції України;
- міжнародних правових актах, ратифікованих Верховною радою України;
- Господарському та Податковому кодексах, Кодексі Законів про працю;
- законах України («Про зайнятість населення» тощо);
- підзаконних актах органів державного регулювання;

- внутрішніх документах підприємства (Статут, Положення про Службу економічної безпеки, Положення про комерційну таємницю, Положення про

мотивацію персоналу, Колективний договір тощо).

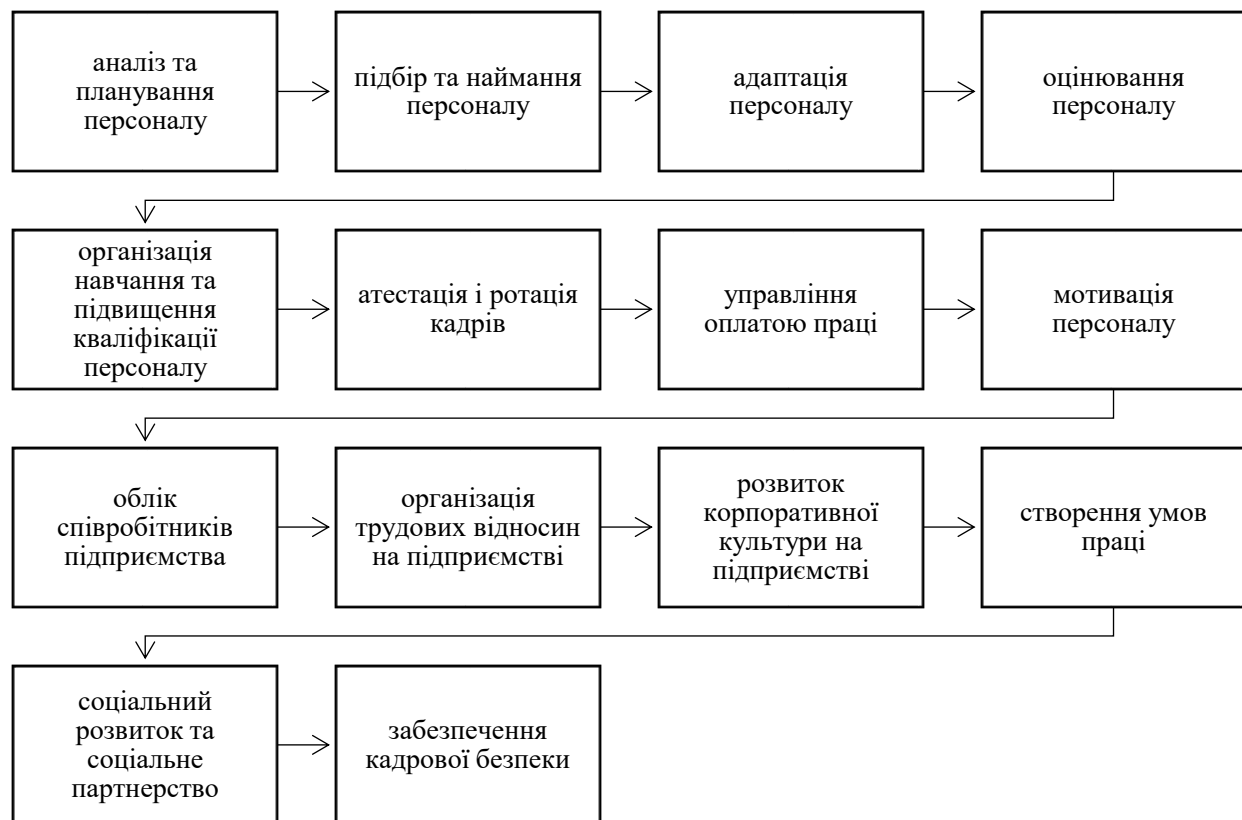

Рис. 2. Основні підсистеми системи управління кадровою безпекою підприємства та взаємозв'язок між ними

Джерело: складено особисто автором

Основні функціональні складові системи управління кадровою безпекою підприємства є представлено на рис. 3 [6]. Їх вибір ґрунтується на особливостях функціонування системи управління кадровою безпекою на підприємстві та залежать від розміру підприємства, видів його діяльності, організаційно-правової форми тощо.

З метою оцінки стану системи управління кадровою безпекою на підприємстві виникає необхідність розробки методологічного забезпечення, яке дозволить послідовно та комплексно провести відповідний аналіз та запропонувати відповідні заходи щодо відновлення стабільного стану зазначеної системи.

В якості методологічного забезпечення автором була запропонована методологія комплексної оцінки стану системи управління кадровою безпекою на підприємстві, яка дозволяє здійснити комплексну оцінку стану відповідної системи на основі економіко-математичної моделі, до складу якої входять результати, отримані від чотирьох методик оцінки, а саме:

- показники, що характеризують витрати на персонал;
- показники, що характеризують якість процесів з управління персоналом;
- показники, що характеризують результативність управління персоналом;
- показники, що характеризують стан кадрової безпеки персоналу підприємства.

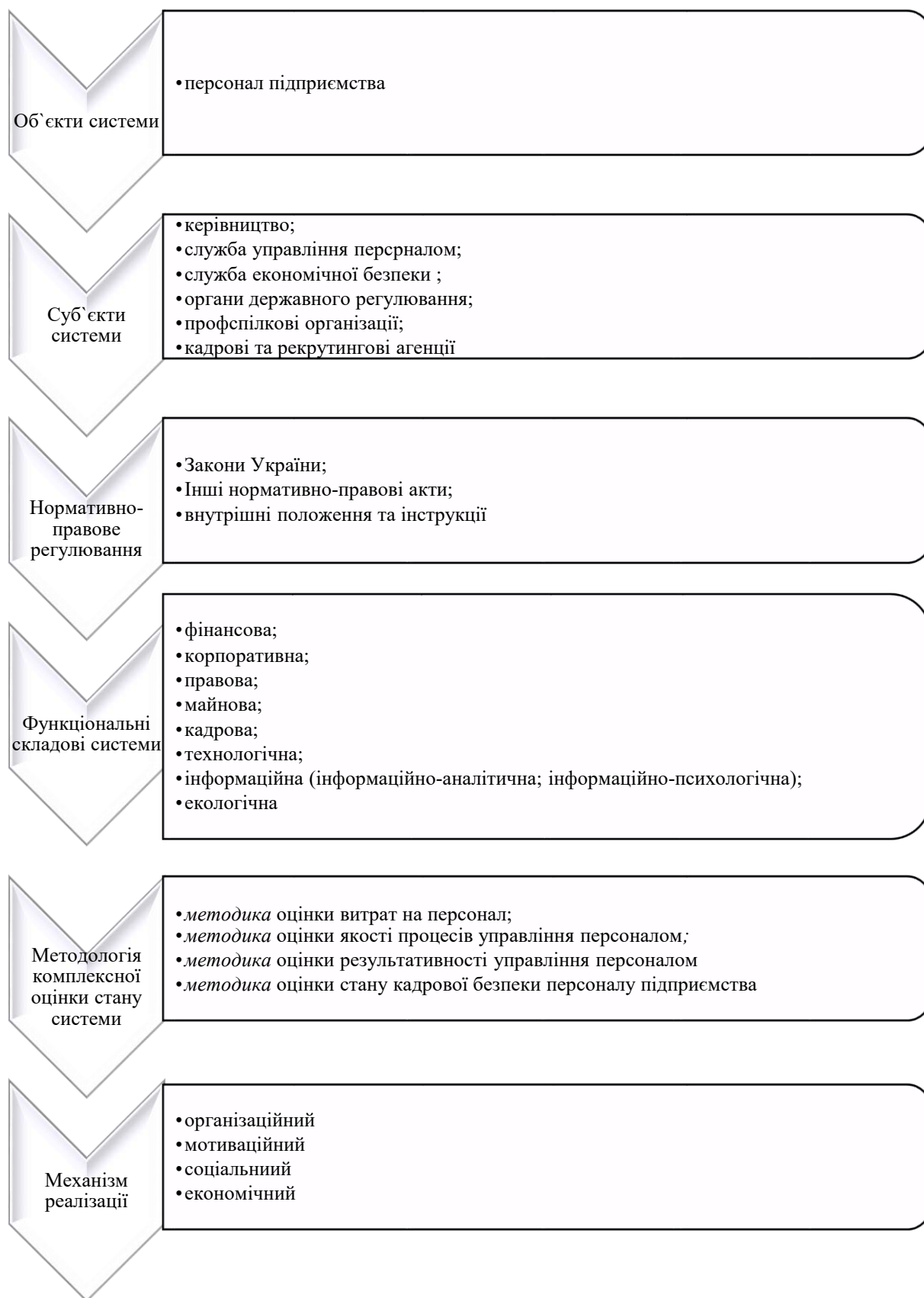

Рис. 3. Основні елементи системи управління кадровою безпекою підприємства
Джерело: складено особисто автором

До складу механізму реалізації системи управління кадровою безпекою підприємства пропонуємо включити:

1) *організаційний механізм*, що передбачає прогнозування структури, визначення потреб, залучення, підбір та розміщення персоналу й укладання договорів та контрактів;

2) *мотиваційний механізм*, що передбачає формування банку даних з питань рівня кваліфікації, персональних умінь, бажань, результатів оцінки праці з метою визначення потенціалу кожного працівника для організації навчання, підвищення кваліфікації і закріплення чи звільнення працівників.

3) *соціальний механізм*, що включає професійно-кваліфікаційне і посадове переміщення працівників (управління кар'єрою), створення постійного складу персоналу та робочих місць, покращення морально-психологічного клімату в колективі.

4) *економічний механізм*, що передбачає управління витратами на персонал; стимулювання персоналу; управління витратами на створення та/або забезпечення діяльності служби економічної безпеки.

Коригування основних складових запропонованої системи управління кадровою безпекою на підприємстві може здійснюватися під впливом зовнішніх та внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства з урахуванням етапів, наведених на рис. 1.

Вважаємо, що саме така послідовність сприятиме гнучкості запропонованої системи та ефективному управлінню кадровою безпекою як складової системи управління персоналом з позицій економічної безпеки підприємств.

Запропонована авторами система управління кадровою безпекою як складова системи управління персоналом дозволить дозволить мінімізувати вплив загроз на економічну безпеку з боку персоналу підприємства.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволили зробити наступні висновки.

1. Досліджено сучасні підходи до трактування поняття «кадрова безпека». Запропоновано авторські визначення понять «кадрова безпека» та «система управління кадровою безпекою на підприємстві». Запропоновано розглядати кадрову безпеку як одну із функціональних складових системи управління персоналом підприємства.

2. Спроектована система управління персоналом з позицій економічної безпеки підприємства. Окреслено основні етапи створення системи управління кадровою безпекою підприємства.

3. Встановлено мету, завдання, функції та принципи системи управління кадровою безпекою на підприємстві. Систематизовано основні підсистеми та елементи системи управління кадровою безпекою на підприємстві.

Література:

1. Кириченко О. А., Денисенко М. П., Сідак В. С., Лаптев С. М. та ін. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : монографія. Київ, 2010. 412 с.
2. Ляшенко О. М., Погорелов Ю. С. та ін. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія : в 3 т. Т.1 / за заг. ред. Г.В. Козаченко. Луганськ, 2010. 282 с.
3. Швець Н. Методи виявлення і збереження кадрової безпеки, або як перемогти зловживання персоналу. Персонал : журнал. 2006. № 5.
4. Кибанов А. Я. Управление персоналом организации : пособие. Москва : ИНФРА-М, 2002. 638 с.
5. Томаневич Л. М. Кадрова безпека підприємства як об'єкт теоретичного дослідження. Збірник наукових праць Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Економічні науки : зб. наук. праць. Львів, 2009. № 1. С. 1-8.
6. Мігус (Шульга) І. П. Система економічної безпеки емісійної діяльності акціонерних товариств. Економічний часопис – XXI : журнал. 2010. №11-12. С. 64-68.
7. Кадрова безпека суб'єктів господарської діяльності: менеджмент інсайдерами: монографія / за ред. проф. Сідака В.С., проф. Мігус І.П. Черкаси, 2012. 258 с.
8. Меньшикова М. О. К вопросу об управлении персоналом как системе и интегрированной подсистеме организации. URL : <http://scientific-notes.ru/pdf>.
9. Крушельницька О. В. Управління персоналом навчальний посібник. Київ : Кондор, 2003. 296 с.
10. Полонская Л. А. Управление персоналом конспект лекций. Донецк: ДИТБ, 2001. 173 с.

11. Система управления персоналом: основные элементы и принципы формирования. URL : <http://arkadacentre.ru/sistemUP.htm>.

Reference:

1. Kyrychenko O. A., Denysenko M. P., Sidak V. S., Laptiev S. M. ta in. Problemy upravlinnia ekonomichnoi bezpekoiu subiektiv hospodariuvannia : monohrafiia. Kyiv, 2010. 412 s.
2. Liashenko O. M., Pohorelov Yu. S. ta in. Systema ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo: monohrafiia : v 3 t. T.1 / za zah. red. H.V. Kozachenko. Luhansk, 2010. 282 s.
3. Shvets N. Metody vyavlennia i zberezhennia kadrovoi bezpeky, abo yak peremohty zlovzhyvannia personalu. Personal : zhurnal. 2006. № 5.
4. Kybanov A. Ya. Upravlenye personalom orhanyzatsyy : posoby. Moskva : YNFRA-M, 2002. 638 s.
5. Tomanevych L. M. Kadrova bezpeka pidpriemstva yak obiekt teoretychnoho doslidzhennia. Zbirnyk naukovykh prats Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia: Ekonomichni nauky : zb. nauk. prats. Lviv, 2009. № 1. S. 1-8.
6. Mihus (Shulha) I. P. Systema ekonomichnoi bezpeky emisiinoi diialnosti aktsionernykh tovarystv. Ekonomichnyi chasopys – KhKhI : zhurnal. 2010. №11-12. S. 64-68.
7. Kadrova bezpeka subiektiv hospodarskoi diialnosti: menedzhment insaideramy: monohrafiia / za red. prof. Sidaka V.S., prof. Mihus I.P. Cherkasy, 2012. 258 s.
8. Menshykova M. O. K voprosu ob upravlenyy personalom kak systeme y yntehrrovannoi podsysteme orhayzatsyy. URL : <http://scientific-notes.ru/pdf>.
9. Krushelnyska O. V. Upravlinnia personalom navchalnyi posibnyk. Kyiv : Kondor, 2003. 296 s.
10. Polonskaia L. A. Upravlenye personalom konspekt lektsyi. Donetsk: DYTБ, 2001. 173 s.
11. Система управления персоналом: основные элементы у прынтыры формываныя. URL : <http://arkadacentre.ru/sistemUP.htm>.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2018 р.

Розділ 9. Інноваційна діяльність

УДК 338.012

ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СЕКТОРАХ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЕНЕРГІЇ

Бобров Є.А.

доктор економічних наук, кафедра національної економіки та фінансів, Університет економіки та права
«КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: ebobrov@meta.ua
ORCID: 0000-0002-7397-3132, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-222-230>

INFLUENCE OF DIGITAL TECHNOLOGIES AND DIGITALIZATION IN THE SECTORS OF ENERGY DEMAND AND SUPPLY

Y. Bobrov

Doctor of Economics, Department of National Economy and Finance, «KROK» University,
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044) -455-57-07, e-mail.: ebobrov@meta.ua
ORCID: 0000-0002-7397-3132, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-222-230>

Анотація. Сучасна динаміка світових процесів в енергетичному секторі вимагає швидких змін і постійного вдосконалення. У цій статті описується сучасний стан цифрових технологій та оцифрування енергії, як вони впливають на енергетичні системи, що може статися в майбутньому, і що це все це означає для політиків, компаній та споживачів. Цифрові технології та оцифрування впливають на транспорт, будівлі та промисловість: транспорт стає розумнішим і більш зв'язаним, підвищуючи безпеку та ефективність. У автомобільному транспорті зв'язок забезпечує нові послуги з обміну мобільністю. У поєднанні з досягненнями в галузі автоматизації та електрифікації автомобілів, оцифрування може призвести до суттєвого, але невизначеного впливу енергії та викидів. У довгостроковій перспективі використання енергії у автомобільному транспорті може зменшитися приблизно вдвічі та більше, залежно від взаємодії між технологіями, політикою та поведінкою; едигіталізація може зменшити загальне використання енергії в житлових та комерційних будівлях. Ці підвищення ефективності є найбільшими при нагріванні та охолодженні, особливо за допомогою використання інтелектуальних термостатів і датчиків. Розумне освітлення дозволяє значно скоротити споживання електроенергії. Проте нові послуги та зручності, що виникають при цифруванні, а також більш широке використання резервного живлення на холостих пристроях та приладах, можуть компенсувати потенційні заощадження; промисловість довгий час використовує цифрові технології для підвищення безпеки та продуктивності праці. Цивілізація може призвести до подальшої істотної економії енергії за коротких термінів окупності шляхом вдосконалення технологічного контролю на промислових підприємствах та за межами заводу. Тривимірне (3D) друк, машинознавство та покращений зв'язок можуть мати ще більший вплив. Цифрові технології та енергетика є складною і постійно розвивається темою. Таким чином, ця стаття не є остаточною та вичерпною. Цифрові технології допомагають підвищити безпеку, продуктивність, доступність і стійкість енергетичних систем у всьому світі, але вони також створюють нові ризики для безпеки та конфіденційності. Це призводить до мети цього дослідження.

Ключові слова: оцифрування, економіка, енергетика, цифрові технології.

Формули: 0, рис.: 2, табл.: 0, бібл.: 18

Annotation. The current dynamics of world processes in energy sector require to quick change responding and continuous improvement. In this article describes the current status of digital technologies and digitalization in energy, how they are affecting energy systems, what might happen in the future and what all this means for policy makers, companies and consumers. Digital technologies and digitalization is having a major impact on transport, buildings and industry: Transport is becoming smarter and more connected, improving safety and efficiency. In road transport, connectivity is enabling new mobility sharing services. Combined with advances in vehicle automation and electrification, digitalization could result in substantial but uncertain energy and emissions impacts. Over the longer term, road transport energy use could either drop by about half or more than double, depending on the interplay between technology, policy and behavior; Digitalization could cut total energy use in residential and commercial buildings. These efficiency gains are largest in heating and cooling, particularly through the use of smart thermostats and sensors. Smart lighting allows

for potentially substantial cuts in lighting electricity demand. However, new services and comforts brought about by digitalization – as well as greater use of standby power by idle devices and appliances – could offset potential savings; Industry has been using digital technologies for a long time to improve safety and productivity. Digitalization could lead to further significant energy savings with short payback periods through improved process controls within industrial plants and beyond the plant fence. Three-dimensional (3D) printing, machine learning and enhanced connectivity could have an even bigger impact. Digital technologies and energy is a complex and constantly evolving topic. As such, this article is not definitive and exhaustive. Digital technologies are help to increase the security, performance, availability and sustainability of energy systems around the world, but they also create new risks for security and confidentiality. This leads to the purpose of this research.

Key words: digitalization, digital technology, economy, energy.

Formulas: 0, **fig.:** 2, **tabl.:** 0, **bibl.:** 18

Постановка проблеми. Впродовж найближчих десятиліть цифрові технології будуть робити енергетичні системи в усьому світі більш пов'язаними одна з одною, розумними, ефективними, надійними та стійкими. Приголомшливий прогрес у використанні даних, аналітики та підключенні дає змогу створювати нові прикладні програми для смарт-пристроїв, спільної мобільності (спільні поїздки, спільне використання велосипедів та автомобілів (bike&carsharing) тощо), тривимірний друк (3D). Цифрові енергетичні системи в майбутньому зможуть визначити, хто потребує енергії та доставляти її в потрібний час в потрібне місце і за найменшою ціною.

Оцифровування (digitalization) вже покращує безпеку, продуктивність, доступність та стійкість енергетичних систем. Проте оцифровування підвищує ризики безпеки та конфіденційності. Воно також змінює ринки, підприємства та зайнятість. З'являються нові та витісняють старі, іноді багатовікові, бізнес-моделі.

Бізнесмени, керівники підприємств та акціонери все частіше стикаються з новими складними проблемами, часто з неповною або недосконалою інформацією. До цього слід додати надзвичайно динамічний характер енергетичних систем, які постійно будуються, існуючу фізичну інфраструктуру та активи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні питання, пов'язані із аналізом впливу цифрових технологій та оцифровування в промисловості, на транспорті, в енергетиці, вивчали М. Аннунзіата [1], С. Абуелсаміда [2], М. Цотелера [3], Л. Фултона [4], Й. Грозінгера [5], Н. Хорнера [6], Р. Хуанга

[7-9], Ц. Кофода [10], В. Ларсона [11], Е. Масанета [12], С. Піс [13], Й. Ціммера [14-15].

Відсутність концептуального та стратегічного бачення проблеми аналізу впливу цифрових технологій та оцифровування в економіці в майбутньому є важливим завданням в розробці сучасного методологічного підходу до мінімізації негативного впливу на розвиток економіки в цілому.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є розкриття впливу цифрових технологій та сучасних трендів в секторах видобування, виробництва та споживання енергії, того як відбувається переформатування цифрового вигляду енергетичного сектора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останні технічні досягнення та тенденції є справді вражаючими: цифрові дані значно зростають – інтернет-трафік за останні п'ять років збільшився втричі. Близько 90% даних у світі сьогодні були створені протягом останніх двох років [16]. Зареєстрована кількість мобільних абонентів перевищує фізичну кількість людей на Землі.

Це експоненціальне зростання призвело до використання все більш великих одиниць виміру. Так, наприклад, загальний річний обсяг Інтернет-трафіку перевершив екзабайт поріг (10^{18} байт) у 2001 році, а у 2017 році перевищив порогове значення зетабайт (10^{21} байт) [17].

Постійне розгортання технологій, падіння витрат і широкі можливості до підключення дозволяють використовувати нові моделі виробництва та споживання енергії. Оцифровування підтримує потенціал будувати нові архітектури

взаємопов'язаних енергетичних систем, включаючи ліквідацію традиційних меж між попитом та пропозицією. Вплив цих величезних цифрових досягнень та їх швидке розгортання в енергетичному секторі піднімає питання про нову цифрову еру в економіці загалом, і в енергетиці, зокрема, та нові тенденції в них.

Енергетичний сектор був одним з перших споживачів цифрових технологій. У 1970-х роках енергетичні інфраструктурні одиниці були одними з піонерів у використанні нових технологій для полегшення управління електричною мережею та експлуатації. В нафтогазовому секторі компанії вже давно використовують цифрові технології для моделювання розвідки та видобування.

Сьогоднішні фінансові ринки, інвестиційні тенденції та цифрові порушення в інших секторах свідчать про всезагальне оцифровування та значну взаємодію цифрових та енергетичних секторів. П'ять найбільших за ринковою капіталізацією акціонерних компаній – це компанії, пов'язані з інформаційно-комунікаційними технологіями. Енергетичні компанії, в свою чергу, залишаються світовими лідерами за рівнем доходів: 6 з 10 провідних компаній знаходяться в енергетичному секторі [18].

Цифрові технології вже широко використовуються в секторах кінцевого споживання енергії з прицілом на широкомасштабне впровадженням потенційно трансформованих технологій, таких як автономні машини, інтелектуальні системи домашнього господарства та машинне навчання. Незважаючи на те, що ці технології можуть підвищити ефективність, деякі можуть також викликати ефекти зворотного характеру, що збільшать загальне використання енергії.

Цифрові технології за межами енергетичного сектору, такі як електронна комерція, електронна матеріалізація (електронні книги, DVD-диски для потокового відео) та робота на телебаченні, можуть також змінювати моделі використання енергії за допомогою

різноманітних ефектів заміщення, відновлення тощо.

На рисунку 1 представлено взаємозв'язок між величиною потенціального впливу та бар'єрами оцифровування.

Цифрові технології та програми стикаються з різноманітними перешкодами для адаптації та використання, а їх вплив на використання енергії розрізняється у секторах попиту.

Тendenції та стратегії оцифровування, включені до цього рисунку, не є вичерпними. Показник «Величина потенційного впливу на енергетичний попит» вказує на потенційний вплив оцифровування на попит на енергію в абсолютному вимірі, що може бути позитивним чи негативним. Показник «Бар'єри для оцифровування» включає компоненти технологічного, регуляторного та громадського сприйняття. Квадрати призначені для відчуття відносної величини.

У *транспортному* секторі автомобілі, вантажні автомобілі, літаки, кораблі, поїзди та їх допоміжна інфраструктура стають все більш розумними та більш пов'язаними, підвищуючи безпеку та ефективність. Цифрові технології можуть мати значний вплив на автомобільний транспорт, де зв'язок та автоматизація можуть суттєво змінити мобільність. Разом з цим загальний чистий вплив на використання енергії є дуже невизначеним. У довгостроковій перспективі, за сприятливих умов, підвищення ефективності завдяки автоматизації та спільних поїздок (carsharing), споживання енергії може вдвічі знизитися у порівнянні з поточним рівнем. І навпаки, якщо поліпшення ефективності не буде реалізовано, ефект відмови від автоматизації призведе до значного збільшення кількості поїздок, і, відповідно, споживання енергії.

У *будівлях* цифрові технології можуть допомогти скоротити споживання енергії приблизно на 10%, завдяки використанню даних в реальному часі для підвищення ефективності роботи.

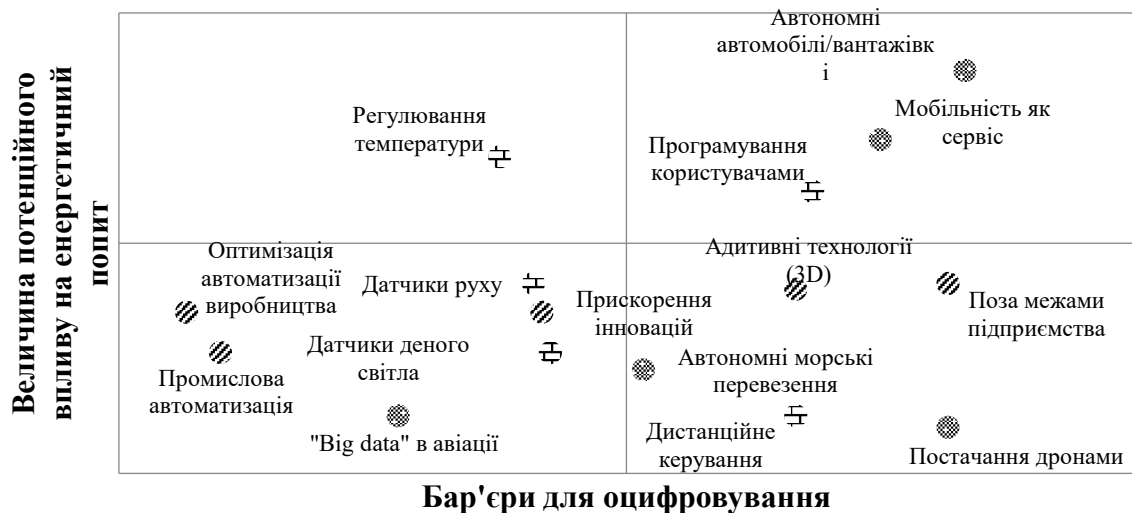

Рис. 1. Потенційний вплив цифрових технологій на транспорт, будівлі та промисловість

Джерело: складено автором

Інтелектуальні термостати можуть передбачати поведінку мешканців (на основі минулого досвіду) та використовувати прогнози погоди в режимі реального часу, щоб краще прогнозувати потреби в опалюванні та охолодженні. Розумне освітлення може забезпечити більше, ніж просто світло, коли і де це потрібно; світлодіоди також можуть включати датчики, пов'язані з іншими системами, наприклад, допомагаючи адаптувати послуги опалення та охолодження.

У промисловості багато компаній мають значний досвід використання цифрових технологій для підвищення безпеки та збільшення виробництва. Додаткові економічно вигідні заощадження енергії можуть бути досягнуті завдяки вдосконаленню автоматизації процесу виробництва, а також шляхом поєднання інтелектуальних датчиків та аналітичних даних для прогнозування відмови обладнання. Використання тривимірного друку (3D), навчання машин і доступ до мережі можуть мати ще більший вплив. Наприклад, використання тривимірного друку при будівництві літаків дозволяє зменшувати вагу деталей літаків і, відповідно, обсяг палива для польоту.

Енергетичні компанії – постачальники енергії вже багато років впроваджують цифрові технології, які допомагають збільшити видобуток викопних ресурсів, вдосконалювати виробничі процеси, зменшувати витрати та підвищувати безпеку.

На рисунку 2 представлено взаємозв'язок між величиною потенційного впливу та бар'єрами оцифрування.

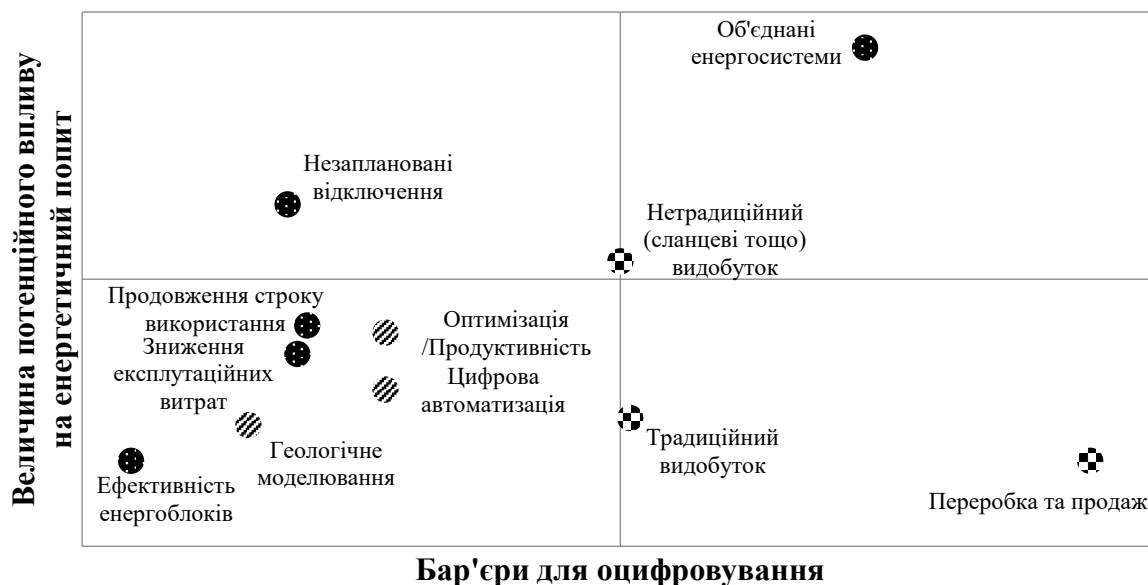
Величина впливу на продуктивність та ефективність відрізняється в різних галузях постачання енергії. Тенденції та стратегії оцифрування, включені до цього рисунку, не є вичерпними. Показник «Величина потенційного впливу» вказує на загальний потенційний вплив цифрових технологій на продуктивність та ефективність. Показник «Перешкоди для оцифрування» включає технологічні, фінансові, регуляторні та громадські аспекти сприйняття.

Нафтова та газова промисловість давно використовує цифрові технології, особливо у видобувному секторі (upstream), і має значні потенційні можливості для їх подальшого розширення. Широке використання цифрових технологій може знизити витрати на видобуток від 10% до 20%, зокрема шляхом вдосконалення обробки сейсмічних даних, використання

датчиків та вдосконалення моделювання покладів корисних копалин. Технологічно видобувні ресурси нафти і газу можуть збільшитися приблизно на 5% в усьому світі, причому очікується це більшою мірою у видобутку сланцевого газу.

У вугільній промисловості цифрові технології все більше використовуються в геологічному моделюванні, оптимізації процесу, автоматизації, прогнозованому

обслуговуванні та поліпшенні здоров'я та безпеки працівників. Конкретні приклади: вантажні автомобілі без водіїв, віддалені системи управління обладнанням (teleremote control systems). Загальний вплив цифрових технологій у вугільному секторі, проте, може бути більш скромним, ніж у інших секторах.

Нафтогазова галузь Вугільна галузь Електроенергетика

Рис. 2. Потенціальний вплив цифрових технологій на нафтогазову, вугільну, енергетичну галузь

Джерело: складено автором

У електроенергетиці завдяки використанню цифрових технологій потенційно можна заощадити близько \$80 мільярдів щороку, або близько 5% загальних річних витрат на виробництво електроенергії. Це може бути досягнуто за рахунок зниження експлуатаційних витрат та витрат на технологічне обслуговування, покращення ефективності роботи енергоблоків та мережі, зменшення позапланових відключень та простоїв, а також збільшення терміну експлуатації обладнання. Одним із прикладів використання сучасних цифрових технологій є використання безпілотних апаратів, щоб контролювати тисячі кілометрів ліній електропередач у важкодоступній місцевості.

На сьогоднішній день найбільший трансформаційний потенціал для цифрових технологій – це його здатність розбити кордони між енергетичними секторами, збільшити гнучкість та забезпечити інтеграцію по всій системі. Енергетичний сектор є основою цієї трансформації, де цифрові технології розмивають різницю між виробництвом і споживанням та дозволяють використовувати чотири взаємопов'язані можливості:

Інтелектуальна реакція на попит (smart demand response) може забезпечити гнучкість електроенергетичної системи в обсязі до 185 ГВт, що приблизно еквівалентно встановленій потужності електропостачання в Австралії та Італії. Це може заощадити до \$270 мільярдів інвестицій в нову електричну

інфраструктуру. Тільки в житловому секторі 1 мільярд домогосподарств та 11 мільярдів «розумних» приладів могли б активно взаємодіяти у взаємопов'язаних електричних мережах, що дозволило б цим домашнім господарствам та пристроям коригувати свій попит, коли вони отримують електроенергію з мережі.

Цифрові технології можуть допомогти інтегрувати відновлювані джерела енергії, що мають нестабільне виробництво електроенергії, пристосовуючи електричні мережі, щоб вони краще відповідали попиту на енергію в той час, коли світить сонце та дує вітер. Лише в Європейському Союзі збільшення рівня використання цифрового зберігання даних та відповідного реагування на електроенергетичний попит з боку «розумних» пристроїв, що підтримують цифровий зв'язок, може допомогти знизити падіння інвестицій у сонячну та вітроенергетику з 7 до 1,6% у 2040 році, та уникнути збільшення викидів двоокису вуглецю у 30 мільйонів тонн до 2040 року.

Розробка та впровадження інтелектуальних технологій заряджання електромобілів може допомогти змінити заряджання до тих періодів, коли потреба в електроенергії є низькою, а пропозиція є достатньою. Це дозволить забезпечити додаткову гнучкість в енергосистемі та заощадити від \$100 мільярдів інвестицій у нову інфраструктуру електроенергії протягом 2018-2040 років.

Цифрові технології можуть сприяти розвитку розподілених енергоресурсів, таких як побутова панель сонячних батарей та сховища енергії, шляхом створення стимулів та полегшення виробникам зберігання та продажу надлишкової електроенергії в електричну мережу. Нові інструменти, такі як блокчейн (blockchain), можуть допомогти сприяти рівній торгівлі електроенергією у місцевих енергетичних спільнотах.

Цифрові технології, які роблять можливим усі вище перераховані потенційні переваги, також можуть використовувати енергію. Оскільки мільярди нових «розумних» пристроїв

підключатимуться протягом найближчих років, і будуть отримувати електроенергію з мережі, водночас підвищуючи попит на використання енергії центрами обробки даних та мережеских послуг. Тим не менш, стійке зростання енергоефективності може, в цілому, контролювати зростання попиту на енергію центрами обробки даних та мережами.

Центри обробки даних в усьому світі протягом 2015 року спожили близько 194 ТВт·г електроенергії або близько 1% від загального обсягу попиту. Незважаючи на те, що робоче навантаження на інформаційні центри до 2020 року збільшиться мінімум втричі, споживання енергії, як очікується, зросте лише на 3% завдяки постійному зростанню ефективності.

Мережі передачі даних, які є основою цифрового світу, в усьому світі протягом 2015 року спожили близько 185 ТВт·г, або ще 1% від загального обсягу попиту, при цьому обсяги мобільних мереж складають близько двох третин попиту. Залежно від майбутніх зусиль по впровадженню заходів з енергоефективності і, відповідно, тенденцій, які будуть сформовані, до 2021 року споживання електроенергії мережами передачі даних може збільшитися на 70% або скоротитись до 15%. Цей великий діапазон підкреслює важливу роль політики по впровадженню енергоефективних заходів.

Конфіденційність та володіння даними також є серйозною проблемою для споживачів, особливо через те, що детальні дані постійно збираються із всезростаючої кількості підключених до мережі пристроїв та програмного забезпечення (mobile app). Наприклад, дані про використання енергії у домогосподарствах, зібрані за допомогою інтелектуальних лічильників, можуть бути використані для того, щоб дізнатись, коли хтось є вдома і які пристрої при цьому використовуються. У той же час агреговані та анонімні дані окремих енергоспоживачів можуть покращити розуміння енергетичних систем, таких як профілі навантаження, і допомогти знизити витрати для окремих споживачів. Регулюючим

органам в найближчому майбутньому необхідно буде збалансувати конфіденційність з іншими цілями, які включають заохочення інновацій та операційні потреби комунальних послуг.

Цифрові технології також впливають на робочі місця та навички в різних галузях енергетики, змінюють моделі роботи та задачі. Вони утворюють нові можливості працевлаштування в одних областях та галузях, одночасно створюючи втрати в інших. Регулятори у сфері енергетики повинні брати участь у широкому обговоренні урядових питань щодо цих наслідків та способів реагування на них.

Регуляторна політика та будова ринку є надзвичайно важливими для того, щоб керувати цифровими енергетичними системами на ефективному, безпечному, доступному та стабільному рівні. Наприклад, цифрові технології можуть допомогти забезпечити електроенергію більше 1 мільярду людей, які все ще не мають доступу до неї. Нові цифрові інструменти можуть сприяти сталості, включаючи супутники для перевірки викидів парникових газів та технологій відстеження забруднення повітря на рівні районів.

Процес розробки регуляторної політики також може мати вигоду з більш своєчасного та складного збору та публікації енергетичних даних, що полегшить доступ до цифрових даних. Недорогі цифрові інструменти, що з'явилися на ринку сьогодні, такі як онлайн реєстри, пошукові роботи (web crawler/spider) та коди швидкого реагування (QR code), можуть сприяти більш цілеспрямованим та чутливим режимам регулювання.

В найближчі роки буде надзвичайно важко забезпечити надійні оцінки використання енергії цифровими технологіями. Безпосереднє використання енергоресурсів у довгостроковій перспективі буде відбуватися разом із тенденціями до зростання попиту на дані та збереження ефективності.

Хоча цифрові технології можуть принести багато позитивних переваг, вони

також можуть зробити енергетичні системи більш вразливими до кібератак. На сьогоднішній день перебої в енергетичних системах спричинені кібератаками, порівняно невеликі. Однак, кібернапади стає все простіше і дешевше організовувати. Більш того, зростання сектору Інтернет-речей (IoT) збільшує потенціальну «площину» для кібератак в енергетичних системах.

Повне запобігання кібератакам неможливе, але їх вплив може бути обмеженим, якщо країни та компанії будуть добре підготовлені. Створення системної стійкості залежить від усіх суб'єктів та зацікавлених сторін, перш за все знаючи про існуючі ризики. Цифрова стійкість повинна бути включена в дослідження та розробки технологій, а також вбудована в політику та ринкову структуру.

Зусилля на міжнародному рівні також можуть допомогти урядам та компаніям у створенні можливостей для забезпечення цифрової стійкості. Різноманітні організації, що беруть участь у цьому процесі, вже сьогодні ознайомлюють із своїми порівняльними перевагами в процесі обміну найкращими практиками та політикою, а також для сприяння впровадженню цифрової стійкості при формуванні енергетичної політики.

Висновки. Цифрові технології сьогодні характеризуються зростаючим попитом на використання інформаційних та комунікаційних технологій у всій економіці, включаючи сектори попиту та пропозиції енергії.

Тенденції до збільшення використання цифрових технологій активізуються завдяки значному прогресу в обробці даних, аналітики та зв'язку:

- збільшення обсягів даних завдяки зниженню витрат на датчики та зберігання даних;
- швидкий прогрес у поглиблених аналітичних дослідженнях, таких як машинне навчання (machine learning);
- більша здатність підключення людей та пристроїв, а також швидка та дешева передача даних.

Цифрові технології допомагали вдосконалювати енергетичні системи протягом десятиліть, але темпи їх застосування прискорюються. Так глобальні інвестиції в цифрову інфраструктуру та програмне забезпечення електроенергії за останні роки збільшуються на 20% щорічно.

Цифрові технології мають значний вплив на транспорт, будівлі та споруди, промисловість: транспорт стає розумнішим і більш пов'язаним, з підвищеною безпекою та ефективністю; енергоспоживання у будівлях знижується й стає раціональним; в промисловості спостерігається підвищення безпеки та продуктивності праці, вдосконалення технологічного контролю, економія енергії, впровадження нових технологічних рішень.

Енергетичні компанії вже багато років впроваджують цифрові технології, які допомагають збільшити видобуток викопних ресурсів, вдосконалювати виробничі процеси, зменшувати витрати та підвищувати безпеку.

Вбачається, що для досягнення максимальних переваг цифровими технологіями та вирішення проблем, що виникають, включаючи кібербезпеку, конфіденційність даних та втрати робочих місць, в майбутньому необхідно стане розробка відповідної галузевої та міжгалузевої політики.

Література:

1. Annunziata M. et al. (2016). Powering the Future: Leading the Digital Transformation of the Power Industry. GE.
2. Abuelsamid S., Alexander D., and Jerram L. (2017). Navigant Research Leaderboard Report: Automated Driving. www.navigantresearch.com/wp-assets/brochures/LB-NGBC-16-Executive-Summary.pdf.
3. Cotteller M., and Joyce J. (2014). “3D opportunity: Additive manufacturing paths to performance, innovation, and growth”. <https://dupress.deloitte.com/dup-us-en/deloitte-review/issue-14/dr14-3d-opportunity.html>.
4. Fulton L., Mason J., and Meroux D. (2017). Three Revolutions in Urban Transportation. Davis, CA. <https://steps.ucdavis.edu/wp-content/uploads/2017/05/ITDP-3R-Report-v6.pdf>.
5. Grözinger J., et al. (2017). “Optimising the energy use of technical building systems – unleashing the power of the EPBD’s Article 8”. Ecofys, www.ecofys.com/files/files/ecofys-2017-optimisingthe-energy-use-of-tbs-final-report.pdf.
6. Horner N. C., Shehabi A., and Azevedo I. L. (2016). “Known unknowns: Indirect energy effects of information and communication technology.” *Environmental Research Letters*, 11(10), 103001.
7. Huang R. (2016). A Multi-Scale Life Cycle Framework for the Net Impact Assessment of Additive Manufacturing in the United States. Northwestern University.
8. Huang R., et al. (2017). “Cost minimization in metal additive manufacturing using concurrent structure and process optimization”. *Proceedings of the ASME 2017 International Design Engineering Technical Conference & Computers and Information in Engineering Conference IDETC2017*. <http://vdel.me.cmu.edu/publications/2017dac/paper.pdf>.
9. Huang R., et al. (2016). “Energy and emissions saving potential of additive manufacturing: the case of lightweight aircraft components”. <http://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.04.109>.
10. Kofod C. (2016). Smart Lighting – New Features Impacting Energy Consumption First Status Report. IEA 4E Solid State Lighting Annex Task 7. http://ssl.iea-4e.org/files/otherfiles/0000/0085/SSL_Annex_Task_7_-_First_Report_-_6_Sept_2016.pdf.
11. Larson W., and Zhao, W. (2017). “Telework: Urban form, energy consumption, and greenhouse gas implications”. *Economic Inquiry*, 55(2), 714–735. <http://doi.org/10.1111/ecin.12399>.
12. Masanet E., et al. (2017). “Leveraging smart system technologies in national energy data systems: Challenges and opportunities”. *Energy and Economic Growth State-of-Knowledge Paper Series; working paper*.
13. Pye S. and Dobbins, A (2015). “Energy poverty and vulnerable consumers in the energy sector across the EU: Analysis of policies and measures”. https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/INSIGHT_E_Energy%20Poverty%20-%20Main%20Report_FINAL.pdf.
14. Zimmer J. (2016). The Third Transportation Revolution Lyft’s Vision for the Next Ten Years and Beyond. <https://medium.com/@johnzimmer/the-third-transportation-revolution-27860f05fa91>.
15. Zimmer J., and Green, L. (2017). Lyft Climate Impact Goals. <https://blog.lyft.com/posts/2017/6/14/lyft-climate-impact-goals>.
16. Key Marketing Trends for 2017. IBM Marketing Cloud. www-01.ibm.com/common/ssi/cgi-bin/ssialias?htmlfid=WRL12345USEN.
17. Cisco Visual Networking Index: Forecast and Methodology, 2016-2021.
18. Fortune Global 500 List 2017. <http://fortune.com/global500>.

Reference:

1. Annunziata M. et al. (2016). Powering the Future: Leading the Digital Transformation of the Power Industry. GE.
2. Abuelsamid S., Alexander D., and Jerram L. (2017). Navigant Research Leaderboard Report: Automated Driving. www.navigantresearch.com/wp-assets/brochures/LB-NGBC-16-Executive-Summary.pdf.
3. Cotteller M., and Joyce J. (2014). “3D opportunity: Additive manufacturing paths to performance, innovation, and growth”. <https://dupress.deloitte.com/dup-us-en/deloitte-review/issue-14/dr14-3d-opportunity.html>.
4. Fulton L., Mason J., and Meroux D. (2017). Three Revolutions in Urban Transportation. Davis, CA. <https://steps.ucdavis.edu/wp-content/uploads/2017/05/ITDP-3R-Report-v6.pdf>.
5. Grözinger J., et al. (2017). “Optimising the energy use of technical building systems – unleashing the power of the EPBD’s Article 8”. Ecofys, www.ecofys.com/files/files/ecofys-2017-optimisingthe-energy-use-of-tbs-final-report.pdf.
6. Horner N. C., Shehabi, A., and Azevedo, I. L. (2016). “Known unknowns: Indirect energy effects of information and communication technology.” *Environmental Research Letters*, 11(10), 103001.
7. Huang R. (2016). A Multi-Scale Life Cycle Framework for the Net Impact Assessment of Additive Manufacturing in the United States. Northwestern University.
8. Huang R., et al. (2017). “Cost minimization in metal additive manufacturing using concurrent structure and process optimization”. *Proceedings of the ASME 2017 International Design Engineering Technical Conference & Computers and Information in Engineering Conference* IDETC2017. <http://vdel.me.cmu.edu/publications/2017dac/paper.pdf>.
9. Huang R., et al. (2016). “Energy and emissions saving potential of additive manufacturing: the case of lightweight aircraft components”. <http://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.04.109>.
10. Kofod C. (2016). Smart Lighting – New Features Impacting Energy Consumption First Status Report. IEA 4E Solid State Lighting Annex Task 7. http://ssl.iea-4e.org/files/otherfiles/0000/0085/SSL_Annex_Task_7_-_First_Report_-_6_Sept_2016.pdf.
11. Larson W., and Zhao W. (2017). “Telework: Urban form, energy consumption, and greenhouse gas implications”. *Economic Inquiry*, 55(2), 714–735. <http://doi.org/10.1111/ecin.12399>.
12. Masanet, E., et al. (2017). “Leveraging smart system technologies in national energy data systems: Challenges and opportunities”. *Energy and Economic Growth State-of-Knowledge Paper Series*; working paper.
13. Pye S. and Dobbins A (2015). “Energy poverty and vulnerable consumers in the energy sector across the EU: Analysis of policies and measures”. https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/INSIGHT_E_Energy%20Poverty%20-%20Main%20Report_FINAL.pdf.
14. Zimmer J. (2016). The Third Transportation Revolution Lyft’s Vision for the Next Ten Years and Beyond. <https://medium.com/@johnzimmer/the-third-transportation-revolution-27860f05fa91>.
15. Zimmer J., and Green L. (2017). Lyft Climate Impact Goals. <https://blog.lyft.com/posts/2017/6/14/lyft-climate-impact-goals>.
16. Key Marketing Trends for 2017. IBM Marketing Cloud. www-01.ibm.com/common/ssi/cgi-bin/ssialias?htmlfid=WRL12345USEN.
17. Cisco Visual Networking Index: Forecast and Methodology, 2016-2021.
18. Fortune Global 500 List 2017. <http://fortune.com/global500>.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2018 р.

УДК 005.95:331.103

КАДРОВА ПОЛІТИКА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ

Денисенко М.П.¹, Будякова О.Ю.²

¹ доктор економічних наук, професор, професор кафедри бізнес-економіки та туризму, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, вул. Немировича-Данченка, 2, 01011, Україна
тел.: (044) 256-21-56, e-mail.: profden3@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8767-9762

² кандидат економічних наук, старший викладач кафедри бізнес-економіки та туризму, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, вул. Немировича-Данченка, 2, 01011, Україна
тел.: (044) 256-21-56, e-mail.: bud1971@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6028-2650, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-231-238>

PERSONNEL POLICY AS THE BASIS FOR THE INNOVATIVE FORMATION OF THE ENTERPRISE PERSONNEL MANAGEMENT STRATEGY

N. Denisenko¹, O. Budiakova²

¹ doctor of economics, professor, professor department of business economics and tourism, Kyiv national university of technology and design, Kyiv, st. Nemyrovych-Danchenko, 2, 01011, Ukraine
tel.: (044) 256-21-56, e-mail.: profden3@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8767-9762

² candidate of economic sciences, Senior Lecturer Chair Business Economics and turizm, Kyiv national university of technology and design, Kyiv, st. Nemyrovych-Danchenko, 2, 01011, Ukraine
tel.: (044) 256-21-56, e-mail.: bud1971@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6028-2650, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-231-238>

Анотація. У статті досліджено що в умовах ринкової економіки одним з головних чинників конкурентоспроможності та ефективності організації є якісний кадровий склад, який формується завдяки розробці кадрової політики підприємства. Кадрова політика як основа формування стратегії управління персоналом є похідною від реалізованої загальної стратегії розвитку підприємства. Актуальність теми дослідження визначається особливими умовами, що склалися ринку праці у сфері зайнятості за умов фінансово-економічної кризи. Кадри завжди були найважливішим чинникам, які забезпечують ефективності роботи підприємства. Реалізація потенційної можливості будь-якої організації залежить від знань, компетенцій, кваліфікації, дисципліни, мотивації, здатності вирішувати будь-які проблеми, готовності до навчання працюючого персоналу та складу керівництва. Тому кадрова політика є складовою всієї управлінської та виробничої діяльності організації та спрямована на ефективний відбір персоналу, його адаптацію, навчання й перенавчання згідно з цілями організації. Кінцевою метою кадрової політики є створення згуртованої, відповідальної, високопродуктивної команди, здатної виконувати завдання відповідно до місії і стратегії організації. Роль кадрової політики особливу зростає у умовах кризової економіки. Міграція кваліфікованої робочої сили досягла світового масштабу. В умовах посилення конкуренції за професіоналів актуальними стають питання відтворення кадрового потенціалу країни. Перед керівництвом будь-якого підприємства у умовах кризи виникає завдання збереження найбільш кваліфікованої частини керівного складу) і персоналу. У організаціях мають розроблятися заходи, створені для розробки механізмів збереження кадрового потенціалу, які будуть сприяти стимулюванню діяльності персоналу щодо виходу організації з кризового стану.

Ключові слова: стратегія, місія, цілі, компетенції, персонал, професійно-кваліфікаційні якості.

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 0, бібл.: 20

Annotation. The article investigates that in a market economy one of the main factors of competitiveness and efficiency of an organization is the qualitative personnel structure, which is formed due to the development of enterprise personnel policy. Personnel policy as a basis for the formation of personnel management strategy is derived from enterprise development strategy. The urgency of the research topic is determined by the special conditions prevailing in the labor market in the field of employment in the conditions of the financial and economic crisis. Employees have always been the most important factors that ensure the efficiency of the company. The realization of the potential of any organization depends on knowledge, competence, qualifications, discipline, motivation, ability to solve any problems, readiness for training of staff and management. Therefore, personnel policy is an integral part of all management and production

activities of the organization and is aimed at effective selection of personnel, its adaptation, training and re-training in accordance with the goals of the organization. The ultimate goal of HR policy is to create a cohesive, responsible, highly productive team capable of performing tasks in accordance with the mission and strategy of the organization. The role of personnel policy is particularly increasing in the context of the crisis economy. Migration of skilled labor reached a world scale. In the conditions of increasing competition for professionals, the issue of the personnel potential reproduction of country becomes relevant. Top management of any enterprise in a crisis faces the need to retain the most skilled managers and staff. Organizations need to develop measures designed to develop mechanisms for the preservation of human resources, which will encourage the activities of personnel to exit the organization from a crisis state.

Key words: strategy, mission, goals, competencies, personnel, professional qualification.

Formulas: 0; fig.: 1, tabl.: 0, bibl.: 20

Постановка проблеми. На сьогоднішній день не існує єдиної класифікації стратегії управління персоналом. Деякі вчені не вважають за потрібне класифікувати кадрові стратегії та представляють їх у комплексі заходів щодо стратегічного управління персоналом підприємства. Тоді як інші наголошують на існуванні певних видів стратегій управління персоналом і надають відповідні класифікації. Безумовно, вибір певного типу або типів стратегій управління персоналом повинен бути узгоджений з стратегіями розвитку підприємства, що, у свою чергу, потребує наявності у працівників відповідних знань, навичок, досвіду, необхідного рівня компетентності, системи цінностей, тобто певного набору якостей, які стануть запорукою досягнення головної місії та цілей розвитку підприємства.

Для визначення напрямку і основи роботи з персоналом, загальних і специфічних вимог до них розробляється кадрова політика організації. Через неї здійснюється реалізація цілей і завдань управління персоналом. Такий підхід характерний для великих приватних компаній і систем державної служби: саме в цих організаціях найбільш послідовно реалізується принцип відповідності кадрової політики стратегії розвитку організації.

Призначення кадрової політики – своєчасно формулювати цілі відповідно до стратегії розвитку організації, порушувати проблеми і ставити завдання, знаходити способи досягнення цілей. Для досягнення поставлених цілей особливо важливо забезпечити необхідну організацію виробничої поведінки кожного з її працівників. Як і стратегія розвитку

організації в цілому, кадрова політика розробляється з урахуванням внутрішніх ресурсів і традицій організації і можливостей, що надаються зовнішнім середовищем. Кадрова політика є частиною політики організації і повинна повністю відповідати концепції її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням кадрової політики та стратегій управління персоналом приділяло багато українських вчених, таких як: В. В. Близнюк, Д. П. Богиня, О. А. Грішнова, А. М. Колот, О. Ф. Новікова, В. М. Петюх, А. А. Чухно та інші.

Зміни в політичній та економічній системах нашої країни становлять загрози для кожної особистості, сталості її існування та вносять суттєвий рівень невизначеності в життя практично кожної людини. Тому актуальним є визначення ролі кадрової політики як основи формування стратегії управління персоналом для розвитку кадрового потенціалу, створення компетентного професійно-кваліфікаційного колективу, який здатний реагувати на вимоги ринку з врахуванням стратегії розвитку організації.

Кадрова політика – це система правил і норм, прагнень і обмежень у взаємовідносинах персоналу і організації в цілому, за якими діють працівники у внутрішньому і зовнішньому середовищі.

Стратегія управління персоналом – найважливіша підсистема загальної стратегії організації, подана у вигляді довгострокової програми конкретних дій з реалізації концепції використання і розвитку потенціалу персоналу організації з метою забезпечення її стратегічної конкурентної переваги. Стратегічні цілі з управління персоналом мають бути узгоджені не лише з місією підприємства,

його загальними та функціональними стратегічними цілями, але й відповідати конкурентній позиції підприємства, оскільки саме персонал є основним джерелом підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Але в науковій літературі недостатньо висвітлено сутність та роль кадрової політики як основи формування стратегії управління персоналом підприємств. Для зниження рівня ризику під час використання стратегічного підходу до управління персоналом на підприємствах необхідно систематично здійснювати дослідження кадрової політики та системи стратегічного управління персоналом і розробляти та впроваджувати в діяльність відповідні коригувальні заходи, спрямовані на зміцнення конкурентної позиції підприємства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення сутності та ролі кадрової політики як основи формування стратегії управління персоналом в сучасних умовах розвитку підприємств з метою формування ефективної стратегії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останнього сторіччя питання підбору, розстановки і перепідготовки кадрів, підвищення їх загальноосвітнього та кваліфікаційного рівня були ключовими для економістів багатьох країн. Кожне покоління виказувало оригінальні ідеї, які втілюючись у життя, вносили вагомий внесок в розвиток як окремих підприємств, так і національних економік. При тому, що управління персоналом на кожному підприємстві унікально, існують загальні тенденції, властиві певному етапу розвитку національної економіки. Сучасний стан вітчизняної економіки не є виключенням. Для нього характерна ситуація, коли висококваліфіковані фахівці працюють не за професією або посідають посади, що не вимагають високої кваліфікації. Дане положення має місце на підприємствах всіх форм власності. Воно обумовлено тим, що працедавці прагнуть заощадити на висококваліфікованій робочій силі, а наймані працівники в умовах обмеженого вибору

вимушені погоджуватися з нерівноправними умовами.

А. М. Колот аргументує, що позиції роботодавців у процесі формування умов купівлі-продажу робочої сили та визначення змісту соціально-трудових відносин є значно сильнішими, ніж найманих працівників [1]. Навряд чи при цьому можна чекати від працівників підвищення виробничої, організаційної і творчої активності, що є призначенням комплексу способів і прийомів кадрової роботи. Від того, якою мірою кадрова політика дозволяє реалізувати професійно-кваліфікаційні якості працівників, залежить успішність втілення стратегії і тактики розвитку підприємств. Ця проблема вийшла за межі конкретного підприємства, а, отже, її рішення має принципове значення для розвитку української економіки.

Суть менеджменту персоналу (кадрового менеджменту) як одного з видів менеджменту організацій детально розкрито в енциклопедичному виданні [2]. Слід звернути увагу, що чисельно академічні видання (підручники і навчальні посібники) по управлінню (основам управління) персоналом і кадровому менеджменту (основам менеджменту) підприємства (організації) не поступаються науковим публікаціям. Це свідчить про те, що накопичений досвід у даній галузі знань робить багато положень безапеляційними. Наукові дослідження, як правило, носять підкреслено науково-практичний характер. Відносно різних територіальних рівнів автори концептуально розглядають кадрову політику. Так, Ю. Сурмін розробляє концептуально-методологічні аспекти сучасної кадрової політики в Україні [3]. Н. Ніжник, С. Дубенко і С. Гончарук цікавляться концептуальними підходами до регіональної кадрової політики України [4]. Г.В. Щекин в єдності розглядає соціальну і кадрову політики [5]. Я. В. Кудря шукає нові підходи до кадрової корпоративної політики в управлінні персоналом [6]. Т. В. Білоус досліджує сутність кадрової стратегії підприємства та методологічні засади її формування [7].

Інформаційне забезпечення Т.В. Білоус розглядає з позицій прийняття управлінських рішень в системі кадрового менеджменту, а О.В. Петько і О.М. Следь – відносно діяльності кадрової служби підприємства [8; 9]. Багато аспектів менеджменту персоналу подано у межах ринку праці на підприємстві (внутрішнього ринку праці) [10]. Ю. Одегов і Г. Руденко до внутрішньоорганізаційних чинників формування внутрішнього ринку праці відносять кадрову політику і стратегію роботи з персоналом, збалансованість робочих місць і людських ресурсів [10].

В. В. Самойленко у межах теоретико - методичних засад регулювання ринку праці характеризує окремі положення кадрового менеджменту [11]. В. Гімпельсон називає чинники дефіциту кваліфікованих робітників на підприємстві [12]. С. Легомінова визначає шляхи вдосконалення регулювання ринку праці, а саме, внутрішньо фірмового ринку праці [13]. Ю. Маршавін формулює шляхи врегулювання професійно-кваліфікаційного дисбалансу на ринку праці, не враховуючи інтереси ринкових суб'єктів [14]. Таким чином, до теперішнього часу кадрова політика як основа формування стратегії управління персоналом не була достатньо розглянута [15].

Управління персоналом як система має базуватися на кадровій політиці, яка виступає складовою системи стратегічного управління організацією. Важливим моментом є чітке розуміння співвідношення і взаємозв'язку таких понять як «стратегія управління організацією», «стратегія управління персоналом» та «кадрова політика».

Під управлінською стратегією розуміють загальну концепцію того, яким чином досягаються цілі організації, вирішуються проблеми, які стоять перед нею, розподіляються необхідні для цього обмежені ресурси. На практиці стратегія являє собою систему управлінських і організаційних рішень, направлених на реалізацію місії, цілей і завдань

підприємства, пов'язаних або з її розвитком, або з перетворенням. Елементами управлінської стратегії є: система цілей (місія, загальнофірмові і специфічні цілі), пріоритети (головні принципи розподілу ресурсів), правила здійснення управлінських дій.

Стратегія організації – це програма дій, спрямована в майбутнє для забезпечення виживання та розвитку. Крім корпоративної стратегії, в організації існує цілий ряд функціональних стратегій в таких сферах, як фінанси, маркетинг, персонал, виробництво та інформаційні технології тощо. Всі вони відображають життєво важливі напрямки діяльності організації і формують функціональні стратегії організації.

Оскільки головним виробничим ресурсом, який забезпечує поточну діяльність і розвиток підприємства, є її трудовий колектив (персонал), то стратегію управління персоналом доцільно розглядати як центральну функціональну стратегію. Стратегію управління персоналом можна розглядати як генеральний план дій підприємства у сфері кадрової політики, що визначає її форми і напрями, джерела і способи формування персоналу, які забезпечують досягнення стратегічних цілей розвитку підприємства. Стратегію управління персоналом слід розуміти як перспективний (стратегічний) план забезпечення потреб підприємства в конкурентоспроможному персоналі, який базується на системі теоретичних поглядів, ідей, принципів та узгоджений з генеральною стратегією. Можливі різні варіанти узгодження генеральної стратегії підприємства та стратегії управління персоналом:

1. Стратегія підприємства та стратегія управління персоналом створюються одночасно як єдине ціле.
2. Спочатку формується стратегія підприємства, а потім як похідна й залежна від неї стратегія управління персоналом.
3. Стратегія підприємства формується з урахуванням перспектив розвитку персоналу.

У зв'язку з цим ряд фахівців відзначають важливу відмінну особливість стратегії управління персоналом: вона тісно пов'язана з усіма іншими функціональними стратегіями організації, а управління персоналом являє собою спосіб, за допомогою якого виконуються, досягаються всі ділові стратегії організації.

На підставі стратегії управління персоналом формується політика управління персоналом (кадрова політика), яка конкретизує напрями та принципи розвитку системи управління персоналом. Під стратегією та політикою управління персоналом підприємства розуміють систему теоретичних поглядів, ідей, принципів, які визначають основні напрями роботи з персоналом, її форми й методи. Вони розробляються власниками підприємства, радою акціонерів, вищим керівництвом, кадровими службами разом з профспілковими та громадськими організаціями для визначення генерального напрямку й засад роботи з персоналом, загальних і специфічних вимог до працівників, а також для обґрунтування необхідності використання конкретних методів і форм набору, розстановки та використання персоналу підприємства.

Значущі стратегічні зміни на різних рівнях управління, у тому числі і на рівні окремої організації, можна здійснити тільки за допомогою людського капіталу. В сучасних умовах єдиною значущою конкурентною перевагою для будь-якого підприємства стає його людський капітал. Причому в стратегічній перспективі значущість людського капіталу буде зростати.

Під кадровою політикою організації розуміють систему теоретичних поглядів, вимог, принципів, що визначають основні напрями роботи з персоналом, а також методи цієї роботи, що дозволяють створити високопродуктивний згуртований колектив.

Щоб кадрова політика відповідала своєму призначенню, вона повинна відповідати ряду вимог, а саме:

1. Повинна бути тісно пов'язана як зі стратегічними цілями, так і з поточними завданнями організації.

2. Повинна вироблятися в результаті обговорень та консультацій на різних рівнях підприємства.

3. Повинна бути сформульована чітко і ясно в письмовому вигляді і охоплювати основні напрями роботи з персоналом.

4. Повинна бути доведена до всіх співробітників підприємства.

5. Повинна містити в собі конкретні практичні кроки щодо її реалізації.

6. Окремі напрями кадрової політики повинні бути пов'язані між собою і доповнювати один одного.

Стратегія управління персоналом – найважливіша підсистема загальної стратегії організації, представлена у вигляді довгострокової програми конкретних дій з реалізації концепції використання і розвитку потенціалу персоналу організації з метою забезпечення її стратегічної конкурентної переваги. Кадрова стратегія (стратегія управління персоналом) – це специфічний набір основних принципів, правил і цілей роботи з персоналом, конкретизованих з урахуванням типів організаційної стратегії, організаційного і кадрового потенціалу, а також типу кадрової політики.

До ключових факторів, які забезпечують впровадження стратегії в рамках компанії, відносяться організаційна структура, системи (інформаційна система, система обліку, бюджетування, вимірювання фінансових і виробничих показників, планування), люди (персонал організації) та культура підприємства. Стратегію управління персоналом визначають як пріоритетний якісно і кількісно визначений напрям дій у зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства, необхідний для досягнення довгострокових цілей зі створення високопрофесійного, відповідального і згуртованого колективу з урахуванням стратегічних цілей розвитку підприємства і його ресурсних можливостей.

Виділяють наступні напрями кадрової стратегії в організації:

1. Організація відносин та зв'язків з ринком праці і внутрішньофірмовими трудовими ресурсами.

2. Вибір і реалізація стилю управління кадрами, організація горизонтальної кооперації.

3. Організація робочого місця та умов праці.

4. Розробка політики визнання особистих успіхів у праці.

5. Вибір оптимальної системи оплати праці.

6. Розробка політики підготовки і підвищення кваліфікації персоналу.

7. Розробка комунікаційної політики.

Процес формування стратегії управління персоналом представлений на рис. 1.

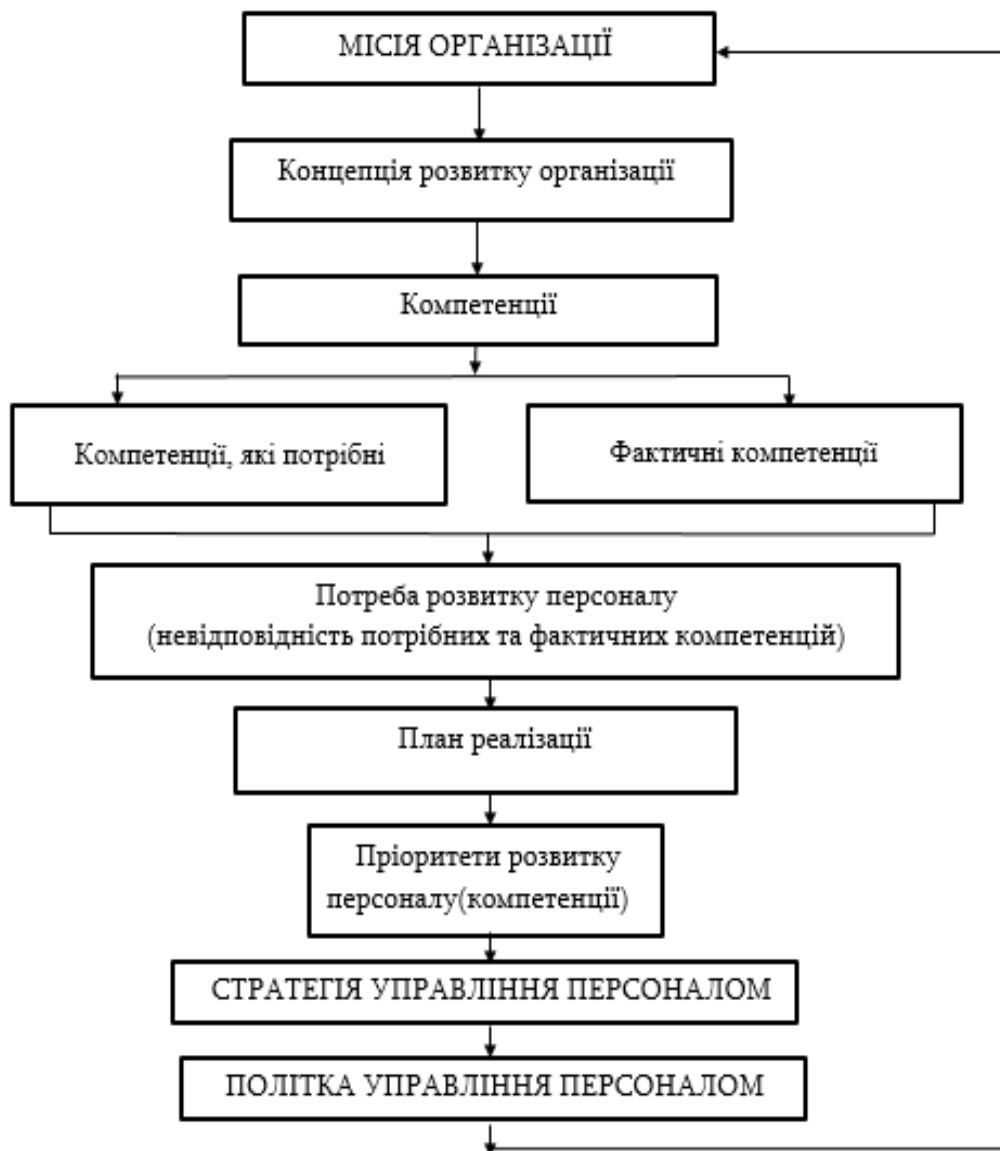

Рис. 1. Схема процесу формування стратегії управління персоналом

Джерело: складено автором

Виходячи з того, що управління підприємствами здійснюється в умовах глобалізації ринкових відносин підвищення конкуренції і змін, розвиток підприємства може здійснюватися лише на основі стратегічного управління. В даному випадку, персонал розглядається як об'єкт стратегічного управління, адже людський

капітал може утворювати додаткову цінність підприємства і конкурентні переваги. Людський потенціал організації можна виміряти здатністю, компетенцією працівника і мотивацією до праці. Стратегія управління персоналом виробляється з урахуванням як інтересів керівництва організації, так і інтересів її

персоналу. Стратегія управління персоналом передбачає: визначення цілей управління персоналом, тобто при прийнятті рішень у сфері управління персоналом повинні бути враховані як економічні аспекти, так і потреби та інтереси працівників. Тому не слід забувати, що стратегія управління персоналом ефективна настільки, наскільки успішно співробітники організації використовують свій потенціал для реалізації поставлених перед нею цілей [16].

Ефективність господарювання підприємства залежить не тільки від правильності обраної стратегії діяльності, використання сучасних принципів організації виробництва, але й від знань, умінь, компетентності його працівників, їхньої кваліфікації, здатності вирішувати нестандартні завдання, приймати правильні рішення в найкоротший термін і таким чином реалізовувати обрану стратегію підприємства [17].

Висновки. В сучасних умовах відбуваються глибокі кризові явища в світовій економіці. Це в свою чергу спричиняє призупинення розвитку багатьох як світових, так і вітчизняних ринків. Минулі ті часи, коли стрімкий ріст ринку дозволяв підприємствам без особливих зусиль рухатись вперед, надаючи практично кожному з них безмежні можливості для подальшого розвитку [18].

Для умов економіки України стратегія управління персоналом стає однією з головних не стільки через логіку планованого стратегічного розвитку, але все частіше як єдиний реально можливий стратегічний фактор. Іншими словами, значущі стратегічні зміни на різних рівнях управління, у тому числі і на рівні окремого підприємства, можна здійснити тільки за допомогою людського потенціалу. Ефективність діяльності будь-якого підприємства значною мірою визначається рівнем відповідності його співробітників робочим місцям, оскільки ця умова є визначальною в досягненні цілей свого розвитку [19].

Необхідність зміни загальної парадигми управління персоналом дає можливість зробити висновок про те, що вирішення найважливіших завдань: підбір, найм, розвиток та оцінка персоналу в сучасних умовах неможливе в рамках традиційних уявлень. Концепція сучасного стратегічного управління персоналу підприємств передбачає сучасні методи управління колективом підприємства, яке спирається на людський потенціал як основу розвитку підприємства [20].

Ефективний розвиток підприємства полягає в системному підході до стратегії управління персоналом. Кадрова політика створена для злиття зусиль всього персоналу підприємства для вирішення поставлених завдань. В аспекті сучасної інноваційної економіки в епоху цифрової революції кадрова політика повинна збігатися з концепцією розвитку підприємства і розглядатися як важлива стратегія ефективного управління персоналом.

Література:

1. Колот А.М. Соціально-трудові відносини: теорія і практика регулювання: монографія. Київ, 2005. – 230 с.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / Редкол.: С.В.Мочерний (відп.ред.) та ін. Київ : Видавничий центр “Академія”, 2002. 848 с.
3. Сурмін Ю. Концептуально-методологічні аспекти сучасної кадрової політики в Україні. *Вісник Нац. Акад. держ. Упр. при Президентові України* : журнал. 2005. №3. С.105-114.
4. Ніжник Н., Дубенко С., Гончарук С. Концептуальні підходи до регіональної кадрової політики України. *Вісник Нац. Акад. держ. Упр. при Президентові України* : журнал. 2005. №2. С.25-30.
5. Щекин Г. В. Социальная политика и кадровая политика: монография. Київ, 2000. 576 с.
6. Кудря Я. В. Нові підходи до кадрової корпоративної політики в управлінні персоналом. *Проблеми науки* : журнал. 2006. №7. С.21-27.
7. Білоус Т. В. Сутність кадрової стратегії підприємства та методологічні засади її формування. *Актуальні проблеми економіки* : журнал. 2006. №1. С.185-189.
8. Білоус Т. В. Інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень в системі кадрового менеджменту. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. №4. С.170-175.
9. Петько О. В., Следь О. М. Інформаційне забезпечення діяльності кадрової служби

підприємства. Економіка і маркетинг в XXI сторіччі : журнал. Донецьк, 2006. Ч.2. С. 209-217.

10. Одегов Ю., Руденко Г. Внутренний рынок труда в системе социально-трудовых отношений // Вопросы экономики : журнал. 2004. № 3. С. 105-114.

11. Самойленко В. В. Розвиток теоретико-методичних основ регулювання ринку праці: автореф. дис. кан-та екон. наук: 08.09.01 / Харківський нац. екон. ун-т. Харків, 2005. 20 с.

12. Гимпельсон В. Дефицит квалификации и навыков на рынке труда. *Вопросы экономики* : журнал. 2004. № 3. С. 76-94.

13. Легомінова С. Шляхи вдосконалення регулювання ринку праці. *Україна: аспекти праці* : журнал. 2001. №4. С. 9-13.

14. Маршавін Ю. Шляхи врегулювання професійно-кваліфікаційного дисбалансу на ринку праці *Україна: аспекти праці* : журнал. 2006. №1. С. 26-29.

15. Будякова О. Ю., Кратт О. А. Менеджмент персоналу: професійно-кваліфікаційний аспект. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна* : журнал. Донецьк, 2008. Вип. 33-1(128). С. 201-206.

16. Будякова О. Ю., Кратт О. А. Умови відтворення кадрового потенціалу на тлі процесів глобалізації. *Прометей: регіон. зб. наук. праць з економіки: журнал*. Донецьк, 2007. № 3(24). С. 25-29.

17. Чубукова О. Ю., Шацька З. Я. Підвищення кваліфікації кадрів підприємств в умовах невизначеності. *Актуальні проблеми економіки* : журнал. 2008. № 4(82). С. 171-178.

18. Оленіч А. В., Шацька З. Я. Формування та розвиток проектної команди в сучасних умовах. *Актуальні проблеми економіки* : журнал. 2012. № 10 С. 136-142.

19. Денисенко М. П., Терещук Л.В. Управління персоналу на підприємстві. *Інвестиції: практика та досвід* : журнал. № 6. С. 53-57.

20. Денисенко М. П., Будякова О. Ю. Сучасні стратегії управління персоналом підприємств. *Приазовський економічний вісник* : журнал. 2018. № 5(10). URL : <http://pev.kpu.zp.ua/vypusk-5-10>.

Reference:

1. Kolot A.M. Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka rehulivannia: monohrafiia. Kyiv, 2005. – 230 s.

2. Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh. T. 2 / Redkol.: S.V.Mochernyi (vidp.red.) ta in. Kyiv : Vydavnychiy tsentr "Akademiia", 2002. 848 s.

3. Surmin Yu. Kontseptualno-metodolohichni aspekty suchasnoi kadrovoi polityky v Ukraini. Visnyk Nats. Akad. derzh. Upr. pry Prezydentovi Ukrainy : zhurnal. 2005. №3. S.105-114.

4. Nizhnyk N., Dubenko S., Honcharuk S. Kontseptualni pidkhody do rehionalnoi kadrovoi polityky Ukrainy. Visnyk Nats. Akad. derzh. Upr. pry Prezydentovi Ukrainy : zhurnal. 2005. №2. S.25-30.

5. Shchekyn H. V. Sotsyalna polityka y kadrovaia polityka: monohrafiia. Kyiv, 2000. 576 s.

6. Kudria Ya. V. Novi pidkhody do kadrovoi korporativnoi polityky v upravlinni personalom. *Problemy nauky : zhurnal*. 2006. №7. S.21-27.

7. Bilous T. V. Sutnist kadrovoi stratehii pidpriemstva ta metodolohichni zasady yii formuvannia. *Aktualni problemy ekonomiky : zhurnal*. 2006. №1. S.185-189.

8. Bilous T. V. Informatsiine zabezpechennia pryiniattia upravlinskykh rishen v systemi kadrovoho menedzhmentu. *Aktualni problemy ekonomiky*. 2004. №4. S.170-175.

9. Petko O. V., Sled O. M. Informatsiine zabezpechennia diialnosti kadrovoi sluzhby pidpriemstva. *Ekonomika i marketing v KhKhI storichchi : zhurnal*. Donetsk, 2006. Ch.2. S. 209-217.

10. Odehov Yu., Rudenko H. Vnutrennyi rinok truda v systeme sotsyalno-trudovikh otnosheniy // *Voprosi ekonomiky : zhurnal*. 2004. № 3. S. 105-114.

11. Samoilenko V. V. Rozvytok teoretyko-metodychnykh osnov rehulivannia rynku pratsi: avtoref. dys. kan-ta ekon. nauk: 08.09.01 / Kharkivskiy nats. ekon. un-t. Kharkiv, 2005. 20 s.

12. Hymelson V. Defytsyt kvalifikatsiy y navikov na rynku truda. *Voprosi ekonomiky : zhurnal*. 2004. № 3. S. 76-94.

13. Lehominova S. Shliakhy vdoskonalennia rehulivannia rynku pratsi. *Ukraina: aspekty pratsi : zhurnal*. 2001. №4. S. 9-13.

14. Marshavin Yu. Shliakhy vrehulivannia profesiino-kvalifikatsiinoho dysbalansu na rynku pratsi *Ukraina: aspekty pratsi : zhurnal*. 2006. №1. S. 26-29.

15. Budiakova O. Yu., Kratt O. A. Menedzhment personalu: profesiino-kvalifikatsiinyi aspekt. *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya: ekonomichna : zhurnal*. Donetsk, 2008. Vyp. 33-1(128). S. 201-206.

16. Budiakova O. Yu., Kratt O. A. Umovy vidtvorennia kadrovoho potentsialu na tli protsesiv hlobalizatsii. *Prometei: rehion. zb. nauk. prats z ekonomiky: zhurnal*. Donetsk, 2007. № 3(24). С. 25-29.

17. Chubukova O. Yu., Shatska Z. Ya. Pidvyshchennia kvalifikatsii kadriv pidpriemstv v umovakh nevyznachenosti. *Aktualni problemy ekonomiky : zhurnal*. 2008. № 4(82). S. 171-178.

18. Olenich A. V., Shatska Z. Ya. Formuvannia ta rozvytok proektnoi komandy v suchasnykh umovakh. *Aktualni problemy ekonomiky : zhurnal*. 2012. № 10 S. 136-142.

19. Denysenko M. P., Tereshchuk L.V. Upravlinnia personalu na pidpriemstvi. *Investytsii: praktyka ta dosvid : zhurnal*. № 6. S. 53-57.

20. Denysenko M. P., Budiakova O. Yu. Suchasni stratehii upravlinnia personalom pidpriemstv. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk : zhurnal*. 2018. № 5(10). URL : <http://pev.kpu.zp.ua/vypusk-5-10>.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2018 р.

Збірник наукових праць

Вчені записки Університету «КРОК»

Фахове видання

Випуск №4 (52)

Підписано до друку 21.12.2018 р. Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Ум. друк. арк. 20. Наклад 200 прим.

Зам. 196

Університет економіки та права «КРОК»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 613 від 25.09.2001 р.

Надруковано департаментом поліграфії

Університет економіки та права «КРОК»

місто Київ, вулиця Табірна, 30-32

тел.: (044) 455-69-80

e-mail: polygraphi.a.krok@gmail.com